DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

Server Tanilli

Fransız Devrimi'nden portreler

cem yayınevi

FRANSIZ DEVRİMİ'NDEN PORTRELER

Birinci bası: Aralık 1989
İkinci bası: Ekim 1993
Üçüncü bası: Kasım 1995

FRANSIZ DEVRİMİ'NDEN PORTRELER

Server Tanilli / Yayımlayan: Cem Yayınevi
Üçüncü bası: Kasım 1995 / Dizgi: Cem Yayınevi
Baskı: Günay Matbaası
Cem Yayınevi: Küpükparmakkapı İpek Sokağı No: 11
80060 Taksim - İstanbul
Tel: 243 05 50 – 243 20 23 • Faks: 244 15 33

Server Tanilli

Fransız Devrimi'nden portreler

Faşizmin acımasızca kıydığı
can kardeşim
Ümit DOĞANAY'ın
aziz anısına...

BİRKAÇ SÖZ

«Dünyayı Değiştiren On Yıl»ı okuyanlar, Fransız Devrimi'nde yer alan, özellikle de Devrim'in akışını belirleyen kişilikler üzerinde, biraz daha ayrıntılı bilgi edinmenin gereksinmesini duymuşlardır sanırım. Bu kitap, işte o gereksinmeye yanıt veriyor.

Kimi anlatmalıydık önce?

Kuşkusuz, Robespierre'i değil mi?

Çünkü, Devrim'le özdeşleşmiş bir kişidir o; Fransız Devrimi demek, bir yerde Robespierre demektir. Devrim'in doruğuna çıkışı, Jakoben'lerin bu ünlü lideriyle beraber oldu; onun düşüşüyle de, çoğu şey noktalandı bir yerde. Ancak, öyle de olsa, Devrim'in geleceğe yolladığı mesajda onun payı büyük; Robespierre'i çıkarınız, çağdaş düşüncenin kimi önemli noktaları karanlıkta kalır. Onun hakkındaki açıklamalarımız, konunun Fransa'daki uzmanlarından Marc Bouloiseau'nun –o küçük ama zengin– kitabında söylediklerini izliyor aslında. Okuyucular, kitabın sonunda, bir başka büyük uzmanın, Albert Mathiez'in, Robespierre hakkında verdiği ünlü konferansın çevirisini bulacaklar. Mathiez'in, giderek Robespierre'in orada söyledikleri, bugünkü Fransa için –bir bakıma– hâlâ geçerli; ancak, ail Türkiye'deki politikacıların onlardan öğrenecekleri var. Robespierre'i daha genişliğine anlatan bir kitabı dilimize kazandırmak da, programımız içinde.

Ama ona lâyık olduğu asıl yeri gelecek kuşaklar verecek.

Devrim'in öteki kişilikleri ile ilgili açıklamalarımızın kaynağı ise, Albert Soboul'ün yeni çıkan –o dev– «Dictionnaire historique de la Révolution française» (Paris, 1989) adlı sözlüğü başta olmak üzere, çeşitli sözlük ve ansiklopediler. Herkesi anlatamayacağımıza göre, ilk akla gelen adlar üzerinde durduk. Devrim'i, bu yönüyle de bütünlüğüne verecek eserler, yine gelecek kuşakların işi ve görevi.

Bu kitabımızla, okuyucular, Fransız Devrimi'ne biraz daha girmiş olacaklar; eğer gerçekten sağlayabilecekse bunu, ne mutlu yazarına!

Strasbourg, 29 Ekim 1989
Server TANİLLİ

I

ROBESPİERRE

BAŞLARKEN

Robespierre'i, kısa yoldan anlatıp tanıtmaya kalkmak, bahse girmek gibi bir şey. Devrim'le özdeşleşmiş bir kişidir o. Kesin bir sonuca götüren beş yıl boyunca, hep sahnenin önünde yer aldı bu insan; Yasama Meclisi'nin çalıştığı yıllarda bile, Jakoben'lerin kürsüsünden, olayların akışını etkilemeyi sürdürdü. Bütün Terör dönemi boyunca hükümete katıldı; ve, 27 Temmuz 1793'ten 27 Temmuz 1794'e değin de, Kamu Selâmeti Komitesi'nin toplantılarında –sektirmeden– bulundu.

Kavganın ta ordasında, anısını sürdürebilecek olanlarla beraber, genç yaşta ölünce, Thermidor'cuların «günah tekesi» oldu; başkalarının aşırılıklarıyla korkularını yüklendi. Proudhon öyle diyor: «Bir alay rezil it, kendi cinayetleriyle örtüp sarmaladılar onu ve iftira bir canavar yapıp çıktı; mezarının üstünde, yarım yüzyıllık bir canavar yapıp çıktı; mezarının üstünde, yarım yüzyıllık lânetin ağırlığı var.» Ve Louis Blanc da ekliyor: «Veyl, başkalarını titrettikten sonra yıkılıp düşene!»

Ne kadar da tartışmaya yol açtı yaşamı!

Ancak, yandaşlarının bile yığınla kötülüğü dokundu bu kavgalarda. XIX. yüzyılın ortalarında, adı çevresinde açık bir savaş verildi: Önce Laponneraye, arkasından Lamartine, Michelet, Louis Blanc, ve son olarak da Hamel atıldılar kavgaya; öte yandan, 1830'u ve 1848'i yapan halk, çoğu kez kendinden yana bir kişi olarak gösteriyordu Rebespierre'i. Ama, çağımıza değin, çeşitli rejimler, bir korkuluk olarak kullandılar onu: Liberal burjuvazi için, 1871

Komünü, II. yılın Terörünü hatırlatıyordu; ve Devrim'in yüzüncü yıldönümünde, Carnot, Danton ve zafer kazanmış generaller, örnek diye gösterildiler. Bugün de bu geleneğin içinde yaşıyoruz aslında. Romain Rolland'ın bir saptaması var, öyle diyor: «Robespierre'in anısını üstlenme cesaretini gösterebilecek tek bir cumhuriyetçi hükümet çıkmadı o yıllardan bu yana.»

Biz de eklemiş olalım: Bu saptamanın yapıldığı yıllardan bu yana da!

Son bir örnek: Devrim'in 200. yıldönümü vesilesiyle, Fransa'nın sosyalist Cumhurbaşkanı Mitterrand, Devrim yıllarından üç kişinin Panthéon'daki «Ölümsüzler» arasına katılmasına karar vermiştir: Bunlar da, Abbé Grégoire, Condorcet ve Monge'dur. Kuşkusuz, yerinde olmuştur. Ancak, o listede Robespierre bulunmuyordu.

Bırakınız onu, Paris'te, adına bir sokak bile yoktur hâlâ!

Öyle de olsa, iki yüzyıldan beri, Robespierre'in uyandırdığı ilgi de bir gerçek. Ona haklarını geri vermek ve tarihçi Aulard'ın fırlattığı okları kırıp atmak için, bir başka tarihçinin, Albert Mathiez'in 1932'ye değin harcadığı çabalar bilinir.

Onları, sonraki yıllarda başkaları izledi.

Robespierre, gizemli bir konu ve bir korkuluk olmaktan çıkmıştır bugün. Çağdaş tanıklıkların çoğalmasıyla, zaaflarını ve kusurlarını, tutkularını ve sertliğini tanıyoruz bu insanın; onların daha iyi anlaşılıp dile getirilişinde, psikanaliz de yardımcı oluyor bize; dahası, içinde tırmanıp yükseldiği dönem, bütün görünümleriyle –tehlikeli biçimde– kaygan ve hareketli. Yazgısı fırtınalı başka kişilerin arasında, Robespierre bir olgudur; ve, ne o kadar övgülere boğulacak, ne de yerin dibine batırılacak bir olgudur bu. Daha insancıl ve daha gerçekçi bir yaklaşım içinde, kahramanımız daha da iyi yerine oturuyor. Onu anlamaya çaba harcarken, devrinden de söküp çıkarmamalı.

Hem, tarihin hangi kişiliği için doğru değildir ki bu?

I

BİR ÇAĞ, BİR ORTAM VE BİR İNSAN

ÇOCUKLUK VE GENÇLİK YILLARI

Robespierre, Artois'lı ve burjuva kökenli: Her ikisi de derinden derine etkiledi onu.

Ailesi, Flandres bölgesindendi; Flandres da, çamurlu ovaları, iç karartıcı göğü ile, Belçika'nın bir parçası idi o yıllar. Başlarında yığınla çocuk, tarımla geçinen ataları, tutumlu davranıp serbest meslekler edinmişlerdi; ancak, bölgeyi terketmemiş, iyi tanıdıkları ve kendilerine güven duyan köylülere karışıp gitmişlerdi. Robert de Robespierre, 1630 yılına doğru, Lille yakınında Carvin'de dava vekili ve noter oldu; oğulları ile torunları da onu izlediler. 1720'de Artois Barosu'na avukat olarak kabul edilen Robespierre'in büyük babası, bir tacir ailesinden kız aldı; kendisi de avukat olan büyük oğlu aynı şeyi yaptı. Biracı Carraut'nun kızıyla, 2 Ocak 1758'de alelacele evlenmek zorunda kaldı; dört ay sonra da, 6 Mayıs'ta bir oğlan dünyaya geldi.

Maximilien koydular adını.

Geleceğin ünlü Maximilien Robespierre'idir bu.

Onun doğduğu yıl, Damiens adlı biri, XV. Louis'yi bir bıçakla yaralamıştı ve, sofu takımı, bunu fırsat bilip, Diderot'nun **Ansiklopedi**'sini yasaklatmıştı; Rousseau, **d'Alembert'e Mektup**'unu yayınlıyordu, Voltaire de **Örfler Üstüne**

Deneme'yi çıkarmıştı. Yedi Yıl Savaşı sürüyordu: İngilizler, Kanada ile Hint'teki önemli ticaret merkezlerinin fethini tamamlamışlardı; II. Friedrich, Rossbach'ta Fransızları yenmişti. Marat onbeş; La Fayette bir yaşındaydı; Goethe dokuzunda, Mozart da ikisinde idi.

Belli bir gönenç içindeydi genç karı–koca. Mösyö François'nın yeterince müşterisi vardı. Aile de çabucak çoğaldı. Önce iki kız: 1760'ta Charlotte ve 1761'de Henriette doğdu; sonra, 1763'te bir başka oğlan çocuk dünyaya geldi, 1764'de bir oğlan daha. Bu sonuncusu yaşamadı ve, üstelik anasının yaşamına da mal olarak, aile ocağını çözüp dağıttı. Savurgan bir kişi olan baba borca battı; yolculuğa çıktı, 1768'de döndü ve, 1772'de arkasında, ana yönünden büyük ana ve babaya öksüz ve yetimler bırakarak, yeniden yola çıktı, kaybolup gitti; 1777'de Münih'te öldü.

Çocukluk sevinçlerinden yoksun, ailede sevilip okşanma nedir tatmayan Maximilien, henüz altı yaşındayken, yetişkin bir erkek gibi göğüsledi yaşamı. Kızkardeşi Charlotte, şöyle anlatacaktır daha sonra: Köklü bir değişiklik oldu onda. Daha önce, o yaşlardaki bütün çocuklar gibi düşüncesiz, kabına sığmaz, afacanın biriydi; ama, büyük ağabey sıfatıyla –deyim yerindeyse– kendini ailenin başı olarak görür görmez, ağırbaşlı, ne yaptığını bilen ve çalışkan bir insan oldu; kendini kabul ettiren bir tür sertlikle konuşuyordu bizimle; oyunlarımıza katıldığında ise, yönetmek içindi onları.»

Çiçekleri, kuşları seviyordu; dantel yapmayı bile öğrendiği söylenir. Küçük kilisecikler kurup, gravür toplamaktan hoşlandığını da anlatırlar.

1765 yılından başlayarak, Arras'da Oratoryenler Kolejinin derslerini izledi ve orada 1769'a değin kaldı; aynı yıl, bir manastırdan burs elde edip, Paris'te Louis–le–Grand Kolejine geldi. Okul, Paris'te olduğuna göre, sosyal bakımdan daha yüksek konumda gençler vardır ister istemez; onlar arasında kendini yalnız hisseden Robespierre, Napo-

léon gibi, çalışmaya sığınıp ona verdi kendini. Başöğretmen yardımcısı Abbé Proyart öyle diyor: «Herşeyi çalışmaya getirip katmıştı, çalışma uğruna herşeyi savsaklıyordu; çalışma, Tanrısıydı onun!» **Conciones**'le, Plutarkos'la, İlkçağ tarihi ile besler kafasını. Uzanlatımda (retorik), Latince ödevlerindeki biçem ve düşünceye dikkat kesilen Abbé Hérivaux, «Romalı» diye ad takar kendisine.

Ne var ki, kolejde merak dünyasını sınırlamadı Robespierre ve devrinin felsefî eserlerini okudu; Montesquieu'yü yorumladı ve Rousseau'ya büyük ilgi gösterip düşkünü oldu. Gezilerinden birinde, Ermenonville'e de uğradı; ona «kendisini tanımayı... doğanın yüceliğini değerlendirmeyi... sosyal düzenin büyük ilkeleri üzerinde düşünmeyi öğretmiş olan, o tanrısal insanı gördü» orada. Bu «yalnız gezer»de, kendi adamcıl yaradılışının bir yankısını görüyordu. Kolejdeki hava, kötümserliğini, güvensizliğini, yeniyetmeliğinin hüzünlerini besleyip sürdürüyordu; ne var ki, bu hava, Hıristiyan ve Descartes'çı bir spritüalizmin gelişmesini de destekliyordu onda ve Robespierre, bu spritüalizmin ikisini birden **Vicaire Savoyard**'da buluyordu.

Öte yandan, onurunu da incitiyordu yoksulluğu. Geliri, Artois'daki manastırın lütfettiği yıllık 450 lira ile sınırlıydı. Bu durumda, tek bir elbise ve yırtık papuçlarla dolaşmasına, dışarıya çıkıp gezmesini engelliyen yığınla şeyin eksik oluşuna şaşılabilir mi? Fazla toplumcul olmamasında da şaşılacak bir yön göremiyoruz. Arkadaşları yoktu; ve, kendisinden daha genç olan Camille Desmoulins başka türlü söylese de, bütün çabası okuldaki başarılara yönelmiş bu ağabeyle belli belirsiz bir ilişki içinde oldu.

Yığınla da tattı bu başarılardan Robespierre ve övgüler aldı. XVI. Louis'nin tahta geçişinde, kutsallaştırma ayininin arkasından Paris'e, törenle girişinde, öğretmeninin yazdığı manzum söylevi okumakla o görevlendirildi. Son olarak, 1780'de hukuka kabul edildi ve ertesi yıl da mezun oldu oradan. Kolej yönetimi, verilebilecek en yüksek mik-

tar üzerinden, 600 liralık bir ödül verdi kendisine. Bursuna gelince, o da kardeşi Augustin'e bağlandı.

Oratoryenlerin sultası altında geçirdiği on iki yıllık sert bir çalışmadan sonra, diplomalarla donanmış olarak, Arras'ya döndü ve hemen baroya yazıldı. Teyzeleri evlenmişti, büyükbabası ölmüştü; devede kulak kabilinden miras payını aldı ve kızkardeşi Charlotte'la, Saumon sokağına yerleşti, sonra Cizvitler sokağına taşındı. Kendisinden daha yaşlı en ünlü meslekdaşlarından biri, Liborel, ilk davasını sağladı ona; arkasından başka davalar sökün edecektir. Aralarından birinin yazdığına bakılırsa, bütün meslekdaşlarını, anlatma biçimi, deyimlerindeki seçimi, konuşmasındaki açıklıkla, pek gerilerde bırakır; ondan sonra aynı mesleği sürdürmek isteyenleri korkutacak hayli şeyler vardır bunlarda. Piskoposluktan edindiği bir unvan dolayısıyla, piskoposluk yargısına bağlı davaların yargılamasında bulunur ve müşterilerinin çevresini genişletir. Bir davada da, koruyucusu Liborel'le karşı karşıya gelir; yener onu ve, Artois Barosu'nda ikinci sırada olan, Başkan Madre, kâtip olarak tutar kendisini.

Durumu bir kararlılık kazanmıştır artık ve şöhreti de vardır.

Maddi kaygıların uzağındadır.

İşine, bir kutsal görev gibi bakıp yerine getirmektedir; bu arada, manevi sorumlulukların da farkına varır: «Sizi zayıfları, ezilenleri, sıradan insanları savunmaya götürenden daha yüce bir meslek var mıdır?» diye soracaktır. Daha şimdiden, genel yaklaşımlara doğru yükselmektedir; bu yaklaşımlarda ise, daha sonra, siyaset kürsülerinde geliştireceği kimi düşünceler ete kemiğe bürünmektedir.

Meslekdaşı Buissart'ın da yardım ettiği «Saint–Omer Yıldırımsavarı Davası», büyük bir ün kazandırır ona. Gerçekten yankılar yapan ve siyasal bir niteliğe de bürünen bir dava oldu bu. Olay şudur: Saint–Omer kasabasından Vissery adlı bir amatör fizikçi, evinin damına, Franklin'in icat

ettiği yıldırımsavarı yerleştirir. Yerel makamların, adamı, cinayet niyetiyle suçlamaları için fazla bir zaman geçmez. Vissery, «yurttaşların huzurunu bozucu ve kamu güvenliğine zarar verici» ilân edilerek, yıldırımsavarı yerinden söküp attırmaya mahkûm edilir. Adam, Robespierre'e başvurur; o da, seve seve kabullenir davasını. Aslında, iki dünyanın çatışmasını temsil ediyordu dava: Karanlıkçılıkla Aydınlıkçıların dünyası, geçmişle geleceğin dünyası karşı karşıyaydı. Genç avukat, «filozoflar partisi»nin düşmanlarıyla savaşmaktan hoşnuttur. Büyük gürültüler koparır dava. Robespierre, Arras mahkemesinde, parlak iki savunma yapar; bunlar, sonra Paris'te kitapçık olarak da basılırlar. Dava kazanılır ve Robespierre, bütün Artois ilinde büyük bir şöhret kazanır bununla; Paris'teki bilim ve edebiyat çevrelerinin de takdirini toplar.

Az konuşur ve asık yüzlü bir yeniyetme olmaktan çıkmıştır artık; topluma karışma aranışı içindedir ve güzel kadınların meclisine de sırtını çevirmez. 1783'te, Arras Akademisi'ne girer ve kimi edebî yarışmalara katılır. Metz Akademisi için **Haysiyet Kırıcı Cezalar Üstüne İnceleme**'yi kaleme alır ve 400 liralık bir ödül kazanır karşılığında. İncelemesi, **Mercure de France**'da yayımlanır. Bununla beraber, Montesquieu'nün düşüncelerinin Titus–Livius'tan alıntılara karıştığı bu ilk denemelerde, özgün hiçbir şey yoktur; öyle de olsa, anası babası belli olmayan çocuklar için daha insanî bir tavır takınılmasının yanı sıra, cezalar karşısında herkesin eşitliğini ister Robespierre.

Gresset'ye Övgü'sünün pek şansı olmaz.

Çok geçmez, Arras Akademisi'ne girer ve 1786 Şubatında da, yöneticisi olur oranın; 1787'de, Rosati'ler adını taşıyan edebî topluluğa kabul edilir. Zamanında moda olan şarkılar, madrigaller, içli şiirler yazar ve bir **Güle Övgü** kaleme alır. Kolejde geçen yıllarının anısına, eski hocaları,

1785 yılından başlayarak, açış söylevleri vermesini rica ederler kendisinden.

Akademi hatipliği ile bütün insanların gözlerini büyüler.

«İnce ve kibar, pek özenli bir perukun altında geniş bir alın; yay gibi kaşların altında aydınlık ve tatlı gözler; uzun ve ucu kalkık bir burnun altında ince bir ağız; değirmi yanaklar, bir göğüs dantelinin üstünde bir parça sert bir çene; sağ el, işlemeli bir yeleğe sokulmuştur»: 25 yaşındayken, meslekdaşı Boilly, işte böyle çiziyor portresini. Kızkardeşinin bir arkadaşı, Matmazel Dehay'nin yanında iltifat yağdırır ve sabırsızdır. Çok geçmeden, kuzini Anaîs Deshorties ile nişanlı olduğu söylenecektir. Kızlı–kadınlı toplantılara karışır, danslara canlılık getirir; yaşından bekleneceği gibi, şarkılar söyler, güler ve güldürür.

Böylece, ne siliktir yaşamı Robespierre'in, ne de üzüntüleri vardır.

Barodaki saygın yeri, edebî başarıları, oturaklılığı, toplumun yukarı katlarına kabul edilmesini sağlar. Akademinin genel yazmanı Dubois de Fosseux, büyük saygı gösterir kendisine. Robespierre, **Journal de Pas–de Calais**'nin gelecekteki başyazarı Madam Marchand'ı ve, bu arada pek doğal olarak, dostu Buissart'ı ziyaret eder. Kentin burjuvazisi, kendinden biri olarak bakar ona. Yerel makamlar ve rejimle ilişkilerinde ihtiyatlı davranmayı bilir; XVI. Louis' den saygıyla sözeder. O güne değin talihi yüzüne gülmüştür ve yükselişi hızlı olmuştur. 26 yaşındadır. Resmi makamlarla çatışması yoktur henüz; ne var ki, yaklaşmaktadır o an.

BİR ÇATIŞMANIN EŞİĞİNDE

1786'da ortaya çıkan «Deteuf Davası», bu fırsatı sağlar ona. Anchin manastırından bir Benediktenin biçimlendir-

diği bir hırsızlık suçlaması vesilesiyle, hükümden önce bir muhtıra yayınlar; orada, manastıra karşı çıkar ve keşişlerin rezil davranışlarını sergiler. Liborel, yine karşısındadır ve bir uzlaşmaya varılır. Ancak, Robespierre'nin pervasızlığı yargıçları rahatsız eder; ve onu, savunmasındaki «hakaretamiz» terimleri çıkarmaya zorlarlar. Aynı yılın sonlarında, «François Page Davası» dolayısıyla, suçu tekrarlar ve şöyle yazar: «Krallara adil olmayı emreden Tanrı iktidarı, halklara da köle olmayı yasaklar». Böylece, krallık otoritesine ve zamanının adlî örflerine açıkça karşı çıkmış olur.

1787 yılından sonra, bir parça kenara itilmiş gibidir.

Bununla beraber, davalarında bir azalma yoktur.

Dupont Cenapları İçin Muhtıra, Artois yüksek sosyetesinin kendisine karşı beslediği husumeti daha da artıracaktır. Orada, krallık buyrultularını ve keyfi hapisleri kalemine dolar Robespierre ve büyük bir cesaretle şunların altını çizer: «Suçları önlemenin yolu örfleri düzeltmektir; örfleri düzeltmenin yolu da kanunları düzeltmektir». Belki o sıralardadır ki, durumunun yakında güvencesiz olacağını görür ve piskoposluk mahkemesinde krallık savcılığı makamına geçmek ister. Belki de, bu sınırlı ufuklardan yorulmuş, Paris'e taşınmayı düşünmektedir. Ancak, saflar ve sosyal önyargılar, daha aşağı sınıflardan gelen insanlara, lâyık oldukları yerleri yasaklamışsa, neye yarar yetenekler ve çabalar? Değerinin bilincindedir ve onun hak kazandırdığı yemişleri toplamak istemektedir. Ayrıcalıklı aristokrasi ve dondurulmuş makamlar, kendisine yolları kestiğine göre, çok doğaldır ki savaşacaktır onlarla.

Etats Généraux'nun toplanacağı haberi gelir gelmez, mücadeleye atılır Robespierre. **Artois'da Meclisleri Düzeltmek Zorunluluğu Hakkında Artois Halkına** adıyla bir çağrı yayımlayarak, siyasal mesleğinin yolunu açar; ancak, düşmanlarının sayısını da çoğaltır. Bu meclislerde Tiers temsil-

cisi olan meslekdaşı Desmazières ile çatışır; meclislerin oluşumunu şiddetle eleştirir ve savurganlıklarını sergiler. Seçim kampanyası başladığında, seçmenleri, «halk düşmanlarının ileri sürdükleri şeylere» muhalefet etmeğe çağırır; «özgürlük davası»na sahip çıkması için krala davette bulunur; «ülkeyi kurtarması» için de Necker'e başvurur.

Şu son çabaları, halktan geniş bir kesimi çeker kendine; ve, 23 Martta, Arras'nın «örgütlenmemiş» kişileri, 12 milletvekilinden biri olarak seçerler onu. Kentin en yoksul loncası, «küçük eskiciler» loncası da, kendi yakınma dilekçelerinin yazılmasını ona bırakırlar; bir başka topluluğun dilekçesinin yetkinleşmesine de katılır. Tartışmalarda birçok kez, hak eşitliği ve oy özgürlüğü istemek için müdahale eder. Üç zümrenin meclisinde, soylularla ruhban, parasal ayrıcalıklarından vazgeçerken, onlara teşekkür oylamasında bulunulmasına –göğsünü gere gere– karşı çıkar. Son olarak, 26 Nisanda, Artois'nın Etats Généraux'ya göndereceği 8 Tiers temsilcisinden beşincisi olarak seçilir.

Otuz bir yaşındadır henüz.

Geleceğini belirleyen bu dört aylık mücadele boyunca, bütün gücünü, bütün umutlarını koymuştur ortaya; giyotine gideceği güne değin de böyle davranacaktır.

Robespierre, 1789 Nisanında Arras'yı terkeder; oraya, sadece bir kez, 1791 Ekiminde gelecektir. Versailles'da, «kırsaldan» üç meslekdaşıyla beraber, Sainte–Elisabeth sokağında bir otele yerleşir. Meclis Paris'e taşındığında, Saintonge sokağında 8 numarada, üçüncü katta, Humbert'lerin evinde iki oda tutacaktır; 1791 Ağustosunda, Saint–Honoré sokağında 366 numarada marangoz Duplay'ın evine yerleşinceye değin, orada kalacaktır.

Düzenli, yumuşak ve senli–benli yaşamı seviyordu; odasını çiçeklerle süslüyor ve köpeği Brount'la dolaşmaktan hoşlanıyordu. Ev sahibinin çocuklarıyla, Champs–Elysées' de gezintilere seve seve çıkıyor ve onların oyunlarına katılıyordu. Geleceğin Madam le Bas'sı Elisabeth, «annemiz bizi

azarladığında, savunucumuz oydu» diye yazacaktır. Kimi zaman, akşamları, yemekten sonra, ailenin toplaştığı yemek salonunda, Corneille, Voltaire ya da Rousseau okuyordu onlara.

Azla yetinen bir kişiydi; ekmek ve yemişle besleniyor, biraz şarap içiyor ve yemeklerden sonra da kahve alıyordu. Sessizdi ve herşey yalınlık içindeydi onda; ne var ki, kayıtsız çehresinin altında duygulu ve gururlu bir ruh saklıydı; «izzeti nefsime alabildiğine düşkün oldum hep» diye itirafta bulunmuştu dostu Buissart'a. Soğuk davranışları, sert kişiliği, kolay erişilmez bir insan haline getiriyordu onu; ancak, başkalarını horlayan bir kişi de değildi.

Sağlığı yerindeydi, ne var ki çalışma ve uykusuzluk çok geçmeden benzini solduracak, çehresi çökecek ve kasılmalar başlayacaktır yüzünde; yorgun gözlerini korumak için yeşil gözlükler kullanacaktır. Alabildiğine temizdi; giyinişine de hep dikkat edecektir. Terörün doruğuna çıktığı sıralarda bile, burjuva âdetlerini sürdürecek, saçlarını pudralayacak, gömleklerine kol ağzı ile göğüs dantelini takacaktır. Bütün ölçüsüzlükler gibi, hırpanilik ve çapaçulluktan da hoşlanmıyordu.

Kırmızı serpuş giymeyi hep reddetmiştir.

Kanlı–canlı ve az adaleli idi; Mirabeau ya da Danton gibi, birden ve sert parlayışları yoktu. Kadın arkasından koşan biri değildiği belki, ama kadın düşmanı da değildi. Kadında beğendiği edep ve ağırbaşlılıktı; zinayı, para uğruna yapılmış evlenmeleri kınıyor, açıksaçık resimleri yasaklatıyordu. Serüvenleri olduysa da, geçici ve sonuçsuz kaldılar. Duygusallığı, başkalarında tutkulara yol açsa da, bir kez sevdi yaşamında: Ev sahibinin büyük kızı Elénor Duplay, bütün yaşamı boyunca anısına bağlı kaldı; Robespierre adını taşımasa da, bir başkasıyla evlenmeyi reddetti. Söylenenlere bakılırsa, kız «sözlü»sü idi; bununla beraber, Robespierre'in bir evliliği düşünüp düşünmediğini bilemiyoruz. Öte yandan, 1789'un ilk günlerinden başlıyarak, bir görev yüklenmişti; yaşamı bahasına da olsa, halkın kutsal haklarını

savunma idi bu. Başka hiçbir şey yoktu gözünde. Öyle diyordu: «Adalet, insanlık ve özgürlük aşkı, başka tutkular gibi bir tutkudur; o ağır bastığında, herşey feda edilir uğrunda!».

Bu umursamazca kendini unutuş, yazgısını çizecektir onun; sezdi de bu yazgıyı, ama karşısına çıkmayı da aramadı hiçbir zaman.

II

DEVRİM'İN BAŞLARINDA

KAVGADAKİ SİLAHLARI

Genç yaştan sorumluluk taşımaya alışmıştır; avukatlık mesleğinde de, sefaletle, adlî hata ile, ikiyüzlülükle, kısacası yaşamın gerçekleriyle tanışmıştır. Bu deneyimlerle güçlenmiş ve hatiplik sanatıyla da silahlanmış olarak, Robespierre, Etats Généraux'da ve Kurucu Meclis'te, çoğu kez öyle gösterilmek istense de, bir bilinmez kişi olarak kalmadı uzun süre.

Tek başına, ilişkiler kurmaya kalktı önce. Necker'lere çağrıldığında, kızı Madam de Staël, nezaket ve kibarca davranışlarla bunaltıp ezdi onu. Ne var ki, düşlerinden çabuk sıyrıldı: «Soyluların pek az yeteneği var» derken, Target için de «büyük bir ünü olsa da, yığınla tumturaklı lafla sıradan şeyler söyledi» diye hüküm verecektir. Bretagne bölgesinden milletvekillerine, sonra karakteri bütün güvenini alıp götürse de, Mirabeau'ya yaklaşır. Tartışmaları büyük bir dikkatle izler; dinler ve bilgilenir.

Daha şimdiden bilir ki, sırası gelecektir.

Gerçekten Robespierre, kürsüye çıkmakta gecikmedi. Bir milletvekili şöyle anlatıyor: 18 Mayıs günü, «büyük bir güvenle ilerledi, söyleyecek yeni şeyleri olduğunu belirtip, derin bir sessizliğe davet etti bizi» ve «söylev»i bir yarım saat sürdü. Kaynaşma ve gürültü–patırtı içindeki bir mecliste, bir başarı idi bu. Çok geçmeden, Barère, gazetesi Tan'da, Barnave, Le Chapelier ve Péti-

on gibi, «parlak bir biçimde» kendisini gösteren yeni yeteneklerden biri olarak söz edecektir ondan. Ancak, «bilge kişiler», «bu coşkulu kafalar»ın soyundukları «her türlü kötülüğü» önlemek amacıyla, bir araya gelirler; ve, 6 Haziran günü, bir genel mırıldanış, Robespierre'nin sesini boğar.

Ne var ki, bu bastırış, yılgınlığa götürmez onu. Kavgasını sürdürür; söyledikleri eylemidir, kılıcıdır. Artık rahat yüzü yoktur; Gazeteler, 1789'da 68 girişiminden sözederler; 1790'da 125'e yükselir bu sayı; 1791'de, Kurucu Meclis' in sonuna değin 328 girişimi olacaktır. Hiçbir oturumu kaçırmaz; 1790 Haziranından başlıyarak, hemen hergün gelecektir.

Onu gözardı etmemek gerektiği çabucak anlaşılır.

Tarihçi Michelet'nin, sonra da Aulard'ın söylediği gibi, meclisin «soytarı»sı, «kabarık hindi»si hiçbir zaman olmadı. Meclis, 9 Temmuz 1789 günü, 23 temsilci ile birlikte, Paris dolaylarında karargâh kurmuş birlikleri geri çekmesi için krala dilekçe sunacak heyete, onu da seçer. Ne var ki, aynı meclis, komisyonlarından ve başkanlığından uzaklaştırır; bu başkanlığı dostu Pétion kabul edecektir. Bir kez, 1790 Temmuzunda kâtip olarak seçilir, onda da eleştirilir. Konvansiyon'la durum değişir: Aralıksız iki saat konuştuğu için eleştiren çıkarsa da, büyük bir çoğunlukla, yasama komisyonlarına, kamu eğitimi ve genel savunma komisyonlarına seçilir; ayrıca, meclise de iki kez başkanlık edecektir.

Otoritesi, hem davranışlarında hem de sözlerindedir. Önce söylevlerini, zamanın modasına uyarak, büyük bir özenle kaleme alır. Zengin bir belleği olduğu için, metinlere bakmadan, tarihten örnekler getirir. Gazeteler, hele hergün okuduğu Marat'nın **Halkın Dostu**, yeterince malzeme verirler ona. Bir fikri geliştirmenin yanı sıra, yazma sanatından da haberdardır; soylu bir biçemi vardır. Dinleyicilerinin düzeyine inmesini bilir; daha iyi anlaşılması için tek-

rarlar yaptığı olursa da, fırsat bulduğunda basılmadan önce çıkarır onları.

Öte yandan, biçimden çok içerikle ilgilenir.

Çok geçmez, doğaçtan konuşmaları sıklaşır. Konvansiyon'da, 9 Thermidor'a değin 250'ye yakın girişimi olmuştur. Çoğu kez, kâğıt üzerine birkaç not düşer ve onun çevresinde düşüncesini geliştirir. Özellikle II. yılda, cümlelerini parlatıp cilâlayacak zamanı bulamaz; hitabeti sinirli ve keskin hale gelir. Ne var ki, söylevleri ağırbaşlılığını korumuştur hep. Parlamento tekniğine çabucak alışınca, düşüncesini tartışmaya çıkarmakta yararlanır bundan; «tartışmanın bir skandal olduğuna inandığımda, uzun uzadıya tartışmayı bilmiyorum» der.

Bununla beraber, en nazik anlarda bile, soğuk ve katı bir ciddîlikten vazgeçmez. Marat gibi, kürsüye atılmaz. Jestleri nadirdir; ellerini göğsünün üstüne koymakla yetinir yalnız. Ancak, gözleri dinleyenlerini araştırır, çehresi sözlerine pek güzelce katılır. Sesinin yaradılıştan sivri ve cırtlak olduğu söylenmiştir; ne var ki, Artois'lı aksanına bir incelik vererek sesini tatlılaştırmayı biliyordu. Bu eksiklikler çarpıcı olduğunda, Thermidor'dan önce, iftiracılar onunla alay etmekten geri durmamışlardır. Aslında zayıf olan ses organını zorlaması gerekiyordu ve birçok kez yakınmıştır bundan. «Heyecanla» başlayıp, ses tonu «yavaş yavaş yükseliyor... ve her türlü mırıltı önünde geri çekilmek zorunda kalıyordu»: O yıllarda biri böyle nitelendirir konuşma düzenini. Gerçekten, bütün meclisin kendisini dinlemesini ister; pek uzun bir paralelkenar olan toplantı salonu ise, fazla olanak vermez buna.

Öte yandan, bu ses tonunu alabildiğine değiştirir. Sırasıyla, kendini beğenmiş ve kestirip atan, alaycı ve insanî olmayan bu tonu, yumuşatıp okşayıcı hale de getirebilir. Yerini düşürüp, hasmının en zayıf noktasını yakalar ve horlayıcı bir alayla ezer onu. Bir gün sözünü kesen Dük dö Liancourt'u azarlar ve soylular –kuşkusuz alay olsun diye– al-

kışlar kendisini. Kesintiler alevlendirir söylevini. «Konuşmamı kesenler cesaretimi hiç kıramazlar» diye haykırır birgün; «daha başka mırıldanışlara yol açacak başka gerçekleri bile getirir aklıma.» Bir toplantıda yirmi kez kürsüye atıldığı olmuştur; oraya asılır, kendisine karşı zincirlerinden boşalmış gürültüye karşı konuşmayı dener.

Ne var ki, hatipliğindeki gizem, düşüncesinde ve açık yürekliliğindedir özellikle. Şöyle bağırır bir gün: «Gerçeğin gücü nedir; soğukkanlı bir cesaretle savunulduğunda suçsuzluğun verdiği güç nedir, bilmiyorsunuz!» Ve Mirabeau şunu der: «İleriye gidecek, söylediği her şeye inanıyor!». Gerçekten, onu destekliyen şey, haklı olmanın ve yüce amaçları için mücadele etmenin kesinliğidir. Cicero, şöyle demişti bir gün: «Ruhsuz hitabet olmaz»; Robespierre, ruhunu alıp olduğu gibi söylevlerine koyar. «Genel kanıyı okşamak için düşünceme ihanet etmeği bilmiyorum... Halkı, çiçekli yollardan geçirip uçurumun kenarına götürme sanatını da bilmiyorum» der bir gün. Utanç verici çıkışlardansa, saygı değer mırıldanışlara yol açmayı yeğler. «Yüzdeyüz reddedileceğini bildiğim zaman bile, gerçeğin sesini çınlatmayı bir başarı saymışımdır» da diyecektir. «Kendisinden pek bahsettiği için ayıplanmıştır. Bu bile içtenliğindendir... Düşüncesi, daha o zamandan romantiktir» diye belirtecektir ilerde tarihçi Mathiez.

Öte yandan, söylevlerini Meclisle de sınırlamaz. «Bu dar salonun dışında, amacım, sesimi Millete ve İnsanlığa duyurmaktır özellikle» der. Öyle olunca da, Devrim'in önünde görünür ve arkasından, söylevleri, peygamberce bir görünüşe bürünür sık sık.

16 Haziran 1789'dan başlıyarak, gazeteler, yeteneğini kabul ederler. «Seyrek rastlanır bir belagatle ve yaşının üstünde bir aydınlıkla konuştu; o anda, yurdun dehası kendisine esin veriyordu sanki» diye yazar aralarından çoğu ve, Barère, «diyalektiği pek ince, konuşma biçimi alabildiğine açık, niyetleri saf ve yurtseverliği sıcak» diye not düşer. Ar-

ras milletvekiline böylesi övgülere, daha sonra sık sık raslanacaktır. Ve tarihçi Aulard, ona pek az sempatisi de olsa, 14 Temmuz 1791 günü kralın dokunulmazlığı üstüne verdiği söylevi, «Meclisin işittiği en güçlü olaylardan biri» olarak niteler.

Daha başkaları da olacaktır böyle.

Her şeye karşın, Kurucu Meclis, pek itibar göstermeyecektir kendisine. 20 ve 23 Temmuz 1789 günleri, Lally–Tollendal'in önergesi tartışılırken, meclis, onun kanıtları önünde eğilir. Ne var ki, çoğu kez inatçı bir muhalefetle karşılaşır. Ilımlıları rahatsız etmede ve onları sağla birleşmeye götürmede, kendisinden yararlanıldığı bile ileri sürülmüştür. Ne olursa olsun, Meclisin husumeti, tribünlerin gösterdiği sıcak karşılayışla çelişme halindedir. Başkan, oraları boşaltma tehdidinde bulunur çoğu zaman. Robespierre'in düşmanlarının ağzında, «onun tribünleridir» oralar; sanki mümkünmüş gibi, kadın–erkek kendi hayranlarıyla süslemektedir onları.

Yığınların coşkulu alkışlarını, Jakoben'ler arasında da bulur; onlarla bölüşür zamanını. Saint–Honoré sokağındaki salonu dolduran «kardeş ve dostlar», yeğlediği dinleyicileri olur. Onlara dayanıp, etkisini Parisli Sankülot'lar üzerinde kurar; ve, Sankülot'lar sayesinde, birbirine bağlı dernekler ağıyla taşrayı ele geçirir.

Versailles'da, Breton Kulübü'nün üyeleri arasındadır şimdiden; ve, Amaury kahvesinde toplaşır onlarla. Anayasa Dostları Derneği'ne ilk kabul edilenlerden biri odur; Meclisin o sıralarda hazırlamakta olduğu anayasaya bağlılığı dayatmaktadır üyelerine bu dernek. Kurucu Meclis'in, örneğin Millî Muhafızların örgütlenişi gibi, ondan dinlemeyi reddettiği söylevleri, bu kulüpde söyleyip alkış toplamaktadır; milletvekillerine götürmek istediği önerilerini de önce orada dener ve derneğin tepkisi, değerli bir ölçüttür kendisi için.

Kurucu Meclis döneminde, gazeteler, Jakoben'lerin tartışmalarına aralıklı, belli–belirsiz yer verseler de, Robespierre bu toplantılar için pek titizdir; hep bulunur ve rolü de çok önemlidir orada. Adına ilk kez 26 Nisan 1790'da rastlıyoruz; o gün, başkanlık etmiştir toplantıya. 1791'in Ocağından Eylülüne değin orada 35 söylev verir; içlerinden biri de, kralın kaçışı üstünedir. Kimi zaman, Kurucu Meclis'in daha önce dinlediklerini daha saldırgan bir biçimde tekrarlar; kimi zaman, tersine sakınmayı öğütler. Champ–de–Mars kırımı, onun için şaşırtıcı olmadı; ileri sürülen bahaneyi saf dışı etmek için herşeyi yaptı.

Yasama Meclisi döneminde, Jakoben Derneği, tek kürsüsü haline gelir; bir toplantıyı kaçırdığı pek nadirdir. 8 Ağustos 1792'ye değin, bir yüze yakın konuşması olmuştur orada. Yığınla ortak dilekçeye esin verir ya da kaleme alır onları; yazışmalara göz–kulak olur; milletvekillerine öğüt verir, önler ya da yüreklendirir. İçlerinden kimi, oraya fazla gittiğini, kimisi de gidip hiçbir şey yapmadığını söyleyip eleştirirler; oysa, Jakoben'lerin varlığı bile, onun yaptıklarından bir anıt haline gelmiştir. Halkın davası tehdit altında olduğunda, gelip orada savunur. Feuillant'ların kopuşundan sonra, derneği, onun enerjisi kurtarmıştır; ve onun sayesindedir ki, taşradaki dernekler Jakoben olarak kalırlar. Savaşa, La Fayette'e karşı orada çıkışını yapar. Pek seyrek olarak başka yerlere gider; bir kez, andın yıldönümünde Jeu de Paume Derneği'nde, bir kez Versailles'daki Jakoben'ler Kulübü'nde ve bir kez de Kordöliye'ler Kulübü'nde konuşmuştur.

Konvansiyon, 10 Ağustostan sonra aldıkları adla, Özgürlük ve Eşitliğin Dostları'na daha da yaklaştırır onu. Paris Komünü'nden, genel kurul üyesi olarak, kulübün de yardımıyla, seksiyonların kitle eylemlerini yönlendirmeye gayret edecektir. 144 toplantıda 200'e yakın girişimi olacaktır kurulda; oradaki tartışmaların Meclistekilerle aynı zamana rastladığı düşünülürse, hayli uğraş gerçekten. Ja-

ürès öyle diyor: «Hemen her akşam, çoğu kez çalkantılı ve pirelenen bir halk meclisine gidip, günün çalışması hakkında bilgilendirmek onları... cesaretlendirmek... sabırsızlıkları yatıştırmak: Ne çetin bir yaşam bu!». Jironden'lere karşı kavgasını da yine o genel kurulda sürdürür ve –pek kolay olmasa da– kazanır. Artık, bir «gerçek düşünsel diktatorya» kurabilir orada ve kabul ettirmeği başardığı dürüstlük ve erdem çizgisinden sapan herkesi safdışı bırakabilir. Bir yazarın belirttiği gibi, «bu iradî yükümlülüğün sona ermesi, Robespierre'le Jakoben'lerin de sonu demektir.»

Ancak, inandırma gücü ne denli büyük olursa olsun, kritik anlarda, sözün yetmediğini farkeder. «Entrikanın en korkunç silahı, birkaç kuruşla tutulmuş yazarın satılık kalemidir» der. Gerçekten, kimi gazeteci taslakları, halkların yazgılarını tutmakta ellerinde; kahramanlar yaratıp yoketmektedirler. Öyle olunca da, iftiraya karşı mücadele etmek ve yazıp yayımlayarak kamuoyunu aydınlatmak gerekir.

Fransızca ve İngilizce yayınlanan **Birlik** gazetesine düzenli yazdığı söylenir ki, pek doğru olmasa gerek; Marat da, 1792 Ocağında, **Halkın Dostu**'nu onunla birlikte yayımlamayı düşünür. Ne var ki, o döneme değin, söylevlerinin yayınına göz–kulak olmakla yetinir; birçoğunu da Camille Desmoulins'in **Fransa ve Brabant Devrimleri**'ne verir. Hemşerilerinin gözünde kendini haklı çıkarmak için, **Artois Halkına Öğüt** adlı kitapçığını, **Bay de Beaumets'ye Mektub**'unu, **Bay Lambert'e Yanıt**'ını yayımlar. 1791 Temmuzunda Fransızlara seslenir ve uzun savunması alabildiğine sıcak karşılanır. Kısa bir süre sonra, Pétion'la beraber, **Entrikacılara Karşı İyiniyetli İnsanların Toplaşması Zorunluluğu Üstüne Görüşler**'i yayımlar.

Ne var ki, bu parça parça eylemlerin etkisi azdır; vahim durumlarda, ancak düzenli bir yayın organı bir kavga aracı olabilir. Robespierre, 1792 Mayısında buna karar ve-

rir ve bir haftalık dergi kurar: Adı, **Anayasa Savunucusu**'dur: Ağustos sonuna değin on iki sayı çıkacak ve sonra ad değiştirip, **Vekil Atayanlara Mektuplar** unvanıyla, 1792 Ekiminden 1793 Nisanına değin sürecektir.

Aynı sunuş, aynı baskı, aynı amaç hepsinde. Özel başlıklar ve haberler aramak boşunadır onlarda; Robespierre'in gazeteleri, sadece sürekli oluşları bakımından gazetedir. Öte yandan, daha çok bir broşür niteliğini taşırlar; her sayı 48'le 64 sayfa arasında değişir. Gazetenin yazı ve düzenlenişini tek başına üstlenir. Yanına yardımcı aldığında, sadece Meclis çalışmalarının ve önemli kararların özetlenmesi içindir; onlara katıldığını ya da eleştirilerini gösteren notlar ekletir. Dostlarından aldığı belgeleri, Konvansiyon'un dikkate almadığı toplu dilekçeleri ya da Jakoben'lere hitapla yazılmış mektuplardan parçaları da ekler gazetesine.

Robespierre, metinlerini özenle seçer ve belli de bir amaçla: Savunduğu davaya hizmettir bu. Güncelin gözden geçirilişinde öğreti ile tartışma içiçedir; kürsüde olduğu gibi kavgayı sürdürür orada da. Hitabet biçimi öylesine sinmiştir ki içine, söylevlerinde olduğu gibi, yazılarında da o vardır. Verdiği söylevleri çoğu kez yayınladığı için, herbirini büyük bir dikkatle gözden geçirir; Yasama Meclisi'nde yaptığı konuşmalarda, Jakoben'lere yaptığı konuşmalardan parçalar görülür.

Gazetelerin unvanlarına, Robespierre'in onlara verdiğinden fazla önem vermemeli; başarı derecesi de önemli değil onların. Kuşkusuz aboneler ve satışlar, giderleri karşılayacak ölçüdeydi. Bunlar, olayların ortaya çıkardığı yayınlar olduğundan, günün gereklerine göre siyasal eylemi güçlendirme amacına dönüktü; Jironden'ler davası biter bitmez de çıkmaz oldular.

Bu sürekli yayınların, Robespierre'in saygınlığını artırmada bir rolü olmuş mudur?

Aslında, kamuoyunu fethetmiş bulunuyordu uzun bir süredir. Saint–Just, 1790 Ağustosunda, «mucizelerine bakıp Tanrı gibi inandığımız siz» diye yazıyordu kendisine. Avignon, Marsilya, Toulon, ona hemşerilik unvanını vermenin onurunu tartışırlar aralarında. Dört bir yandan mektup yağar adresine; bir yüz kadarı bunların elimizde, kimbilir ne kadarı yolda takıldı kaldı ya da Thermidor'dan sonra yokedildi; tıpkı yanıtları gibi. Bütün bunlarda bilgi verilir kendisine, yüreklendirilir; halkın davasına hizmet edecek tüm konularda desteği istenir.

1791 yılından başlıyarak, Devrim'in en başta gelen kişisi olmuştur. Gittiği yerde coşkunlukla karşılanır. Salonlarda, portrelerine övgüler eklenir: «Yurda gerçekten bağlı olana», «insanlığın dostuna» diye yazılır; birinde de Voltaire'in **Tancrède**'indeki bir mısraya öykünüp, «Robespierre'in sevgilisi olduğu bütün iyi yüreklilere» denir. Mirabeau'nun kızkardeşi Madam Roland hayranıdır ve, 1791 Eylülünde, «çekildiğim köşeden, başarılarınızın devamını sevinçle öğreneceğim» diye yazar. **Père Duchesne** gazetesinde Hébert, «benim gözümde, bir Robespierre, Peru'nun bütün hazinelerinden üstündür» der. Milletvekillerinin değeri üstüne bir tahminde, aldığı not «baha biçilmez»dir. Çocuklara vaftizlerinde adı verilir.

Şöhreti, 1792'de, Jironden'lerin saldırılarına direnir ve, Loyseau, Mayısta şuna işaret eder: Robespierre, «herşeyi söyleme ve herşeyi yapma, korkmadan herşeye cesaret etme noktasına varmıştır»; «lehinde büyük bir kitle vardır» çünkü. Kasımda, kralın davasındaki söylevlerinden birinin arkasından, Konvansiyon'dan çıkışında, kalabalık, alkışlar ve haykırışlarla karşılar kendisini; geç bir saat ve soğuk olmasına karşın, gece yarısına değin onuruna marşlar söylenip, şenlik yapılır.

Etats Généraux'dan beri, Barère'le beraber, yurtseverleri desteklemekten geri durmayan tek milletvekili olarak kalmıştır. Söylevleri kadar, özel yaşamının görünüşü de, halkın güvenini sağlar. «Rezil bir mesleği tutmakla, ya da utanç verici ilişkiler ve skandala yol açan davalarla adımı kirletmekle hiç kimse suçlayamaz beni» der; «yüreğime asla kötü bir duygu gelip yaklaşmadı» diye konuşur. Düşmanları bile, her türlü kişisel tutkudan uzak olduğunu belirtmişlerdir.

Gelirinin azlığına karşın, kazanç sağlayıcı her makamı ve unvanı reddeder. «Gönenç karşılığında ruhumu vermeği ben de isterdim; ama gönenci, suçun cezalandırması gibi görüyorum ve mutsuz olmamak için yoksul olmayı istiyorum» der. 1790 Ekiminde Versailles ilçesinin mahkemesine yargıç seçilirse de, ayrılır; savcı olarak atandığı ve yılda 8000 lira getiren Paris Cinayet Mahkemesindeki görevini de 1792 Nisanında terkeder. Bunun gibi, Adalet Kurulu'na katılmayı reddeder, yerine 1792 Ağustosunda Danton çağrılır; ve, aynı yılın ekiminde, Paris Belediye Başkanlığına adaylığının konmasına izin vermez.

Erdemine o denli inanır ki halk, 1791'de «Satın Alınamaz» (İncorruptible) diye ad takar kendisine.

Hiç kimse de tartışmaz bunu.

İlkeleri uğrunda yaşamını ve dostluklarını feda eder. Pétion, ona göre, halkın davasına ihanet ettiğinde, sevgisinin «gözlerine gerdiği bandı çıkarıp atmakta duraksamaz»; aynı şeyi, Camille Desmoulins için, Danton için de yapar. Savunduğu davada kişisel duygulara yer yoktur; bütün düşüncelerini ve her anını o davaya vermiştir.

Halkın davasıdır o dava da!

Kendisine verilmiş kimi yardımcılar olsa da, o insan gücünü aşan uğraşı yalnız başına üstlenir. Gece yarısı Kamu Selâmeti Komitesi'nin toplantısından çıkıp da küçük odasına uyumak için döndüğünde, lambasının ışığını yanar görmek işten değildir. Cam gibi saydam, pırıl pırıldır yaşa-

mı. Billaud–Varenne bir gün şöyle söyleyecektir: «Robespierre'in, halkın düşüncesinde onca üstünlüğü almayı nasıl başardığı bana sorulacak olsa, şöyle derim: En ağırlıklı erdemleri ortaya koyarak, mutlak bir özveride bulunarak ve en saf ilkelere sahip olarak!».

Yurtseverlerin çoğu paylaşıyorlardı bu görüşü. Söz konusu nitelikler, giyotine değin kendisini izleyecek dostlar kazandırdı; onu mahvetmenin azgınlığı içinde düşmanlar da. Özel yaşamında ona erişemeyince, eyleminde onu yoketmenin çabasına verdiler kendilerini. Karikatür ve iftira, şöhretin bahasıdır denir; Robespierre için de öyle oldu.

1789'un Eylülünden başlıyarak, Rivarol'un da çalıştığı bir takım gazeteler işareti çakarlar; bütün kralcı yayınlar onları izler. Artois ağzıyla, taşralı katılığıyla, bilgisizliğiyle alay edilir; ortadan aşağı bir adamdır o, «Arras'ın mumu»dur. Damiens'le hısımlık kurulur aralarında; Suzanne Forber adlı bir terziyle aşk mektupları düzülür adına. Kimi gazeteler, iğnemelerle, türkülerle kalbura çevirirler; bir bakanlık, diktatörlük ya da naiplik istiyor, denir. Daha o sıralarda, «kan dökücü bir canavar» diye adlandırılmıştır.

Bu masalları yaymak için, keselerin ağzı açılır. Söylenenlerin etkisi, yalnız halka değil, taşradaki burjuvalarla ordunun subaylarına varıncaya değin uzanır. Başka savlar, dedikodular da eklenir eskilerine: Yok Rosespierre Avusturya Komitesindendir de kraliçe ile yazışmaktadır; yok 10 Ağustosta korkusundan bir mahzene saklanmıştır; kraliçeyle evlenme tasarısına değin uzanır iş. 9 Thermidor'dan sonra, bütün bu iftiralar yeniden ele alınacaktır. Babeuf bile kaptıracaktır bunlara kendini. Özetle yenenler, yaptıklarına özür bulmak için, anısına tükürmekte birbirleriyle yarışacaklardır.

Bütün bunların yanı sıra, tehditler ve canına kıyma girişimleri olacaktır.

Ne var ki, bu tehlike ve yıldırmalara karşı dimdik du-

racaktır o. Yaşamı söz konusu değildir; halkın mutluluğu adına, bütün yurtseverler, özveriye katlanmak zorundadırlar. 1792'den başlıyarak, şöyle söyliyecektir: «Özgürlük için bana tutkulu bir ruh vermiş olan Tanrı, ülkemi mutluluğa götürecek olan yolu kanımla çizmeye çağırıyor belki. Bu güzel ve onurlu yazgıyı severek kabul ediyorum!»

Böylece, çevresine verdiği güven, tek zenginliği olup çıkar. Bencil iştahların, hizip rekabetlerinin ortasında, bir kararlılık ögesi, halkın ve haklarının savunucusu olarak görünür. Davranışına yön verdiren ilkeler, kim ne derse desin, bütün siyasal mesleği boyunca değişmedi; yalnız onları uygulama araçları, koşullara uydu. Bütün bunlar ise, sıradan bir milletvekilinde olduğundan çok daha başka nitelikleri gerektiriyordu.

Kişiliğindeki karmaşıklık da böyle anlaşılabilir.

III

BİR SİYASAL DEMOKRASİ KAVGASINDA

«UYANMAZSAK, ÖZGÜRLÜK GİDECEK ELİMİZDEN!»

Robespierre, daha Devrim'in ilk günlerinden, yeni rejime karşı korkunç bir güç birliğinin olduğunu sezinledi. Onlara karşı, sınırlı bir kuramcı olarak değil, bir gerçekçi olarak savaşacaktır. Aristokrasiye, sonra da «hizipler»e karşı, siyasal demokrasiyi savunmak için büyük bir kavga verecektir.

10 Ağustos 1792'ye değin sürecektir bu.

Kurucu Meclistekilere bir görev kendini dayatır: Eski Rejimi yıkmak! Bu da, hızla anayasal metinleri hazırlamayı gerektirmektedir; ne var ki, ayrıcalıklılar, bunları geciktirmeye çalışırlar. Günlük idarenin güçlükleriyle savaşan Meclis, ağır ilerler; mutlakiyetin adamları ve kurumları direnirler. Her yanda, halka karşı, krallık görevleri ve subaylarının bir tertibi oluşmaya yüz tutar.

1789 Mayısından beri, aristokratik bir komplodan kaygılananları haklı gösterir herşey. «Halkların iliği ile beslenen bu ejderha»ya, Robespierre, **Veto Üstüne Söylev**'inde şiddetle karşı çıkar: «Aristokrasi hâlâ aramızda yaşıyor, der; yeni bir güvenle, korkutucu yüz bin baş uzatıyor ve doğmakta olan Anayasanın eksiklikleri üzerine iktidarını kurmak için yeni oyunlar arkasında!».

Saray'ın Ekimin başlarında çevirdiği dolaplar, kor-

kularını doğrular: «Bakanlar, millete sormadan aşık atmak istiyorlar... ve kral, sizi karıştırmadan kanunlar yapıyor» der Meclise; Meclisin kararları da uygulanmamakta ya da kötü uygulanmaktadır. Kimi yerde, piskoposlar, bölgelerinde «yangına çağıran buyrultular» yaymakta ve «Tanrının barışçı kürsüsünden başkaldırı» vaazedilmektedir; kimi yerde de, parlömanlar, «yardımsever kanunlar»la savaşmaktadır. Robespierre, 14 Ekimde, ihtiyatlı olmaya çağırır arkadaşlarını ve 21 Ekimde de şöyle der: «Uyanmazsak, özgürlük gidecek elimizden!»

Yurtseverleri harcamak için, onları, bütün ülkede patlak veren karışıklıkları düzenlemekle suçlarlar; kamu güvenliği bahanesi altında, hapse atılırlar. Robespierre, Paris'te ve başka yerlerde sıkıyönetim ilânına karşı çıkar; ve çeşitli yerlerde, çeşitli tarihlerde yurtseverleri destekler; her askerî ayaklanmada, askerlerden ya da denizcilerden yana olur. Yürütme gücünün elinde kalmayı sürdüren orduda, aristokratik anlayış sürmektedir; böylesi bir güç birliğinin tehlikelerine işaret eder ve bakanlar despotizmine karşı durur birçok kez.

1789 Temmuzundaki karışıklıkların ertesinde oylanan **İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi**, büyük bir bölümüyle Robespierre'in savunduğu ilkeleri tanımaktadır. Ne var ki, «yasamanın yanlışlarına ya da kaprislerine karşı savunmak gerekir onları» der. Tam iki yıl boyunca, var gücüyle bu görevi üstlenecektir.

Yönetim monarşikmiş. Olsun! Ama, birçok koşullara uymak zorundadır: Basın özgürlüğü, dilekçe hakkının serbestçe kullanılması, özgürce toplanma hakkı, erdemli temsilciler seçme, bunlar arasındadır. Özgürlükler, büyük bir açıklıkla tanımlanmazsa, özgürlük yerleşemez. Başta da kişi özgürlüğü, bireyin toplum için bir tehlike oluşturması, yani kamu güvenliğini gerektirmesi dışında, keyfî olarak ihlâl e-

dilemez. Buradan kalkarak, Robespierre, çeşitli somut ihlallere karşı çıkar.

Dahası var: Özgür bir toplumda, düşünce ve kanılarını iletmek, kişinin bir gereksinmesi ve sosyal bir zorunluluktur; insan, yetilerini böyle geliştirebilir ve hakları üstüne aydınlanabilir. Kurumları eleştirme, daha iyi hale gelmelerine yardımcı olur; oligarşi afetine karşı halkı korumanın yoludur da bu. Basın özgürlüğü, sınırsız olmalıdır. Robespierre, 24 Ağustos 1789'dan başlıyarak bunu açıklar ve, çeşitli tarihlerde, bu özgürlüğün somut ihlallerine karşı harekete geçer; aynı özgürlük, tiyatro için de söz konusudur.

Kalemin özgürlüğü ise, konuşmanın özgürlüğünden ayrılamaz.

Yoksul ve umutsuz insanların da yardımına koşmalıdır; yasama iktidarı için, bir insanlık görevidir bu. Robespierre, Latude adlı kişi için bir yardım, adlî hata kurbanları için tazminat, 70'ini aşmış rahiplere bir aylık bağlanmasını isteyerek, Meclis önünde zayıfların davasını savunmayı sürdürür.

Savunduğu dava, eşitliğin davasıdır aynı zamanda. Çok geçmez, bu kutsal hakka karşı Kurucu Meclis birleşir. Çoğunluğu burjuvalardan oluşan meclis, Devrim'in yararlarını, yalnız burjuvaziye alıkoymak istemektedir: Kamu işleri, mülkiyet sahiplerinindir; bunun sonucu olarak da, vergilemede ayrımcılık yapılmalıdır. Eski gümüş ağırlığına (marc d'argent) karşı çıkış ise, meclisi ayağa kaldırır: Robespierre, bunun kaldırılmasını ister çeşitli söylevleriyle; 1791 Nisanında bastırdığı söylevi ise okutmazlar.

Aynı ısrarla, başka renkten insanların eşitliği adına da savaş verir. 1791 Ocağında, zengin toprak sahiplerinden oluşan Koloni Komitesi'nin zulmü, dayanılmaz görünür ona. Robespierre, Abbé Grégoire'la, **Siyahîlerin Dostları Derneği**'ne girer. Ne var ki, bir türlü arkasından sürükleyemediği Meclis, 15 Mayıs 1791'de, yalnız «özgür ana-babadan doğanlara» yurttaşlık tanır. Bu ka-

rar, kolonların bencilliğine dokunduğundan, onlar da 24 Eylülde karşı çıkarlar buna.

Deniz Ceza Kanunu vesilesiyle, denizcilerle subayları için maaşlarda ve cezalarda eşitlik ister: 14 Eylül 1790'da, sonra da **Millî Muhafızların Örgütlenişi Üstüne Söylev**'de konuya yeniden döner; çünkü, onur duyguları, rütbeler ne olursa olsun, aynıdır ona göre. Servetler arasındaki farklılığı hafifletmek için, 5 Nisan 1791'de, vasiyet yapma olanağının kaldırılmasını ve çocuklar için mirasta eşitliği ister.

Genel olarak, bir tek kişi ya da bir gurup yararına olabilecek her türlü önleme karşı çıkar.

Meclisin kendisinin de tanıdığı ilkelere başvurmuş olmasına karşın, Robespierre, pek nadir başarıya ulaşır. Bununla beraber, en kötü olasılığı ortadan kaldırır: «Özgürlüğe yararlı olabilecek yığınla kararı çıkartamamış da olsam, felâket getirebilecek birçok kararın önüne geçtim» der. Kendisine karşı muhalefet gitgide büyür: Barnave'lar, Lameth'ler, hatta Le Chapelier, Mirabeau'dan sonra, gericiliğin yanını tutar olmuşlardır. Onların da etkisiyle, Devrim, gerilemeye başlar. Görevini yerine getiremez hale gelen Kurucu Meclis, bütün olarak ortadan çekilmek zorundadır. 16 ve 18 Mayıs 1791'de, Robespierre, meclis üyelerinin gelecek dönem için yeniden seçilemiyeceğini karara bağlatır. Sonra, 8 ve 10 Haziranda, Jakoben'ler ve Meclis önünde, ordunun bütün subaylarının işlerine son verilmesi zorunluluğunu dile getirir; ne var ki meclis, onu izlemez, ve subaylara, «Millete, kanuna ve krala bağlı kalma andı»nı dayatmakla yetinir.

Kralın kaçışı, gerici güçlerin önemini ve onları koruyan kralın ikiyüzlülüğünü gösterir Robespierre'e; kralın geleceği hakkında karar verilmesini boş yere ister. Meclis, her şey gün gibi ortada iken, kralın kaçmadığı düşüncesine varır; olsa olsa kaçırılmıştır o, suçsuzdur! Robespierre, buna bakıp, «öyle görünüyor ki der, XVI. Louis'nin aramızda güçlü bir partisi ve pek akıllı kişileri var... Ve hepsinin de

suratlarında aynı yurtseverlik maskesi» deyip, onları tanıma fırsatını verdiği için olaya sevinir de. Ne var ki, uğursuz bir önsezi, onların şiddetle tepki göstermekten geri durmayacaklarını da sezdirir kendisine. 15 Temmuzda, Jakoben'lere, Champ–de–Mars'ta yapacakları gösteriden vazgeçmelerini öğütler. O gösteri ise, bilindiği gibi bir kırımla son bulur. Özgürlüğü kurtarmak için, uzun zamandır halkı kandırıp aldatan hainleri cezalandırmak gerekir. Robespierre, daha önce bakanları, Feuillant'ları gözler önüne sermişti; 1 Eylülde de, Jakoben'lerin yazışma komitesine egemen olan ve monarşiye ödün vermekten geri durmayan «üçlü»ye çatar; Duport'un, arkasından da 5'lerin, Lameth kardeşlerle Barnave'ın yüzlerindeki maskeyi indirir. Şöhreti, ülkede hiçbir zaman bu denli büyük olmamıştır; ancak mecliste de, bu denli az izlendiği görülmemiştir.

Meclisin iktidarının son bulmasıyla Devrim'in de son bulacağını düşünür. Böylece kulüpler, halk dernekleri, varlık nedenlerini yitirirler. Robespierre, bu son manevraya karşı çıkar: Uyanık olmalıdır, çünkü «yurt düşmanları» gitgide çoğalmaktadır ve güçlenmektedirler.

Ancak, onları yenmek için de, siyaset makinesini kırıp parçalama tehlikesini doğuracak hareketlere gerek yoktur; yayınlanmış olan Anayasaya bağlı kalmak, yeni seçimlere hızla gitmek yeter. Anayasa, karşı–devrimcilerin önüne çıkaracağı bir kale olacaktır artık. Bu karşı–devrimciler Anayasaya saldırırlarsa, 14 Temmuz 1789'da olduğu gibi «kılıçlarımızı ve silâhlarımızı yeniden kuşanacağız» der; ve, Robespierre, her milletvekilinin, şu ya da bu Anayasa maddesi üstüne, yürütme iktidarı ile asla uyuşmayacağı hakkında, and içmelerini ister; bu andı içmezlerse, yurda ihanet etmiş diye ilân edileceklerdir.

Robespierre, bu yapının ne denli yetersiz olduğunu bilmez değildir kuşkusuz. Ona göre, «eksiklikleri, insanla-

rın eseri olmasından ileri gelmektedir, ama temelleri Tanrının eseridir»; bu haliyle de olsa, Anayasa, «bugün yaşıyan bütün halklarla İlkçağın en eski halklarının anayasalarından sonsuz derecede yüksek»tir yine de. Böylece, savunmalıdır onu. Halk bunu ister ve yeni Meclis, Anayasaya saygı yemini eder. Kanunun zaten yasakladığı bir gözden geçirmekten çok, uygulanmasına göz–kulak olunmalı, Robespierre'in deyimiyle «demokraik olabilecek ne ki var bulup çıkarmalı içinden».

Savaş ve onun esinlettiği korkular, tavrını daha da güçlendirir Robespierre'in. «Bütün iyi niyetli insanlar, entrikacılara karşı birleşmelidirler», diye düşünür; Pétion'la beraber kaleme aldığı **Gözlemler**'de, XVI. Louis'ye çağrıda bulunur ve şöyle der: «Ey kral! daha da onurlu bir geleceğe lâyık olduğunuzu gösteriniz... insanlığın iyilikseverleri arasına katılmanız hâlâ mümkündür... içerde ve dışarda sizin adınıza yakılan ateşi söndürünüz!».

Seçim sonuçları kendisini pek çabuk hayal kırıklığına uğratmış da olsa, Robespierre, bu tutumunu, Yasama Meclisi'nin sonuna değin sürdürecektir. 2 Mart 1792'de, «genel irade, daha büyük bir mutluluğu özlediğine karar verinceye değin, Anayasanın kararlı dostları» olduklarının yüksek sesle ilân edilmesini ister ve Brissot'cuları, bu konuda bütün olanakları harekete geçirmediklerinden dolayı eleştirir: «Ortada bir Anayasa olmadığında, Anayasadan daha fazlasını istemenin anlamı yoktur!» der.

Brissot ile Saray'ın kışkırtıp durdukları dışarıya karşı savaş hakkında, Robespierre'in, 1791 Kasımı ile 1792 Nisanı arasında görüşünün –hissedilir ölçüde– değişmiş olduğu söylenmiştir. Aslında, Avrupa'nın düşmanlığına yeter derecede önem vermiş görünmüyor başlarda; ancak, bir silâhlı çatışma olasılığını da hiçbir zaman gözden uzakta tutmaz. 19 Mart 1791'den başlıyarak, diplomatik ve askerî komitelerin savsaklamalarını gözler önüne serer; ve, 18 Haziran-

da, sınırlardaki savunma önlemlerinin yetersizliği üzerindeki korkularını yeniden dile getirir. 30 Nisan 1792'de şöyle diyecektir: «Savaşa karşı asla olmadım; ancak, içerdeki düşmanlarınıza karşı kendinizi güvence altına aldıktan sonra dışarıya karşı savaşa kalkmak gerektiğini söyledim». Kral, daha önce kaçmıştı; ihanetini yeniden tekrarlıyabilirdi. Bu noktada, Robespierre değişmedi.

Gerçekten, anayasa düşmanlarının, onu devirmek için bir dış savaş bahanesi arkasında koştuklarına yürekten inanmıştı; çıkmazda olan karşı–devrimcilerin elinde pek güzel bir oyalama aracı olacaktı bu. Kaygıları yeni değildi: Kurucu Meclis, savaş ve barış hakkının kullanılması konusunu tartıştığında, 15 Mayıs 1790'da dile getirmişti onları; ulusal muhafızların üstüne söylevlerinde de tekrarlamıştı bu kaygıları. Dışarıda aristokrasiye karşı mücadele etmeden önce, içerde dize getirmeyi istiyordu onu; ve, özgürlüğü dışarıya yaymadan önce Fransa'da güvenceye bağlamanın arkasındaydı. Şöyle diyordu. «Zulme karşı halkın savaşını yapalım; halka karşı sarayın, zadegânın, entrikacıların ve borsa oyuncularının savaşını değil!». Böylece, savaşılacak baş düşmanları, içerdeki düşmanlarıdır; oysa, kendi deyimiyle, «kollarına atılmak isteniyor onların». Robespierre, işte bu anlayıştan hareket ederek, Jironden'lerin yaygaracılarına karşı çıkar.

Robespierre, «özgürlüğün egemenliğini yayma adına girişilecek bir savaş»tan yanadır; ne var ki, varolan koşullarda onun karşısındadır. Nasıl ele alıyordu savaşı? Savaş, önce savunmacı olmalıdır; «en tehlikeli parti, savaşı ilân eden olacaktır.» Ama onu düşman dayatacaksa eğer, millet ayağa kalkar. Böylece, «mızraklarla da olsa», milleti silâhlandırmalıdır. Ancak, kim yönlendirecek onu? «Nerede o general? Suçsuz kanına batmamış eller, önümüzde gidecek sancağı taşımaya lâyıktır ancak; nerede o eller?». 10 Şubatta, soylu sınıftan subayların ordu-

dan temizlenmesini yeniden önerir ve, yurtseverlerin birlik olması gerekliliği üzerinde ısrar eder.

Ama herşeye karşın savaş ilân edilir.

Öyle olunca da, tek şey kalmıştır Robespierre için: Savaşı Devrim'in yararına çevirmek! Gazetesinde, Brissot, La Fayette, Madame de Staël'in aşığı ve harbiye nazırlığını elinde tutan Kont de Narbonne arasındaki ilişkileri açığa vurur. Jironden'ler de, bütün güçleriyle kamuoyu üzerinde ağırlıklarını koyarlar: Çünkü, bir yandan, Jakoben'ler nezdinde İletişim Komitesi'ne egemendirler; öte yandan, Roland'ın başında bulunduğu İç İşleri Bakanlığı'nın gizli fonlarına sahiptirler illerde.

Robespierre, durup dinlenmeden mücadele eder onlarla; ve, özellikle de «halk düşmanı» La Fayette'e çevirir silâhlarını: Bir askeri diktatörlük kurmak istemekle suçlar onu ve görevinden ayrılmasını ister. Beceriksizlikleri daha da zayıflatır kendisini; Fransız orduları gerilerken, La Fayette Paris'tedir ve tepeden bakmaktadır. 1792 Temmuzunun başlarında, «özgürlüğün dostlarının sırtına yıkabileceği bir cinayet düşünme» kuşkusu altındadır haklı olarak; ve Robespierre, hakkında suçlama kararı verilmesini ister birçok kez. 8 Ağustosta, dış tehlikeye karşın, Yasama Meclisi reddeder bunu.

BİR DÖNÜM NOKTASI: 10 AĞUSTOS 1792

Meclis, sonunda mahkûm edilmiştir. Federeler Paristedir. Kamuoyu, sekiz aydan beri, savaşın ülkeyi sürükleyebileceği tehlikeyi –durup dinlenmeden– söyleyen Robespierre'i izler. Ne var ki, hâlâ ihtiyatlı hareketi öğütlemektedir o. Champ–de–Mars kırımını hatırlar ve Saray'ın hazırlıklarını bilmez değildir. «Ortak düşmana karşı, yalnız kanunların kılıcı ile savaşınız» der Federelere; öte yandan, Pétion da bu yolda destekler kendisini. Yakın bir kaçışından korkulan kralın tahtından indirilmesine; süresinin bitiminden

önce, Meclisin de, genel oyla yenilenmesine ve yeteneksizlikleri anlaşılmış idarecilerin yerine başkalarının atanmasına karar verilir. Bu arada, birkaç noktada Anayasada da değişikliğe gidilir. Robespierre, özellikle de şu gerçeğin altını çizer: «Kaynakları kendimizde bulalım artık»; ve ekler: «Fransız halkının dünyanın ağırlığını sırtında taşıması ve, aynı zamanda, kendisine acı veren bütün canavarları dizginlemesi gerekir!».

Böylece Robespierre, başkaldırıyı öğütlememekle beraber, 29 Temmuz 1792'den başlıyarak, halkın gücüne başvurulması düşüncesini kabul ediyordu; kabul ediyordu, çünkü bütün yasal yollar bitip tükenmişti. Brunswick'in bildirisi ve düşmanın ilerleyişi, bu düşüncesini güçlendirdiler. 9 Ağustosta, şöyle yazıyordu Couthon'a: «Kızışma ve kaynaşma ayyûka çıkmıştır ve, bu gece Paris'te en büyük sarsıntının olabileceğini sezdiriyor herşey. Anayasa dramının düğümünün çözüleceği noktaya geldik. Devrim, askerî ve diktatoryal bir despotluk içinde yok olup gitmezse, daha hızlı bir akış içine girecektir». Bunları söylese de, Tuileries'ye saldırıyı tahmin etmiyordu. Elinden La Fayette'in tutuklanması kararını çekip almak ve onu daha atılgan bir politikaya zorlamak için, halkın meclis üzerinde yapacağı baskı yeterli görünüyordu Robespierre'e.

Jakoben'lerin gizli komitesine katılmaz ve o günün – maddî bakımdan– hazırlanmasında rolü yoktur. 9 ve 10 Ağustos gecelerini nerede geçirdiğini de bilmiyoruz; herhalde, Danton ve Marat gibi çarpışmalara katılmadı. «Geceleyin ötekiler oradaydı, gerçek kahramanlar onlardır» diye itiraf edecektir. Ne var ki, önemli olan sonuçtur ve alınmıştır. Geri çağrılan La Fayette, kurmayı ile beraber düşman tarafına geçer; kral, tahtından düşmüştür ve, boyun eğen Meclis, karşı-devrimciler hakkında koşulların dayattığı sert önlemleri alır.

Sözün yerine eylem geçmiştir artık!

10 Ağustos günü öğleden sonra, Komün'e seçilen Ro-

bespierre, Genel kurul üzerinde kesin bir etkide bulunacaktır; Kurulun bütün önlemlerine esin vermese de, en azından uygun bulacaktır hepsini. Kavgadan zaferle çıkanların ilk yaptıkları şu olur: Diktatörlüklerini kurarlar; ve, aristokratlara, gerici rahiplere ve parayla satılmış gazetecilere karşı, tam bir teröre geçerler. Paris'te, birkaç gün içinde, yüzlerce kuşkulu tutuklanır.

İstilâ haberi, kafaları alabildiğine kızıştırıyordu; hızla yürüyen bir adalet isteniyordu. 17 Ağustosta olağanüstü mahkemenin başkanlığına seçilen Robespierre, yetkisizliğini ileri sürüp kabul etmez. Ancak, öte yandan, Komün'le, yalnız Tuileries'de esir edilmiş İsviçreli askerlerin yazgılarını karara bağlamada değil, koğuşturmaların bütün tertipçileri kapsamaları konusunda anlaşır. Bizzat kendisi, Brissot ile, «Fransa'yı Brunswick'e teslim etme» tasarısını oluşturan birçok milletvekilinin adını verir.

29 ve 30 Ağustosta hastadır; iyileştiğinde, 1 Eylülde Komün'e ve 2 Eylülde de seçim meclisine gelir ve ağızlarda dolaşan kırım haberlerini o zaman duyar ve hiç de şaşırmaz. 5 Kasımda, Jironden'lerin suçlamalarına yanıt verirken şöyle diyecektir: «Devrimsiz bir Devrim mi istiyordunuz? Halkın başkaldırı dalgalarının kırılacağı noktayı, iş işten geçtikten sonra kim gösterebilir?». Öte yandan, taşrada da kırımlar olmuştu; cepheye doğru hareket ederken, ailelerini, tertipçilere bırakmak istemeyen yurtseverlerin kendiliğinden tepkileri gibi görünüyordu bunlar. Bunları yapanları mazur gösterir Robespierre ve şöyle der: «Kanunların güçsüzlüğünden doğan bunalım zamanlarında, kamu selâmetinin gerektirdiği önlemleri, eldeki Ceza Kanunu ile mi değerlendireceksiniz yani?».

Öte yandan, halk, bu kanun adını o kadar işitmişti ki, «güven duymuyordu bu kelimeye» ve «koruyucu kanunlar olmadığında, kendi gereksinmelerine kendisinin göz–kulak olma hakkının bulunduğu» inancındaydı Robespierre. Ona göre, alınmış önlemler, Meclisten çıkanlardan ne daha az adil, ne daha az zorunludur. Onlar yasal değil denecek, de-

ğil mi? Evet, «Devrim, tahtın ve Bastille'in düşüşü ne denli yasal değillerse o denli yasal değil onlar da, bizzat özgürlüğün kendisi kadar yasallık dışı!» diyordu.

Böylece Robespierre, başkaldırıdan doğan Komün'le tam bir dayanışma içindedir; olaylara damgasını vuracak olan halkı temsil etmektedir artık. Krallığın düşüşü, Cumhuriyete yol açarken, Kurucu Meclis'in kurduğu sosyal düzen, halkın zaferinin tepkisine uğramış olur.

Bir ikinci devrim başlamaktadır: Eşitliğin devrimidir bu!

IV

SİYASAL DEMOKRASİDEN SOSYAL DEMOKRASİYE

«BAŞKALDIRI YASALDIR»

10 Ağustos, Robespierre'e, örgütlü bir halk başkaldırısının gücünü görüp değerlendirme fırsatını vermiştir. Konvansiyon'da milletvekili, Komün'ün üyesi, Jakoben'ler Kulübü'nde «kamuoyu yaratanlar»dan biri olarak, bu güçten elde edebileceği payın hemen farkına varır.

Düşlediği sosyal demokrasiyi kuracaktır onunla!

Önce, başkaldırının haklılığı üzerinde ısrar eder. Toplum ve siyaset anlayışında, başkaldırıya da yer vermiştir: Halk, egemenliğini açıklar onunla. Bu başkaldırıya karşı, «güçsüz kanunlar»a ya da «özgürlüğe karşıt kanunlar»a başvurulamaz. Halkı mutluluğa götürmeden önce, hangi yolla olursa olsun, kendini kurtarmasında yardımcı olmak gerekir; onu felâkete götürmeye yönelmiş bir şey: Asıl budur anayasaya aykırı olan!

Robespierre, bu dili, daha önce 1789 Temmuzunda da kullanmıştı kuşkusuz: Kamu selâmeti adına mektupların açılabileceğini isterken, ya da bir kuşkulunun tutuklanması için bir kararın gerekli olmadığını ileri sürerken böyleydi. Ancak, başkaldırıya, anarşik ve denetlenmesi olanaksız bir kitle hareketi olarak bakıyordu herşeye karşın. Daha sonra, kamuoyu üzerinde kurduğu üstünlük, bu toplu eylemin yönlendirilmesinin mümkün olduğunu gösterdi ona; Marat

örneğinden kalkarak, başkaldırının, Devrim'in yürüyüşünü hızlandırmada en etkili araç olduğu düşüncesine gelip vardı.

Yeter ki, gelişigüzel kullanılmamalıydı o!

Halk, karışıklıklardan bıkar; çalışmak için sessizlik ister. Böylece, kısmî ve şiddetli hareketlerden kaçınmak gerekir; çünkü, arkasından çekip götürdüğü insanlar için tehlikeli olabilirler bunlar. Başarıya ulaşamamış bir başkaldırıdan daha zararlı başka birşey yoktur. **Anayasa Savunucusu** adlı gazetesinin 10'uncu sayısında şöyle yazıyordu Robespierre: «Yola koyulmadan önce, varılmak istenen nokta ile, oraya götürebilecek yolları bilmek gerekir. Bir büyük girişimi gerçekleştirmek için bir plân ve şefler olmalıdır». Az sonra da, şunu ekleyecektir sözlerine: «Bütün halk katılmalıdır başkaldırıya; öyle olmazsa, bu önlemler, bir hizbin eylemi olurlar ve özgürlüğe karşı yönelirler.»

Nerede midir halk?

Halk, kendi seksiyonlarındadır, Komün'dedir. Robespierre, bu «yasal» otoritelere dayanacaktır artık; Konvansiyon'a egemen ve çok geçmeden de gerçek yüzleri ortaya çıkacak olan Jironden'lere karşı onları savunacaktır.

Bu, mülk sahiplerinin, tacirlerin ve bankacıların partisi, yaşamları ve malları için korkanların yanısıra, bir «toprak kanunu»nun tehdidiyle uykusu kaçan herkesle beslenip güçlenir. Bunlar burjuvalar, önde gelenler, maliyeciler, tek kelimeyle tüm eşitlik düşmanlarıdırlar. Kamusal serveti ellerinde toplar, aslan payını kendilerine ayırırlarken, yığınla insan, en zorunlu gereksinmelerini karşılayamaz hale gelir. Buradan kalkıp, şu acı soruyu sorar Robespierre: «Bir bölük insanın milyonlarca insanın yiyecek–içeceğini yiyip yutabildiği bir ülkede, hangi erdem, hangi mutluluk olabilir ki?».

Yine **Anayasa Savunucusu**'nun bir sayısında (sayı 4), rahip Dolivier'inin dilekçesini yorumlarken, onların demokrasiye karşı tutumunun altını çizer ve şöyle der: «Gidin, bu özgürlük vaazını, Plutus'un mihrabından başkasını

bilmeyen açgözlü spekülatörlere verin! Onları ilgilendiren tek şey şudur: Bugünkü maliye sistemimizin, günün her anında, sermayelerinin çıkarlarını ne ölçüde artırabileceğini bilmek...» Böylece, kötüye kullanma, yolsuzluk ve çalıp–çırpma, zenginlerin eseri ve uğraş alanıdır, halkın felâketidir onlar; halkı da hem horlar, hem kullanırlar.

Buna karşı Sankülot'lar, çalışan sınıf, zanaatçıların, ücretlilerin, köylerde küçük toprak sahiplerinin, küçük çiftlik kiracılarının sınıfıdır; kısacası «gerçek halk»tır. Yurtseverler, özgürlüğün, adaletin ve insanlığın dostlarıdır onlar. Kendilerine taktıkları adı, bu «donsuzlar» adını, La Fayette'le Saray, onları gözden düşürmek için kullanmak istiyorlar. Buradan kalkıp Robespierre, onlara boca edilen iftiralara karşı çıkar: «En hünerli ya da en güçlünün gütmesine ayrılmış ahmak bir sürü» değildir onlar; tersine, milletin en sağlıklı bölümüdür, der. Ve Devrim'i yapan bu halk, emeklerinin ürününü alabilmiş değildir henüz; hâlâ zenginlerin zulmü altındadırlar «ve zenginler de, oldukları gibidirler hâlâ, yani katı ve acımasız...» Bu insanlara bir avuntu olabilecek hayırsever kurumlar ve kanunlar reddediliyor onlardan.

«Sankülot'lar» (donsuzlar)la «has donlular», yani adalete ve kutsal haklara karşı sonsuz bir tertip içinde olan hergele alayı arasında hiçbir uzlaşma olamaz. Ve Robespierre şu notu düşer cep defterine: «İç tehlikeler burjuvalardan geliyor; burjuvaları yenmek için halkla birleşmek gerek». Vergniaud da, bu sosyal uyuşmazlığın keskinliğine işaret eder: «Gördüğüm kadarıyla, der 8 Mayıs 1793'te, Sankülot'lar adı verilenlerle, kendilerine Beyler adını yakıştırmış olanlar arasında, uğursuz bir savaş başlamıştır ne yazık ki!».

Ancak, taraflar da eşit gözükmez birbirine. Bu «has donlular», bu «Beyler», hepsinde ortaklaşa bulunan boşinançların, güçlü insanların gururu ve tutkularından oluşan bir sınıf bilincine sahiptirler. Her türlü zorbalık, baştan çı-

karma ve etkileme araçları ellerindedir. Onların karşısındaki halk ise, bulanık ve karışık gerçekliklerden, bağlaşık olmayan bir kitleden oluşmaktadır; o bakımdan, bugünkü proletarya ile bir tutmamalı onu. Böylece, son bir çözümlemede, savunulması gereken, güçsüzlerin hakları ve gereksinmeleridir olsa olsa.

Bununla beraber, Robespierre, yiyecek–içecek sorununun ortaya çıkardığı güçlüklere takılıp kalmaz. Jacques Roux, Bonneville ve bütün öteki Öfkeliler'in, 1792 Mayısından beri üzerinde durdukları kıtlık korkusu, siyasal sorunlardan çok daha az zorlayıcı görünür ona. Gerçi bu sorunları içiçe görecektir artık, ancak siyasal sorunların çözümüne ağırlık tanıyacaktır; savaşmak istediği bu aslandır önce, iktisadî duruma çare bulmayı ise başkalarına bırakacaktır.

Krallığa son verilmiş de olsa, bütün karşı–devrimciler, kralın kişiliğine, bir toparlanıp birleşme noktası olarak bakmaktadırlar hâlâ; XVI. Louis sağ kaldıkça da sürecektir bu umut. Kurucu Meclis'le Yasama Meclisi'nin cesaret edemedikleri bir şeyi, Konvansiyon gerçekleştirmek zorundadır: Kralın davasıdır bu! Bu iş, bütün hainlerin cezalandırılması ve yeni bir Anayasanın da hazırlanmasının başlangıcı olacaktır.

Milletin tüm düşmanları arasında, eski kral, en büyüğü ve en az bağışlanmaz olanıdır. 10 Ağustos, onun ihanetinin kanıtlarını dökmüştür ortaya. Suç cezasız kalırsa, böylesi bir bağışlama, bütün suçlulara cesaret verecektir; kral cezalandırılırsa, bu örnek suçluları da korkutacak ve, onlarla beraber, Avrupa'nın bütün öteki zalimlerine ders verilmiş olacaktır.

Sorun böyle konulunca, önceden çözülmüş demekti. Bir tek çözüm vardı: Ölüm! Ama kim verecekti bu kararı? Temsilcilerinin ağzından halkın kendisi! Halk, Anayasa yapmak için Konvansiyon'u seçmişti; böylece Konvansiyon, bir bütün olarak, halk egemenliğiyle donatılmıştı. Öte yandan, «kral, suçlanan bir kimse, siz de yargıçlar değilsiniz» der milletvekillerine Robespierre.

Halk, kendisine karşı hiçbir güveni olmadığını göstererek, daha önce 10 Ağustosta bu davayı görüp sonuçlandırmıştır; bu kararı onaylamak kalıyor sadece. Ölüm cezasının kaldırılmasını öneren, vaktiyle Robespierre olmuştu; şimdi onu krala karşı istemektedir: «Louis ölmelidir, çünkü Fransa'nın yaşaması gerekir!» der.

Karşı-devrimcilerin muhalefetini önlemek için, hükümle onun yerine getirilmesi arasında bir süre olmamalıdır; ayrıca, savunucuların dinlenmesi, halka yapılacak çağrının da tehlikeleri vardır. Öte yandan, halka kanunsal biçimler dayatmak söz konusu değildir; «hukuk mahkemeleri gibi yargılamaz o, yıldırımla çarpar». Robespierre, bu tartışmalar süresince onbir kez söz alır ve, 3 Aralık 1792'de verdiği söylev, Lacratelle'in dediği gibi terazinin kefesine düşen bir demir külçe gibi kamuoyunun kafasına iner. Saint-Just'le Barère'in ve Montanyar'ların yardımıyla kazanır kavgayı; ve, Devrim'in en tehlikeli bunalımının çözülmesine katkıda bulunmuş olur böylece.

Halk, kralı ortadan kaldırmıştır, ailesi üyeleri ise mahpusturlar artık. Le Bas'ya şöyle yazar: «İşte attık köprüleri, arkadaki yollarla bağımız koptu; ister istemez ileriye gitmek gerekir...» Robespierre, bu noktadan sonra, eylemini Jironden'lere karşı yönlendirecektir; Jironden'ler ise, kralın yetkilerini, bir başka adla kullanmaktadırlar ve bütün iktidar ve zenginlikler onların eline geçmiştir.

Paris'ten temsilci çıkaramayıp safdışı edilen Jironden'ler, bu başarısızlıklarını Robespierre'e yüklerler ve, Konvansiyon'un daha ilk günlerinden, ona karşı saldırıya geçerler. 25 Eylülde, diktatörlük istemekle suçlarlar onu; arkasından, Faublas'ın yazarı Louvet, 29 Ekimde ünlü iddianamesini okur: Uyuşmazlığın derin nedenleri gözler önüne serilmektedir orada. Aslında, Robespierre bahane edilip,

Paris Komünü ve başkent halkı hedef tutulmaktadır; Eylül kıyımları onlara yüklenmekte, «halkı kışkırtanlar»la, «işbirlikçiler»i korudukları ileri sürülmektedir.

«Bu ayaktakımına» karşı, «Cumhuriyetin kibar kişilerini, eğitilmiş insanlarını» birleştirmek için, Jironden'ler, Momoro gibi kimi kişilerin mülkiyete karşı bağıra bağıra dile getirdikleri tehditleri sömürmeğe başlarlar. Pétion, **Parislilere Mektup**'ta şöyle yazar: «Varlıklı olanlarla olmayanlar arasında bir savaş kışkırtılmaktadır ve siz, hiçbir şey yapmıyorsunuz bunu önlemek için». Sınıf mücadelesini böylesi kişisel çekişmelere ya da bir etkileme kavgasına indirgemek, anlamını bilmezden gelmek demekti.

1793 ANAYASASINA DOĞRU

XVI. Louis'nin idamından sonra, Robespierre, parlamentodaki yeni çoğunluğu güçlendirerek, Jironden'leri tek başlarına bırakmaya çabalar. Ne var ki, yiyecek-içecek sorununun boyutları genişler; halk, tahıla narh konmasını, yiyecek maddeleri için merkezi bir idarenin kurulmasını ister. Saint-Just gibi, Robespierre de, ilke olarak kabul eder bunu: «Yiyecek fiyatlarıyla yoksulun alım gücünü birbirine yaklaştıracak hayırsever kanunlar gerekiyor» diye yazar **Dokuzuncu Mektup**'unda; ancak, belirgin ve açık hiçbir şey önermez. Hasmın oyununa yarayacak ayaklanmalardan korkar; o yüzdendir ki, 25 Şubatta girişilmiş dükkân yağmalarını mahkûm eder. Jakoben'lere yazdığı 1 Mart günlü bir yazıda şöyle der: «Paris halkı zalimlere yıldırım yağdırmayı biliyor, ama parasızlıktan baharatçılara gidemiyor»; «Fransız halkına yalnız ekmek değil, insanca kanunlarla pekiştirilmiş özgürlük sağlamak da görevimiz», diye ekler.

Ve yeniden, servetlerini ve sosyal durumlarını sürdürmek için, dış düşmanlarla işbirliği yapmakta duraksamıyan

zenginlere çatar: «Onları koruyanlar, Cobourg'u ve Vendée'deki ayaklanmaları korumuş oluyorlar» der.

Jironden'lere yollama apaçıktır burada.

Öyle de olsa, mücadele belirsiz durumdadır; halkın genişliğine katılımı yoktur ortada. General Dumouriez-'nin ihaneti, bir çıkış yolunu açacaktır. Dumouriez geri çağrılınca, Avusturyalıların safına geçer ve, Konvansiyon da, 3 Nisanda, yurt haini olarak ilân eder kendisini. Aslında Konvansiyon, daha önce Marat'nın, sonra da Biroteau'nun önerisi üzerine, «düşmanla işbirliği yapan milletvekilleri»ni koğuşturmaya karar vermişti. Böylece, Robespierre, Brissot ile onun birçok arkadaşlarını ele verir; onlar da, ısrarla savunurlar kendilerini ve Danton'u suçlarlar. Ne var ki, Paris'teki 48 seksiyondan 35'i, Meclis'te temizliğe girişilmesini isterler ve 22 Jironden milletvekilinin adını verirler. Jironden'lerin onlara yanıtı ise, Jakoben'lerin illere gönderdikleri bir yazıdan sorumlu görüp Marat'yı tutuklamak olur.

Çok önemli ve tehlikeli bir andır bu.

Avrupa'daki güç birliği, Vendée ve Lyon'daki ayaklanmalar, kıtlık korkusu, Paris'i –derinden derine– hareketlendirir. 4 Mayıs'ta, Konvansiyon, tahıl üstüne ilk tavan fiyatını ilân eder ve pazarları beslemek için elkoymalara karar verir; yeni bir terör örgütlenir aynı zamanda. Denetim komiteleri kurulur; görevli temsilciler geniş yetkiler edinirler. Kuşkulular tutuklanır, idareciler yenilenir. Robespierre, 8 Mayıs'ta, aristokratlara, Feuillant'lara, ılımlılara karşı, deneyimli Sankülot'lardan oluşacak bir devrim ordusu kurulmasını ister; «Cumhuriyet'in dışarda ve içerde saygı görmesi için, Fransız halkının korkacağı hiçbir hainin olmaması gerekir» der; ve Carnot, mücadelenin bu aşırı biçimdeki zorunluluğunu kabul eder. Böylece, Sankülot'larla, Montanyar'ların ilerici burjuvalarından oluşan bir tür «halk cephesi» kurulur.

Robespierre, 18 ve 22 Mayıs arası hastadır ve 24 Mayısta, Jakonben'ler Kulübü'nde, Jironden'lere ve il muhafızlığı tasarısına karşı saldırısına yeniden başlar. Artık hiçbir şey durduramıyacaktır onu. 26 Mayısta, bilinen o ünlü çağrısını yapar: «Halkı, bozulup çürümüş milletvekillerine başkaldırarak Konvansyon'a gelip girmeğe davet ediyorum» der; Paris'teki seksiyonlardan çoğu hemen olumlu yanıt verirler.

Ne var ki, kavga kazanılmamıştır henüz. Jironden'lerin kurduğu Onikiler Komisyonu'na son verilmesine karşın, parlamentodaki muhalefet sertliğini sürdürür ve 27 mayısta, Robespierre'e karşı zincirlerinden boşanır; o kadar ki, Robespierre, söz almak için boş yere çabalar durur. Ancak, 31 Mayısta, Paris ilinden bir temsilci heyetin ziyaretinin arkasından, Jironden'lerin şeflerine, Dumouriez'nin bütün suç ortaklarına karşı bir suçlama kararı ister. Onlardan 29'unun tutuklanması, 2 Haziranda Couthon'la Marat'nın çabaları sayesinde, oylanır; bunlar olurken, silahlı Sankülot'lar da Tuileries Sarayını işgal etmektedirler.

Paris sessizdir ve Robespierre «kan akmadığı için» sevinçlidir.

Zafer kazanıldıktan sonra, Montanyar'lar, halkın dileklerini yerine getirmekte fazla aceleci görünmezler; Öfkeliler'in programından hiçbir şey tutulmaz. Tutuklanmış milletvekillerinin durumu gözden geçirilir; üzerlerine gidilmez, sadece zarar vermeleri önlenmiş olur; illere sığınıp orada bir içsavaş tutuşturmanın uğraşı içine girenler cezalandırılacaktır yalnızca.

Hızla hazırlanan yeni Anayasa, Sankülot'lara, pek görkemli bir armağan getirmektedir; bir siyasal demokrasi sunmaktadır bu. Açıktan açığa bir sınıfın damgasını taşıyan Jironden'lerin tasarısı, onların düşüşünde de rol oynamıştı ve yine onların hazırladığı yeni Haklar Bildirisine bakıp Robespierre, 24 Nisandan başlıyarak şöyle der: «Sizin bildiriniz, insanlar için değil, zenginler, istifçiler, borsa oyun-

cuları ve zalimler için yapılmışa benziyor!». Onlarınkine karşı, 36 maddelik kendi **Haklar Bildirisi** tasarısını çıkarır: 1789 **İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi**, birçok noktada geçerliliğini sürdürür; Robespierre'e göre, eşitçi bir nitelikte ısrar ederek, onu tamamlamaktır söz konusu olan. «Altından başka bir şey düşünmeyen çamurdan insanlar» deyip zenginlere karşı açtığı sert bir paranteze karşın, mülkiyeti tehdit etmez; sadece sınırlar getirir ona: Mülkiyet sahibi, ancak kanunla belirlenen ölçüde yararlanabilecektir mülkünden. Vergi, artan bir orana tâbi olarak, servetler üzerinden hesaplanacaktır; yoksullardan da alınacaktır vergi, yoksa yönetimin dışında tutulacak «bir proletarya sınıfı» oluşmuş olur. Herkes için eğitim hakkını da ilân eder. Öte yandan, zengin, toplum karşısında bir borç yüklenmiştir; yaşam için zorunlu gereçleri olmayanlara yardım borcudur bu, ve Robespierre, bu dayanışma görevi üzerinde ısrar eder.

Bir başka düşünce takılır aklına: Devrimci eylemi yasallaştırma düşüncesidir bu. Öyle olduğu için de, Bildirisinin 28. maddesini şöyle kaleme alır: «Yönetim, halkın haklarına saldırdığında,başkaldırı, ödevlerin en kutsalıdır»; her bireye, sosyal güvencesi sağlanmadığında,kendisini savunma olanağını bile tanır. Son olarak, 1789'da yayımlanmış insan haklarının evrenselliğine bir canlılık kazandırır ve gerçekten bir Uluslar Örgütü'nün taslağını çizip ortaya koyar. Kralların güç birliğine karşı, özgür halkların ortaklığını kurmak dileğindedir. Yeni Anayasa, içerdeki yurtseverlerle dışardakileri bir araya getirmelidir; Fransa'nın Avrupa'ya karşı verdiği savaşta bu silahı gözardı etmemek gerekir.

Robespierre'e büyük başarı kazandırır tasarı; öyle ki, hem Jakoben'ler Kulübü'nün hem de Konvansiyon'un emri üzerine basılır. Ancak, Konvansiyon, birçok temel noktada reddeder onu; tartışmaya da tek bir kez girer: Basın özgürlüğü dolayısıyladır bu ve, «özgürlüğe

karşı halka açık yazı yayımlayanları» cezalandırarak, Devrim yararına sınırlandırmak istemektedir bu özgürlüğü.

Meclis, Kamu Selâmeti Komitesi'nce sunulan metni onaylar. Bu metnin maddelerinin hemen hemen yarısı, Robespierre'in tasarısından esinlenmiştir kuşkusuz; ne var ki, onu kesip biçerek ruhunu bozmuştur. Söz konusu metni, 24 Haziranda oylanan **Bildiri** ile karşılaştırdığımızda, Robespierre'cileri, öteki Montanyar'lardan ayıran farkları iyice görürüz. Öyle anlaşılıyor ki, sosyal demokrasinin temel ilkeleri onları kışkırtmıştır; o yüzden de, bu ilkeleri saf dışı edip mülkiyet hakkını bütünüyle sürdürürler: Herkes için çalışma hakkından, yoksulların kamu yardımına başvurma hakkını saklı tutarlar sadece; artan oranlı vergi kaybolurken, uluslararası dayanışma ilkesi de yokolur.

Daha şimdiden görülmektedir ki, kavga bitmemiştir.

Ancak, Robespierre harekete geçmez. Herşeyden önce, Montanyar'ları, üzerlerine çöken anarşi suçlamasından aklamak gerekmektedir. Oylanan Anayasa, yurtseverlerin birliğini kurup, Meclisin otoritesini de güçlendirmelidir; bu arada, Parisli Sankülot'ların diktatörlüğü korkusunu da dağıtacaktır. Herşeye karşın, feodalizm, açıkça belli eder kendisini; ancak, atılımı çoğu noktada kırılır, çünkü gelecek bir Meclis seçiminde, ülkenin, Konvansiyon'dan yakasını sıyıracağı umudu vardır. Robespierre, oluşmuş otoritelerin varolan durumlarıyla bırakılmasını ve, yolundan sapanları toparlamaya çalışan Konvansiyon'u sürdürmeyi öğütler. Ne var ki, Öfkeliler'le yapılmış örtülü anlaşma, alabildiğine geçicidir; nitekim, Haziran sonlarında kopuş kesinleşir ve Jacques Roux, arkasından da Leclerc, Jakoben'ler ve Kordöliye'ler Kulübü'nden atılırlar.

İktisadî felâket sürer yine de. Öyle de olsa, Robespierre, 13 Temmuzda, her derde deva diye, dostu Le Peletier de Saint-Fargeau'nun hazırladığı ulusal eğitim planını sunar: Onunla, «yoksulun devrimi»ni yaptıkları inancı içinde-

dir her ikisi de; demokratik içtenlikleri ve Rousseau'nun öğretisinin birer çömezi oldukları, bu terimde bütün açıklığıyla görülür. Gerçekten, XVIII. yüzyıl filozoflarının gözünde, sosyal sorunlar, «Aydınlıklar»ın yayılışıyla çözüme kavuşacaklardır bir yerde. Ne var ki, insan, ekmekle yaşar önce; Robespierre'in sık sık unuttuğu da budur. Parisli Sankülot'lar, Jironden'lerin düşüşünden, elle tutulur hiçbir yarar sağlamamışlardır; zorunlu bir diktatörülüğü kabul edeceklerse, iç ve dış tehlikeler onu haklı kıldığı sürece olacaktır.

V

DEVRİM VE DİKTATÖRLÜK

HALK DÜŞMANLARINA TERÖR

1793 yazının başlarında, Cumhuriyet kaybedilmişe benziyordu. Konvansiyon, umutsuz bir durumu göğüslemek zorundaydı. Devrim'e karşı Avrupa monarşilerinin güçbirliğinin başarılarına, ülkenin üçte ikisine yakın bir bölümünün ayaklanışı da eklenmişti. Paris'i kıtlık tehdit ediyordu ve, yurtseverler, 13 Temmuzda hançerlenen Marat'nın yazgısını bölüşmekten korkuyorlardı. Yarım önlemler yetmezdi; «zafer ya da ölüm» gerekiyordu artık.

O andan başlıyarak, Robespierre, kamu selâmetinin bir diktatörlük iktidarını gerektirdiğini görür: «Tek bir irade gerekir» diye yazar **Notlar**'ında, ve bir başka yerde de şunları ekler sözlerine: «Eylem birliği olmadan, harekâtta gizlilik olmadan, Konvansiyon'da bir destek bulmanın gerçeğine inanmadan, yönetimin, onca engelin ve onca düşmanın üstesinden gelebileceğine inanıyor musunuz?»

«Bugünkü» başkaldırı, yani Montanyar'ların ilerici burjuvalarıyla, Sankülot'ların bağlaşıklığından doğmuş 31 Mayıs başkaldırısı, ne bahasına olursa olsun, sürmelidir. «Halk Konvansiyon'la bütünleşmeli ve Konvansiyon halkı kullanmalıdır...»; bunun yanı sıra, «hainler cezalandırılmalı, korkunç örnekler verilmelidir».

Aslında, daha önceden doğmuştur devrimci yönetim: 10 Ağustosta doğan Komün budur; Cambon'un, fethedilen

ülkeler için 13 Aralık 1792'de istediği budur; Jironden'lerin muhalefetine karşın, Meclis'in, 1793 ilkbaharından başlıyarak hazırladığı budur. Devrimci yönetimin örgütleri de ortadadır daha şimdiden: 1792 Ekiminden beri, Genel Güvenlik Komitesi çalışmaktadır; 10 Mart 1793'te bir Devrim Mahkemesi ve, 6 Nisanda da, bir Kamu Selâmeti Komitesi kurulmuştur. Görevli temsilciler, gerekli idarî merkezileşmeyi sağlamak zorundadırlar.

10 Ekimde, Saint–Just'ün önerisi üzerine, şuna karar verilir: «Fransa'nın geçici yönetimi, barışa değin devrimci olacaktır». Konvansiyon, «Cumhuriyet'in yazgısında hakem» olur: Bütün yetkiler onda toplanmıştır; o, bu yetkileri, kendine karşı sorumlu durumdaki Komitelerine aktarmaktadır; kendisi de halk karşısında sorumludur. Önce Billaud–Varenne'in, arkasından da Saint–Just'ün açıklayıp anlatacakları bir öğreti oluşur yavaş yavaş; 14 Frimaire tarihli bir karar, ana çizgilerini saptar bu öğretinin. Robespierre de, bu ortaklaşa diktatörlüğü haklı kılmak için, 5 Nivôse tarihli raporunu kaleme alır.

Nedir söylediği orada?

«Koşullar der, anayasanın olduğu gibi uygulanmasını olanaksız kılmıştır; fırtına homurdanıyor ve içinde bulunduğumuz devrimci durum, bir başka görev yüklüyor bize: Yurdu ve özgürlüğü kurtarma görevidir bu. Devrimci yönetimi haklı gösteren işte bu zorunluluktur; kanunların egemenliğini o sağlıyacaktır.» Devrimci yönetimin, «olağanüstü bir etkinliğe gereksinmesi vardır, çünkü savaş içindedir». Ne var ki, eylemleri keyfî değildir onun; kamu çıkarı gibi yüce bir kanuna tâbidir o. Kuşkusuz, bir anayasa rejimindekinden daha az yeknesak kurallardan kaynaklanacaktır; çünkü, «hergün bastıran ve yeni tehlikeleri göğüslemek» zorundadır ve koşullara uyarak değişecektir.

Bununla beraber, halk güvenini gösterdiği sürece yasallık da sürer, ve Robespierre şunu der: «Konvansiyon'da, halktan gelen bir kamusal varlık nedeni olmasaydı, evimin

tabanına gömülüp kalırdım»; 25 Eylülde daha da ısrar eder: «Yönetim, sınırsız bir güvenlikten yararlanmazsa ve layık olduğu yurtseverlerden oluşmazsa, yurt kaybedilmiş demektir.»

«Devletin en zahmetli görevlerini bölüşmek», bu yurtseverlere aittir. «Komitelere dört elle sarılmalı ve gecelerimizi iyi kanunlar yapmakla geçirmeliyiz». Robespierre'in kendisi de, eğilimine karşın, 27 Temmuzda Kamu Selâmeti Komitesi'ne girmeği kabul eder; bir gün önce, bir toplantısında da bulunmuştur. Ne var ki, oradaki hava şaşırtıp keyfini kaçırır onun ve, 11 Ağustosta, Jakoben'ler Kulübü'nde bu konuda içini döker: «Aklıma hiçbir zaman getirmeğe cesaret edemiyeceğim şeyler gördüm... Bir yanda, ülkelerinin iyiliğini boş yere arayan yurtsever üyeler vardır ve, öte yanda da, yurdun çıkarlarına karşı tertip düzenleyen hainler!» Ne var ki, görevden ayrılmalar ve yeni atamalar, çok geçmeden Robespierre'i rahatlatır: Carnot ile Prieur (Côte d'Or), sonra Billaud–Varenne ile Collot d'Herbois, Eylül başlarında Komiteye girerler; Couthon, Saint–Just, Jean Bon Saint–André ve Prieur (Marne) ile Büyük Komite kurulmuş olur.

Bu güçlü kişilikler arasında, anlaşma her zaman hüküm sürmez; huyları ve eğilimleri birbirinden farklıdır. Bununla beraber, Devrim'in içinde bulunduğu tehlike, onları bölünmekten alıkoyar aylarca. Bu insanlar dürüst, çalışkan ve otoriterdirler; yer yer aydınlık düşünceleri vardır ve emretmesini, mücadele edip yenmesini bilirler; ortaklaşa çalışma, tehlike, iktidarda olmanın zevki ve gururu, bir dayanışma yaratır aralarında ve Komite'yi özerk bir kuruluş yapıp çıkar bu.

Ağustos ve Eylüldeki katılmayışlarının da gösterdiği gibi, bir iki duraksamadan sonra, Robespierre, toplantılara pek düzenli gelip girer. Birçok arkadaşları Paris dışına görevle gittikleri için, Barère'le o, Komite'nin sütunlarından biri olarak kalırlar. Özel görevi şudur orada: Siyasal örgüt

ve gidişe göz–kulak olmak; Jakoben'lerle ilişkiyi sağlayıp sürdürmek. II. yılının başlarında, kendi eliyle yazdığı bir notta, savaşın ve donanımın gitgide daha ağırlaştırdığı idarî çalışmanın bölüştürülmesini; «zeki ve yurtsever» görevliler edinilmesini; emirlerin hızla yerine getirilmesini, 24 saat içinde bu konuda bilgi verilmesini ve toplantılardan bütün yabancıların uzaklaştırılmasını öğütler.

Ne var ki, Komite çalışmalarında, üyelerden herbirine düşen kesin payı bilmek pek kolay olmaz. Gerçekten, şunu unutmamalı: Komitede ortaklaşa alınan bütün kararlar ve onların imzalanması bürokratik bir işlemdir. Metni yazan ya da ona ilk imzayı atan kişi, belli bir ölçüde, ona katılmış olanların niyetlerini de açıklıyabilmelidir. Bununla beraber, bütün bu insanların amaçları birbirine benzer: Ne bahasına olursa olsun, Cumhuriyeti kurtarmak!

Böylece, II. yılının başlarında, Fransa'nın, o güne değin sahip olmadığı bir şey vardır elinde: Kararlı ve güçlü bir hükümettir bu. Bütün bir milleti eyleme çağıran yeni bir sosyal sözleşme ilân edilmiştir. Komiteler, Devrim düşmanlarıyla savaşmak, Devrim Mahkemesi onları yoketmek, halk da olan–bitene gözkulak olmakla yükümlüdür. Seçimler ortadan kaldırılmıştır; öyle de olsa, yurttaşlar, egemenliklerini kullanmayı sürdürürler. Kendilerini yönetecek kişileri yine kendileri görevlendirdiklerine göre, onlara tâbi olmaktan niçin uzak dursunlar? «Fırtına olanca dehşetiyle eserken, gemidekiler, dümende kimin olacağını tartışırlar mı?»

Bununla beraber, devrimci yönetimin tarihi, sürekli bir mücadelenin tarihi olarak ortaya çıkıyor; yalnız insanlara karşı değil, olaylara karşıdır da bu mücadele. Daha ilk günlerden, Büyük Komite'nin varlığı, tehlikelerle yüzyüzedir. Kıtlık, halk kitlelerini kızdırır. Paris'te, Komün'ün şefleri, özellikle de Hébert, Öfkeliler'in başını çekerler. 5 Eylül gösterilerine, Konvansiyon'a başkanlık eden Robespier-

ıc, genel tavan fiyatı vaadiyle yanıt verir, 29 Eylülde de oylanacaktır bu; ayrıca, bir devrim ordusu kurma kararı alınır. Böylece, yurtseverlerin bölünmesini savuşturmaya çabalar; çünkü, dengede bir kopuş, rejimin mahkûmiyetiyle sonuçlanacaktır.

Öte yandan, savaş ve enflasyonla beraber, yeni bir sosyal zümre de yaratılmıştır; sonradan görmelerdir bunlar! Spekülasyonun, ordu siparişlerinin zenginleştirdiği bu iş adamları burjuvazisi, yığınla yabancı bankacıyı da almaktadır içine; Boyd'lar, Perregeaux'lar, Proli'ler, Frey'ler vardır aralarında. Onların çevresinde Konvansiyon'dan kimi üyelerin sivrildiği görülür: Chabot, 6 Ekimde Frey'in kızıyla evlenir; Danton bile Perregeaux'larla bağ kurmuştur. Son olarak, aralarında Baron de Batz gibi kaşarlanmış kralcılara rastlanır. Komite'nin kurduğu iktisadî güdümcülük, rahatsız eder onları; yönetimin saygınlığını kırmanın aranışı içindedirler. «Göğüs göğüse çarpışırken, kendi ellerimizle birbirimizi koparıp parçalanmamız isteniyor» diye durumu sergiler Robespierre.

Ve vakit geçirmeden, Komite'nin davasını kamuoyunun önüne çıkarır. Hiçbir şey yapmamakla mı suçlanıyor? 25 Eylülde yanıt verir: «İyi ama, durumumuzu düşünüp tartıştık: Yönlendirilecek bir ordu; sırtımızda bütün bir Avrupa'nın ağırlığı; her yanda, yüzlerinden maskelerin indirilmesi gereken hainler; denetlenecek idareciler; daha geniş önlemlerin yerine getirilmesinin karşısına dikilmiş engellerin yıkılması; bütün zalimlerle mücadele etmek; bütün tertipçileri bastırmak!...»

Bu tür sorumluluklar arasında, birkaç yanlış, «fırtınalı hareketten ayrılması olanaksız kimi düzensizlikler» bağışlanabilir ancak. Asıl yapılması gereken, kişisel hınçları susturmak ve Devrim'in düşmanlarına karşı birleşmektir. «Hainler karşısındaki zayıflık, bizi bu mahveder» der. Daha sonra, Saint–Just şöyle diyecektir: «Devrim, onlarla barış

yapamaz; aynı dili konuşmuyorsunuz, hiçbir zaman anlaşamıyacaksınız, iyisi mi kovun onları!». Halkın selâmeti, «Cumhuriyet'i karıştıran bütün entrikacıların ortadan kaldırılmasını» gerektiriyor.

Nasıl? Hangi yolla peki?

Terörle! Onlara karşı teröre gitmek gerekir; bunu yönlendirecek olan da, Genel Güvenlik Komitesi olacaktır. Yalnız terör kırıp parçalayabilir bütün bu komploları. 10 Ağustos'un yıldönümünden beri, Federeler ve Komün bunu ister dururlar. Toulon'un ihanet haberi üzerine, Barère, 5 Eylülde, terörü «gündeme almasını» önerir Konvansiyon'a. Bu tür bir dil şaşırtmasın bizi. Böylesi bir halk dileği, bir karışıklık döneminin mantığında gizlidir; 1789'daki Korkuyu ve Eylül kıyımlarını açıklayan ortaklaşa bir anlayış böyle çıkar ortaya.

Ne yapabilirdi Robespierre bu durumda?

Bu genel isteğe katılmaktan başka hiçbir şey!

Nitekim, daha 20 Temmuz 1789'da, «kamu özgürlüğünü sağlama bağlamak için», kimi kafaların kesilmesinin yararının altını çiziyordu; ve, 1791 Şubatında da, «gerçek dinin, toplumu karıştıranların, herkesin mutluluğu adına cezalandırılması olduğunu» söylüyordu. 1792 Aralığında 11 sayılı **Mektub**'unda şunları yazar: «İlkem şu olmuştur hep: Özgürlük yoluna atılmış bir halk, tertipçiler karşısında amansız olmalıdır. Böyle bir durumda, zayıflık zalimdir, bağışlama barbar»; hükümet, kendi korunmasını «iyi yurttaşlar»a borçludur ancak. Son olarak, 17 Pluviôse'da, şunu da söyliyecektir: «Özgürlüğün düşmanlarını terörle dizginleyiniz; işte Cumhuriyet'in kurucuları olmaya o zaman hak kazanırsınız!».

Böylece, Robespierre'e göre, terör, «hızlı, ciddî ve bükülmez adalet»tir; Devrim'in yürüyüşünün karşısına dikilmiş herkesin cezalandırılmasıdır. Marat da, «zulme karşı özgürlüğün despotluğu» diye nitelendiriyordu onu. Öte yandan, Robespierre, bir tür «ehveni şer» olarak bakar te-

röre: Siyasal zorunluluklar dayatmıştır onu; duygusal kanıtlarla tartışamayız. Terör, sakin zamanlarda olduğundan çok daha büyük bir erdem, bir özveri ve mutlak bir nesnellik ister. Hakkaniyetle yargılayabilmek için, bütün etkilerden, bütün sempatilerden soyutlanmalı; yalnız vicdanın sesi dinlenmelidir.

Terör, gözü kapalı vurmamalıdır. Kuşkuluların koğuşturulmasını ve cezalandırılmasını kanunlar yönlendirir. Robespierre, bir mücadele aracı olarak, onun Konvansiyonca düzenlenmesini ister; çünkü, halk adına onun sorumluluğunu üstlenen odur. İlke olarak, yeni rejime hasım görünen herkes, kuşkulu kişi durumundadır; ama onların yanı sıra, özellikle soyluları, siyasal sığınmacıları, pısırık ve korkak generalleri cezalandırmak yerinde olur. Genel Güvenlik Komitesi, görevli temsilciler, Devrim Komiteleri, onların tutuklanmalarını gerçekleştirmelidirler.

Pek mi sert görünüyor bu önlemler?

«Ama, eski cumhuriyetlerin kanunkoyucuları, bunalım anlarında çok daha serttiler» der Robespierre. Belki suçsuzlar da uğrayacaktır cezaya; kurunun arasında yaş da yanacaktır. Öyle olduğu için de ihbarlarda pek ihtiyatlı olmalı, işi yurtseverlere kadar götürmemeli; o yüzden, Robespierre, Bouchotte'u, Pache'ı ve Dalbarade'ı savunur. Öte yandan, 3 Ekim 1793'te, şunun altını çizer: «Konvansiyon, suçluların sayısını artırmanın aranışı içinde olmamalı... Hainleri korkutmak için başlarını cezalandırmak yeter». 5 Nivôse konuşmasında, bu nokta üzerinde daha da ısrar eder: «Karanlıkta ve yeraltında iş gören yüz suçluyu cezalandırmaktansa, hükümete karşı bir komplonun başında bulunanı cezalandırmak, özgürlüğe daha yarar sağlar» der.

31 Mayısa karşı protestoda bulunmuş 73 milletvekilinin suçlanmasına muhalefet ederken, 8 Brumaire'de, Jironden elebaşıların mahkûmiyetlerini hızlandırır. Bunun gibi, XVI. Louis'nin kızkardeşi Madam Elisabeth'in davasını önler; çünkü, onun ölümünü, Devrim için gerekli görme-

mektedir. Ayrıca, 1792'de, kralcı dilekçeleri imza edenleri kurtarır; ve, 30 Frimaire'de, «şaşkın ve önemsiz kişileri» giyotinin dışında tutmak amacıyla, bir Bağışlama Komitesi kurulmasını sağlıyacaktır.

Başka illerde kimi temsilcilerin giriştikleri kıyımdan tiksinip, «Devrim'in onurunu kirlettikleri» gerekçesiyle, Tallien'i, Carrier'i, Fréron'u, Barras'yı, Rovère'i geri çağırtır. Yalnız elde silah ayaklanmış olanlar ya da suç ortağı olduğuna kanaat getirilenler, askeri komisyonlarca, kestirmeden yargılanacaklardır; öteki suçlamalar için devrimci yasallığa uymak gerekmektedir. Başkaldıran halkın kendiliğinden yargılanmasının yerine, kanıtlarla desteklenmiş ve belli biçimlere uyulmuş, özetle tartışılmaz hale getirilmiş hükümleri geçirmek gerekir. Bu amaçla, Robespierre, 21 Ekim 1789'dan başlıyarak, bir Halk Mahkemesi'nin kurulmasını ister; 1790 yılında da birkaç kez aynı konuya dönecektir. Yüksek Mahkeme üstüne yapılan tartışmalarda şöyle der: «Bir Devrim zamanında, gözetim mahkemesi, daha da özel olarak hizipleri araştırmalıdır... Bu mahkemenin, Devrimin dostu olan kişilerden oluşması gerekir.»

Ne var ki, 10 Mart 1793'te kurulan Devrim Mahkemesi, yurtseverleri hayal kırıklığına uğrattı: Mahkeme, eski parlamentoların ağırlığı ile çalışıyordu; tohumu 24 saat içinde boğulması gereken suçların yargılamasında uyuşmazlıklar içine düşülüyordu. «Devrimler, saray incelik ve ayrıntılarıyla yönlendirilemez... Zulüm öldürüyor ve özgürlük de savunuyor»du. Böylece, bu mahkeme, suç kadar etkin olmalıdır; «yurdun selameti söz konusu oldukça, hüküm vermede yavaşlık, ceza verilmeme ile özdeşleşir». Öyle olduğu için de, Robespierre, 21 Ağustosta, en azından oniki mahkemenin örgütlenmesini ister; bu mahkemeler, «hızlı bir usul yürütecekler ve hükümler, yargıçların vicdanlarına göre verilecektir.»

Devrim Mahkemesi'nde reforma gidilmesi zorunlu görünür ve Jakoben'ler, Brumaire'de, «vicdanı boğan ve bir kanıya varılmasını önleyen tohumlar»dan arındırılmasını isterler mahkemenin: Yeminlilerin de sayıları azaltılmalı ve hızla hükme gidilmelidir; herşey ayan beyanken, yazılı kanıtlar bulunmasa da, duraksama ve kararsızlığın anlamı yoktur. Tutuklamanın gerekçelerini yayınlama gereksizdir; suç işlenmişse, halk cezasını vermelidir. Öte yandan, «halk, tek bir suç tanıyor: Yurda ihanet, ve uyguladığı da tek ceza vardır: Ölüm!». Yurtseverler için bir yasal savunma sorunudur bu; eğer cezalandırmazlarsa, kendi darağaçlarını kendileri hazırlamış olurlar; çünkü, düşmanları, onları ölüme göndermekten uzak durmayacaklardır.

Ancak, «yazık o kişiye ki, halkın düşmanları için konulmuş terörü, çevirip halka yöneltir!». Ayrıca, «sapık geleceklerini maskelemek amacıyla», ateşli bir yurtseverlik dili kullananlara da «güvenmemeli». Bunlar, «ilkeleri, saygınlıktan düşürmek için gülünç bir aşırılığa iterler». Halk arasında, kıtlık korkusu, komitelerin gücü ve etkinliği hakkında kuşku yaratıp yaymak, yurda karşı işlenmiş bir suç olur. Yalnız bozulmuş ahlaksız yurttaşlardır ki, dış düşmanın oyuncağı olabilirler. «Devrimi bir meslek ve Cumhuriyeti de bir av olarak kucaklayan», rejimin bu «çürümüş» insanlarının yüzlerindeki maskeyi de indirmeli!

YURTSEVERLER BÖLÜNÜYOR

Frimaire'in ilk günlerinden başlıyarak, Robespierre, Jakoben'ler Kulübü'nden, yabancı «çıkarcılar»ı, Proli'leri, Pereira'ları attırır; ve, bütün üyelerin tâbi tutuldukları temizleme oylamasını –büyük bir dikkatle– izler. Cloots ile Fabre d'Eglantine'e karşı harekete geçer; ancak, enerjisini öğdüğü Danton'un ve –sadece hafifliğini ayıpla-

dığı– Desmoulins'in üzerine yürümez. **Yaşlı Cordelier'**nin son sayıları yırtılıp parçalanırsa da, Kulüp bağışlar bunu. Henüz Hébert'e karşı da bir hareketi yoktur; çünkü, Paris'in yiyecek – içeceğinin sağlanması, gitgide artan güçlükler yaratmakta ve, iktisadî güdümcülük, baskının arttırılmasını gerektirmektedir.

Ne var ki, Amar'ın bulup ortaya çıkardığı Hint Kumpanyası davası, Konvansiyon'daki bozulmuşluğu ve yabancılarla işbirliğini serer gözler önüne. Bunun üzerine, Robespierre, eski silah arkadaşlarından çoğunu gözden çıkarır. «Hıristiyanlıktan arındırma» hareketine karşı mücadele etmek için dayandığı Danton ve Hoşgörürler'den, bu mücadele bitince uzaklaşır; Hoşgörür'ler de, Terör'ün sona erdirilmesi ve barış yandaşlarını bir araya getirme girişimi içindedirler. Robespierre, ılımlı ya da aşırı, bütün entrikaları bozmak amacıyla Sankülot'ları birleşmeye çağırır birçok kez.

Gitgide ağırlaşan iktisadi durum düğümü çözer.

Barère, 3 Ventôse'da yeni bir tavan fiyatı önerir; ve, 13 Ventôse'da da, Saint–Just, kuşkulu kişilerin mallarının yoksul yurttaşlara dağıtılması kararını çıkartır. Ancak, Kordöliye'ler, Hébert'le beraber, Sankülot'ları kışkırtırlar. Bir başkaldırıdan korkulur. Komite, cezalandırmaya karar verir onları; bir hastalıktan yeni kalkmış olan Robespierre, halkı, «parayla tutulmuş hatiplerin sesini boğmak için seksiyonlarda yerlerini almaya» çağırır. 24 Ventôse'da, Hébert, Vincent ve Momoro tutuklanır; ve, 4 Germinal günü de, Proli, Cloots ve Pereira ile beraber, giyotine çıkarılırlar.

Ancak, en gözde yurtseverler üzerine kuşku düşürmekten sakınmak gerekir. Robespierre, kötü niyetlilerin ortaya salmaktan hoşlanacakları gürültüden çekinir; başka tertipçilerin Hoşgörür'lere katılıp onları güçlendirmelerinden de çekinir. Ama asıl duraksadığı nokta, Danton'la Desmoulins'i suçlamadadır: Gerçi, «ruhu yüceltebilecek olanı aşağılamakla» kınar Danton'u; ancak, «ara-

mızdaki farklılık, sadece iki farklı yaradılışta insan olmamızdan ileri geliyor» der. Böylece, alabildiğine duyarlı ve o oranda da çetin bir konudur karşısındaki. Ne var ki, asıl önemli olan Devrim'dir, onun yaşamasıdır; öyle olunca da, bir noktadan sonra harekete geçer: Önce, Fabre d'Eglantine'le beraber, «bozulmuşlar» suçlanır sadece; arkasından da, Danton'u çökertmek için, notlarını Saint–Just'e verir. Onların davası, ünlü spekülatör Abbé d'Espagnac, General Westermann ve yabancılarla birleştirilir; 16 Germinal'de de, halkın kayıtsız gözleri önünde giyotine çıkarılırlar.

Ne var ki, bu çifte bastırma, Sankülot'ları şaşırtıp afallatır. Onların güvenini yeniden güçlendirmek ve diktatörlüğe tekrar ısındırmak için, Robespierre'ciler, sosyal politikalarının etkilerine umut bağlarlar.

Daha önce, 1793 Eylülünde, dışarıya kaçıp gitmiş olanların mülkleri, parçalar halinde, yoksullara ve askerlere önerilmişti. Pek de başarılı olmayan bu siyasetin arkasından, tutuklu karşı–devrimcilerin mallarını, Sankülot'lar arasında –karşılıksız– dağıtmak gündeme gelir. Rejim düşmanlarının mülklerine, rejimin savunucularının yararına olmak üzere, genişliğine bir elkoyma hareketi başlar. Saint–Just öyle der: «Toprakları, bütün vicdansız hergele alayının elinden alıp da, tüm yoksullara verirseniz, bir devrim yapmış olacağınız inancındayım». Artık, durumun gerektirdiği bir önlem söz konusu değildir burada; tarımsal yapıda derin ve sürekli bir değişikliğe gidilmektedir. Jean Jaurès, konunun kapsamı üzerinde ısrar ediyor ve şöyle diyor: «Mülkiyete yeni bir hukuksal temel sağlamaktır bu; bu temel de, sertçe uygulanan siyasal ve ulusal bir eylemle kazanılacaktır». Böylece yaratılan küçük mülk sahipleri, topraklarını yeni rejime borçlu oldukları için, kendi çıkarlarını korurken, onun davasını da destekliyeceklerdir.

Ne var ki, bütün kuşkululara, iflâh olmaz düşmanlar

olarak bakılamazdı. Nivôse ve Pluviôse aylarında temsilciler, Arras'da ve Marsilya'da, tutuklama gerekçeleri üzerine bir araştırma başlatırlar. Bu kez, önlem genelleşir. 23 Ventôse kararına göre, halk komisyonları, tutukluları özenle seçip ayıklıyacaklardır; suçsuzları serbest bırakırken, «yolunu şaşırmışlar»ı hapiste tutup, «kesin sonuçlular»ı giyotine göndereceklerdir ve yalnız bu sonuncuların malları bölüşmeye sunulacaktır.

Bu halk komisyonları, bugünkü sorgu yargıçları gibi, yeni sanıklar varsa, onlar için de tutuklama kararı çıkarıp, tanık dinleyebilecekler. Suçluluk hakkında, kanunsal kanıtları birleştirdikten sonra, sanıkların bir listesini yapıp Devrim Mahkemesi'nin önüne göndereceklerdir onları; karar verecek olanlar da, Kamu Selâmeti Komitesi ile Genel Güvenlik Komitesi'dir. Ne var ki, bu önlemler, illerde birbirinden farklı biçimlerde yorumlanırlar. Keyfiliği ortadan kaldırıp, millî emlâkten mülk edinenlere güvence sağlamak gerekiyordu. Saint–Just, konunun üzerine bir kez daha eğilir: **Cumhuriyet'in Kurumları** adlı eseri hazırdır; bu kurumlar, kanunlar ve örfler planında bir sosyal demokrasi kurmak amacındadırlar.

Güler yüzle karşılanan Ventôse kararlarının uygulanmasına geçilir: Komite, temsilcilere bir uyarıda bulunurken, belediyelerin yanıtlarını tek elde toplamak için de, bir Yoksullar Dairesi kurar. Arkasından, bütün tertipçilerin yargılanmaları Paris Mahkemesi'ne bırakılır; teröristlere erdem öğüdünde bulunulur ve, 18 Floréal kararı, devrimci eylemi ülküleştirir. Son olarak, Robespierre, 24 ve 25 Floréal kararıyla, ilk iki Paris komisyonunu örgütleyen kararını imzalar; bir başka karar, onların çalışmalarını düzenler ve kuşkuluların ayıklanması, ancak Robespierre'in Messidor'daki çekilişiyle hafifleyecektir. Sosyal konularda tutucular, Carnot'lar, Lindet'ler, toprak mülkiyetine dokunabileceği düşüncesinden tiksiniyorlardı; bütün mülk sahipleri, özel-

likle de en iri-kıyımlıları, kendilerini tehdit altında hissediyorlardı. Söylevlerinden hiçbirinde bu kararlara bir yollama bulunmayan Robespierre'in tüm sakınırlığına karşın, bütün bu insanlar, Jean Massin'in deyimiyle, «Komite'nin bağrında ilk çatlağı açarlar».

Hébert'cilerin düşüşü, şeflerini ortadan kaldırırken, halkçı eylemde de dağınıklığa yol açmıştı; devrim ordusu salıveriliyordu, idarede de temizliğe gidilmişti. Hükümet otoritesi, eski monarşi döneminde bile ulaşmadığı bir güce erişmişti gerçi; ne var ki, bu otorite, halkla sıkı bir ilişki içinde değildi artık ve baştaki anlamını yitiriyordu böylece. Terör, Jean Massin'in dediği gibi, «birkaç kişiyi iktidarda tutmaya hizmet eden bir araç» olma tehlikesi ile yüzyüzeydi. Savaşın, iyiyle kötüyü seçemez duruma getirdiği Robespierre ile arkadaşları, Ventôse dramının boyutlarını bütünüyle ölçemiyorlardı; oysa, devrimci yönetimin tarihinde, Georges Lefevre'in belirttiği gibi, «geri çekilişin başlangıcı» idi bu durum.

VI

SAVAŞ VE DEVRİM

«YURT TEHLİKEDE»

Komitelerin diktatörlüğü ile Terör'ü, özellikle Robespierre'in gözünde haklı gösteren, içerdeki ve dışardaki savaşı sona erdirme zorunluluğu idi: Fransızları, barış içinde Anayasadan yararlanmaktan alıkoyan, savaştı; kamu servetini kemiren, en gözde yurttaşları ölüme götüren ve hırslı tasarılara yolları açan o idi. Robespierre, 10 Mart 1793 günü öyle diyordu: Cumhuriyet, özgürlük için yıllarca savaşamaz; «gönlü yüce bir ulusun yaptığı özverilerin bir sınırı vardır, yıkıp batıran giderlerin bir sınırı vardır...». Böylece, ordularımız hızla başarıya ulaşmalıdır.

Bu başarıları elde etmek için de, önce halkın gücünü yaymak gerekir. «Yurdun tehlikede» olduğunun ilân edildiği 1792 Temmuzundan beri, bu zorunluk üstünde ısrar eder Robespierre: «Pek uzun bir süreden beri halkta birikip sıkıştırılmış yurtseverlik atılımını», her araca başvurarak desteklemelidir. Askerî harekâtın etkililiğini sağlıyacak olan, askerlerin sayısından çok, «bize egemen olacak yönetim ruhu ve cumhuriyetçi ilkelerdir» der. Birliklerin yiğitliğini harekete geçirmek için Valmy örneğinden yararlanır; öyle yazar: «Sizin şefleriniz, gücünüzden ve coşkunuzdan yararlanmayı bilirlerse, insanlığın önünüze açacağı zafer yolunun boyutlarını ölçmeye hayal gücünüz yetmez!».

Çünkü, savaşla Devrim tek bir şey olup çıkmışlardır;

karşı–devrimci Avrupa'nın önünde Fransız halkının başkaldırısıdır bu!

Güçleri Fransa'ya karşı bir araya getirmek için, zorba hükümdarlara, içerde «kralla, onu okşayan hiziplerin desteği» sağlanmış olmalıydı; «başka türlü, dış düşmanlar asla ülkemizi kirletemezlerdi», özgürlüğe saldırmaya hiç cesaret edemezlerdi, diye düşünür Robespierre. Bu savaş, başka hiçbir savaşa benzemiyor gerçekten. Cumhuriyet, kendisine karşı saldıran kralların kişiliğinde, sıradan düşmanlar değil, insanlığın katillerini, ulusların egemenliğine karşı ayaklanmış haydutları görüyor. Böylece, «Herkül, kahramanların arasında ne olmuşsa, Fransız halkı da halklar arasında o olmalıdır!» der.

Kutsal bir savaştır bu ve düşmanın topyekûn yok edilmesiyle amacına ulaşabilir. 1793 başlarında uyuşmazlığın genişlemiş olmasına, tersliklere ve istilâya karşın, özgürlükle zorbalık arasında hiçbir uzlaşma mümkün değildir. Savaşa karşı çıkışın eseri olan Montanyar'lar topluluğu, sonuna değin savaşın partisi olmuştur. General Dumouriez'nin oyunlarına, arkasından Danton'un gizli pazarlıklarına karşı, 12 Nisanda, Robespierre, «Cumhuriyetin düşmanlarıyla uzlaşmayı önerecek bir kimse hakkında ölüm cezası» ister; ve 18 Haziranda da ekler: «Kendi ülkesinde düşmanla antlaşmaya giden bir halk yenilmiş bir halktır ve bağımsızlıktan vazgeçmiş demektir!».

300.000 kişinin askere alınmasından sonra, kitle halinde askere alma düşüncesi, Federelerde ve seksiyonlarda yer edip gelişir; sonunda, 23 Ağustosta karar verilir buna. Uygulamada hemen hemen üstesinden gelinemez güçlüklere karşın, hayalleri harekete geçirir; böylece psikolojik kapsamı büyüktür. Artık Fransa'da oturan herkes, ülkenin bütün zenginlikleri seferber edilmiştir. Fransa, Barère'in deyimine göre, «siper kazmış geniş bir karargâh»a döner. Devrimci hükümet, bir savaş aleti o-

larak örgütlenir; kendini, askerî önlemlerle dayatacaktır.

Robespierre'in taktikten hiç anlamadığı söylenmiştir. Aslında, karada ve denizdeki harekâtın düzenlenip yürütülmesi işini, Kamu Selameti Komitesi'ndeki uzmanlara, Carnot'ya, Prieur (Côte d'Or)'e, Jean Bon Saint-André'ye, askerî dairelere ve komisyonlara bırakmıştı. Öyle de olsa, 1792 yılından başlıyarak, **Anayasa Savunucusu** adlı gazetesinde, savaşın yürütülmesi hakkındaki düşüncelerini –uzun uzadıya– açıkladı; onları uygulamaya geçirecektir artık. Şu yanını da anlamadan geçmemeli Robespierre'in: Eğer onun yorulmak bilmez çabaları olmasaydı, halkın gayreti bildiğimiz boyutlara da varamazdı.

Herşeyden önce, askerlerin sayısı, kadroların niteliğinden çok daha az önemlidir. Yönetim, orduya, ona lâyık komutanlar sağlamalıdır. Birliklerin uğradığı yenilgiler, generallerin yurtseverlik duygularındaki eksiklikten ve Meclis karşısında takınmak istedikleri bağımsızlık anlayışından ileri gelmektedir büyük ölçüde. Robespierre ekler: «Cumhuriyeti kurtarmak için üç kahraman yeter; saflar arasında gizlenmişlerdir bu kahramanlar, onları bulmak için çabalayınız!». Yurtsever askerlere yurtsever generaller gerek. Konvansiyon'un iktidarı, halkın kendisine verdiği güvende olduğundan, generallerin iktidarı da, ordunun güvenine bağlıdır. Sonunda, 5 Nisan 1793'te, soylu sınıftan subayların ordudan uzaklaştırılmalarına karar verilir; Jironden'lerin düşüşünden sonra da, temizleme hareketi genişletilir; Dumouriez ordudan atılır, Custine, Marci, Houchard, Devrim Mahkemesi'nin önüne çıkarılırlar, arkadan da giyotine gönderilirler.

Bir başka zorunluluk daha dayatır: Yeni bir taktiği uygulayacak yeni insanlar elde etmek! 32 yaşındaki Pichegru, Ren ordusunun, 25 yaşındaki Hoche da Moselle ordusunun komutanlığına atanırlar; Vendée'deki ayaklanmaya karşı Kléber ile Marceau gönderilirler. Geniş yetkilerle donan-

mış «sadık komiserler», Komite ile ilişkide bulunacak ve emirlerini –harfi harfine– yerine getireceklerdir. 1793 Martından başlıyarak, Robespierre bunu ister ve, bir süre sonra, «daha zayıf bir yurtseverin yanına daha güçlü bir başka yurtsever olmak üzere, ordu başına iki temsilcinin düşünülmesi» ve «onların sık sık da değiştirilmesi» gerektiğini not edecektir.

Bu temsilciler, pısırık ya da yeteneksiz generalleri görevden alıp tutuklatabilecekler ve yerlerine yeni adaylar önerebilecekler. Böylece, İtalya ordusuna gönderilmiş olan –Robespierre'in kardeşi– Augustin Robespierre, oradan bir gün şunu yazar ağabeyine: «Yurtseverlerin adına, yurttaş Bonaparte'ı da ekliyorum; topçu birliğinin başı olan bu general, aklın alamıyacağı bir değerde!». Ne var ki, bu temsilciler, askerî harekâtın gidişine karışmıyacaklardır. Birliklerin maneviyatına da göz–kulak olacak bu temsilciler; herkes için aynı yükselme kuralları koyarak, bölgeci anlayışlara son vererek, insanları karıp kaynaştırarak gerekli tekbiçimliği gerçekleştirecekler. Özellikle, şu da unutulmamalı: «Askerlerin yiğitliği, onlara canlılık getiren yurtseverlik derecesiyle oranlıdır». Temsilciler, askerlerin dilekçelerini kabul edecekler ve onlar için gazete isteyeceklerdir. Bu amaçladır ki, Carnot, **Karargâh Gecesi**'ni yayınlamaya başlar. 10 Ağustos-'un yıldönümü ile 1793 Anayasasına ant içme vesilesiyle, yurttaşlık bayramları düzenlenir; askerlere, Konvansiyon-'un kaleme aldığı bildiriler yollanır.

Askere almanın güçlüklerine karşın, Konvansiyon, birliklerin gözbebeği olup çıkar çok geçmeden; Mecliste çarpışan hizipleri bilseler de, desteklerler onu. Bu sürekli ilişki sayesinde, ordu, gerçekten Devrim'in ordusu olur. Genç ve yurtsever komutanların yönetimindeki bu ordu zafere ulaşmalıdır; çünkü, «talih, erdemin, cesaretin ve özgürlüğün davasını destekler». 1793 sonlarında, askerî doğruluş ve kalkınış tamdır ve Komite'nin siyasal

zaferini ortaya koyar. Şunu da eklemeli: İlkçağ'dan beri gerçekten ulusal bir ordu savaşa gidiyordu; ve bir ulus, bu sayıda askeri silahlandırıp besleyebilecek bir düzeye gelmişti ilk kez.

II. yılın ordusunun özel nitelikleridir bunlar.

Ne var ki, düşmanın da ince hesaplarını ve hiylelerini savsaklamaya ve kavganın ideolojik niteliğini unutmaya gelmez. Hasmın propagandasının karşısına, devrimci hükümetin propagandasını çıkarmak gerekir. Jironden'lerin dileklerini ele alan Robespierre, 28 Mart 1793'te şunu ilân eder: «Yabancı halklara özgürlük ve eşitlik götüreceğiz» der; çünkü, kaynaklarımız sınırsızdır, ve bir başka yerde şunu ekler: «Politikamızın gerçek amacı, halkları, bize karşı birleşmiş zorbaların davasından sıyırıp koparmak olmalı!». Bu hedefe varmak için de, iki yol önerir: Bilgilendirme ve eylem. Gidilen yerlerde **İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi**'ni ilân edip yayımlamalı ve yurtseverlerin yazılarını çevirmelidir. Robespierre'in kendisinin çeşitli raporları, 150.000 nüsha olarak basılır ve İtalya ile Almanya'da dağıtılır. Bu propaganda, her halkın durumuna ve karakterine uygun olarak yapılmalıdır. Son olarak, kendi amaçlarını dışarıya kaçıp gitmiş olanların amaçlarıyla birleştiren hainlerin davası da görülmeli!

Robespierre, İngiltere savaşa girdiğinde, Konvansiyon'da sessiz kalırsa da, bir başka yerde olayın önemine işaret eder. **5 sayılı Mektub**'unda şöyle yazar: «Londra hükümeti, Avrupa'yı bize karşı harekete geçiren ve Fransa'yı karıştıran bütün entrikaların merkezidir.» O tarihten başlıyarak, «deli kralla ap'al bakanını» gülünçleştirmekten geri durmayacak ve Pitt'le suç ortaklarına karşı saldırılarını tekrarlayıp duracaktır. İngiltere'ye karşı savaşmak için, 9 Pluviôse'da, Fransız deniz birliklerinin güçlendirilmesini önerir; ancak, adaya çıkarma için her türlü girişimi reddeder.

Reddeder, çünkü yeni fetihlerin arkasından sürük-

lenme gibi birşey söz konusu değildir; Robespierre, korkar bu fetihlerden. 1793 Şubatında şöyle yazar: «Askerî girişimlerimizi sınırlandırmalıyız ve sınır olarak da Ren kıyılarını almalıyız». Gerçekten, Fransa ile, işgal ettiği ülkeler arasında, nazik sorunlar çıkar ortaya. Bu ülkelerden hiçbirinde, «silahlı görevliler», gönül rızasıyla kabul edilmez; öyle de olsa, özgürlüğü sevdirmek için kendini sevdirmek gerekir herşeyden önce. «Özgürlüğü sevdirmede yardım edilebilir, ama asla bir yabancı güç kullanarak onu yerleştirmeğe kalkmamalı!» Böylece, hiçbir general, yerleştiği ülkenin siyasal işlerine karışmamalıdır. «Halklar, kendi yazgılarına kendileri karar verirler»: Avignon'luların davasını savunurken böyle der Robespierre; bu konudaki düşüncesini de hiç değiştirmedi. Karar vermek yalnız onlara aittir: İster Fransa'yla birleşmeyi arzularlar, ister ayrı ve bağımsız cumhuriyetler kurarlar; bu son olasılıkta, «despotlara karşı ortak savaşı sürdürmek» için onlarla bir antlaşma yapmakla yetinilecektir. Robespierre'in, federe cumhuriyetler hakkında Vaughan'ın tasarısını kabul ettiği için, Thermidor'da onu suçladığında, Barère'in kolayca kredi toplaması bu yüzdendir belki de.

Bunun gibi, fethedilen ülkelerin Fransızların çabalarına katkılarını istemek görüşündedir Robespierre; ancak, yansız ülkelerle de uygun antlaşmalar yapmayı diliyordu. Cumhuriyet, II. yılda, yabancı ülkelerde, hâlâ Jironden görüşlü kimselerce temsil edilmekteydi: Brissot'nun kaynı Birleşik–Devletlerde genel konsolostu; Genêt'yi, Lebrun yollamıştı oraya; ve, Choiseul–Gouffier, İstanbul'da görevini sürdürüyordu. «İlkelerimiz hakkında kuşku ya da korku yaratıyorlar» diyordu. Herşeyden önce de, Amerika'yı ve İsviçre'yi kazanmak gerekiyordu.

Robespierre, 27 Brumaire'de, «Fransız diplomasisi iyi niyetlidir» diye açıklamada bulunur; ve ekler: «Bir özgür halk, uluslara, siyasetinin temellerini açıklıyabilir». Dış po-

litikada bilgisiz diye eleştirilen bir kişi olarak, alabildiğine büyük bir kavrayışın kanıtlarını ortaya koyar bununla. Prusya hükümetinin ikiyüzlülüğü ile, Rusların hırslarının altını çizer. Ne var ki, Hérault de Séchelles, diplomasiyi propagandanın emrine verirken, Robespierre, Fransa'nın donanımına katkısı olabilecek bir şey diye bakar ona.

SAVAŞ EKONOMİSİ

Bu gerçekçi politika, hatırı sayılır sonuçlara yol açtı; savaş ekonomisinin gerekleri bakımından ülkenin üstündeki yükü, belli bir ölçüde hafifletti. Gerçekten, 1792'nin sonlarından beri, ulusal kaynaklar, ilke olarak, savaş gereksinmelerine ayrılmıştı. Ancak, 1793 Şubatıyla Martında, 300.000 kişinin askere çağrılması, işyerleri ve taşıma işlerinin çarçabuk örgütlenmesine götürmüştü. Aslında kendini tarıma vermiş ve kapitalist merkezileşmenin yeni yeni etekemiğe büründüğü bir ülkede, bu yüzbinlerce askeri beslemek, giydirip kuşatıp silahlandırmak gerekiyordu; ve bunu yaparken de, sivil halkı kıtlık içine atmamak ve üretimi de azaltmamak önemliydi.

Amaçları arasında, Paris'in yiyecek–içeceği için alınmış önlemlerin yerine getirilmesine göz–kulak olmak da bulunan Devrim Ordusunun hızla kuruluşundan başka, Robespierre, 8 Mayısta, her alanda birer dökümhane kurulmasını ister; yiyecek–içecek durumunun hergün Komite'de gözden geçirileceğini not eder. Silah ve cephane üretimine, savunma çalışmalarına büyük bir ilgi gösterir ve arkadaşlarının kararlarını onaylar; ancak, onlar gibi o da, sanayinin millileştirilmesine, sadece geçici bir araç olarak bakar.

İktisadî bakımdan kendi yağıyla kavrulmanın sertlikle uygulanmasındaki zorunluluğa inansa, üretim ve ticareti yönlendirmeyi kabul etse de, abartmak istemez bunları. A-

lış–veriş özgürlüğü, duruma uygun hale gelmiş değildir. 1792 sonlarından başlıyarak, Robespierre, aşırılıklardan korkar. Tahılın serbestçe ticaretinden, onun dolaşımı anlaşılmaktadır, yoksa fiyatlar değil; bu konuda, kazancın çekiciliğine kapılıp, kötüye kullananlarla mücadele edilmelidir. Ancak, Terör'ün silahlarıyla karşısına çıkılacak olan, yalnızca «tekelci haydutlukla, zengin çiftlik kiracılarının bencilliği»dir; yoksa, zanaatçılar ve küçük ticaret korunmalıdır.

Hébert'cilerin düşüşünden sonra, bu eğilim açıkça belirir: Devrim Ordusu salıverilir; özellikle limanlarda tacirlerin kurdukları ticaret evlerine çağrıda bulunulur ve yüreklendirilir. Robespierre, 26 Ventôse'da şöyle konuşur: «Düşmanlarımız (Hébert'ciler), ticareti kökünden yıkarken, halkı aç bırakmak istiyorlardı». Komite, düzenlemelerden vazgeçmeden, malların dolaşımını normalleştirmeye çabalar herşeye karşın.

Ne var ki, savaş ekonomisi, yurttaşların çok şeyden yoksunluğunu gerektiriyordu; bu da, doğaldır ki hoşlarına gitmiyordu onların ve, genel hoşnutsuzluk, Devrim'le halkın arasını açma tehlikesini taşıyordu. Tavan fiyat, – Georges Lefebre'in deyimiyle– «yaşama hakkının bu hukuksal biçimi», sadece köylülere ve tacirlere uygulanması koşuluyla, büyük umutlarıydı Sankülot'ların. Ancak aynı politikanın, zanaatçılara ve küçük perakendeci esnafa kadar yayılması, kendilerinin birer ücretli durumuna düşürülmesi tiksindiriyordu onları. Öte yandan, yiyecek maddelerinin narha bağlanması, halka azık–gereç sağlama yeterli olduğunda yemişlerini verebilirdi; oysa, öyle değildi işler. Yaşamsal maddelerdeki kıtlık, işçilerin yanına yaklaşamayacakları bir karaborsaya yol açıyordu. Öyle olunca da, ücretlerinin artırılmasını istiyorlardı onlar da; işi terketme tehdidinde bulunuyorlardı. Komite de, geçici bir çare olarak, onları salmada çalıştırıyor, ordudan «uzmanlar» çağırıyordu. Robespierre, bu önleme baş vurmadı; ancak, «iyi yurttaşlar»a karşı girişilmiş

böylesi bir zorlayıcı sistemin, özgürlüğe bir saldırı olduğu görüşündeydi kuşkusuz.

Fleurus zaferi ve Fransız ordularının genel ilerleyişi, devrimci diktatörlüğün etkililiğini tanıtlayan şeylerdi; ancak, yine onlar, bu diktatörlüğün daha insancıl olmasını da gerektiriyordu. Yalnız Fransa değil, bütün Avrupa, bir yumuşama dileğindeydi. Dışarıda Fransa'ya karşı birleşmiş güçler de barışı düşünüyor ve, gücünü abarttıkları Robespierre'in barışa gitmeye kararlı olduğuna inanıyorlardı; Montgaillard aracılığıyla yapılan yoklamaları, ona bağlıyor, ondan biliyorlardı. Ancak, Mercy–Argenteau'nun söylediği gibi, «düşüşü, İngiltere ve Avusturya için büyük bir kayıp oldu» demek, Robespierre'i iyi tanımamak demektir. Zorbalığa karşı özgürlük savaşı, «orduları, bütün dünyaya, doğal haklara saygıyı dayatacak olan Devrim'in tam bir zaferi ile sona ermeliydi» ona göre.

Böylece, bir yazarın dediği gibi, «devrimci mücadelenin başlıca cephelerinden biri olan savaş, Devrim'in içeriğinin de aydınlığa çıkmasına katkıda bulundu; savaş, bir yurtseverlik savası olarak, Devrim'in de boyutlarını genişletti.»

VII

DEVRİM VE DİN

ROBESPİERRE'İN TANRISI

Büyük tarihçi Alexis Tocqueville'in bir sözü var, öyle diyor: «Fransız Devrimi'ni dindeki devrimlerle karşılaştırmalı!» Gerçekten, put kırıcılarıyla dönmeleri oldu onun; havarileri de. Robespierre, birinci kümeden. **Chronique de Paris**'nin bir sayısında (9 Kasım 1792) şu satırları görüyoruz: «Onca kadının arkası sıra niçin gittiğini, insan kimi zaman soruyor kendine; nedeni şu: Devrim bir dindir ve Robespierre de bir tarikat kurdu orada. Sofuları olan bir rahiptir o!...». Michelet de, bu deyimleri, işi alaya almak için kullanacaktır.

Robespierre, Paris'te, Louis–le–Grand Lisesi'nde okurken, dinle ilgili uygulamalara kayıtsızlığı ile tanınmıştı. «Dua, dinsel bilgiler, ayinler... onun için iğrenç şeylerdi bunlar» diye anlatıyor hocalarından Abbé Proyart; kendisi de şu itirafta bulunacaktır: «Kolejden başlıyarak, alabildiğine kötü bir katolik oldum». Ayrıca, bir Mason locasına bağlı olduğu tahmin edilmiştir. Ne var ki, dinin dış görünüşleriyle ilgisi olmasa da, dogmasına saygısını sürdürür ve, onu değiştirme hakkını tanımaz Kurucu Meslis'e.

İnancı vardır, ama dini hayır! Rousseau, Madam d'Epinay'e yazarken şunu söylüyordu: «Tanrı düşüncesi mutluluk için gereklidir»; Robespierre de, Voltaire'in formülünü alır: «Tanrı yoksa, icat etmeli onu!». Ne var

ki, Robespierre'in felsefi kaygıları yoktu bu konuda: Ruh ölümsüz ve göksel mutluluk imrenilecek bir ödül de olsa, gözünde herşeyden önce önemli olan, insanı yeryüzünde mutlu kılmaktır. Rousseau, Voltaire'e şunları yazıyordu: «Metafiziğin bütün ince ayrıntıları, bir an da olsa, ruhun ölümsüzlüğü ile hayırsever bir Tanrıdan kuşkuya götürmeyecekler beni. Onu duyuyorum, inanıyorum ona, istiyor, umut ediyorum ve son nefesime değin de savunacağım onu!». Robespierre de, genel çizgileri bakımından, Rousseau'nun bu tavrını kabul eder. 26 Mart 1792'de, Tanrı adını andığı için kendisini ayıplayan Guadet'ye, bu adı anmanın ve bir ebedî varlık düşüncesini dile getirmenin, yüreğinde bir duygu, kendisi için gerekli bir duygu olduğunu itiraf eder.

Ne var ki, zorlayan sosyal gerekliliklerin etkisi altında, dinsel pragmatizmini, Rousseau'dan daha ileriye götürür. Devrim'i, Tanrı yardımıyla haklı çıkarmaya çalışır: Onu mümkün kılan yalnız Tanrının iradesi olmuştur; yalnız o yönlendiriyor Devrim'i Tanrı, nasıl her yaratığın yazgısını elinde tutuyorsa, ulusların yazgısı da onun elinde; «Leopold'ü yere çarparken, düşmanlarımızın tasarılarını bozan» Tanrı olmuştur der. Öte yandan şöyle der: «Unutmayınız ki, Meryem'in oğlunun ahlakı, zorbalığa karşı saldırılarda bulunuyor... ve sefalete avuntular getiriyordu». İman, yoksulların ve ezilenlerin hazinesidir; iman, yeryüzündeki durumlarına katlanmada yardımcı oluyor onlara, ama acı çekmelerinin yolu açılmışsa, hakları olduğu mutluluğu daha iyi değerlendirmeleri içindir bu.

Sürekli olabilecek herşeyin ancak ruhlar üzerine kurulacağı noktasından hareket ederek, Robespierre, mümkün olabilecek ne ki var, bu tanrısal kökenden çıkarmak ister; aslında Devrim'in de kökü tanrısaldır ona göre. Öyle olunca da, ileri sürülen ilkeler, bir dogma değeri kazanırlar; o ilkelere uymak için sürdürülen kavga da kutsal bir kavga

olur. Amacı halk olan ve Devrim'in de adına yapıldığı halk, kutsal bir niteliğe bürünür; ona karşı çıkabilecek ne ki var, kutsal bir şeye saygısızlık, açıkçası bir günah olarak görülmelidir. Ve, Tanrıyı da Devrim'in yardımına çağırır: «Kudretli Tanrı! der, bu dava senin davan, yüreklerimize yazdığın bu ebedî kanunları kendin savun; zafer kazanan kötülük ve insan soyunun felâketleri senin adaletini suçluyorlar, bağışla; ve uluslar, bütün zorbaları ve hainleri çarpacağın yıldırımın gürültüsüyle uyansınlar artık!».

Böylece, Robespierre'inTanrısı, halkın Tanrısıdır. Öyle der: «Halka karşı onca düşmanı gördüğümde, eskisinden çok daha fazla inandım Tanrıya; çünkü, herşeyi yapabilen güç, istese istese iyiliği isteyebilir». Ayrıca, yurtseverlerin Tanrısıdır o; «onları canlandıran bu tanrısal gücü ve bu tanrısal alevi yüreklerine yerleştiren o'dur». Tanrı, bütün insanları, eşitlik ve mutluluk için yaratmıştır; o, ezilenleri korur ve zorbaları yerle bir eder. Robespierre'in dini, son bir çözümlemede, «adaletin ve insanlığın dini».

Kuşkusuz, Katolik anlayışı, İsa'nın öğütlediği aşk duygularından uzaklaşıyor. Ne var ki, günahı tasarlayıp, dini ceza korkusu üzerine kuranlar sadece rahipler olmuşlardır Robespierre'e göre. «Tıpta şarlatanlar ne ise, ahlak için onlar da odur. Doğanın Tanrısı, rahiplerin Tanrısından ne kadar da farklıdır... Kendi suretlerine göre bir Tanrı yaratmışlar, onu kıskanç, kaprisli, hırslı, zalim, amansız yapıp çıkmışlardır» der. Bununla beraber, halk, anlaşılmaz bir güç düşüncesine bağlı kalmıştır; suç işlemekten korkar ve erdemi destekler; «bu kutsal içgüdüyü, bu evrensel duyguyu yaralamaktan uzak duralım!» Devrim ve politika söz konusu oldukta, bir felsefe sorunu yapmayalım bunları. Tanrı duygusuna bağlı inanca saygı gösterilmelidir. Kilisede günah çıkarmayı Jakoben'lerin kafasına kakan Voltaire'ci Palissot'ya yanıt verirken, «halkın inandığı dinsel inançlara cephe-

den saldırmamayı» öğütler ona; «zaman, halkı olgunlaştırmalı ve onu, farkına varmadan boş inançların üstüne çıkarmalıdır!».

Böylece, ruhbanın anayasal bakımdan örgütlenişine katılır; daha sonra, onlara ayrılmış fonların ortadan kaldırılışına karşı çıkacaktır. Ancak, söz konusu olan, yalnız Katoliklik değildir. Özgürlük, hoşgörüyü ve bütün inançların bir arada yaşamasını emreder. Robespierre, iyiliği öğütlediklerinde, hepsinin eşit bir şey taşıdığını söyler; onlara karşı yöneltilecek tehdit ve şiddet yasaklanmalıdır.

Kuşkusuz, Katolik ruhban, Eski Rejim'e bağlılığının yığınla kanıtını koymuştur ortaya; bunun gibi, anayasal çerçevedeki ruhban da, bir bölümüyle karşıdevrim saflarına geçmiştir. Öyle de olsa, bir bunalım döneminde, hasım davaya şehitler verdirmemeli diye düşünür Robespierre. Kilise'ye karşı mücadele, durumla ilgilidir; durum ise, pek uygun görünmüyor böylesi bir mücadele için. «Kurtarılacak yurdumuz var; niçin rahipleri umutsuzluğa itmeli?». Ayrıca, Devrim'i yabancı Katoliklerin gözünde niçin itibardan düşürmeli ve despotların ekmeğine yağ sürmeli?

Robespierre, «Hıristiyanlıktan arındırma»yı gerçekten uygun görmez. Devrim'in takvimi, alışkanlıklara çarptığı için halkı rahatsız etme tehlikesini taşımaktadır. Fouché gibi kimi eski din adamları, görevleri sırasında, belki de hınçla, kilise'leri kaparlar, dinden dönmelere yol açarlar, ayin eşyasına el koyarlar. Komite, heyecanlanır bundan ve ihtiyata davet eder onları. Bunun gibi, Hébert'ciler de katılırlar aynı akıma ve, hareket, Brumaire'de Paris'i alır içine: Fouché ile Chaumette, «ölüm ebedî bir uykudur» diye ilân ederler; Piskopos Gobel, törenle rahipliği bırakır ve, 20 Brumaire'de, Notre–Dame Kilisesinde, bir özgürlük bayramı kutlanır.

Rahiplerden olan korku mudur onları böylesi önlemlere götüren? «Aslında, aydınlıkların ilerlemesinden korkuyorlar daha çok». 1 Frimaire'de, şu öğütte bulunur Robes-

pierre: «Onların bağnazlıklarından değil, tutkularından korkunuz... Bununla beraber, bütün rahipler için söz konusu değildir bu tutku; istisnalara saygı duyuyorum»; 15 Frimaire tarihli raporunda da ekler: «Bugüne değin bilinmeyen bir takım insanlar, hangi hakla, özgürlük adına, kalkıp ayin özgürlüğünü çiğneyecekler ve bağnazlığa saldıracaklar?» Bağnazlığa silahlar sağlamaktan çekinmeli gerçekten. «Ayin yaptı diye rahipler ihbar ediliyor. Onları, bunu yapmaktan engellediğiniz sürece, yapacaklar bunu. Onları engelleyen kişi, ayini yapandan çok daha bağnazdır!».

Robespierre, bunları söylerken, gerici ve ortalığı karıştıran rahiplere karşı çıkarılmış kanunları çiğneme niyetinde değildir: «Bir aristokrat rahip, kendine bağlı müminlerden her birini Devrim'in yeni bir düşmanı yapmak istiyor»; «din adına özgürlüğe karşı tertipte bulunmalarının» önüne geçmeli! «Bu veba salgını»na karşı çok sert davranılması gerektiği görüşündedir ve, öyle olduğu için de, 24 Temmuz 1793'te, bu tür rahiplerin kitle halinde Güney Amerika'da Guyane'a sürülmelerini yerinde bulur.

Ne var ki, Robespierre, «Hıristiyanlıktan arındırma»nın arkasında, tanrıtanımazlıktan kuşkulanır; ona göre, halka yabancı tuzu kuru takımının öğretisidir bu. Jakoben'ler Kulübü'nden Helvétius'un büstünü çıkartır. Tanrıtanımazlık, aristokratik bir felsefe olarak, halk düşmanlarının kurduğu bir tuzak olarak görünür ona; öyle der: «Onu ilân etmek, felsefenin saygınlığı ile oynamak ve asasına da çılgınlığın çıngırağını takmaktır!»

18 Floréal'de şunları yazar: «Sosyal yaşamda Tanrının yerine başka birşey koyabilecek kişi, deha mertebesine varmış harika bir insandır gözümde; ancak, onu bu yaşamdan kovup atmayı düşünen ise, bir ahmaklık ya da sapıklık örneği harika!». Şunları da ekler sözlerine: «Tanrının olmadığı öğretisine o denli tutulup ve yurdu için de hiç heyecanlanmayan kişi, bu çorak öğretiyi hal-

ka duyurma görevini kim verdi sana? Kör bir gücün insan yazgısına egemen olduğu; rastlantıyla suçu cezalandırıp erdemi ödüllendirdiği; ruhun, mezarın kapısında sönüp giden bir hafif soluktan başka birşey olmadığı konusunda insanı inandırmaya kalkmaktan ne yarar görüyorsun? Yokluk düşüncesi, ölümsüzlük düşüncesinden çok daha duru ve yüce duygular mı esinletecek ona? Bir erdemli dostun ölümüne esef duyan siz, ondan en güzel parçanın ölümle kopup gittiğini düşünmekten hoşlanıyorsunuz. Tanrının varlığı, ruhun ölümsüzlüğü birer düş de olsa, insan zekâsının en güzel buluşlarıdır onlar!» 8 Thermidor'da verdiği son söylevinde, şunu da söyliyecektir: «Hayır!. Ölüm, bir sonsuz uyku değildir. Yurttaşlar, günahkâr ellerin kazıdığı bu inançsız sözü silin mezarlardan... Daha çok şunu yazın üzerlerine: Ölüm, ölümsüzlüğün başlangıcıdır!»

YURTTAŞLIK BAYRAMLARININ ANLAMI

Bununla beraber, Robespierre, Rousseau'nun özlediği gibi, Tanrıya inanmıyanları toplumdan kovmayı düşünmez; ona göre, «yığınla ahmağa ya da bozulmuş insana alabildiğine korku vermek» olur bu. Cloots ile Chaumette'i giyotine gönderdikten sonra, Tanrıyla Devrim'in içiçe bulunduğu ve halkın da, hem mümin hem rahip olduğu, bir yurttaşlık dinini örgütlemeğe kalkacaktır: Asıl amacı manevidir; yurttaşların, yurttaşlığın yanı sıra, özel erdemlerini geliştirmektir söz konusu olan. Devlet, çocuklara eğitim ve öğretim sağlar; ana-babalarına da, yaşlarına uygun bir eğitim götüreçektir. Ulusal bayramlar, ulusun ortak bilincini oluşturacaktır. «Bütün insanları bir araya toplayınız, onları daha iyi hale getirmiş olacaksınız, der; çünkü, bir araya gelen insanlar,

birbirlerinin hoşuna gitmeği ararlar... Manevî ve siyasal, büyük bir gerekçe veriniz toplantılarına!»

Robespierre, 20 Haziran 1790'dan başlıyarak, «Jeu de Pomme» yeminini anma toplantılarına katılır; Federasyon bayramında da hazır durumdadır. 1792 Nisanında, Chateauvieux olayındaki İsviçrelilerin onuruna büyük gösteriler yapılmasını ister; «suçsuzluğun suç ve iftirayı yendiği» günü belleklere yerleştirmek içindir bu. Bu arada, Mirabeau'nun kemiklerinin Panthéon'a taşınmasını önerenlerin sesine katar sesini; ancak «suçlu putları yüceltme kolaylığına karşı halkı uyarmak» ister sonra. Tarihin yanlışlarına bakıp, büyük adamlara beslenen hayranlığa karşı ihtiyatlı davranmaya davet etmiş olur böylece. **Pétion'a İkinci Yanıt**'ında şöyle yazar: «Talih ve entrikanın, deha ve erdemden çok daha fazla kahraman yarattığı inancındayım».

Ulusal bayramlar ve genel ödüller, onları düzenleyen yönetimin damgasını taşırlar ona göre. Bundan böyle, Cumhuriyet'in kahramanlarının ulusal minnettarlığa hakları olacaktır: Robespierre, buradan kalkıp, Barra'da, sonra da Pireneler ordusunda öldürülmüş Fabre (de l'Herault)'a, Panthéon'a alınma onurunun verilmesini ister; İtalya ordusunun yurda lâyık olduğunun kararlaştırılması dileğinde bulunur. Her dinin şehitleri olmuştur; ancak, özgürlüğün şehitlerini onlardan ayırmak ve, halk arasında, onlarin yaptıklarının öyküsünü yaymak gerekir; bunu yaparken, halk, zorbalara ve hainlere son verme davasına da kazandırılmış olacaktır.

Yurttaşlık bayramlarına, «Akla tapınç» gelip eklenir: Bununla da, yurt düşüncesi, yığınların hayranlığına sunulurken, kitleler, onun için özveri yoluna kazanılmış olur. Ancak, Robespierre, bu konuda aşırılığa gidilmesini hoş karşılamaz ve, terörcülerin, açık–saçık ve delice eğlencelerini eleştirir; bu eğlencelerdeki çılgınlığı ve birlikten yoksunluğu ayıplar.

18 Floréal günlü raporu, bu yetersizlikleri gidermeği amaçlar. Rousseau gibi, Robespierre de, özel dinlerin üstüne, ilkeleri eşitlik, özgürlük ve insanlık olan bir siyasal din yerleştirmek ister. Bununla önce, salt Devrim'in hizmetinde olmak üzere, Devrim takviminin ortadan kaldırdığı kimi eski bayramların yerine, bir «ulusal bayramlar» geçirme söz konusudur. Böylece, vaktiyle Kilise'nin yapmış olduğu gibi, halkın ruhundaki boşluk doldurulmuş, yurttaşlar, meyhanelerden ya da havaî eğlencelerden uzaklaştırılmış olacaktır. Öte yandan, onlar arasında, sosyal dirilişin bir güçlü aracı yaratılacak, kardeşliğin en sıcak bağı sıkılaştırılacaktır.

Ortada, tam bir program vardır artık. Robespierre, bu programda, 14 Temmuz, 10 Ağustos, 21 Ocak ve 31 Mayıs gibi, bütün Cumhuriyet için ortak resmî bayramlarla, insan soyunun onuruna, Fransız Halkının, Özgürlüğün ve Eşitliğin, Cumhuriyetin, Gerçeğin, Adaletin, Dostluğun, Aşkın... onuruna yapılan özel bayramları birbirinden ayırır. Hepsi de, devrim takvimindeki on günlük haftanın son günü kutlanacak ve, hepsi de, yüce duygular, yurt aşkı, kanunlara saygı uyandırmağa yöneleceklerdir. İçlerinde ilki ve en önemli olanı, Yüce Varlık ve Doğa Bayramı'dır.

Böylece, bu laik ve cumhuriyetçi tapınç, tanrının koruması altına konulmuş olur. Ne adı, ne de olayın kendisi, Devrim'in insanlarını şaşırtmaz. Girişim, aslında Robespierre'den gelmiş değildir; Amerikalı Pomme, 1793 Nisanında önermişti onu. Robespierre ise, Halk Eğitimi Komitesi'nin yardımıyla ve, içine siyasal bir anlam da katarak, tutarlı bir sistem haline getirir: «Yüce Varlığın gerçek rahibi, Doğadır; tapınağı, evren; ayini erdem; bayramları, evrensel kardeşliğin sıcak bağlarını sıkmak ve ona, duyarlı ve saf yüreklerin saygısını sunmak için, gözleri önünde toplanmış bir büyük halkın sevincidir». Rapora eklenmiş bir karar tasarısının ilk iki maddesi, şunları da açıklıyordu: «1. Fransız halkı, Yüce

Varlığı ve ruhun ölümsüzlüğünü tanır; 2. Yüce Varlığın ayini, insan görevlerinin uygulanmasıdır».

Üyeleri–büyük çoğunluğuyla–yaradancı (déiste) olan Konvansiyon'da, Tanrının varlığını hatırlatma, tepkiyle karşılaşamazdı. Ruhun ölümsüz olduğunun belirtilmesi ise, daha çok kaygı uyandırdı; çoğu kimse, Robespierre'in, ruhbana böylece el uzattığı kuşkusuna kapıldılar. O ise, şöyle söyleyerek savundu kendisini: «Hırslı rahipler, imparatorluğunuzu yeniden kurmak için çalışmayı beklemeyin bizden!». Öte yandan, yığınla Katolik, bütün bu olan–bitene bakıp aldanmadılar ve böylesi bir «Tanrıya elkoyuş»a karşı çıktılar. Başkaları, «zenginle yoksulu, güçlü ile zayıfı» Yüce Varlığın sancağı altında birleştirmeyi öne süren yeni dinin eşitçi özlemlerinin daha da altını çizdiler. Son olarak, dekorlarını ressam David'in çizdiği ve büyük bir görkem içinde kutlanan 20 Prairial bayramı, Robespierre'in düşmanları için, onu diktatörlükle suçlama bahanesi oldu.

Büyük bir coşku içinde tartışmasız oylanan yeni din, kamuoyunda sıcak bir ilgiyle karşılandı; Meclise ve Jakoben'ler Kulübü'ne, kutlama yağdı her yandan. İsviçre'ye sığınmış olan Mallet du Pan, **Anılar**'ında, bu haberin, «dışarda olağanüstü bir etki yarattığını; Robespierre'in, Devrim'in yarattığı uçurumu doldurmaya doğru gittiğine inanıldığını» yazdı.

Kuşkusuz, uçurumu doldurmak düşünülüyordu. Gerçekten, büyük erdemleri gerektiriyordu demokrasi. Demokrasiyi kuran devrimci yönetim, bu demokrasiyi yaratanlardan, ağırbaşlı bir yaşam, çok az insanın sahip olabileceği bir bilinç istiyordu; ve erdem, Robespierre için, diktakörlüğün önünde zorunlu bir engeldi. Bu konuda, 18 Floréal günlü raporu, 5 Nivôse günlü raporunun mantıksal bir devamıydı. Ne var ki, Robespierre, Yüce Varlık tapıncını yalnızca «pratik gerekçelerle» kurmuş değildi; kendi derin duyuş ve görüşlerini de dile getiriyordu o. Bir siyasal zorunluluğu da aşan birşey vardı bunda. Kurduğu yurttaşlık dini, Rousseau'yu ve onun **Vicaire Savoyard**'ını hatırlatırken,

sosyal yankıları bakımından, ileride ortaya atılacak «Lamennais'nin Katolikliği»ni de haber veriyordu.

Bununla beraber, zaferin mutluluğu içinde, ilkelerde bir gerilim, davranışlarda bir sertlik, halkın özlemini çektiği bir yumuşama arzusuna karşı bir tutuma varıyordu; halk ise, özgürlük davası uğruna bütün özgürlüklerini feda etmişti.

VII

BİR DÜŞÜŞÜN ÖYKÜSÜ

PRAİRİAL'DEN THERMİDOR'A

Konuya yabancı bir kimse, Fransa'da, Devrim'i sağlamlaştırıp dengeye kavuşturabilecek tek kişi olarak görebilir Robespierre'i. Kendisi de istiyor muydu bunu? Hiç kuşkusuz! Ancak, Cumhuriyet gerçekten yerine oturduğunda, Terör'ü hafifletme isteğinde miydi? Tutumundaki herşey bunu gösteriyor. 30 Ventôse'da, «adaletin yürüyüşüne yanlış ve hızlı bir itelenme getirilmek» istendiğini belirtmiyor muydu? Ne var ki, hainlerin geleceğini kararlaştırmak gerekiyordu önce. Böylece, devrimci yönetimin sürmesi bir zorunluluktu; öyle diyordu: «Bugün yıkılsın bu yönetim, özgürlükten eser kalmaz!».

Cephelerde başarılara ulaşılsa da, yurttaşların uyanık kalmaları gerekiyordu; öyle olduğu için de, Robespierre, **Anayasa Savunucusu**'nun ilk sayısında, «yenilgilerinizde dikkatli olunuz, başarılarınızda dikkatli olunuz!» diye öğüt veriyordu. Tekrarlamaktan hoşlandığı birşey de şuydu: «Yapılacak biriki şey kaldığı sürece, hiçbir şey yapılmamış demektir». Charleroi'nin alınışından sonra, şunu da söylüyordu: «Zafer sarhoşluğu, adalet ve özgürlük tutkunu bir aşığı, yurdun çıkarları konusunda körleştirmemelidir».

Bir askeri diktatörlük korkusu yakasını bırakmıyordu. Şu gerçeğin altını çiziyordu: «Zafer, olsa olsa tutkuyu

silahlandırır, gururu uyandırır ve, parlayan elleriyle, Cumhuriyet'in mezarını kazar. Kamu özgürlüğünün aşağılık yıkıcıları önünde geri çekileceksek, ordularımızın, kralların silahlı uydularını önlerine katıp kovalamalarının ne önemi var?.. Devrim'in dizginlerini bir an gevşetiniz, onları bir askerî zorbalığın ele geçirdiğini ve, hiziplerin başının, gözden düşmüş temsili düzeni yıktığını göreceksiniz».

Eskisinden çok daha fazla birliği öğütlüyordu.

Gerçekten, Germinal'den beri, bir yorgunluk, bir bıkkınlık görülüyordu halkta. Kordöliye'ler, uygulamada hemen hemen hiç yoktular; ve seksiyonların halk dernekleri, birbiri arkasından silinip gidiyorlardı. İktidar merkezileştiği ölçüde, tehlike de o denli büyük görünüyordu Robespierre'e. Devrimci diktatörlük yenilenmez hale gelince, şu iki olasılıktan biri gerçekleşir: Ya bir atılımda bulunur ve, yerini, kurması gereken kurumlara bırakır; ya da çöker, onunla beraber, bir gün bu kurumların doğacağını görme umudu da. Öte yandan, devrimci diktatörlük, yarattığı baskı ve özel çıkarlara verdiği zararla, daha da yara alır hale gelir. Bir zaman için kabul edilir o ve korkulur kendisinden; ama uzarsa, homurdanma başlar. O zaman da, artık çevresi dar hizipler değil, ulusun çoğunluğu, varlığını belli etmeden onaylamaz olur ve sonunda kopar ondan.

İşte, ne bahasına olursa olsun, halktaki böylesi bir kopuşu önlemek gerekiyordu.

Prairial'in başlarında, Robespierre'in saygınlığı hâlâ pek büyüktür: Jakoben'ler, bir kâhin dinler gibi dinlerler kendisini; Paris Komünü, dostu Payan aracılığıyla, Ulusal Muhafız örgütü de Henriot aracılığıyla kazanılmış durumdadırlar; illerden yüreklendirici mektuplar yağar durur; Konvansiyon bile, 16 Prairial'de, 220 oydan 216'sıyla başkanlığa getirmiştir onu. Böylece, bir «düşüncelerde diktatörlük» kurmuş gibidir. Ancak, öyle de olsa, yığınla düşmanı vardır şimdiden. Camille Desmoulins, **Yaşlı Kordöliye**'sinde, Kaligula'ya benzetmemiş miy-

di onu? York Dükü de, Bildiri'sinde, muhafızları ve sa-ray erkânıyla bir kral olarak gösterir onu. Son olarak, Mercy-Argenteau'nun yaveri Frossard, XIV. Louis'nin-kinden çok daha fazla bir iktidar görür onda; ve öyle yazar: «Hiçbir aracı, kurul, soyca prens, anayasa falan gereksinmesi olmadan, siyasal, mülkî ve askerî yöneti-min bütün dizginlerini elinde tutmaktadır... Komite, mühürdarı olmuştur; ve Konvansiyon da, Komite'nin kayıt bürosu!».

Daha o aylardan başlıyarak, düşmanları, yönetimde o-lan biten herşeyi, özellikle de yapılan yanlışları ondan bilir-ler; Devrim'in hedef tahtası haline gelir. Bugünkü durum-dan sorumlu olan odur, denir; öyle olunca da, kişisel öçler ona doğru yönelecektir: 3 Prairial'de, Admirat adlı bir sar-hoş öldürmek ister; ertesi günü, Cécile Renault adındaki bir genç kız aynı eylemi tekrarlar; Bourdon de l'Oise bile, 23 Prairial'de, hem de Meclis'in içinde, onu ortadan kaldır-mayı kafasından geçirir.

Peki, bir yerde nedir iktidarı o halde?

Kamu Selameti Komitesi'nde, kendisinin de belirtti-ği gibi, «otoritenin onikide biri» elindedir ancak. Hükü-met işlemlerine bakıyoruz, oradaki rolü, arkadaşlarının-kini aşmıyor: Bir yıl boyunca, 542 evrakın altında imza-sı var; Barère'in, Carnot'nun ve Prieur'ün imzaladığı binlerce kararla karşılaştırıldığında düşük bir rakam; kaldı ki, bu rakamın içinde de, 75'i polise, 33'ü misyon-lara, 23'i savaş ve silahlanmaya ait olmak üzere, sadece 205'i kendi kaleminden çıkma. Öte yandan, Komite'nin temsilcilerle ilişkisi kendi işi değil; ona, Billaud-Varen-ne, Collot d'Herbois ve Barère bakar. Makamlara ve görevlilere göz-kulak olmak için 27 Germinal'de kurul-muş olan Genel Asayiş Dairesi'ne gelince, Saint-Just'ün yönetimindedir o; Robespierre, Saint-Just Kuzey Ordu-suna görevle gittiğinde, onun yerini almakla yetinmekte-dir sadece; ne var ki, bu kuruluşa kıskançlıkla bakan

Genel Güvenlik Komitesi'nin kinini de toplar bu davranışı.

Büyük Komite'ye ulaşan ihbarların sayısı pek fazladır. Kırk görevli bunları gözden geçirip özetlemektedir. Robespierre, günlerini ve gecelerini karar hazırlamakla geçirir. Genel olarak, Saint–Just'ün gösterdiğinden daha bir ihtiyatla işe koyulur, öyle olunca da, iki arkadaş arasında kimi sürtüşmeler çıkar ortaya; çoğu kez, ek bilgiler ister ve arkadaşlarının verdiği birçok tutuklama kararını iptal eder. Evrak kenarına yazdığı 775 nottan, sadece 229'u hapisle ya da Devrim Mahkemesi önüne çıkarılmakla sonuçlanır. Serbest bırakma emirleri seyrek değildir: 250 tutuklamada 58'i salıverilir. Genel Güvenlik Komitesi daha az bağışlayıcıdır; ancak, öyle de olsa, Büyük Terör'ün ağırlığı Robespierre'in sırtına yüklenecektir.

Hasımlarına göre, yalnız Prairial kanununun sorumluluğunu taşımaktadır. Couthon'un, Saint–Just ordularla ilgili olarak Paris'te bulunmadığı bir sırada, 22 Prairial'de sunduğu bu kanun tasarısı, parlamenter dokunulmazlıklarının kaldırılmasından korkan milletvekillerinin öylesine muhalefetiyle karşılaşır ki, toplantıya başkanlık eden Robespierre, kürsüden iner ve Meclis'in olumlu olarak katılması için çaba harcar.

Komite'nin, üyelerince de uygun görülen tasarısında, adalet ve akla dayanmayan tek bir madde yok bir bakıma. Gerçekten tasarı, Jakoben'lerin Brumaire'den beri öne sürdükleri dilekleri gerçekleştirmektedir. Terör ve iftira sistemini yaymak içi, baskıcı eylemler çoğalmıştı. Öyle olunca da, koğuşturma işlemleri, yerel makamlardan alınıp merkezi iktidarın tekeline verilir; yargıçların sayısı azaltılarak, suçluluğa hükmetmek için «maddî kanıtlar yeterli olduğunda», savunucular ve tanıklar ortadan kaldırılarak adli örgüt hafifletilir. Mahkeme, yürüyüşünü hızlandırmak için bölümlere ayrılır ve, «halk düşmanları»nı cezalandırmak ama-

ıyla, deneyimli yurttaşlar seçilir; çünkü jüri, «Cumhuriyet'in vicdanı»dır ve adalet bir dindir.

Robespierre'in, bu kanunun hazırlanışında, temel bir rol oynadığında kuşku yoktur. Kanun, düşüncelerini yansıtmaktadır; devrimci adaleti hükümetin gerçek amacı haline getirmek için, Ventôse'dan beri karar altına alınan bütün önlemlerle onu karşılaştırmak da yerinde olur. Ne var ki, Robespierre, bu kanunun tek yaratıcısı olduğunu reddeder; bunu da, 13 Messidor'da, üstüne basa basa söyleyip savunur kendini: «Devrim Mahkemesini benim örgütlediğim, bu Mahkemenin yurtseverleri ve konvansiyon üyelerini boğazlamak için kurulduğu söyleniyor. Bir zorba, ulusal temsili baskı altına alan bir kişi olarak gösteriliyorum.»

Kendisini tehdit eden tehlikeler hiçbir zaman bu denli büyük olmamıştı gerçekten!

Robespierre'e karşı saldırı, 18 Floréal ve 20 Prairial kararlarından önce başlamıştı aslında. Daha Germinal'de, Roch Marcandier, kamuoyunu ona karşı kışkırtıp duruyordu; Hébert'cilerden geriye kalanlar, arkadaşlarının ölümünü Komite'ye yüklüyorlardı; Billaud–Varenne, 1 Floréal'daki raporunda, yarı–açık yarı–kapalı tehditlerde bulunuyordu. Ne var ki saldırılar, Prairial sonlarında gözle görülür hale gelir: 25 Prairial'de, Robespierre'e, Lecointre'ın kaleme aldığı ve kendisine iftira ettiği bir yazının ihbarı yapılır; kahvehanelerde de, «bir ılımlı, bir Feuillant» diye suçlanmaktadır.

Prairial kanunun hazırlanmasında kendisine danışılmadığı için alabildiğine kızgın halde olan Genel Güvenlik Komitesi, işin başını çekmeğe başlar. Maliye işlerine bakan Cambon onu destekler ve Genel Asayiş dairesine ayrılmış fonları kaldırma çabası içine girer. Bunun yanı sıra, Vadier ile beraber, Yüce Varlık tapıncını gülünç hale getirmek amacıyla, Tanrının Anası, Catherine Théot davasını atar ortaya. Amar da, Hint Kumpanyası hakkındaki raporuna kar-

şı çıktığı için, Robespierre'i bağışlamıyacaktır. Böylece, «Fransız halkının enerjisinden korkan kötü yürekliler, halkın dayandığı ilkeleri yıkmak isterler».

Büyük Komite'de de azınlıktadır Robespierre; Sadece Couthon ile Saint–Just bağlı kalırlar kendisine. Askeri sorunların içine gömülüp kalmış olan Carnot, onun şöhretini kıskanır durumdadır; ayrıca, birçok halde, kendisine karşı Sanit–Just'ün tarafını tuttuğu için kınamaktadır onu. Arkadaşlarından çoğu, sosyal politikasına karşıdırlar. 23 Prairial oturumu, öylesine fırtınalı geçer ki. Robespierre kızgınlığından ağlıyacaktır; ve, tartışmaların sokaktan duyulmaması için, yukarı katta toplanmaya başlanır artık. Son olarak, 10 Messidor'da, Collot d'Herbois ile Billaud–Varenne, açıkça diktatörlüğünü kurmayı istemekle suçlarlar onu; bu ise, inanılmaz derecede kızdırır Robespierre'i. 8 Thermidor'da şöyle diyecektir: «Zorba diyorlar bana. Öyle olsaydım, ayaklarıma kapanırlardı ve altınlara boğardım onları...» Tallien ile Fouché ise, yanına yaklaşmak isterler; reddedilince, onlar da dikilirler karşısına. Peki, bu durumda kimdir koruyan kendisini? Halk ve ilkeler! Kimdir suçlanan? Bir özgürlük kölesi, Cumhuriyet'in yaşayan şehidi; suçun düşmanı olduğu kadar kurbanı da. Ya suçu?

Yurt davasını savunmada gösterdiği gayret!

Yurt davası için harcadığı çabalara karşılık, kendisine şimdi reva görülenler karşısında duyduğu derin tiksinti göz önünde bulundurulmazsa, Thermidor'daki tutumu anlaşılmaz Robespierre'in. Bu kez, kralcıların değil, eski yol arkadaşlarının karalamalarıyla yaralanmış durumdadır; yurtsever milletvekillerin bir kavrayışsızlık içine gelip girmiş olmaları, cesaretini kırar. Son olarak, karşılaştığı saldırılar, derinden derine etkilemiştir kendisini. Çevresinden gördüğü bol sempatiye karşın, günlerinin sayılı olduğunu hissetmektedir; 6 Prairial'de şöyle diyecektir: «Özgürlüğün savunucuları, daha uzun yıllar yaşamaları gerektiğine asla inan-

mıyorlar!». Kabul ettiği bu yazgı, herşeye karşın pek adaletsiz görünür ona. Hedef olduğu sürekli saldırılar, sinirlerini aşırı bir duyarlık içine getirip sokar; soğukkanlılığını artık koruyamıyacak gibidir.

Beş yıl boyunca sürekli toplantılara katılış, durup dinlenmeden çalışma, gerçekten sağlığını sarsmış ve karakterini de sertleştirmiştir Robespierre'in; çabuk öfkelenir bir hale gelmiştir, soğuklaşmış ve gülmeyi unutmuştur, hüzünlü ve yorgundur; bir köşeye çekilir ve Konvansiyon'a gitmez olur. 24 Prairial'den 8 Thermidor'a değin, sesi duyulmayacaktır orada. 10 Messidor'a değin, Komite toplantılarına katılacak, ancak kararları pek seyrek imzalıyacaktır. Sonra, tam 25 gün ortadan kaybolacak; o sırada Couthon'un yönettiği Genel Asayiş Daresi'nin evrakı, evine getirilecektir.

Çekildiği köşeden, Büyük Terör'ün dizginlerinden boşandığını şaşkınlık içinde izler. 8 Thermidor'da da şu soruları soracaktır: «İşte, en az bir altı hafta var ki, diktatörlüğüm sona ermiştir; yönetim üstünde hiçbir etkim yok. Yurtseverlik daha mı korunmuş durumda? Hizipler daha yatışmış, yurt daha mı mutlu?». Devrim Mahkemesi, öyle söylendiği gibi, «alet»i durumunda değildir. 8 Messidor'dan başlıyarak, Fouquier–Tinville'in görevden alınmasını ister; ve Dumas, Jakoben'ler Külübü'nde, temsilci Prost'u ele verdiğinde karşı çıkar ona.

Bu olayın da gösterdiği gibi, yurttaşlara karşı saldırılar vardır ve genel bir tiksintiye yol açar bu. Gerçekten, her yandan, –Jean Massin'in deyimiyle– bir «öç isteği» yükselir. Prairial kanunu, bu saldırıların gerçek sahiplerini, asıl suçluları cezalandırabilse, bu istek de sona erecektir. Ne var ki olmaz bu. Bu yeni aşırılıklar da o kanundan bilinir. Paris'i, bir «giyotin tiksintisi» kaplar hızla ve, Robespierre, devrimci adaletin –hiç de hesapta olmayan– bu uygulamasına karşı çıkar; «bu akan kanı durdurmak gerek» deyip, kanunu gerçek amacından saptırdıkları için hasımlarını eleştirir.

Mücadelenin arkasını bırakmaz; Jakoben'ler Kulübü'nde sürdürecektir kavgayı. Gerçekten, 24 Prairial'den 8 Thermidor'a değin, 11 toplantıda 14 kez girişimde bulunur: Bourdon'u, Dubois–Crancé'yi, Fouché'yi, komiser Pile'i, Gouly'yi ele verir ve onların baltalayıcı çalışmalarını seren gözler önüne. Robespierre'e göre, bu kişiler, halkı Konvansiyon'dan, Konvansiyon'u Komitelerden ve Komite üyelerini de birbirinden soyutlamanın aranışı içindedirler; ayrıca, Montanyar'ların bir bölümünü arkalarından sürüklemek ve, görevli kimi temsilcilere karşı da, Prairial kanunu, bir korkutma aracı olarak kullanmak istemektedirler.

Böylece, 31 Mayıs öncesinde olduğu gibi, kamuoyunu kendine çekmeğe çabalar; onunla, yalnız onunla bir kez daha yenmeği düşünmektedir. Büyük bir hünerle, işledikleri cinayetleri, kendisini suçlayanların sırtına yıkar; 23 Messidor'da, şöyle diyecektir: «Ele verilen komplola-rın sahiplerinin düşündükleri tek şey, bütün yurtseverleri ve Konvansiyon'u harcamaktır»; öyle olduğu için de, Meclis, dikkatini kendine çevirecek yerde, onlara çevirmelidir. O kişiler ise, hinoğluhin takımındandır; yalnız onları cezalandırmak gerekir ve sayıları da azdır bu kimselerin; tertibin başı olarak da, «Lyon kasabı» Fouché' yi gösterir.

Söylevlerinin herbirinin arkasından yükselen alkışlar, halkın kendisini desteklediği ve Konvansiyon'un da arkasından gideceği umudunu sürdürmesine yarar. Aslında, bir 31 Mayıs değildir istediği; daha çok, Hoşgörür'leri ve Hébert'cileri safdışı eden harekete benzer bir temizleme hareketidir düşündüğü ve, hiç kuşkusuz, suçluların kellelerini istemek amacıyla, seksiyonların da işin içine girmelerini diler. Belki bu tutumu, Komün savcısı Payan gibi, daha güçlü ve sert araçları, halk kitlelerinin desteklediği örgütlü bir başkaldırıyı isteyen dostlarına tehlikeli görünüyordu; Saint–Just gibi, işleri zorlamayı reddedenler de vardı belki. Her ne hal ise, Komite'deki arkadaşları, 4 ve 5 Thermidor

günleri, bir yakınlaşma girişiminde bulunurlar. Robespierre, 5 Thermidor'daki toplantıya katılır ve arkadaşları, askıdaki kimi halk komisyonları konusunda ne yapılması gerektiğini getirirler önüne. Ne var ki, Robespierre, içtenliklerine inanmaz onların ve uzakta durmayı sürdürür. Böylece, George Lefevbre'in deyimiyle, «Konvansiyon'un uğursuz hakemliği»ni kendisi yaratmış olur.

9 THERMİDOR

8 Thermidor'daki söylevi, bir vasiyetname değil, bir eylemdir: Onunla kendisini aklarken, başkalarını da suçlar. Aslında, Robespierre hırpalanırken, bütün bir Konvansiyon'dur saldırılan; saygınlıktan düşürülmek istenen de devrimci hükümettir. Özgürlüğü savunması için hükümran halka çağrıda bulunur ve doğrudan çareler önerir: Hainleri cezalandırmak, Genel Güvenlik Komitesi dairelerinin yenilenmesi, bizzat komitelerin içinde temizlik yapılması, Konvansiyon'un yüce otoritesi altında yönetimin birliğini sağlamaktır önerdikleri.

Bu yöntem, Jironden'lere karşı uygulandığında başarılı olmuştu; çünkü, bir sonuca varmasını bilmişti. Bu kez de öyle olmasına ramak kalmıştı. Gerçekten Konvansiyon, Robespierre'in söylevlerinin basılmasına ve dağıtılmasına önce karar verir; ancak, bu arada, bulanık bir tehditte de bulunur ve ad vermesi istenir kendisinden. Böylece, ad verebilseydi, hiç kuşkusuz Meclisteki «Ilımlılar» kendisini izleyecekti. Ne var ki, susar Robespierre; öyle olunca da düşmanları, Cambon, Billaud–Varenne, Panis, çoğunluğu ona karşı çevirirler.

Kavga, parlamento düzeyinde kaybedilmişti. Robespierre, onu kazanabilmek için halka güvenebilir miydi? Aynı günün akşamı, Jakoben'ler Kulübü'nde verdiği söylevle kazandığı başarı ona bu umudu verdirebilecek nitelikteydi gerçi. Ne var ki, Kulüp, Albert Mathiez'nin

deyimiyle, «köşebaşını tutmuş adamların fideliğinden başka birşey değildi. Baştan aşağıya görevlilerden oluşan Komün, Paris halkını temsil etmiyordu artık»; Sankülot'lar kitlesine gelince, 5 Thermidor'da Paris için saptanan ve yeterli görülmeyen «tavan fiyat belâsı»nı evirip çeviriyordu ağzında. Yığınla işçi greve gitmişti; ve, R. Lindet, Komite adına ücretlerde bir artırma vaadine bulunmak için yararlandı bundan ve böylece seksiyonların bir bölümünü kendine çekmiş oldu.

Robespierre'in bütün kişisel düşmanları, kendilerini tehdit altında gören milletvekilleri, bütün bu olan–bitene bakıp ona karşı bir araya gelirler; ve, duydukları ortak korku, onu devirmek için gerekli gücü verir kendilerine. Yapmaları gerekli ilk iş şudur: Konvansiyon'daki ılımlıları kazanmak davalarına! O gece buna çalışırlar. Hem kendi yaşamından, hem de –Mareşal Fontenay'den dul kalan– metresi, Théresa Cabarrus'un yaşamından korkan Tallien ile, Fouché'nin, Barras'nın, Dubois–Crancé'nin çabaları havaya gitmez ve, fazla da güçlük çekmeden, «Ilımlılar»ı kandırmayı başarırlar.

Komiteler, 8 Thermidor'u 9'a bağlıyan gece toplanıp, Paris silahlı güçler komutanı Henriot ile Komün' e karşı alınması gerekli önlemleri kararlaştırırlar. Carnot söyler, Barère yazar ve, Jakoben'lerin giyotini tehdidi altındaki Billaud–Varenne ile Collot da, yüreklendirir onları. Belediye Başkanı Fleuriot–Lescot ile Payan da çağrılır. Özetle, halka açaklanacak bir bildirinin terimleri saptanır.

Konvansiyon'un oturumu, 9 Thermidor günü, öğleden önce saat 11'de açılır; bütün sıralar doludur. Kendilerini «tertipçiler» diye adlandırılmış olanların kararlaştırdıkları bir taktik vardır: Engelleme! Her yola başvurarak, Robespierre'in ve arkadaşlarının konuşmalarını engelliyeceklerdir. Uygulanır da bu: Tallien, daha ilk cümlelerinde Saint–Just'ün sözünü keser. Billaud–Varenne ve Vadier, otu-

ruma başkanlık eden Collot d'Herbois, gelişmeleri yönlendirirken, milletvekilleri Robespierre'e karşı haykırmaktadırlar: «Kahrolsun zalim!». Robespierre, kendini savunmak için boş yere çırpınır durur; söz isteği reddedilir hep; gürültü–patırtı içinde, sert azarlama ve eleştirileri duyulur–duyulmaz haldedir.

Özetle, bir hây huydur gider.

Saint–Just susarken, Robespierre, sonuna değin mücadeleyi sürdürür; sesini işittirmek için onbir kez girişimde bulunur. Öyle anlaşılıyor ki, düşmanlarının gücünü fazla önemsememişti. Onlara karşı bir suçlama kararı elde etmeği düşünürken, tersine kendisi böyle bir kararla karşılaşır: Couthon ve Saint–Just de kararın içindedirler; sonra kardeşi Augustin Robespierre'le Le Bas da sokulur. Suçlulara ayrılan bölüme inmeye zorlanırlar ve jandarmalar arasında salonu terkederler.

Saat 15.30'dur.

Ne var ki, mücadele bitmemiştir; Komün'de sürecek ve sonucu geceye değin belirsiz kalacaktır.

Seksiyonlara bağlı birlikler, Belediye binası önünde toplanırlar; ancak Komite, Genel Kurul'a uyulmasını yasaklar. Akla hayale gelmeyecek yığınla beceriksizlikler de gelir girer işin içine; emirler ve karşı–emirler, makamları şaşkına çevirir, 48 seksiyondan 19'unu temsil eden bir azınlık, Komün'ün çağrısına uyarak gelmeğe razı olur. Öte yandan, birliklerden de sadece bir bölümü, çağrıya yanıt vermiştir. Bununla beraber, akşamın 7'sine doğru, Grève alanında sıraya girmiş 3.500 kişilik bir güç beklemektedir. Robespierre, Luxembourg hapishanesine kabul edilmemiş ve Belediye'ye getirilmiştir. İşaretini bekleyen bir güç olduğu halde, bir ayaklanmanın başına geçmeyi istemez. Bir yazgıcılığa uyup alın yazısını kabul etmiş gibidir. Bir gün önce de şunları söylemişti zaten: «Geçmişi görüp geçirdim, gelecèği görüyorum. Yurdun hangi dostu, hizmetine ve ezilen suçluyu savunmasına

artık izin verilmediği bir anda, yaşamayı isteyebilir?». Özetle, kendisine karşı yöneltilmiş diktatörlük suçlamasına mahal vermeğe gönlü razı değildir; ve, «giyotine gitmesi gerekiyorsa, erdem yolundan geçerek olacaktır bu». Bu arada, gelişmeler gözönünde tutulup kanun–dışı da ilân edilmiştir.

Saatler geçmektedir ve bir karara varmak gerekir.

Ne var ki, o karara varılmaz: Belediyede en değerli dakikalar tartışmalarla harcanırken, Komün'ün güçleri de ağır ağır dağılırlar. 10 Thermidor'da, sabaha karşı saat ikide, Grève alanı bomboştur. En sadık birlikler, beklemekten yorgun, uyumaya giderler. Böylece, «başkaldırmış milletvekilleri»ni koruyacak kimse yoktur. O sırada, Konvansiyon güçlerinden bir birlik, Léonard Bourdon kumandasında gelip Belediye binasına, hiçbir güçlükle karşılaşmadan girer ve tartışma salonunu işgal eder. Genel Kurul'da, bir şaşkınlık ve karışıklıktır gider: Birçok üyeler kaçar; Robespierre silahını çekip canına kıymak ister ve çene kemiğinden ağır biçimde yaralanır; Le Bas canına kıyar ve Robespierre'in kardeşi birinci kattan kendini atar ve yaralanır.

Tutulan tutulur ve yaralılar da eldedir.

Halk şaşkınlık içindedir ve, Konvansiyon, böylesine hızla zafere ulaşmış olmaktan dona kalmıştır. Ne var ki, ağır hareket edilirse, durum tersine dönebilir; iş, hızla bitirilmelidir. Akşamın altısında, arabalar, içlerinde ilk mahkûmlardan 22 kişilik bir kafileyle hareket ederler. Devrim alanına bir buçuk saatte varırlar; Seine kıyısından geçerken, oradaki burjuva mahallelerinde oturanlar, sevinç çığlıkları atarlar. İçinde Robespierre de olmak üzere, getirilenler, giyotine çıkarılırlar. Ertesi gün ve onu izleyen gün, yeni kafileler getirilir. Toplam 108 kişi, Robespierre'in kişiliğinde temsil edilen ilkelere bağlılıklarını yaşamlarıyla öderler; bu arada, içlerinde marangoz

Duplay'nin eşinin de bulunduğu başkaları canlarına kıymışlardır.

Paris, bir bütün olarak, bu bastırma hareketine seyirci kalır aslında. Halk çevrelerinde, kendilerine karşı girişilecek bir öç korkusunun yanı sıra, çalışma yerlerinde elde edilmiş işleri kaybetme kaygısı da egemen olmuştur. Öte yandan, Konvansiyon üyesi Baudot'nun belirttiği gibi, «9 Thermidor mücadelesinde, sorun ilke sorunu değil, öldürmekti». Böylece, Robespierre'in düşüşü, «korkunun, bencilliğin ve bozulup çürümüşlüğün bir araya gelmesi»nin sonucu oldu. Bu düşüşte elebaşılık edenler, namussuzca hareket eden zorbalardı; onlara uyanlar ise, bütün hoşnutsuzlar, Ventôse kararlarının sosyal politikasından kaygılanan ve üzerlerinde Prairial'in tehdidini duyan herkesti.

Ne var ki, bu yapay birlik hızla bozulacaktır. Devrim, geriye çeviriyordu yüzünü artık. 9 Thermidor'la, tutuculuk zafer kazanmıştı. O işte dahli olanlardan Cambon, tepkicilerin, yalnız Robespierre'i ortadan kaldırdıklarını sanırken, aslında «Cumhuriyet'i öldürdüklerini» söyleyecektir çok geçmeden.

BİTİRİRKEN

Robespierre ölünce –otuz altı yaşındaydı öldüğünde!– Devrim, beynini ve bilincini kaybetmiş oldu. Devrim uğruna, tehlike içinde yaşamayı kabul etmişti; 1792 yılının başlarında öyle diyordu: «Hiçbir ölümlü, yazgısından kurtulamaz. Benim yazgım da özgürlük adına ölüp gitmekse, bundan kaçmak ne söz, ona doğru koşup gitmeğe can atacağım». Şöhreti bile; yurdunun şöhreti olmuştur; Fransız Devrimi demek, bir bakıma Robespierre demektir. Şunu da söylüyordu: «Zaman, gecikerek de olsa, ihanete uğramış insanlığın ve ezilen halkların öcünü alacak; onun bu yardımını bekliyeceğim».

İşte Robespierre, insanımız bu işte!

Ve bu insanın anısına, ne kadar kötü niyetli, bilgisiz ve aşağılık kişi varsa, olanca kudurganlıklarıyla saldırdılar. Ancak, öyle de olsa, Robespierre, sıradan insanların yüreğinde yaşamaya devam etti hep; halk hareketlerinin ateşi tüttüğü anlarda, o «zulme uğramış yurtsever» yeniden canlandı. 1830 yılları dolayında, Reybaud, ona malettiği **Anılar**'ı yayımladı; o arada, kızkardeşi Charlotte da, kendi anılarını çıkardı. Söylevlerinin en ünlüleri ve 1793'te kendi kaleminden çıkan **İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi** yeniden basıldı. 1848'de, portresi kulüplerin salonlarını süslüyor; şarkılar, çocuksu bir biçemde de olsa, anısını yüceltiyordu. Lamartine, **Jironden'lerin Tarihi** adlı eserinde, onun «büyük amacı» önünde eğilirken, Michelet bile, belli bir saygı göstermekten kendini alamaz. Son olarak, George Sand, «Devrim'in en büyük insanını ve tarihin en büyüklerinden

birini» görür Robespierre'in kişiliğinde. Ne var ki, bütün bu yazarlar, kadri bilinmemiş ve sonunda da şehit düşmüş bir kişi için acımalarını ve eseflerini dile getirirken, gelip takıldıkları, ilkelerden çok insandır.

Yine uzun süre, Devrim'in belirlediği bir zaman çerçevesi ile sınırlı olarak ele alındı Robespierre: La Fayette'e, Jironden'lere karşı mücadelesi ve Terör üzerinde duruldu hep. Kuşkusuz eylemine yön veren, koşullardı; Saint–Just'e olduğu gibi, ona da kendini dayatan «zorunluluk»tu. Bununla beraber, gerçekçi politikası, bir hedefe yönelmiş olarak kaldı; yüce bir ülkü rehberi oldu: Halkların mutluluğu ve birliği idi bu! Bu bakımdan, ütopyacı olarak bakamayız ona; bir şarlatan, bir hırs sahibi ya da kan dökücü de değildi. Düşmanları bile, bunu teslim etmek zorunda kalmıştır yaşadığı yıllarda.

Hem, bir hayalperest, Babeuf'ün gözlerini büyüleyemezdi. Büyük devrimci, **Halkın Kürsüsü**'nde, öyle yazıyordu: «Robespierre'i yeniden canlandırmak, bütün direşken yurtseverleri yeniden canlandırmak demektir!». XIX. yüzyılın ortalarında, sosyalistler, adından yardım umarlar; İngiltere'de ünlü Çartist, O'Brien, anısını savunmaya çabalar. Louis Blanc da, Robespierre'e karşı duyduğu hayranlığın bir bölümünü, kuşkusuz Buonarroti'ye borçludur. Böylece dikkatler, sosyal mücadelesine çevrilir gitgide; ona bağlanılır. Çağımıza değin, Robespierre'e onca yandaş ve –bu arada– onca aleyhtar kazandıran da işte bu mücadeledir. Jean Jaurès'in şu sözleri ne güzeldir: «Onunla beraberim, diyordu büyük sosyalist, ve Jakoben'ler Kulübü'nde onun yanında oturacağım!». Öte yandan, Fransız Devrimi'yle Bolşeviklik, Lenin'le Robespierre de karşılaştırılmış değil midir?

Günümüzde hangi siyasal partiye mal edilebilir, hangi siyasal kalıbın içine sokulabilir Robespierre?

Aslında, yanlış bir sorudur bu!

Robespierre, bir yönetim adamıdır; birlik adına, Sankülot'ların öncü kanadına karşı savaştı. Ama, öte yandan, yüce gönüllü ve cesur düşünceleri bakımından, bir önce kişidir. Çağdaş dünyanın gelişimini, vaktinden önce sezmiştir; öyle diyordu: «Dünya değişti, daha da değişmelidir!». Ve Fransız Devrimi'ne, büyük bir rol verir bu süreçte: Bütün dünya, onunla değişmelidir; kararlılığa kavuşup oturması içinse, devrim genelleşmelidir. Robespierre, bu gelişimi belirleyen iç çelişmeleri de gösterdi; 27 Brumaire'de öyle diyordu: «Zorbalığın cinayetleri, özgürlüğün ilerlemesini hızlandırıyor ve özgürlüğün ilerlemesi de, zorbalığın cinayetlerini arttırıyor;... bu sürekli tepki, onun bir parçası olup gitgide artan şiddet, birkaç yüzyılın yapacağını yapmıştır birkaç yılda».

Bunun gibi, Robespierre'in eylemi, giderek bütün bir Fransız Devrimi, Jaurès'in de belirttiği gibi, sınıf mücadelesine başvurulmadan anlaşılamaz. Robespierre, doğuştan aristokrasiye karşı halkı destekledikten sonra, halkın yanında zenginliğin aristokrasisine karşı savaştı. Son olarak, sosyal demokrasiyi kurmak için gelip vardığı düşünce, bir halk diktatörlüğüdür. Tarihin itici güçlüri diye bulduğu, çok geçmeden Hegel'in ve Marx'ın bulduklarıdır bir bakıma; ve Lenin de, onun barış yönetimi ile savaş diktatörlüğü arasında yaptığı ayrımı yeniden ele alıp uygulayacaktır yıllar sonra.

Robespierre, iktisadî olayların büyük öneminin farkındadır kuşkusuz; ama belleğinde tuttuğu asıl siyasal olaylardır. Sosyal kaygılara manevî türden kaygılar olarak bakmış bir XVIII. yüzyıl adamıdır o. O da, Rousseau gibi, erdeme, olanaksız eşitlik karşısında geçici bir zorunluluk diye bakar. Mantık, apaçıklık, yöntem, ciddilik tutkunu bir hukukçudur Robespierre; çalışmayı ve tutumluluğu seven, şiddet ve yağmadan tiksinen bir küçük–burjuvadır. Ücretli, zanaatçı, dükkâncı, kendilerini bulurlar onda; o da, halktan

söz ettiğinde, başta onları düşünür ve tembellerle zevk düşkünlerine sırtını çevirir.

Sosyal ülküsü, bir yandan servetleri sınırlandırıp küçük mülkiyet sahiplerini çoğaltmaktır; öte yandan ise, herkese eğitim ve iş ya da temel yardımları sağlamaktır. Saint-Just gibi o da, aralarında hizmetlerin alış-verişi bakımından belli bir eşitliğin gelip yerleşeceği, bağımsız üreticilerden oluşan bir toplum kurma dileğindedir. Ancak, her ikisi de, George Lefevbre'in dediği gibi, «kapitalist yoğunlaşmaya gelecek hazırlayan, ekonomideki serbest rekabetle çelişme halindeki bu ülkünün gerçekleşmeyeceğini» göremiyorlardı.

Robespierre'in özlemleri, Sankülot'ların özlemleriydi; sonra 1848 Cumhuriyetçilerinin oldu onlar; ve, hiç kuşkusuz, çağdaşlarımızdan çoğu için de geçerliliğini sürdürüyorlar. Kapitalizmin ve makine tekniğinin henüz ete-kemiğe büründüğü, proleteryanın «bir sınıf partisi» oluşturmadığı bir dönemde, Robespierre, komünizmi göremiyordu, göremezdi de. Yaradancılığı (déisme) da, gününü yitirmiş olmasına karşın, düşüncelerin gelişiminde, Albert Mathiez'nin dediği gibi, «Katoliklikle özgür düşünce arasındaki geçişi hazırladı».

Ancak, ona asıl borçlu olduğumuz şu: Demokrasiye derin anlamını verdi; Jean Massin'in dediği gibi, Sankülot'ları, asıl halkı, siyasal eyleme ortak eden ilk kez o oldu. Michelet şöyle demişti bir gün: «Herkes ve en sıradan insanlar, devlet yönetimine katılmıyorsa, ben de katılmam»; bunu, Robespierre de söyleyebilirdi. İşte, böylesi bir toplum ve yönetimi kurmak için, mutluluğunu feda etti, dostluklarını feda etti. Eğilip bükülmeyen bir insandı; başkalarından da böyle bir özveriyi istemenin yanlışlığını mı yaptı yoksa?

Kimbilir, belki de...

II

ÖTEKİ PORTRELER

I

MİRABEAU

İki yaşamı var Mirabeau'nun: Biri Eski Rejim'de sürdüğü, öteki Fransız Devrimi ile başlıyan. İlki, içinde deha kıvılcımları da taşısa, dikiş tutturamamış bir insanın yaşamıdır; ikincisi, kabul edemiyeceğimiz yalpalamalarına karşın, onur verici olanı. Eski soyluların en çok tiksinilen tomurcuğundan, Devrim, Kurucu Meclis'in en parlak kişiliğini yarattı. Yeteneği ya da karakteri pek az değişti gerçi; ama 1789, bu ünlü yıl, gecikerek de olsa, asıl anlamını verdi bu insana.

Devrim patladığında, kırkının içindedir Mirabeau; o güne değin yaşamı, aile ve aşk fırtınaları, hapisler ve sürgünler, büyük skandallar ve sıradan edebiyatla örülüdür. Taşra soylularından tanınmış bir ailede dünyaya geldi (1749). Babası, fizyokratların dostu ünlü Marki de Mirabeau (1715–1789); yazdığı eserlerden birinin adıyla, «insanların dostu» olarak tanınıyor. Ne var ki, bu «insanların dostu», baba olarak hiç de şefkatli değildir. Oğlan, gerçi haşarının teki, ama baba da bir cehennem zebanisi gibi tepesindedir.

Gerçekten, neler yapmaz ki delikanlımız!

Genç yaşında verildiği alayını terkeder; borç üstüne borç yapar; adamlarla vuruşur; kendi karısı da içinde olmak üzere, kadınları baştan çıkarır; olacak iş değil ama kızkardeşiyle yatar. Baba, davalar ve yasaklamalarla izler kendisini; hapsettirir, sürgüne yollatır. Mirabeau, bunlardan birinden, yaşlı bir Muhasebat Divanı başkanının genç karı-

sı, Sophie de Mounier, atının terkisinde olmak üzere, kaçacak (1776), Hollanda'ya sığınacaktır. Oradan getirtilip Vincennes hapishanesine tıkılır (1777); 1780'de çıktığında, babasına ve karısına karşı davalar dolduracaktır yıllarını. Mirabeau, Eski Rejim'de eşsiz bir deneyimden geçer: Unutmamalı, Kurucu Meclis'te arkadaşları, yargıç ve avukat olarak kanun adamıdırlar; kendisi ise, davalı ve davacı olmuş, hapse girip çıkmıştır.

Kadınların, borçların, davaların dışında, tek bir uğraşı vardır sürekli: Yazmak! Babasından almıştır bu tutkuyu. Babası gibi o da, kılıcıyla değil kalemiyle, yazar olarak, filozof olarak, insanlığın velinimeti olarak fethetmek ister geleceği. Daha 1772'de, yirmi üç yaşındayken, **Despotluk Üstüne Deneme**'yi yazmıştır; arkasından, hapishanelerde ve onların dışında, yığınla eser kaleme alacaktır; devlet hapishanelerinden tuzlalara, beslenmeden pornografiye, Latin şiiri çevirilerinden küçük tarihsel romanlara değin, alabildiğine değişik konulardır bunlar.

Kitaplarla adını duyurmak: Kendi kuşağının tutkusunu yaşar o da!

Hem başkalarının, bir Barnave'ın, bir Brissot'nun, bir Desmoulins'in ve bir Saint-Just'ün özlediği de başka nedir ki? Hepsi de, şöhretin tek yolunu yazmakta görürler. Edebiyat, siyasal bir görev yüklendiğine göre, 1770 ve 1780 kuşağına da zafer yolu olarak görünmesinde onun, şaşılacak bir yön yoktur. Ve politika, o kuşaklara yolları açtığında, dağarcıklarındaki edebiyatı da, doğal olarak bu alana yatıracaklardır.

Mirabeau, kalemini satmaya kadar götürür işi!

Bu dikiş tutturamamış insanın yüzüne, yaşam da bir yerde gülümser; milletin sesi olmanın fırsatını yakalar birgün. 1788'de, kralın nazırları, başkaldırı işaretini çakmış olan parlömanlara karşı yardımını isterler: «Parlamenter aristokrasi»den onca acı çektiğine göre yapabilir bunu, diye akıllarından geçmiştir; hem, kalemi de satılık değil midir,

niçin yapmasın? Mirabeau'nun Nazır Montmorin'e verdiği yanıt şudur: «Parlömanlara karşı savaşı, yalnız milletin huzurunda vereceğim!».

Yanıttaki keskinlikle beraber, içeriğindeki çarpıcılığa da dikkat ettiğiniz değil mi?

«Milletin huzurunda» savaştan söz ediliyor.

Bir kiralık kalem olmanın sona ermesidir bu! Mirabeau, kendine gelmiştir; Etats Généraux'nun Versailles'da toplanışından bir yıl önce, içten içe oluşan büyük olayı ve oyunun yeni kuralını ilk görenlerden biridir. «Millet» dediği, demokrasidir: Egemenliğin kökten yer değiştirmesi! Bu yeni devrin insanı olacaktır artık. Seçim kampanyasına katılır: Kendi sınıfının insanlarıyla, Provence soylularıyla yeniden çatışır; itelenir onlarca. 6 Nisanda, Aix-en-Provence'tan Tiers Etat'nın milletvekili seçilir. Sınıfının horladığı adam, daha fazlasını elde etmiştir: Milletin vekilidir şimdi!

Üzerine aldığı rolü büyük bir hünerle oynamaya başlar. Koskoca mecliste göze ilk çarpan odur; karar ve arkasından çekip götürme gücü vardır. Michelet, Etats Généraux'nun ilk toplantısından söz ederken, şöyle anlatacaktır onu: «Mirabeau, bütün dikkatleri topluyordu. Gür saçları, aslan görünüşlü başı, alabildiğine çirkin yüzü, şaşırtıyor, korku veriyordu hemen hemen; üstünden gözlerin ayrılması mümkün değildi... Fransa'nın büyük sesini onda görmenin sezgisi içindeydi herkes». Marki de Drieux Brézé'ye, o unlü ihtarını o günlerde, 23 Haziran 1789'da yapacaktır; milletvekillerine dağılmalarını söyleyen teşrifat nazırına şöyle der: «Gidin efendinize söyleyin: Biz, halkın iradesine dayanarak buradayız; buradan çıkarsak da, süngü zoruyla çıkarız ancak!». «Efendiniz» dediği, Fransa kralıdır. Daha o günden, tahtla halk arasına bir sınır çizgisi çizilmiştir. Victor Hugo öyle diyecektir: «Bu haykırışa Devrim götürmüştü onu. Mirabeau'dan önce kimse cesaret edemezdi buna. Devirlerin kesin sonuca götüren sözlerini dile getirmek, büyük adamlara vergidir yalnız!».

Gerçekten, nereden alıyordu bu ses tonunu Mirabeau?

Başta şundan: Yaşamının gürültü–patırtılaryıla sefaletine karşın, sökün eden olaylar için, düşünsel planda en iyi hazırlanmış insanlardan biriydi. Saint–Just açık–seçik şiirler yazıp, Robespierre Arras salonlarında nezaketten yerlere değin eğilirken, o, Eski Rejim'le boğaz boğaza geldikten sonra, bu rejimin düşeceğini ve yerine bir yenisinin gelmekte olduğunu sezinleyen nadir insanlardan biri olmuştur. Meclisi dolduran kanun adamları kadar hukuk bilgisi yoktu gerçi; ama onlara üstün bir yanı vardır: İktidarın yasaklamalarını ve keyfiliğini yaşamıştır; yaşamının fırtınaları, ulusal fırtına için silahlandırmıştır onu.

Michelet'nin dediği gibi, «Devrim'in sesi»dir!

Söylevlerini kendisinin kaleme almamış olmasının hiçbir önemi yoktur; çoğu kez, yardımcılarının oluşturduğu bir «atölye»de hazırlanacaktır onlar. Kimi teknik konularda yüzeysel bir bilgisi olmasının da önemi yoktur; bütün yaşamı boyunca, başkalarının eserlerini de yağmalamış durmuştur ve Devrim, bu alışkanlığına bir değişiklik getirmeyecektir. Ama asıl kattığı bir şey vardır Devrim'e, ki dehasıdır: Saldırganlığı, buluş gücü, sezgisi, tiyatrosu! Sieyès Devrim'in düşünürüdür, o sanatçısı. Başkalarının söylevlerini, düşüncelerini alıp, üzerlerine noktayı koyar. Nice zekâ ve yeteneğin doldurduğu Kurucu Meclis'in imgelemidir o; yalnız Meclisi etkilemez, halkı da büyüler.

Halkça tutulur ve sevilir olmak: Demokrasinin yeni kuralıdır bu!

Ne var ki, Saray'la, 1790'da gizli bir anlaşma imzalayan da aynı adamdır. Dostu Kont La Marck'ın aracılığıyla, kral ailesine akıl öğretecektir; karşılığı da saptanmıştır: Hizmeti için borçları ödenmiştir (200.000 liradan fazla) ve ayda da, o zamanki parayla, 6.000 lira alacaktır; Meclis'ten kopması halinde ise 1 milyon vaadedilmiştir kendisine.

Nasıl olur?

Mirabeau'da, serüvenci kişilik, yaşamındaki olağanüstü değişiklik döneminde de sürer. Herkese açık sofrasında, dostları ve kadınlar vardır; parayı gerektirir bütün bunlar; o da, siyasetteki kredisini malî krediye dönüştürür. Saray'la anlaşma, pasifini siler ve geleceğini güven altına alır. Kuşkusuz, «satılmış» olma suçlaması doğacaktır bundan; biriki yıl sonra Cumhuriyet ilân edilip kralın da kafası kesildiğinde, hükümdarın demir çekmecesinin içinden, Mirabeau'nun Saray'la olan bütün yazışmaları ortaya dökülecektir.

Tartışma o gün bugün sürer de...

Şöyle de yaklaşılabilir konuya: Gözü nazırlıktadır Mirabeau'nun. Daha 1781'de, bu duygusunu bir vesileyle açıklamıştır. Aslında, bir XVIII. yüzyıl aristokratı için revaçta olan iki şey vardır: Kadınlar ve siyasal mevki; Devrim, ona bunun araçlarını verir. Mirabeau, adaylığını koymak için hiçbir fırsatı kaçırmaz; Saray'a olan açılışları da bunlar arasındadır. Ne var ki, herkes, geçmişini bilmekte ve niyetinden kuşkulanmaktadır. Kral ve kraliçe, onun temsil ettiği herşeyden tiksinmektedir; meclis ise, yeteneğini ve halkça tutulur ve sevilir oluşunu kıskanır ve, öyle olduğu için de, 1789 Kasımında, hiçbir milletvekilinin kralın nazırı olamayacağını karar altına alır. Hedef odur aslında.

Böylece, açıktan olamayınca da gizli nazırı olur kralın.

Kral ailesi, onu izlemekten çok, ağzını aramak için para vermektedir; o ise, tersine, krallığın en yüksek yetkilisi olmaya dönüştürmek ister bu alış–verişi. Kralla kraliçeye gönderdiği notlar bu izlenimi veriyorlar. Kuşkusuz, gülünç de bir durum. Ne var ki, üstlendiği görev, daha çok düşüncelerini savunma fırsatını vermektedir ona. Kralla kraliçeye, yüzlerine karşı anlatmak istediği şudur aslında: Özgürlüğü korumak için, Devrim'le krallığı uzlaştırmak. Bu görüşmeleri sağlıyan dostu La Marck, Mirabeau'nun rolünü

pek iyi özetler: «Yalnız kendi düşüncesine gelinsin diye ödeme yaptırıyor!».

Biraz daha ayrıntıya girmek gerekirse, Mirabeau şu inançtadır: Devrim, 1789'dan başlayarak, bir yandan halkın egemenliğini kurup, öte yandan kanun karşısında eşit yurttaşlardan bir toplum kurmakla görevini yerine getirmiştir. Temsilcilerin, Haziran ve Temmuzda, millet adına kurucu iktidarı ele geçirmeleri; 4–11 Ağustos kararlarının da feodaliteye son vermeleri: Devrim'in kazanımı budur ve bundan geriye dönülemez. Ancak, tanrısal kaynaklı bir krallık da, yenilenmiş bir monarşi ile uzlaşmaz değildir. Bir meclisin, ulusal egemenliği, bir parlamenter aristokrasiye kaptırma tehlikesi olduğu sürece, kralın varlığı daha da gereklidir. Mirabeau, söylevlerinde, özellikle 1789 Eylülünden başlıyarak, yani XVI. Louis'nin hizmetine girmeden çok önce, şunu söyleyip duruyordu: Güçlü bir kral, kanun yapmakla yükümlü bir meclis karşısında, millet için bir güvencedir. Öte yandan, bu kral, ulusal tarihin bir simgesidir: Yüzyılların derinliklerinden gelmekte, geçmişle bugünü birleştirmekte ve demokrasiyi geleneğin otoritesi ile payandalandırmaktadır. Mirabeau, otuz yıl önce gelmiş bir Chateaubriand'dır: Monarşiyi «millîleştirme»nin arkasındadır.

Böylece, bir yandan kralın yanında, öte yandan Meclis içinde oyununu oynarken, yapmak istediği şu: Kral ailesini, bir çıkmaz, bir şansı olmayan politika olarak gördüğü karşı-devrimden ayırmak; Kurucu Meclis'i de, güçlere bir denge getirmesi yolunda etkilemek. Sarayda, geriye dönemeyecek Devrim adına konuşur; Mecliste de, millet adına krallık otoritesinin sürdürülmesi için. Açıktır ki, Devrim'in kralı geçmişe ait birşey gibi gördüğü, kralın da Devrim'i reddettiği bir ortamda, böylesi bir oyunun başarı şansı yoktur. Mirabeau'nun, dehasını her zaman denetim altında tutamaması da, koşulların nankörlüğünden ileri gelmektedir. Öyle de olsa,

bir bakıma, en özgür zekâsıdır dönemin; çünkü, her iki tarafı da tanımaktadır ve her ikisinde de yalnız başınadır.

Mirabeau'nun «ihanet»i, kendi kendisiyle giriştiği diyalogta!

2 Nisan 1791'de, yani Varennes'in arifesinde öldüğünde, tasarısı kanattaki kurşun gibidir: Kral, eskisinden çok daha az Devrim'le uzlaşacak durumdadır; Devrim de, kralla bir bölüşmeye gitmede eskisinden çok daha az kararlıdır. Varennes'in ertesinde, Feuillant'ların istikrarı sağlamadaki başarısızlıkları, Mirabeau yaşamasa da, onun başarısızlığıdır. Devrim'in hızla yürüdüğü, yığınların alabildiğine kaynaşma içine girdiği bir ortamda, krallığı sürdürme yolunda harcanacak her çaba, denizin kabarışı karşısında kum üstüne şato kurmaya benzerdi.

Ne var ki, bu tasarı, «Devrim'i durdurma» düşünü besleyen herkes için yürürlükte kaldı. Aslında Cumhuriyet'in, Thermidor'cuların elinde uğradığı başarısızlıktan sonra, Mirabeau'nun tasarısının aracı Napoléon Bonaparte olacaktır bir bakıma. Ancak, Mirabeau'nun hiç de razı gelmiyeceği bir fiyata:

Özgürlük bahasına!

II

MARAT

Jean–Paul Marat, gazeteci, siyaset adamı, giderek kuramcı olarak, Fransız Devrimi'nin en önde gelen kişiliklerinden biridir. Yalnız yaşarken değil, daha sonra da alabildiğine düşman topladı eylemi; o kadar ki, devrimci şiddetin havarilerinden biri olarak gösterilir bugün de...

Marat, 1743'te, İsviçre'nin Neuchâtel prensliğinde, Baudry'de doğdu. Babası J.B. Marat, işi ressamlığa döken Sardunyalı bir papaz eskisi; annesi, Cenevreli Louise Cabrol. Neuchâtel kolejinde okuduktan sonra, on altı yaşında ailesini terkedip, Bordeaux'da bir tacirin oğluna iki yıl eğitmenlik yapar Marat. 1762 ve 1765 yılları arasında, Paris'te, diplomasını edinmese de tıp öğrenimi görür ve felsefe ile tanışır. 1765'te, İngiltere'ye geçer ve on yıldan fazla orada kalır: Hekimlik diplomasını edinir ve, Londra'da, sonra da Neuchâtel'de hekimlik yapar; çeşitli tıp konularında yayınlarda bulunur.

Edebiyata merak salar, bir roman yazar. 1772'de, Londra'da **İnsan Ruhu Üstüne Deneme** adlı İngilizce bir kitap yayımlar; eser, ertesi yıl **İnsan Üstüne Felsefi Deneme** adıyla çıkacak ve, 1776'da da, uzun bir adla Fransızcaya çevrilecektir. 1774'te de, yine Londra'da **Köleliğin Zincirleri**'ni yayımlar. Kitap, İngiltere'deki siyasal mücadelenin ortamını yansıtsa da, tarihe genel bir yaklaşımın diliyle konuşur; asıl önemlisi, eserin, bir başkaldırı ve şiddet kuramını

geliştirmesi. Marat, daha sonra Paris'te yerleşir ve başarılı bir hekimlik yapar; 1777'de de, ileride X. Charles adıyla Fransız kralı olacak Artois Kontu'nun muhafız birliğinin hekimliğine atanır. Bunun yanı sıra, ateş, ışık ve elektriğin tıpta kullanımı üstüne bilimsel araştırmalarda bulunur. Bu son konudaki çalışmaları, 1783'de Rouen Akademisi'nce ödüllendirilir; öteki konularda ise, gelecek, ona değil, Newton'a ya da Lavoisier'ye hak verecektir.

Öyle de olsa, Marat, sıradan bir bilgin olmadı.

Suçla İlgili Kanunlar Plânı da, bu yılların ürünleri arasındadır. Baskının sosyal biçimlerini dile getiren kitap, 1780'de Neuchâtel'de yayımlanır; Fransa'da önce sansür edilirse de, 1782'de bir engelle karşılaşmadan çıkar.

1782, Marat'nın yaşamında bir dönüm noktasıdır: Hastalık, bilimsel çatışmalar, malî kaygılarla başbaşadır. 1784'te Artois Kontu'nun yanındaki işini kaybeder ve Devrim'e değin eğreti ve kararsız bir yaşam sürer. Bununla beraber, 1789'da onu, toplumda yerinden olmanın hırçınlaştırdığı bir insan, hatta kinle dolu bir kaçık olarak görmek hiç de doğru olmaz. Her iki kitabı, **Köleliğin Zincirleri** ile **Suçla İlgili Kanunlar Plânı**, kuramsal katkılarda bulunurlar ve Devrimi yönlendirecekler arasında özel bir yer verirler ona. «Devrim'e, kıvamını bulmuş düşüncelerle geldim» diye yazacaktır bir gün. Gerçekten de, **Köleliğin Zincirleri**, mutlakiyetin baskı biçimlerine karşı çıkıp, onların kurbanı olan halka, özgürlüğü elde etmenin yollarını gösterir; ikinci kitapta ise Marat, Rousseau'cu bir anlayıştan yola çıkıp, mülkiyeti tehlikeye düşürmese de, yoksul insanların yaşam hakkını savunur ve, eser, bu hakkı savunmaktan başka birşey yapmayan hırsızı savunurken de şu sonuca varır: «Onu mahkûm eden yargıç aşağılık bir katildir!»

Marat, devrimci harekete erkenden gelip katılır ve yolunu da çabuk bulur; eleştiri kitapçıklarıyla başlar ve gazetecilikte karar kılar. 1789 Şubatında, **Yurda Sunu**'yu yayım-

lar ki, Etats Généraux'nun eşiğinde birliğe bir çağrıdır bu. Onu izleyen aylarda, bir **İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi Tasarısı** kaleme alır; beraberinde, bir anayasa planı da vardır. Bu yayınların başarısı sınırlı kalır: Ancak, 11 Ağustos 1789'da **Moniteur Patriotique** adlı bir gazete yayımlarsa da sürdüremez; arkasından, 12 Eylülde **Publiciste parisien**'-i çıkarır; bu gazete, pek kısa bir süre sonra **Halkın Dostu** (L'Ami du Peuple) adını alacaktır.

Marat'yı ünlendirecek olan işte bu gazetedir.

Halkın Dostu, 2000'lik tirajıyla, «sol» basın içinde bile en yaygın olan organ değildir: ne var ki, Paris'te ve taşrada sadık ve dikkatli okuyucuları vardır. Küçük boyda, ya da 12 sayfalık bir gazetedir bu. Günceli, bazan gecikmeli izler. Her sayısında, düşüncenin ağır bastığı bir başmakale vardır; sonra haberler ve okuyucu mektupları. Gazetenin tonu çoğu kez serttir ve dil kolaylıklarına da kaçmaz; Marat, **Duchesne Baba**'dan farklı olarak, halkla teması bu noktada aramaz. Gazeteye haber veren yığınla gönüllü insan vardır; Paris ve taşrayla ilişkileri hayli geniştir. Haberin niteliğine önem verir ve, kralın kaçış tasarısı gibi, çoğu olayı da önceden duyurur. Arkasında İngiliz desteği olduğu suçlaması yapılmış da olsa, gazeteyi, Kordöliye'ler Kulübü destekler aslında.

1789 Eylülünden 10 Ağustos 1792'ye değin, Marat'nın eylemi, **Halkın Dostu**'nun verdiği kavgayla içiçedir.

Gerçekten, Marat'nın 1792'ye değin gazeteci olarak eylemi, birbirini izleyen bir gergin olaylar dizisidir: Bunun içinde, gazetenin yayımını bir süre askıya alması vardır; bizzat Marat'nın koğuşturmaya uğradığı, kaçmak ya da gizlenmek zorunda kaldığı durumlar da görüyoruz. Bu ömür törpüsü gelişmeler, hem de pek erkenden sökün eder: Marat, 1789 Ekiminin ilk günlerinden başlayarak, Paris halkını başkaldırıya hazırlar; eylemi sakıncalı bulununca, gizlenir. Ne var ki, susmaz yine de; 1789 Kasımından 1790 Martına değin, Saray'a satılmış

Necker'e karşı yergi kitapçıklarıyla kavgasını sürdürür. Kordöliye'ler Kulübü'nün, özellikle de Danton'un korumasına karşın, 1790 Ocağında, birkaç aylığına Londra'ya gitmek zorunda kalır. Baharda dönüşünde, **Halkın Dostu** için yeniden olaylı bir dönem başlar: Marat, yeni putlara saldırır; Mirabeau'ya, La Fayette'e. «Uyutuluyoruz, dikkat!» deyip, Paris halkına ayaklanmayı öğütler; Nancy'deki İsviçreli yurtseverlerin bastırılışına bakıp, Saray'ın komplolarının bir kanıtını görür bunda. Kralın, Varenne'e kaçış hazırlıklarını önceden duyurur; ve dediği de çıkar. Öngörüsü alkışlanacak da olsa, başına iş açar yine de. 17 Temmuzdaki Champs–de–Mars kıyımını izleyen baskılar, onu da gelir bulur. İster istemez susar ve yeniden sürgün yolunu tutar. Son yıllarına değin kendisine bağlı kalacak olan Simone Evrard'la karşılaşması bu sıradadır. 1791 Sonbaharından 10 Ağustos 1792'de monarşinin düşüşüne değin olan zaman, ardı ardına mücadelelerle doludur: Yasama Meclisinden umudunu kesen Marat, silâhlarını Brissot'culara çevirir; ülkeyi ateşe atacak sorumsuz kişiler olarak görür onları ve, savaş tehlikesini haber vermek için, sesini Robespierre'inkine katar.

Robespierre gibi, Marat da, 10 Ağustos eyleminin örgütlenişine doğrudan doğruya katılmaz; öyle de olsa, olay, 14 Ağustostan başlıyarak gazetesini yeniden yayımlama olanağını sağlar ona; «Yiğit Parislilere Sesleniş» yazısıyla, halkı, bir «üçlü» yönetim kurarak zaferini sağlamlaştırmaya çağırır. **Halkın Dostu**, Eylül olaylarına daha da doğrudan bağlıdır; çünkü, kıyım başladığında, Marat, 2 Eylülde, Paris Komünü Denetleme Komitesi'ne girmiş bulunuyordu. Marat, daha önceki olaylarda, karşı–devrimcilerin öldürülmelerini istemişti. Olaylar başladığında, işlerin gelişmesinde rol almış olsa da, belki hoş görülmeyecek tek şey, halkın şiddet eylemlerini haklı gösteren bir belgeyi imzalamış olmasıdır; bu bile,

kamuoyunun bir bölümünün gözünde, «kan dökücü» olarak gösterecek onu ve Marat, o günlerin sorumlularından biri olarak kalacaktır.

Marat, 9 Eylül 1792'de, Konvansiyon'a Paris milletvekili olarak seçilir ve Mecliste Montanyar'ların yanında yer alır. Bu, **Halkın Dostu**'nun da sonudur; 21 Eylülde son sayısı çıkar ve, hemen arkasından, **Fransız Cumhuriyeti Gazetesi** izler onu. Bu gazetede, Marat, tek başına bir süvari değildir artık; Cumhuriyetçi çoğunluğun disiplinine tâbi bir kişidir. Ne var ki, gözüpekliğinden yitirmez; Kralın davasında, 19 Ekimde –o büyük yankılar yapan– söyleviyle, onun ölümünden yana olur.

Ancak, Konvansiyon'da, Jironden'lerin ağır saldırısı karşısındadır Marat; çünkü, Jironden'ler, Danton–Marat–Robespierre «üçlü»sünü, diktatörlük istemekle suçlayıp saldırıya geçmişlerdir. İçlerinden çoğu sevmediği için Montanyar'ların da terkettiği Marat, –işin içine büyük bir gösteriş de katarak– kendini savunur ve, Cumhuriyetin selâmeti adına, zorunlu bir diktatörlüğe çağırır. Jironden'ler saldırılarını sürdürürler: 12 Nisanda, Marat'nın Devrim Mahkemesi'nin önüne çıkarılması hakkında, bir karar çıkartırlar Konvansiyon'dan. Sakar bir girişimdir bu; nitekim, ününün doruğunda olan Marat, 24 Nisan 1793'te, büyük bir görkemle aklanır mahkemede.

Bu aklanış, Jironden'lerin de düşüşünün habercisidir.

Ne var ki, zafer, kısa sürelidir; çünkü 3 Hazirandan başlıyarak, milletvekilliği etkinlikleri gevşer: Başta, uzun yıllardan beri çektiği hastalıklar daha da hırpalayıcı olmuştur; sonra, Konvansiyon'da Montanyar'lar arasında yalnız başınadır: Kendisini tutanların yanı sıra, «abartmalı» davranışlarına güven duymayanlar vardır ve ancak kitleler üzerindeki etkisi oranında ilgi gösterirler ona. Ne var ki, bu bağ bile gevşer gitgide. Marat, 1793 kışından başlıyarak, Kordöliye'ler Kulübü ile kendisi arasına bir mesafe koyar;

özellikle de, Öfkeliler hareketi için yapar bunu: 1793 Temmuzunda, eski yol arkadaşı Jacques Roux'ya, bir kışkırtıcı deyip karşı çıkar.

Hastalığı yüzünden eve kapanan Marat, eylemini sürdürmek ister yine de. Ve bir gün, 13 Temmuzda, Caen'dan gelen bir genç kızın, Charlotte Corday'in ziyaretini kabul eder. Corday, bir soylu ailenin kızıydı. Rousseau'nun ateşli bir okuyucusu; Plutharkos'la, –atalarından– Corneille'in kahramanlarının hayranı idi. Kitaplar, cumhuriyetci ve devrimci düşüncelere getirmişti onu. Ne var ki, herşeyi yerli yerine oturtamadığı için, Terör'de olup bitenlerden, özellikle de Jironden'lerin Konvansiyon'dan atılmalarından irkilmişti. Bütün bunların başlıca kışkırtıcısı olarak da Marat'yı bellemiş ve onu öldürmeği koymuştu kafasına. Kız, Caen'a kaçıp gitmiş olan Jironden'lerle görüşmüştür. Normandiya'daki durum hakkında önemli açıklamalarda bulunma perdesi altında Marat'ya yaklaşır ve banyosunda hançerler onu. Katil, 17 Temmuzda giyotine çıkarılır; halk kitlelerinin gözbebeği durumundaki Marat da, Chalier ve Lepeletier ile beraber, özgürlük şehitlerinden biri olur. Ölüsü, Panteon'a konur; ne var ki, Robespierre'in düşüşünden sonra, Thermidor gericiliğinin kinine kurban olacak ve, «Altın Gençlik»in haytaları, kemiklerini çıkarıp lâğıma atacaklardır.

Marat'nın kişiliği, büyük devrimciler arasında apayrı bir yer sağlıyor kendisine. Halk kitlelerinin derin sevgisine konu olmuştur o. Niçin? Çünkü, halkın davasına bütün yüreğiyle bağlanmıştır. «Halk, o denli horlanan, ama çok az horlanması gereken sıradan halk» dediği yığınlar, onun için, milletin en kutsal parçasıdır; Devrim'in ortaklaşa oyuncusu, «özgürlüğü gerçekten seven» tek bölümüdür.

Bu temeller üzerinde, Devrim'in ilk günlerinden başlıyarak, gerçekten demokratik bir çizgi üzerinde yürümüştür Marat. Paraya bağlı oy sistemini hep reddetmiştir. Öte yandan, belli bir hükümet biçimine kayıtsızdı: Monarşi de ola-

bilirdi bu; hem «milletin kendine seçtiği şefler, onu zincire vurmaktan başka şeyi düşünmüyorlar»dı. Ne var ki, Kralın kişiliğinin zarar verdiğine inanır inanmaz, XVI. Louis'ye karşı amansız bir mücadeleyi sürdürmekten de geri durmamıştır.

Güvensizliği, milletvekillerine değin uzanır. Temsilî rejimi bir zorunluluk olarak kabul etse de, iki noktada düzeltir onu: Bir yandan, vekâlet verenler vekillerini sürekli denetlemeli, öte yandan doğrudan halk demokrasisi uygulamasına gidilmelidir. Dikkatini, başta ordu ve basın olmak üzere, kimi kurumlara da çevirir: Ordu, özünde bir baskı aracıdır ona göre; basın ise, gerekli özen ve sergileme görevini yerine getirmek koşuluyla, özgürlükleri savunmada önemli bir ögedir. Ne var ki, Jironden'lere karşı mücadele ortamında, Marat, basın özgürlüğüne sınırlar konması düşüncesine varır; gerekçesi de, devrimci hareketin zorunluluklarıdır.

Devrim, bitmiş bir şey değildir onun için; sürekli olmalıdır!

Öte yandan, Devrim, bir şiddetti Marat'ya göre: Halkın girişeceği kıyımların zorunluluğuna inanıyordu; o kadar ki, işi açık arttırmaya götürür ve 5 ya da 600.000 kişinin kellesini ister. Ona göre, Terör, «birkaç damla» ile yetinerek, «kan dalgaları»nın önünü keser.

Devrimci yığınların örgütlenişi de, pek erkenden ilgilendirmiştir Marat'yı. Başlarda, halkın kendiliğinden hareketine inanır; sonra sonra örgütlenişin gerekliliği noktasına varır. Bir diktatörlükten geçiş düşüncesi de, temel inançları arasındadır; bu ise, halk eyleminin sürekliliği ve etkililiği hakkında saplandığı kötümserliğin sonucudur aslında.

Bütün bu düşünceler, Devrim'in deneyimi içinde zenginleşir; 1793 ilkbaharında, yiyecek–içecek maddeleri söz konusu oldukda, **Fransız Cumhuriyeti Gazetesi**'nde alabildiğine canlılık kazanır. Bununla beraber, bu duyarlılık, Marat'yı, sosyal düzeni kökünden değiştirme düşüncesine gö-

türmez; **Halkın Dostu**'nda –bir an için– ileri sürdüğü «toprakların paylaştırılması» tehdidi bile, ılımlı boyutlar içindedir ve hiçbir zaman mülkiyete saldırı tehlikesini taşımaz. Marat'nın düşüncesindeki gerçek özgünlük, kuşkusuz bunda değildir. Nerededir peki? Onun gerçek büyüklüğü, bir yandan, devrimci harekette kuramcı olarak üstlendiği rolden geliyor; öte yandan, gazeteciliği yoluyla halk kitlelerinin sözcüsü olmasından.

Düşmanları ne derse desin, «Halkın Dostu» idi; gelecekte de öyle anılacak...

III

DANTON

Danton'la ilgilenmek, savaş alanında dolaşmak gibi bir şeydir. Çatışmanın stratejik yararı bugün azalmaya yüz tutsa ve artık mermi harcamaya pek değmese de, Devrim tarihçiliğinin en korkunç savaşlarından biri bu konuda verildi. Gerçekten, Danton'un yaşadığı yıllarda, çağdaşlarının onun hakkındaki yargıları alabildiğine serttir. XIX. yüzyılın ikinci yarısındadır ki, Danton, Louis Blanc, Hamel, Jaurès gibi hasımlarına karşın, önce liberal, sonra da köktenci burjuvazinin kahramanı olup çıkar; yolu tarihçi Michelet açar, onu pozitivist Robinet izler, tarihçi Aulard ise adım başında övgülere boğar. Ne var ki, XX. yüzyılda, bir karşı–saldırıyı davet eder bu: Tarihçi Mathiez, elinde delilli isbatlı kabarık bir dosyayla, heykeli kaidesinden alaşağı eder. Ondan sonra, tarihçi Georges Lefevbre, Mathiez'nin suçlamalarından çoğunu kabul etse de, daha saygılı bir dil kullanacak ve garip bir sempati ile bahsedecektir ondan. Bugün, Robespierre–Danton düellosunu yeniden canlandırmak, Fransız Devrimi'ni bu iki kişiliğin kutbu çevresinde değerlendirmek kimin umurunda olabilir ki?

Ancak, yine de üzerinde durulması gereken bir konudur bu.

Önce, çoğu kez birbirine karıştırılan iki sorunu ayırmalı birbirinden: Danton'un satılmışlığı ile, siyasal eyleminin anlam ve çerçevesini ayrı ayrı değerlendirmeli. Satılmışlığı konusunda tartışmalar, kesin bir çözüme

varmışa benzer: Yiyip içmekten hoşlanan, zevkine düşkün ve farfaracı bir tip olan Danton, ilkelere bağlı, katı, sert, uçkuruna varıncaya kadar erdemli düşünen devrimci takımından değil; devrimciliğin, «ahlâk»la da ilişkili birşey olduğunun kaygısını duyan insanların dışında. Saraydan yardım gördüğü, çoğu kişiden hem de yüklü paralar aldığı kesin. Başta savaş için olmak üzere, kamu yararına ayrılmış, örneğin gizli fonlar gibi yığınla para da elinden geçti; bunların hiçbirinin hesabını verememiştir. Son olarak, çevresindeki birçok dostunun, onun en azından görmemezliğinden yararlanıp, dalaveralardan nice vurgunlar vurdukları da biliniyor. Ancak, Danton'un, politikasını saptarken, bütün bunların etkisinde kaldığını söylemek de öyle o kadar kolay değil. Armağan alırken, pek fazla titiz davranmadığı bir gerçek; ama satılmış olmak? Bu damgayı basarken biz de titiz olalım. Nitekim, birgün kendisi de şöyle diyecektir: «Benim çapımda bir adamın fiyatı yoktur!». Hakkında söylenenlerin gerçek payı ne olursa olsun, bir nokta, doğruluğunu sürdürür gibi: Danton'un satılmışlığı insan olarak kendini çürütüyor, ama devrimci olarak Danton'u bu çürüyüşün dışında tutmalı!

Ne var ki, politika alanında da, Danton'u değerlendirmek o denli kolay değil. 1759'da Arcis–sur–Aube'da doğan, sonra da Kraliyet Kurulunda avukat olan Danton'un, 10 Ağustos 1792'ye değin, göze çarpıcı hiçbir rolü yok. Asıl dikkati, Jakoben'ler Kulübü'ndeki coşkulu konuşmalarıyla çeker; onlara bakarak, «ayak takımının Mirabeau'su» diye adlanacaktır. Kordöliye'ler Kulübü'ne ise pek seyrek gider. Bu konuşmalardan hareket ederek, Danton'un çelişmeli tutumunu yakalamak mümkün: Bu gümbür gümbür konuşan yurtseverin konuşmasına kulak kesildiğinde, onu, en uçta devrimcilerden biri olarak almak işten değil; ancak, önerdikleri üzerinde düşünüldüğünde, ihtiyatlı ve yumuşak davranan bir manevracı ol-

duğu görülür. Nitekim, Kralın kaçarken Varennes'de yakalanışının arkasından doğan bunalımda, Jakoben'ler Kulübü'nde büyük bir ustalıkla, Kral ailesinden birinin naipliği düşüncesini destekler; ama Champs–de–Mars'ta, Kralın düşürülmesi için gösteri yapan insanların üzerine ateş açılmasının arkasından, koğuşturmadan yakasını sıyırmak için Paris'i terkeder. Yasama Meclisi döneminde, Danton, Paris Komünü savcı yardımcısı olarak yeniden ortaya çıkar (6 Aralık 1791). Jakoben'ler Kulübü'nde, savaş sorunu hakkında, Brissot'ya karşı –tam olmasa da– Robespierre'i destekler; sonra savaş patladığında, yine Robespierre gibi, üstelik daha da gür bir sesle, yetkililerin yetersizlik ve ihanetlerini sergiler. 10 Ağustos olaylarının ne hazırlanışına katılır, ne de –bir gün önce gittiği doğum yerinden Paris'e dönmüş olduğu halde– olayların akışına; ama 10 Ağustos akşamı Adliye Nazırıdır.

Tuileries'nin alınışından Valmy'ye ve Konvansiyon'un toplanışına değin, Cumhuriyet'i yaratacak olan bu kırk gün boyunca, Danton, her türlü hayranlığa lâyıktır. Roland'ın ve Jironden'lerin doluştuğu Nazırlar heyetinde, Prusya saldırısına karşı direnişi tek başına savunur ve Paris'i terketme önerisini reddeder; ödlek ve içten içe hep kralcı kalmış olan Meclis'in önünde, Paris'in başkaldırmış Komün'ünün girişimlerinden yana çıkar; ayrıca, bu sonuncusunun, başkenti denetleme ve savunma önlemlerine yardımcı olur; her yanda yurttaşça eylemleri ve askerî hazırlıkları canlandırıp hızlandırmak amacıyla, illere görevliler yollar. Öteki yöneticiler gibi, Eylül boğazlamalarında hiçbir şey yapmaz o da; ne var ki, suçlu kişilerin tutuklanmalarını önlemek için müdahale eder. Gelecek kuşaklar, «cesaret, daha da cesaret, hep cesaret!» deyip, halkı kaynaştırmak için verdiği o ünlü söylevlerin anısını belleklerinde özellikle saklı tuttu; yurdun tehlikede olduğu o acılı günlerde, Danton,

sözden çok eylemleriyle gönülleri doldurdu. Cesaretle ama kuşkusuz soğukkanlı ve manevracı bir hünerle işle ri yürütür: Bir yandan adamlarıyla, ilk Vendée başkaldı rısının patlak vermesini önlerken, öte yandan, temsilci leri aracılığıyla, Valmy'den sonra Prusya Genel Kurma yının cesaretini kırmayı başarır.

Kendinde olanı ortaya koyabilmek için mutlaka böyle bir bunalım mı gerekliydi?

Paris'ten milletvekili seçilince, görevini yerine getir mek üzere nazırlığı terkeder ve gelip Konvansiyon'a gi rer: Orada, Robespierre ve Marat ile beraber, Montan yar'ların «üçlü»sünden biri diye Jironden'lerin saldırısına uğrar; nazırlığı sırasındaki hesaplar kendisinden istendi ğinde, Danton güçlükle savunur kendini; mecliste mer kezde yer alan kimi temsilcileri yeniden bir araya getir me girişimi de boşa gider. Roland çiftinin kini yüzün den Montanyar'lara doğru itildiğinde bile, XVI. Louis 'nin davasındaki tartışmalara uzaktan uzağa katılır. İs panya elçisi, Kralın ölüme mahkûm edilmesine karşı çıkması için cebini parayla doldurur; öyle de olsa, geli Kralın ölümü için oyunu kullanır. Jemmapes savaşından sonra ele geçirilen Belçika'da, General Dumouriez'nin yanındadır bir ayağı; o sıralarda Dumouriez'nin yaveri geleceğin Kral Louis–Philippe'i– Dük de Chartes'a, olası bir anayasal monarşide yer vermekten de bir türlü sıyı ramaz kendisini. 1793 Martında, Dumouriez, ihanet edip de Dük de Chartres'la beraber düşman saflarına geçti ğinde, her yönden kuşku altında olan Danton, ele veri lecek duruma düşer neredeyse.

Gözünü budaktan sakınmaz bir kişi olarak, Öfkeliler' den çok daha güçlü bir sesle haykırır; bir yıl sonra kendisi ni de giyotine götürecek olan Devrim Mahkemesi'ne Kon vansiyon'da karar verdirten odur. 6 Nisan 1793'te, yeni ku rulmuş olan Kamu Selâmeti Komitesi'ne üye seçilir; resmi olarak karar verilmese de, uygulamada, dizginleri o ele ge

çirir; ne var ki, 1792 Ağustos ve Eylülünde olduğu gibi bir varlık gösteremez orada. İçeride, istemiye istemiye de olsa, Jironden'lerin siyaset sahnesinden atılmasına seyirci kalır; sonra da, Montanyar'larla başkaldıranlar arasında aracılığa soyunur boş yere; illerin üçte ikisinde «Federalistler»in ayaklanmalarını önceden görmenin ya da bastırabilmenin uzağındadır; Vendée hareketinin yayılışını da engelleyemez. Dışarda, Fransa'ya karşı kurulmuş olan koalisyonu parçalayamadığı gibi, düşmanın Cumhuriyet sınırlarını aşıp ilerlemesini de durduramaz. O cesur Danton'un yapabildiği, gizli diplomasinin yeraltı görüşmelerine başvurmaktır sadece; ağır yürüyen ve insanları da havada bırakan bir politikadır bu. Uzlaşmacı bir barışın arkasından koşar; kendilerini zafere ulaşmış olarak gören düşmanlar ise, yolladığı temsilcilerle alap edip yanıt vermezler bile. Öyle olunca da, üç ay süren bir başarısızlık döneminden sonra ve gitgide kötüleşen koşullara bakıp, Konvansiyon'un, 10 Eylül'de Danton'u, Kamu Selâmeti Komitesi'nden uzaklaştırmasında şaşılacak hiçbir yön yoktur.

Bilindiği gibi, birkaç gün sonra da, Robespierre seçilecektir yerine.

Danton, bir kez daha sesini alabildiğine yükselterek, karşı çıkar yapılana: Sankülot'ların istemlerini bağıra bağıra savunur; Terör'ün gündeme sokulmasını, Devrim Ordusunun kurulmasını destekler. İktidarı yeniden ele geçirmenin en iyi yolu diye mi yapmıştır bunları? Bilmiyoruz. Bildiğimiz sadece şu: 12 Ekimde izin alır ve, bir kez daha, doğduğu kente, Arcis–sur–Aube'a çekilir. Daha sonra beyni haline gelecek olan Hoşgörür'ler hareketini yüreklendirmek için, 21 Kasımda döner oradan. Dostlarını, kavganın en ön safına iteler: Philippeaux, Sankülot'ların şeflerine saldırır; Camille Desmoulins de, Robespierre'le olan eski dostluğundan cesaret alıp, **Yaşlı Kordöliye**'yi yayımlamaya başlar. Danton, Tanrıya inanmasa da, «Hıristiyanlıktan arındırma» hareketine karşı çıkar; «insanların kanı akmasın istiyorum» deyip, Terör'ün aşırılıkları önünde dikilir; ve

«bir sınır konsun istiyorum» diye de, Devrim'in kendi kendini aşmasına karşı durur. Bir «ılımlılar» programıdır bu Sankülot'lar, artık kendi hatiplerini bulamazlar orada Devrim'in saflarından sapmış ve koşullardan alabildiğine yararlanmak için Devrim'i durdurmayı kafalarına koymuş çıkarcıların, yeni zenginlerin tutkuları buram buram tütmektedir içinde. Bu Hoşgörür'lerin en önünde de Fabre d'Eglantine gitmektedir: Uzun zamandan beri Danton'dan ayrılmaz olmuştur; altın yumurtlayan Hint Kumpanyası ile ilgili olarak başlatılmış bir soruşturmada, dalaveraları ortaya çıkacak diye titreyip durmaktadır.

Robespierre, bütün bu olup bitene bakıp, önce derinden derine sarsılır; Danton'a elini uzatmak ister, ama sonra kendine gelir. Fabre d'Eglantine'in yüzünden maskesi indirilir; Demoulins, Jakoben'ler Kulübü'nden çıkarılır; Philippeaux'nun suçlamaları reddedilir. Hoşgörür'ler için son bir umut kalmıştır: O da, yeminli düşmanları Kordöliye'ler ile Hebert'e karşı, Ventôse ayında girişilen sindirme ve temizleme harekâtıdır. Robespierre için, solunu temizledikten sonra, sağının üstüne yürümek işten bile değildir. Öyle de olsa, duraksar yine de: Ortak dostlarının evinde, Danton'la, birçok kez gizli konuşmaları olur, ne var ki boşa gider hepsi de. Sonunda Billaud–Varenne'in baskısı altında kararını verir; aslında Billaud–Varenne, Hoşgörür'lerin de mahkûm edilmesi koşuluyla, Kordöliye'lerin saf dışı edilmelerine razı olmuştu. Gelişmelerden haberi olan Danton, Fransa'dan kaçıp gitmeği reddeder: «Yurduma tabanlarımla da basmak isterim» der. Bir düşe kapılmayacak durumdadır: Çevresinin kendisini alabildiğine sarıp bitirdiğinin bilinci içindedir; kitlelerden ise kopup uzaklaşmıştır. Kimi nadir fırsatlar dışında, tasasız ve aldırmaz yaradılışta bir insandır. Öteki arkadaşlarının yanı sıra, 10 Germinal akşamı (30 Mart 1794) tutuklanarak, Devrim Mahkemesi'nin önüne çıkarılır. Kendisini, büyük bir güçle ve inandırıcılıkla savunur ve dinleyenleri etki altında bırakır; yönetime sövgü ve saldırılar da vardır söyledikleri arasında. Sonunda, Devrim adale-

tine sövgüde bulunan sanığın duruşmadan uzaklaştırılabileceği yolunda, Konvansiyon'dan bir karar çıkartılır. Kuşkusuz iğrenç bir karardır bu; çünkü, savunma hakkını ortadan kaldırmaktadır. Sonuç da ona göre olur: O ve birçok arkadaşları, bu arada Camille Desmoulins, ölüme mahkûm edilirler. Karar, 16 Germinal'de (5 Nisan) yerine getirilir.

Öyle derler: İdam mahkûmlarını taşıyan araba, Grève alanına doğru yol alırken, Robespierre'in kaldığı evin sokağına da sapar; yol boyunca, çevresine sövgüler yağdıran Danton, Robespierre'in evinin önünden geçerken, bütün gücüyle haykırır: «Robespierre, arkamdan geliyorsun!». Giyotine çıkmadan önce, ağlamakta olan Camille Desmoulins'e yaklaşır ve kucaklar onu. Cellat, bu hareketin kanuna aykırı olduğunu söyleyip önlemek ister: «Aptal der, Danton, kellelerimizin sepette kucaklaşmalarını önleyemeyeceksin ama!». Giyotine çıkarken de, cellada söylediği şu ünlü sözdür: «Kellemi halka göstermeği unutma; bu zahmete değer o!»

Ne olursa olsun, bir yiğit yanı vardır Danton'un; katıksız cesaretin adamıdır o vesselâm!

IV

CAMİLLE DESMOULİNS

Desmoulins, Devrim'in ve Cumhuriyet'in bir öncüsü, söylenenlere bakılırsa, «özgürlüğün ilk havarisi» oldu.

Bir adliye görevlisinin oğluydu. Paris'te, Louis-le-Grand Lisesi'nde okudu; orada Robespierre'in arkadaşı olduğunu da biliyoruz. 1784'de liseyi bitirdi ve 1785'de de avukat oldu. Kekemeydi, koruyanı edeni yoktu. 1789'a değin şöyle böyle yaşar; o yıl, Etats Généraux'nun seçimlerine katılırsa da olumlu bir sonuç elde edemez.

12 Temmuzda Palais-Royal'in önünde görüyoruz onu; halkı başkaldırmaya çağırmaktadır orada. 1789'da yayımladığı **La Lanterne'in Parislilere Söylevleri** ile, arkasından çıkaracağı **Fransa ve Brabant Devrimleri**'nin yazarı olarak, en keskin ve ünlü yurtsever gazetecilerinden biri olacaktır Devrim'in. 1790 Ağustosunda, Millî Mecliste, «yangın tohumları eken eleştirici» diye, kralcı Malouet'nin saldırısına uğraması, Robespierre'in de kendisini savunması, kamuoyunda nasıl etkili bir rol oynamaya başladığını gösterir. Kordöliye'ler mahallesinde oturduğu için Kordöliye'ler Kulübü'ne ve Jakoben'ler Kulübü'ne devam eder. Yine 1790 yılında, dillere destan bir aşktan sonra, kendisinden on yaş küçük bir kızla, Lucile Duplessis'le evlenir; nikâh tanıkları da Robespierre ile Pétion'dur. 1791 Temmuzunda kralın kaçışı ve, onu izleyen Champ-de-Mars kıyımının arkasın-

dan, Paris'i terketmek zorunda kalır ve haftalık gazetesini de bir süre çıkaramaz hale gelir.

21 Ekim 1791'de verdiği **Milletin Siyasal Durumu Üstüne** adlı söylevi, Jakoben'lerin arasına yeniden katılışının yanı sıra, Meclis'e karşı güvensizliğini, halk hareketi karşısındaki kötümserliğini ve aristokrasinin manevracı kaynaklarını gözler önüne serer; öyle der orada: «Özgürlüğümüzün kökleri aristokratiktir; Paris halkı, Devrim'in sadece aracı oldu; Devrim'i kimlerin yaptığını tarih söyleyecek bize!»

Savaş üstüne tartışmalar, Desmoulins'i de Jironden'lerin karşısına geçirir; Robespierre'le Danton'dan sonra, o da bir saldırı savaşının tehlikelerini gözler önüne serer. Brissot'nun saldırısına uğrayan Desmoulins, 1792 Şubatında **Maskesi İndirilmiş Jean Pierre Brissot** adlı bir yergi yazısıyla, ağır biçimde suçlar onu. Savaş ilânının arkasından, Kordöliye'ler Kulübü'nün Başkanı Fréron'la, **Yurtseverler Kürsüsü** ya da **Çoğunluğun Gazetesi** adlı yeni bir gazete girişiminde bulunursa da, dört sayı yayımlayabilir ancak (Nisan–Mayıs 1792). 20 Haziran gününde, ne denli ihtiyatlı davranırsa davransın, yine de kralcı cephenin karikatürcülerinin baş hedeflerinden biri olur.

O yılın 6 Temmuzunda, oğlu Horace doğar; onun dünyaya gelişi, Devrim'in kabul ettiği medenî sicillerin ve yurttaşlara özgü vaftizin ilk uygulamalarına da yol açar. Horace, sütanneye verilmiş Danton'un oğlunun bulunduğu kente yollanır.

Yurdun tehlikede olduğunun ilânı üzerine başlıyan seferberlik, Desmoulins'i, devrimci savunma hareketine etkin olarak katılmaya götürür. 24 Temmuz 1792'de, Komün'ün Genel Kurulu önünde verdiği ve Jakoben'lerin bastırıp dağıttıkları **Başkentin Durumu Üstüne** adlı söylevi, zengin rantiye ve tacirlere korku salar; Sankülot'ların eşitçi düşüncelerinin kaygısı içindeki bu insanlar, «Jakoben'lerden çok Avusturyalılar»ı dileme noktasına varırlar bununla. Desmoulins ayrıca, Komün'ün ey-

lemine, ya da bir halk başkaldırısına omuz vermeğe başlar; bu başkaldırıda, onun deyimiyle, «özgürlüğün güçlenmesi ve yurdun selâmeti için, bir günlük bir anarşi, Millî Meclis'in dört yılından çok daha fazlasını yapacaktır!»

Tuileries Sarayı'nın alınışına etkin olarak katılışının arkasından, Danton, Fabre d'Eglantine'le onu, Adliye Nazırlığı sekreterliğinde görev almaya çağırır. Eylül kıyımının eşiğinde, kolejde pek sevdiği hocası Abbé Berardier'yi hapishaneden kurtarmayı başarır. 8 Eylülde, Danton'un desteğiyle, Konvansiyon'a seçilmiş yirmi dört milletvekilinden altıncısıdır; ve Ekimde, Danton'la beraber, nazırlıktaki görevinden ayrılır.

«Bir milletvekilinin sessizliğine bakıp, onun yeteneği aleyhine bir sonuca varılmamasına» inandığı halde, Desmoulins, Konvansiyon'a ağırlığını pek kabul ettiremez; ve, «danışılan bir milletvekili» rolüyle yetinir. Gözalıcı girişimleri arasında şunları görüyoruz: Kralın davası sırasında söylediği **Halka Çağrı Çıkarılmasına Karşı** adlı söylevini, Robespierre, **Vekâlet Verenlere Mektuplar**'ında, tam olarak yayımlar. Desmoulins, kayıtsız şartsız kralın ölümü için oyunu kullanmıştır.

1793 Mayısında, Jakoben'lerin desteğinde yayımladığı yeni bir yazısı, tekrar kamuoyunun dikkatlerini çeker üstüne: **Brissot'ların Tarihi ya da Devrim'in Gizli Tarihinden Parça** adını taşıyan bu yazı, Jironden'lere karşı yöneltilmiş sert bir yergidir ve, Orléans hizbi ile bir İngiliz–Prusya komitesi yararına, Cumhuriyet'e karşı sürekli bir tertiple suçlar onları; zorunlu olarak vardığı sonuç da, «Brissot'ların Konvansiyon'dan kovulması» olur.

Jironden'lerin atılmalarından sonra, Desmoulins, gerçekten acı duyar ve Konvansiyon'un toplantılarına katılmaz olur bir süre. 10 Temmuzda yeniden gelir Meclis'e ve mesleğinin en nadir düellolarından birini yapar orada: Vendée'de ve cephelerdeki sefer plânlarının «saçmalığı ve bilgisizliği»ne saldırarak, Kamu Selâ-

meti Komitesi'nin yenilenmesini ister; ve böylece, Danton'un Komite'den uzaklaştırılmasına katkıda bulunmuş olur. Bunun yanı sıra, kral ailesinin kaçırılışında rol aldığı kuşkusu altında bulunan eski Kont General Dillon'un askerî yeteneğini savunur; dostlarının hiç de yerinde görmedikleri bu hareketi üzerinde direnir. «Konuşma hakkını elimden aldığınıza göre ben de yazarım!» deyip, o sırada tutuklu olan **General Dillon'a Mektup**'unu kaleme alır; yazısı, Komite'ye ve yönetimdeki uygulamalarına karşı saldırıları sürdürmektedir. Bunun sonucu olarak, istese de, hiçbir görev verilmez kendisine (Ağustos 1793). Bir kopuş olmuştur. Desmoulins, Ekim ayına değin susar: Jironden'lerin davası ve giyotine gönderilmeleri, esef ve vicdan azabını yeniden dile getirmesine yol açar Desmoulins'in. Danton'un çekildiği köşesinden dönmesiyle, o da, Hébert'cilere ve komitelere karşı açıktan mücadelenin içinde yer alacaktır.

15 Frimaire'den (5 Aralık 1793) başlıyarak, «Devrim emeklisi», «elleri gerçekle dolu olarak», son gazetesini çıkarmaya başlar: Sankülot'ların yöneticilerinin içine düştükleri devrim ve anarşi açık–arttırmasına karşı çıkar ve İngiltere'ye satılmış olmakla suçlar onları; ve onların yanı sıra, özgürlüğün Terör'le ihlal edilmesinin önüne dikilir gazetesinde. **Yaşlı Kordöliye**'ye karşı kulüplerin yanıtları pek sert olur: Robespierre, Jakoben'ler Kulübü'nden kesin olarak atılmasına son anda engel olursa da, Kordöliye'ler Kulübü, adını «şimdilik» siler. Bir kenara atılmıştır; dahası, Fabre d'Eglantine'in rüşvet yiyip baştan çıkarılmış olmasının çamuru ona da sıçrar; bunlara bakıp temel görüşünü açıklar: «Kıtlığa dayanan eşitliğe» ve «yönetmek hastalığının salgın» ocağı olarak gördüğü halk seksiyonlarına kadar yayılmış demokrasi anlayışına karşıdır; Haklar Bildirisi'nin ilkelerinin saptadığı bir «bolluk Cumhuriyeti» değişmez ülküsüdür; «özgürlük de mutluluktur!»

Her iki komitenin, II. yılının 10/11 Germinal gecesinde (30/31 Mart 1794) yaptıkları görüşmelerin arkasından, Danton, Lacroix ve Philippeaux ile beraber, o da tutuklanır; Danton'cularla beraber yargılanıp 17 Germinal'de (6 Nisan) giyotine çıkarılır. Dava sırasında, Desmoulins'in eşi Lucile'in de katılmasıyla, Dillon'un düzenlediği bir «hapishaneler tertibi» ortaya çıkarılmıştı. Dillon'un bu son marifeti, Lucile'in de hemen tutuklanmasıyla sonuçlanır ve sanıklar yargılama önüne çıkarılma hakkını kaybederler. Lucile ve «yaşasın kral» diye haykırarak ona eşlik eden Dillon, Desmoulins'in idamından bir hafta sonra giyotine gönderileceklerdir.

Hatırlatmış olalım: Desmoulins, Philippeaux ile beraber, 9 Thermidor'dan sonra itibarı iade edilen tek Danton'cu olmuştur.

V

SAİNT–JUST

Bir terör Azraili mi, yoksa ayak işlerinde kullanılan eli kanlı bir yamak mı? Devrim'in parlak bir kuramcısı mı, yoksa Rousseau'ya öykünen gülünç bir yazar mı? Sosyal adalete tutkun son Ispartalı mı, yoksa boğazlama üzerine kurulu bir dinin gözü dönmüş rahibi mi?

Hangisi?

Tarihçi Mignet'ye sorarsanız, «bir canavardır, ama tüyleri taralı bir canavar»; Barrès, «mezarda bir lamba» diye sözeder ondan; Malraux içinse, «tanımlamalardan oluşan bir kaidenin üstüne, tanımlanamaz olanı getirip oturtan kişi»dir o. Çelişmelerle dolu olup bir mitos düzeyine yükselen Saint–Just, böyle görülüyor işte!

Gerçekten, Robespierre'den çok daha fazla olarak, Terör'ü temsil eder o. Siyasal yaşamı, Devrim'in en kanlı aşamasıyla içiçe değil mi? Ve Konvansiyon'daki söylevleri, giyotin mistiğini göklere çıkarmıyor mu? Ne var ki, Saint–Just'ün gözleri büyüleyişinde, hayranlıkla dehşet kucak kucağadır. Görünüşlerdeki bu değişikliğin kaynağında ne var? Şu: Yirmi yedi yaşında giyotinde can veren kahramanın gençliği ve iki yıl süren bir siyasal eylemin şimşek gibi çakıp yok oluşu. Ve ayrıca unutulmasın: O kısacık sürede, Cumhuriyet, içerdeki ve dışardaki felâketlerden kurtulmuştur!

Ellisinde bir süvari subayının oğlu olarak, 25 Ağustos 1767'de, Decize'de dünyaya geldi Saint–Just. Görev üstlen-

diğinde gösterdiği askerî yetenekler, böyle bir babanın oğlu olmasından geliyor belki. Soisson'daki Oratoryen'lerin okulunda okurken, eski Romalıları üstün görmeği öğrendi onlardan. Eski Rejim'e olan kini de –bir olasılıkla– krallık buyrultuları yüzünden: Yeniyetmeliğinde, birkaç mücevherle biriki değerli şeyi evden aşırıp götürdüğünde, annesi, böyle bir buyrultuya dayanıp, bir ıslahevine kapatmıştı onu. «Yönetim bilimi ile halkın hakları» hakkında düşünme zevkini, Brissot ile Danton'un da öğrenci olarak bulundukları, Reims Hukuk Okulu'nda mı edindi?

Organt adlı açık–saçık şiirler tomarını sükûtla geçiştirelim; Saint–Just'ün onuruna hiçbir şey eklemiyor bu kitap.

1789'da, Devrim'in başlarında, Paris'te kısa bir süre kaldıktan sonra, başkenti terkedip, ailesinin 1777'de yerleştiği Blérancourt'a gider. Çok geçmeden, taşkın bir devrimci olarak boy gösterir orada: 1789 Temmuzunda, ulusal muhafız birliğinde yarbaydır ve, ertesi yıl, Federasyon bayramına katılır; Varennes dönüşü kralın arabasına muhafızlık eder ve Robespierre'le tanışır. 1791 Eylülünde Yasama Meclisi'ne seçilirse de, yaşı tutmadığından oturumlara gelip katılamaz. Bir yıl sonra, seçilme yaşına girmiştir ve, Soissons'daki seçmenler, temsilci olarak Konvansiyon'a yollarlar onu.

Kimlerin yanında yer alacaktır? Elbette Montanyar'ların!

Gerçekten, Saint–Just, XVI. Louis'nin davasından başlıyarak, Montanyar'ların belli başlı hatiplerinden biri olarak kendini kabul ettirir Konvansiyon'da. 13 Kasım 1792'de, şunları söyleyecektir orada: «Kötülük düşünmeden hükümdarlık edilemez; her kral bir asi ve gasıptır!» Bunun yanı sıra, 1793 Anayasasının yazılmasında ve Montanyar'ları Jironden'lerin karşısına çıkaran mücadelede önemli bir rol oynar. Kamu Selameti Komitesi'ne girdiğinde, Konvansiyon önünde arkadaşlarının sözcüsü olur. Bu sıfatla da, birçok rapor sunar: Jironden'ler üs-

tüne, devrimci hükümet üstüne, İngilizler üstüne, kuşku altındaki kişilerin mallarına el konulması ve bu önlemin uygulanması üstüne, Herault de Sechelles üstüne, Danton üstüne, genel asayiş üstüne olanları pek ünlüdür. Düşünceler plânında kalmak için hiziplerin üstünde yer almaya gayret ederek, Jironden'lerin düşüşünün arkasından örgütlenen devrimci yönetimin övgüsünü yapar: «Yönetimin kendisi devrimci olarak kurulmuş değilse, devrimci kanunların uygulanması olanaksızdır» der. Saint–Just'ün gözünde, Devrim'i tehdit eden tehlike, idaredeki aşırı irileşmeden ileri gelen felçtir. 10 Ekim 1793 tarihli ünlü söylevine göre, bürokrasideki ağırlık, Cumhuriyet'in eylemini köstekleme kte dir; öyle der orada: «Kanunlar devrimcidir; onları uygulayanlar ise devrimci değil!» Aslında, bütün XX. yüzyıl devrimlerinin acısını çekecekleri hastalıklardan birine, daha o yıllardan parmak basışır bu.

Bu devrimci yönetim terör üzerine kurulu olmalıdır: «Her yerde, yolsuzluğun yanı başına kılıcı yerleştirmeli, öyle ki, Cumhuriyet'te herşey özgür olsun; yalnız Cumhuriyet'e karşı tertip içinde bulunanlar ve kötü yönetenler bir yana!». Saint–Just, böylece, giyotine son verilmesini isteyen Hoşgörür'lere, Danton'a ve Desmoulins'e karşı çıkmış olur; sosyal açıdan ise, Devrim'e bağlanmaları için, millî emlâkin yoksullara bedava dağıtılmasını ister.

Ancak, ordularda üstlendiği görevler sırasındadır ki, Saint–Just, kişiliğinin bütün özgünlüğünü koyar ortaya. Cumhuriyet, yalnız içerden, kralcılar ve federalistlerce tehdit ediliyor değildi; Avrupa'da Devrim'e karşı kurulmuş bir güçbirliğini de göğüslemek gerekiyordu. Saint–Just, 16 Ekim 1793'ten 4 Ocak 1794'e değin, Ren ordusundadır: Orada disiplini kurar; yeni bir komutan seçer; Avusturya'yla her türlü görüşmeyi reddeder ve, sonunda da, Bliche'i alır ve Landau'yu kurtarır.

Arkasından, Ocak sonunda Kuzey ordusuna görevli o larak gider ve 9 Şubatta Paris'e döner. 28 Nisanda Kuzey ordusunda yeni bir görev alır; gider, tehdit altındaki cephe ye çeki–düzen verir; generallerin plânlarına el atar ve cesa retiyle askerlere kendini kabul ettirir. Bildiği tek strateji vardır: Saldırı! Sonunda Avusturyalılar Courtrai'de yenilir ler ve Fleurus'de ezilirler.

Kuzey ordusu kurtarılmıştır.

Ne var ki, Saint–Just'de, siyasal kuramcı, eylem adamı nın çapında değildir. **Cumhuriyetçi Kurumlar** adlı eseri bir bakıma üzüntü vericidir. Kitap, ölümünden sonra yayın lanmış parçalardan oluşuyor ve, yazar, gülünç denebilecek tumturaklı bir biçemle, ülküsel bir toplum tablosu çizer o rada. Yazarının, beyaz bir başörtü giyme zorunda bırakıl mış yaşlıların yazgısına acıdığı; çocukların yalnız bitkisel besinlerle beslenmesini istediği; çağdaşı Sade ya da Laclos'dan alabildiğine uzak öğütlerle, kadınları elde etmenin sanatını açıkladığı bir eser hakkında ne denebilir? Ya devrimci insan için verdiği tanım? Bu insan «sağ duyulu, azla yetinen, soğukluğa kaçmayacak biçimde uygarlaşmış» bir kişidir. Ya ahlâkı onun? «Dostluğa inanmıyan ya da hiç dostu olmayan toplumdan kovulmalıdır!» Evlilik üstüne de yer yer şu yeni gariplikler: «Birbirini sevenler, bir sözleşmeyle değil, bir sevgiyle birleşmelidirler; birleşme belgesi, mallarını, kayıtsız–şartsız ortaklaşa bir araya getirdiklerini saptar»; ancak «ilk yedi yılda çocukları olmayan ve evlatlık da edinmeyen eşler, kanun gereği ayrılmış sayılacaklardır». Kızlar, «yeniyetme ve bakire oldukları sürece», yanlarında ana–babaları olmadan kalabalığa karışamayacaklardır. Yurttaşların uğraşları nelerdir? «İnsan eli, yalnız toprak ve silahlar için yaratılmıştır»; bütün öteki meslekler reddedilmiştir. Erdem üstüne kurulu; yaşlılar, savaşçılar ve çiftçilerden oluşan; doğmakta olan modern dünyanın gerçeklerini kabul etmek istemeyen bu toplum, Platon'un, Thomas Morus'ün ya da Rousseau'nun ülküsel cumhuriyetlerinin sol-

gun bir kopyasından başka birşey değildir aslında. Peki, Saint-Just bilincinde midir söylediklerindeki bu gerçekdışılığın? Bir yerde bir notu var, şöyle diyor: «Fransız halkına, zorbalık ve adaletsizliğe karşı, yumuşak, enerjik, duyarlı ve acımasız örfler vermenin olanaksızlığına inandığım gün, kendimi hançerliyeceğim!»

Saint-Just'ün sonu da bir muamma olarak kalmakta tarihçi için; kişiliği çevresinde oluşan mitosa kuşkusuz bunun da alabildiğine katkısı oldu. 9 Thermidor'da, «hiçbir hizipten değilim, bütün hiziplere karşı da savaşacağım...» diye başlıyan söylevini, hemen o anda keserler ve arkasını getiremez; Konvansiyon'dakilerin Robespierre'e karşı saldırıları önünde hiçbir telâş göstermez, kaygısız ve duygusuz seyreder; tutuklanmasına ise hiçbir direnişte bulunmaz. 9 Thermidor'u 10 Thermidor'a bağlıyan gece, Konvansiyon'a başkaldırmış Paris Komünü üyeleri kendisini kurtarmaya geldiklerinde, önce karşı çıkar bu davranışa. Belediye binasında, tam bir güçsüzlük içinde olmuşa benzer: «Evet, Fransa'nın sahibi, yeni Cromwell benim» diye alay eder, ama harekete geçmez. Sinirlerin aşınıp yok oluşu mudur bu? Yazgıya bir boyun eğiş midir? Kamu Selameti Komitesi'nde, bir noktada kendisini de Robespierre'e zıt düşüren, o bitip-tükenmez rekabetler karşısında yorulup tükeniş midir yoksa?

Bilmiyoruz.

Saint-Just, 28 Temmuz 1794'te giyotine çıktığında kendisiyle beraber götürecektir bu sırrı.

Dilsiz, soğuk, hareketsiz.

Ve gerçekten de yirmi yedi yaşındadır o gün.

VI

SİEYÈS

Çelişmelerle dolu Sieyès'in yazgısı. «1789'un kişilikleri» arasında en büyüklerden biri –hiç kuşkusuz– o; ama on yıl sonra tartışılır bir insan haline gelir; uzun yaşamının (1748–1836) son yıllarında bir efsane olup çıkar. Öte yandan, Fransa'dan çok, yurdunun dışında hayranlık toplamış durumda.

Taşra burjuvazisinden bir ailede doğdu Sieyès. Babası, posta müdürüydü. Ailenin bu en küçük çocuğu, belki de zayıf–naifliği yüzünden hiçbir şeye yeteneği olmadığı için, rahiplik mesleğine adadı kendini. Fréjus'teki ilk ve orta öğreniminden sonra, din okullarında okur, 1772'de bitirir onları ve papaz olur. İlk görevi, Tréguier Piskoposluk Meclisi'nde üyeliktir (1775); arkasından Chartres piskopos naipliğine getirilir (1787). Bütün bunlar olurken, sık sık Paris'te görüyoruz onu: Orada kulüpleri, mason localarını ziyaret eder; Madam Condorcet'nin, Helvétius'un, Necker'in kapılarını açtıkları «felsefe salonları»na gelip girer. Bu süre içinde, siyasal ve sosyal kurumlar ve sorunlar üzerinde düşünür; ve özellikle de, kendi değerinin bilincine varır.

Devrim'in eşiğinde, iki siyasal broşür yayımlamış durumdadır: Bunlardan biri, **Ayrıcalıklar Üstüne Denemeler**'dir (1788); 1789 Ocağında ise, **Tiers Etat Nedir?** adlı eserini yayımlar. Yangın çıkarır kitap; büyük bir yankı yapar, öyle ki iki ayda 30.000 nüsha satar. Sorduğu sorular vardır eserinde Sieyès'in ve yanıtları da şöyledir: «Nedir Tiers E-

tat? Herşey! Nedir şimdiye değin siyasal düzendeki yeri? Hiçbir şey! Ne olmak istiyor? Bir şey!» Sieyès, kendisini rahip olarak içine alıp hapseden zümreler toplumunun çağdışı kalıplarını kırarken, doğuştan ve özlemleri bakımından ait olduğu burjuva toplumunun programını sergiliyordu böylece; ve, pek parlak biçimde ulusal egemenliğin ilkesini koyuyordu ki, ona göre «ulus, bireylerden oluşan bir bütün olduğu için, bireylerin iradelerinin bir sonucu»ydu bu egemenlik.

Kitap ün yapar, onunla beraber Sieyès de.

Paris'te, ruhbanın değil, Tiers'in temsilcisi olarak seçilen Sieyès, kafası yeni düşüncelerle dolu olarak, Etats Généraux'ya gelip girer. Bu uzun burunlu, soluk benizli, dar omuzlu adamın dilinde, bir Mirabeau'nun hatiplik ateşi yoktur gerçi; ama kendini dinletmesini bilir yine de. 10 Haziran 1789'da, üç zümrenin bir arada toplanmasını önerir ve «Millet Meclisi» deyimini kabul ettirir (17 Haziran); Mounier ile beraber, «Jeu de Paume» andını kaleme alır (20 Haziran); ve 23 Haziran toplantısında, kralın emirlerine boyun eğilmesine –Mirabeau ile–karşı çıkar. Anayasa komisyonuna seçilir; bir İnsan Hakları Bildirisi tasarısı kaleme alırsa da, bir bölümüyle kabul edilir. Bıkıp usanmadan yığınla reform önerir: Vergilerin yeni bir dağılış biçimi, ulusal muhafızların kuruluşu, ülkenin illere bölünüşü, adliyenin yeniden örgütlenişi ile ilgili olanlar vardır aralarında. Jakoben'ler Kulübü'nün bir kurucusu olarak, Kilise'nin mallarının millileştirilmesini destekler; ancak, feodal haklar ortadan kaldırılırken bir tazminat verilmesi için boşuna çırpınır ve şu ünlü sözü de o vesileyle söyler: «Özgür olmak istiyorlar, ama adil olmasını bilemiyorlar!». Ruhbanın durumunun belirlenmesine –istemiye istemiye– oy verse de, seçme hakkının belli bir vergi ödeme koşuluna bağlanmasını savunur.

Amacı?

Amacı, Devrim'i makul sınırları içinde tutmaktır.

Jakoben'lerden ayrılır, daha ılımlı olan Feuillant'lara katılır (Temmuz 1791); ancak, Saray'la ilişki kurma konusunda Mirabeau'nun arkasından gitmeği reddeder. Kralın Varennes'e kaçışı ortaya çıkınca, ihtiyatlı olma gereğini duyar; Kralı kınar, ancak Champs–de–Mars'ta Cumhuriyetçilerin isteklerini yerinde bulmaz. Meşrutî monarşi yanlısıdır hâlâ, ama 91 Anayasasının fazla uzun ömürlü olmayacağını da farkeder.

Kurucu Meclis bölündüğünde, Anteuil'e çekilir Sieyès . Hayli hayal kırıklığına karşın, eski dostları ile ilişkisini sürdürür ve Jironden'ler arasında yeni dostlar edinir. Tuileries'nin düşüşünün arkasından Konvansiyon'a seçilir. Mecliste merkezde yer alırsa da, Kralın hemen idamından yana oyunu kullanır. Öyle de olsa, bu davranışı, Montanyar'ların yakınlığını sağlamaz ona. Kendilerine bir anayasa tasarısı hazırlamaya başladığı Jironden'lerce de pek hoş görülmemektedir. Bununla beraber, Jironden'lerin anayasası, Brissot'cuların saf dışı edilmeleriyle bir yana atılır. Sieyès, iki büyük partinin, Montanyar'larla Jironden'lerin kavgasına katılmaz; 1793 Anayasasının hazırlanmasına da. Doğup gelişmesinde rol oynadığı Devrim korkutmaktadır onu. Robespierre'in, kendisinden tiksindiğini bilmektedir; bir ad da takmıştır ona Robespierre: «Devrimin köstebeği»! Ve bu tür insanların ne denli tehlikeli olduğunu da haykırmıştır. Gerçekten, bütün Terör dönemi boyunca, köstebek yuvasına girip saklanır; ve bir gün, o sıralarda ne yaptığı kendisine sorulduğunda şu yanıtı verecektir: «Yaşadım!»

9 Thermidor'dan sonra, köstebek yeniden çıkar ortaya. Halk ayaklanmalarından kaygıya düşüp, karışıklık çıkaranlara karşı ciddi önlemlere gidilmesini önerir. En çok ilgilendiği sorun ise, geleceğin anayasasıdır. Anayasa yapma delisidir; hep depreşir bu hastalığı. Bir komisyon kurulur ve eski Kurucu Meclis üyesi de oraya çağrılır.

Kâhin, üç ayaklı taburesinin üstüne çıkıp geleceği söyleyecek midir? Düşüncesinin izlenmeyeceğini farkedip, uzak durur. Kabul edilen tasarı üzerinde ne düşündüğü sorulduğunda, horlayıcı bir gülümseyişle reddedecektir: «Dinlemiyeceksiniz ki!». Bununla beraber, yeni Kamu Selâmeti Komitesi'ne katılmayı kabul eder; ve, dış ilişkilerle uğraşmayı üstlenir. «Doğal sınırlar» ilkesini önerir; Almanya haritasının yeniden gözden geçirilmesini düşünür ve, Hollanda'ya barışı kabul ettirmek için tutar La Haye'e gider.

Sieyès oradan döndüğünde, Konvansiyon, yerini Direktuvar'a bırakmanın hazırlığı içindedir. Beşyüzler Meclisi'ne üye seçilmiştir; Direktörler Heyeti'ne de atanmıştır. Ne var ki, reddeder bunu. Kuşkusuz, yeni rejimin sağlamlığına inanmamaktadır. Soranlara yanıtı şudur: «Devrim'den beri bütün partilerle çatışma halindeki bir adamın, herkesin güvenini toplayabileceğini düşünmek olanaksız benim için!». Bu görünüşteki alçakgönüllülüğe karşın, Sieyès, kendini beğenmişliği ve horlayıcı tavrını sürdürür. Nedir istediği? Bilinmez. Herhalde sağ'ı tutmamaktadır; çünkü, Fructidor darbesini yerinde bulmuştur. Beşyüzler Meclisi'nin başkanı olur, Enstitü üyeliğine çağrılır; öyle de olsa, etkisinin azaldığını duymanın acısı içindedir. Ne var ki, adı yeniden duyulur herkesce: Bir saldırıya uğramıştır. Saldırgan, bir kaçık rahiptir ve «atalarının dininin öcünü almak» istediğini söyler. Saldırıyı hafifçe yaralanarak atlatan Sieyès, halk arasında ününün yeniden arttığını görür. Buna bakıp, hükümet, kendisini rahatsız edici bir kişi olarak gördüğünden, bir resmî görevle Berlin'e yollar (Mayıs 1798). Sieyès, bir yıl sonra oradan döner, çünkü anarşi sürmektedir Paris'te; eski Montanyar'lar yeniden hareketlenmekte ve, ilimlilar ise, işlere bir düzen getirecek yetenekli bir «filozof» aranışı içindedirler orada. Hazret, bir süre önce temizliğe uğramış Direktuvar'a girmeği kabul eder.

Sieyès, Barras'ın hasmı olarak, rejimi değiştirmenin saati geldiğini hisseder. Ne var ki, bir «kılıç»ın desteği gerekmektedir kendisine. Önce, General Joubert'e çevirir gözlerini; o, Novi'de öldürülünce, Moreau, sonra da Mısır'dan dönmüş olan Bonaparte üzerinde durmağa başlar. Memlûkları altetmiş genç komutan, yaltaklanma sanatını da iyi bilmektedir; Sieyès'e dönüp şöyle der: «Hükümetimiz yok, çünkü anayasamız yok; bize bir anayasa vermek, gayri dehanıza kalmıştır!». Bizim papaz eskisi, ağzı kulaklarına varmış bir halde, 18 Brumaire komplosu içine gelip girer ve, tertibin başarıya ulaşmasından sonra da, geçici konsül unvanını alır. Ve kolları sıvayıp, Antoine Boulay de la Meurth ile bir anayasa tasarısı kaleme alır; alır ama uygulanma olanağı yoktur metnin; Bonaparte, kahkahalarla güler bu şaheser karşısında ve, acele davranıp, yürütme iktidarını sınırlandırmak için öngürülmüş hükümleri kendi yararına değiştirir. Bir ay sonra da, Sieyès, konsüllükten alınıp, yerine Cambacérès atanır.

VIII. yılın otoriter anayasası, Fransızlara sunulan biçimiyle, açıktır ki Sieyès'in hoşuna gitmez pek. Öyle de olsa, aldatıldığını itiraf etmeği de reddeder. Avutmak için kendisini Senato'ya başkan olarak atarlar; bunun yanı sıra, armağan olarak da, 200.000 dönümlük bir malikâneyi kabul eder. Buna bakıp, herkes, «şimdi elleri bağlandı» der. Fransa'nın yeni sahibi, bir süre göz altında tutar kendisini, ne var ki hiç de gereği yoktur bu önlemin. Sieyès, İmparatorluğun kurulması oylandığında, dudağını kımıldatıp bir küçük «hayır» demek cesaretini bile göstermez. Yaşamı, git gide daha sınırları içine çekilir. 1809'da İmparatorluk kontu olarak atanır; «Kont Sieyès»tir artık!

Ve hiçbir şey söyleyecek durumda değildir.

Aslında, siyasetteki rolü sona ermiştir. Yüz Gün boyunca, ayân listesi üzerinde adı görünse de, Waterloo'dan sonra ikinci Restorasyon kurulduğunda, Kralın idamına oy verdi diye sürgünü boylar; Brüksel'de on beş yıl yaşayacaktır. 1830 Temmuz Devrimi, Paris'e dönmesine izin verir; ve

orada, genel bir kayıtsızlık içinde altı yıl sonra ölür. Ölümünden önce düpedüz bunamıştı; öyle de olsa, son sözlerinden biri, insanı şaşırtacak kadar anlamlıdır; gerçekten, bir gün şöyle der hizmetçisine: «Evlâdım, Mösyö Robespierre gelirse, evde olmadığımı söyle!»

Robespierre'in, eyyamcı takımının arasına saldığı korkunun derecesine bakın siz!

VII

JACQUES ROUX

Nasıl anlatmalı Öfkeliler'in bu ünlü sözcüsünü?

Jacques Roux, 1752'de, Pranzac (Charente)'ta, bir küçük burjuva ailede doğdu. Eskiden subayken sonra yargıç yardımcısı olan babası, onu, 15 yaşındayken, Lazare tarikatından olanların yönettiği Angoulème papaz okuluna verdi. 1779'da rahip olmadan önce, aynı okulda, 1772 yılından başlıyarak fizik ve felsefe dersleri vermeğe başladı; 1780'de Angoulème'den ayrılıp çeşitli yerlerde papazlık etti. Devrim'in eşiğinde safını seçmişe benzer Jacques Roux: 1789'da Bastille zaptedildiğinde, **Yiğit Parislilerin Zaferi** konulu, coşkuyla dolu bir vaaz verir; «en kahredici despotluğun» sona erişini selâmlayıp yurttaşlık görevini yerine getirir böylece. Onunla da kalmaz, «Büyük Korku» sırasında, feodal borçlarını ödemeyi reddedip başkaldıran köylülerin yanında yer alır ve Kilise'nin mallarına el konulmasını destekler. Böylesi ayaklanmalara katıldığı suçlamasıyla işinden atılır; o da, Paris'e gelmeği daha ihtiyatlı bir davranış olarak görüp, oraya gelir.

1789 Kasımından başlıyarak Paris'te izine rastlıyoruz.

Jacques Roux, Kordöliye'ler Kulübü'ne üye olur; orada «Küçük Marat» diye de ad takarlar kendisine. 16 Ocak 1791'de, ruhbanın yeni düzenine uyacağı hakkında and içer. Saint Nicolas–des–Champs Kilisesi'nde papaz yardımcısı olunca, 1791 Nisanıyla Beraber, o kilisenin bulunduğu Gravilliers semtinde oturmaya başlar; semt, yoksul halkın

yoğun olduğu bir yerdir; Paris'in başka kiliselerinde de vaaz verse, asıl militanlığının merkezi bu Gravilliers olacaktır.

1792'nin başlarında, bir yarı–gizlilik içinde yaşıyan Marat, Jacques Roux ile tanışmak ister ve ona, Jakoben'lerle Kordöliye'lerin çevresinde gerçekleştirilmek üzere, bir görev verir: Amacı da, çıkaracağı **Yurttaş Okulu** adlı gazetenin yayımı ve dağılımı için onların desteğini sağlamaktır. Yalnız Kordöliye'ler, bu amaçla dört üyeli bir kurul oluştururlar ve aralarından Jacques Roux da, Marat'yı bir süre evinde saklar. Aynı yılın mayıs sonlarındadır ki, Jacques Roux'nun adı belli bir yaygınlık kazanır; buna yol açan da, başkentin çeşitli kiliselerinde verdiği bir vaazdır ve konusu da, **Fransa'yı ve Özgürlüğü Kurtarmanın Araçları Üstüne Denemeler**'dir. Bu vaazda, terörcü ilkeler, daha şimdiden açık ve seçik gösterir kendisini: Çünkü, yurt düşmanlarına ve pek ılımlı diye bellediği görevlilere karşı köktenci önlemlerin yanı sıra, Jacques Roux, «yiyecek maddelerini istifleyenler»e ve spekülatörlere karşı ölüm cezası isterken, zorunlu yiyecek maddelerinin yurtdışına ticaretinin yasaklanmasını ve halk mağazalarında satılmasını öne sürer.

Parisli Öfkeliler'in gelecekteki öncüsüdür o andan başlıyarak.

Yanında Varlet vardır, Leclerc ve başkaları vardır.

Ancak, sözüne kulak verenler gitgide artsa da, seçimlerde umduğu başarıyı elde etmesine yetmez bu. Gravilliers semti başkasını seçer yerine. Konvansiyon'a katılamamıştır ve Komün'ün Genel Kuruluna Gravilliers temsilcisi olarak girebilmek için de, 29 Aralık 1792 tarihini bekleyecektir. Bir yeri gelip tutmuş insanlara karşı sürekli hınç ve güvensizlik duymasının kaynağında bu var belki de. **Son Louis'nin yargılanması, Borsa Oyuncularının, İstifçilerin ve Hainlerin İzlenmesi Üstüne Denemeler**'inde açıkça görülür bu öfke ve güvensizlik. Söz

konusu vaazda, Kralla Kraliçeyi ve Saray'la ilişkisi olmuş herkesi işkenceye tâbi tutmaları için milletvekillerini sıkıştırır ve söz arasında şunları da söyler: «Ilımlılık halkın davasını kaybetmeye götürür» ve «Meclis zorbalığı kralların asası kadar tehlikelidir». Birkaç hafta sonra, XVI. Louis'nin idamında bulunmak üzere, Komün'ün seçtiği iki gözlemciden biri de odur.

O tarihlerden başlıyarak, kavgası, hemen hemen yalnız yiyecek maddeleri sorunu üzerine gelip yoğunlaşır ve, bunu da, sosyal düzenden ayırmaz; tahıla bir tavan fiyat konması için, Paris seksiyonlarının, 12 Şubat 1793'te Konvansiyon'a sundukları dilekçede, Jacques Roux'nun damgası açıktır. Öyle de olsa, 25 Şubatta dükkânların yağma edilmesi olayında rolü fazla abartılmıştır; olayı arkadan yerinde bulduğunu açıklamış ve «bakkallar nice zamandır fazladan ödettiklerini şimdi halka geri vermekten başka birşey yapmış değiller» demiş de olsa, gerçek bu. Düşmanları, «kabalığı»nı yüzüne vurup dursalar da, Komün, hazırlanmakta olan başkaldırının örgütlenmesi için, 31 Mayısta, üç kişi arasında onu da görevlendirir ve, 12 Haziranda da **Komün'ün İlânları** adlı gazete için onu başyazar seçer. Ne var ki, Jacques Roux'ya göre, Jironden'lerin düşüşü, «emekçi ve topluma yararlı sınıf»ın yazgısını düzeltmek için yetmez. Buradan kalkarak, 20 Haziran ve onu izleyen günlerde, Kordöliye'ler Kulübü'nde, hemen bütünüyle oylanmış anayasaya, borsa oyuncuları ile murabahacılara karşı ölüm cezası biçen bir madde konulmasını önerir; Hébert' in de yerinde bulduğu bu önerinin üstünde Komün pek durmaz sonraları. Öyle olduğu için de, 25 Haziran 1793'te, Konvansiyon kürsüsünden, çeşitli seksiyonlarla Kordöliye'ler Kulübü adına, ünlü **Öfkeliler Bildirisi**'ni okur. Daha önce birçok kez dile getirilmiş yığınla yakınma ve istekleri, bu bildiride yeniden ele alır; istilacıların tehdit ettiği, borsa oyuncularının açlığa mahkûm

ettiği halkın dramatik durumunu sergileyip, devlet güçlerini kıyasıya eleştirir, borsa oyuncularıyla isitfçilere karşı sert ve ciddi önlemler alınmasını ister. Konuşmasındaki alabildiğine canlı ve hatta tehdit edici hava, Montanyar'ları irkiltir ve yaralar; bir an için tutuklanması düşünülürse de, gerekli görülmez, ancak kovulur Meclisten.

Fiyatların saptanması yolundaki halk hareketini önlemek mümkün olmayınca, Montanyar'lar, hareketin elebaşısını itibardan düşürmeğe kalkarlar: 28 Hazirandan başlıyarak, Jakoben'ler Kulübü'nde, özellikle Robespierre şiddetle çatar Jacques Roux'ya; ertesi günü, Komün Genel Kurulu, **Komün'ün İlânların**'daki başyazarlığına – geçici olarak– son verir; 30 Haziranda, Kordöliye'ler, Jakoben'lerin ağır baskısı üzerine, Kulüpten çıkarılmasını kararlaştırır; 1 Temmuzda, Komün Genel Kurulu, «davranışını uygun görmediğini oy birliğiyle» karara bağlar; son olarak, 4 Temmuzda, Marat, gazetesinde, «sahte yurtsever» ve kaçak cani eskisi deyip rahibi yerden yere vurur. Öyle de olsa, Marat'nın 13 Temmuzda ölümünden sonra, Jacques Roux, belki de kendini onun sürdürücüsü olarak göstermek amacıyla, 19 Temmuzdan başlıyarak, **Halkın Dostu**'nu, adında ufak bir değişiklikle çıkarmaya girişecektir. Böylece yirmi dokuz sayı daha çıkan gazetede, Jacques Roux, bıkıp usanmadan, «halkın düşmanları»na, «Konvansiyon'un hareketsizliği»ne, Devrim Mahkemesi'nin ağır işleyişine çatıp duracaktır; büyük bir ivedilik taşıyan kitle halinde askere almayı ve genel tavan fiyatlarını savunacaktır.

Söylemeğe gerek yok: Saldırılarındaki şiddet, Montanyar'lar arasında büyük tepkilere yol açar: 5 Ağustos günü, Robespierre, Jakoben'ler Kulübü'nde, rahibi, «halk düşmanlarının ücretlisi» olmakla suçlar; ve, arkasından, Jacques Roux'nun, bağlı olduğu seksiyonun başkanlığına gelmesinden kaygılanan Jakoben'ler, Kordöliye'ler ve Jakoben e-

ğilimli seksiyonların komiteleri, Komün'ü, onu tutuklama kararı almaya zorlarlar ve 22 Ağustosta da tutuklanır Jacques Roux; 27 Ağustosta kefaletle serbest bırakılır ve, 5 Eylülde, Jakoben'lerin istemi üzerine, ama kanuna aykırı olarak yeniden tutuklanır. Hapse atılan Jacques Roux, gazetesini çıkarmayı sürdürür; hükümeti ve halk hareketinin kurbanı olduğu baskıyı sergiler orada; ve öte yandan, 1793 Ağustosundaki «Hıristiyanlıktan arındırma» olayını yerinde bulduğunu belirtir. 25 Ekimde «pek kuşkulu bir kişi olarak güvenlik nedenlerinden dolayı», Bicêtre hapishanesine nakledilir; önce bir ceza mahkemesinin önüne çıkarılır, onun yetkisizlik kararı üzerine, Devrim Mahkemesine gönderilir dosyası. Her şeyi yitirdiğini gören Jacques Roux, duruşmada kendini hançerler; yarası beresi tedavi edilirse de, 10 Şubat 1794'te aynı hareketi yeniden tekrarlar ve yaralar içinde ölür.

Kavgası böylece noktalanır Parisli «Sankülot'ların rahibi»nin!

Gerçekten, öyle ilân etmişti kendisini: Parisli «Sankülotların rahibi»! Belki, söylediği şu cümlededir Jacques Roux'nun bütün savundukları özetle: «Bir sınıf, ötekini acımasızca açlığa mahkûm ettiğinde, özgürlük bir hayalettir ancak; zenginler, ellerindeki tekele dayanıp hemcinsleri üzerinde ölüm-kalım hakkına başvurduğunda, eşitlik de öyledir». Öyle olduğu için de, hemcinslerini sefalete ve açlıktan ölmeğe mahkûm ettiği ölçüde, ticarete ve mülkiyete karşı çıktı; topraklar da herkese eşit olarak ait olmalıydı; ve Devrim, «tiers» yararına değil, bir «dördüncü zümre»nin yararına gerçekleşmeliydi. Bir özelliği daha var Jacques Roux'nun: «Gerçek ülkeyi yasal ülkeye karşı çıkarma»nın aranışı içinde olmak üzere, genellikle parlamentarizm dışında sürdürdü devrimci mücadelesini. Savunduklarına bakıldığında, yeri sosyalizm tarihidir hiç kuşkusuz; ve kendi döneminde Babeuf'ü de doğrudan doğruya etkiledi. Ne var ki, Jacques Roux, Babeuf'ün aksine, açık-seçik bir siyasal ve iktisadî sistem ortaya koyma kaygısını duymamıştı. Al-

bert Soboul'ün deyişiyle, herşeyden önce, «eşitçi bir rahip. halka bağlı, onun istemlerini, çok az kimsede görülen bir kavrayış, bir içtenlik, bir sıcaklıkla dile getirmesini bilen bir militan oldu.»

Devrim'in unutulmaz portreleri arasında anılmasına da yetiyor bunlar, yetecek...

VIII

HEBERT

Marat ve Desmoulins'le beraber, Hébert, Fransız Devrimi'nin en ünlü gazetecisi oldu.

En tartışılan kişiliklerinden biri de.

Jacques René Hébert, Alençon'da, Normandiyalı burjuva bir ailede doğdu (1757); Devrim'e, kadrolarından çoğunu verecek olan orta–burjuva bir aileydi bu. Hébert, aslını pek iyi bilemediğimiz karanlık bir öykü yüzünden, Alençon'u terketmek zorunda kalır ve Paris'e gelir; 1780 yılından başlıyarak, orada sıradan insanlarla, yani II. yılının militanları olacak kişilerle bölüşür yaşamını. Bir yerde sefil bir yaşamdır bu: Tiyatrolarda bilet denetimciliği yapar; kapıda oyun çığırtkanlığı eder; oraya buraya hizmete koşar.

Ona da yolunu açıp çizen Devrim olur: Çeşitli yergi broşürlerinin arkasından, 1790'da, **Duchesne Baba**'nın ilk sayısı çıkar; pek kısa bir zaman sonra, halk kitleleri arasında en çok okunan gazetelerden biri olacaktır bu; hele 1793'te Marat'nın ölümünden sonra, devrimci basının başlıca organı o'dur. Böylesi bir şöhrete ulaşmasının nedeni de vardır: Sankülot'ların özlemlerini en iyi dile getiren gazete budur.

Hébert, tek başına yazarıdır gazetenin.

Çok geçmeden, bir siyaset adamı olma niteliği de eklenecektir gazeteciliğine.

1790 ile 1793 arasında, yaşamının bir parçası olarak beliren siyasal eyleminin incelikleri, biraz yabancımız; bu boşluğu dolduracak yığınla belge, 1871 yangınlarında yoko-

lup gitmiş durumda. Kabaca bildiklerimiz şunlar: 1790'da ılımlı bir görüşte olan Hébert, aristokrasiyle –hiç de gerçekleşmesi olanağı olmayan– bir uzlaşmanın arkasından koşan çevrelerden sıyrılır ertesi yıl; Kordöliye'ler Kulübü'ne girer; ve, beraberinde, burjuva devrimini daha köklü bir hale getirmek isteyenler de vardır. Ne donuk, ne de parlaktır; öyle de olsa, eylemi, Paris Komünü savcı yardımcılığına kadar yükseltecektir onu.

Hébert'in eyleminin gerçekten açılıp serpildiği dönem, Konvansiyon dönemidir. 1793 Ağustosuna değin, Montanyar'ların çabalarını destekler. Jironden'lere karşı mücadelenin yükümlülüğünü o da üstlenir; Jironden'ler ise, burjuvazi ile bağlaşıklığı sürdürmenin yanı sıra, ticarete denetim getirilmesi yolunda Sankülot'ların istemlerini bu politikaya feda etmişlerdir. Marat'nın ölümü ve 93 yazının bunalımı ile, sosyal ve siyasal sorunlar daha da sivrileşir ve sertleşir; halkın direnişi artarken Hébert'in tavrı da değişir. Öfkeliler'den ayrı durmayı sürdürse de, Montanyar'lardan sıyrılır ve aşırı eylemlere verir kendini.

Eylülle beraber, Hébert'in, halk kitlelerinin terörcü eğilimlerini bir siyaset plânının ögesi haline getirme düşüncesi belirginleşir ve 1793'ün 4 ve 5 Eylül günleri tam bir açıklığa kavuşur; nitekim, o günlerde, Sankülot'lar, Konvansiyon'u, Terör ve güdümlü ekonomi yoluna girmeğe zorlarlar.

1793 Eylülünden 1794 Ocağına değin, Hébert, Terörü uygulama konusunda, hükümet üzerindeki baskısını sürdürür. Gazetesinin aracılığıyla, halkın hainlere karşı savunulması düşüncesini yayarken, Marie–Antoniette ve federalistlere karşı harekete geçilmesini ister. İdarede, devrim komitelerinde ve orduda temizliğe gidilmesi de söyledikleri arasındadır; üstelik gazetesi, Harbiye Nazırı J.–B. Bouchotto (1754–1840)'nun aracılığıyla ordu katlarına da gelip girmiştir. Devrimci hükümete, yakasını Öfkeliler'den sıyırması i-

çin yardım eder; ama onların, «Hıristiyanlıktan arındırma» politikasını da benimser; öte yandan, dinden çok, ruhbana ve Kilise'ye saldırır. Ne var ki, 6 Aralıkta inanç özgürlüğü üstüne çıkarılan kararla beraber, Robespierre'den bir uyarı alacak ve bu konu üzerinde artık durmayacaktır. Bu arada devrimci hükümet alabildiğine güçlenmiş ve Paris seksiyonlarının bağımsızlığına bir nokta koymuştur; bununla, Hébert'in eylem olanakları da sınırlanmış olur. Aralığın sonu ve Ocağın başlarında, Hébert, Hoşgörürler'in saldırılarını da göğüslemek zorunda kalır; özellikle Camille Desmoulins, gazetesi **Yaşlı Kordöliye**'de sert vurmaktadır.

II. yılının Ventôse'unda (1794 Şubat ve Martı), iktisadî yaşama getirilmek istenen düzenlemelerin etkisiz olduğu da ortaya çıkar: Ekmek fiyatı yükselirken, çoğu emekçinin ücretleri de inmektedir. Hébert, yararlanmak ister bu durumdan: Önce, Hoşgörürler'e karşı saldırıya geçer; şubatta da, Jironden'leri iktidardan kovmuş olan «31 Mayıs devrimini yapmış tüylü heriflere karşı» giriştikleri iğrenç komployu sergiler.

Ne var ki, devrimci hükümet üyeleri karşısında da serttir; Robespierre'cilerin, halkın kızgınlığını hafifletmek için çıkardıkları Ventôse kararlarının yetersizliğini gözler önüne koyar. 4 Martta, Kordöliye'ler Kulübü'nde hüküm süren başkaldırı havasını etkisiyle, Hoşgörürler'e karşı saldırılarını tekrarlar; bu arada, yarı açık yarı kapalı deyimlerle Robespierre'e çatar.

Sorduğu bir soru vardır ve yanıtını da kendisi verir: «Bir hizip, halkın haklarını yok etmek istiyor. Bizi ondan kurtaracak araçlar neler? Başkaldırı!». Aslında iktidarı ele geçirmenin yolunu iyice düşünüp tartmış değildir; Konvansiyon'daki kimi ılımlılardan çok, yaşam pahalılığına aklını takmış halk kitleleri ise, kendisini izlemekte duraksarlar. Bu arada, devrimci hükümet harekete geçer ve 23 Ventôse'u 24'e bağlıyan gece, Hébert' le Kordöliye'ler Kulübü'nün belli başlı şefleri tutukla-

nırlar; on gün sonra, 24 Martta da, Devrim Mahkemesi' nce ölüme mahkûm edilip giyotine gönderileceklerdir.

Neydi Hébert'i bu acı sona götüren nedenler?

Louis Blanc'a sorarsanız, «tanınmış kişilikleri birbiri arkasından yıkmak, halkça tutulan adları yok etmek ve iktidarı sadece Komün'e maledip onunla hükmetmek istiyordu; ne var ki, Kamu Selâmeti Komitesi ondan daha atik davrandı. Mathiez'e sorarsanız, aşırılıkları ile Robespierre'i çileden çıkarmış olmalıydı; gerçekten, Hébert'e göre «giyotin, politikanın alfa ve omegasıydı». Arnaud de Lestapis'ye göre, **Batz tertibi**'nde, Baron de Batz ile sıkı fıkı ilişkiler içindeydi: Ünlü bir karşı–devrimci olan Baron, Devrim'in kurumlarını gözden düşürtmek için, Hébert'i bir açık–artırma politikası izlemeye itmiş olsa gerek. Nitekim Chabot, bu ilişkiyi açığa vurmuştu; ancak Robespierre, halk hareketinin mızrağı olan Paris Komünü'nün saygınlığını kırmamak amacıyla, bu suçlamayı –yapılır yapılmaz– örtbas etmişti.

Şu ya da bu, ama bir gerçek var: Hébert, Sankülot'ların en yetkin sözcüklerinden biri oldu; onların, özellikle yaşam pahalılığı karşısındaki sıkıntılarını, bir başkasından çok daha güzel dile getirmesini bildi. Sankülot'ların kimi zaman karışık biçimde duyduklarını ortaya koymada yardımcı oldu ve, onların özlemlerini, tutarlı bir program haline getirip alabildiğine yaygınlaştırdı. Nitekim, Montanyar'lara şöyle diyordu: «Zalimleri ve onların aşağılık kölelerini ezmek için, bir elinizde yıldırımı tutarken öteki elinizi mutsuzlara uzatınız; bütün yurttaşlara iş sağlayınız; yaşlılara ve sakatlara yardımda bulununuz ve eserinizi taçlandırmak için, hiç vakit yitirmeden devlet eliyle halk eğitimini örgütleyiniz!».

Ancak, Hébert'e, burjuva devrimini daha ileriye götürmek isteyen bütün bu emekçi ve zanaatçı dünyasının öncüsü diye bakmamıza yeter mi bunlar?

En son araştırmalar, Sankülot'culukla Hébert'ciliği birbirine karıştırmamıza izin vermiyor. Hébert'in, yaşam hakkı, çalışma, yardım görme ve eğitim hakkı üstüne düşünceleri, aslında halk kitlelerinin, her zaman açık seçik dile getirmesini bilmeseler de, bir dört yıldan beri, arkasına düştükleri şeylere tanıklık ediyordu. Hébert, parlak bir gazeteci idi, ama politika alanında sıradan bir eylem adamı oldu; onu, gazeteci yanıyla alıp bir halk hareketinin merkez kişiliği yapmak doğru olmaz. Kişiyle gazeteyi, Hébert'le **Duschesne Baba**'yı birbirinden ayırmalı: Gerçekten, Hébert'in kişiliği pek sempati uyandırmasa da, **Duchesne Baba**'nın sayfaları arasında, Paris'in yoksul halk tabakalarının -Jaurès'in deyimiyle– «iri nabzı»nın atıp durduğu hissedilir yine de.

Az iş mi bunu başarmak?

IX

BABEUF

Fransız Devrimi'nde, kendilerini halkın davasına adıyan bütün devrimcilerin, duvarına gelip çarptıkları bir çelişme vardı: Yaşam hakkı ile, özel mülkiyetin ve iktisadî özgürlüğün sürdürülmesi arasındaki çelişme idi bu. Devrim sırasında, bu duvarı ilk aşan Gracchus Babeuf oldu. Düşüncesi ve eylemleriyle devrinin ötesine de geçip, yeni bir toplumun öncülüğüne yükseldi.

Gerçekten, Sankülot'lar ve Jakoben'ler gibi, Babeuf de, toplumun amacı olarak «ortak mutluluğu» görür; Devrim, bütün yurttaşlar arasında, «yararlarda eşitliği» sağlamakla yükümlüdür. Ne var ki, özel mülkiyet, tiyneti gereği beraberinde eşitsizliği getirdiğinden ve, «toprak kanunu», yani mülkiyetin eşit bölünüşünün hükmü, «ancak bir gün süreceğinden» –çünkü ertesi günü eşitsizlik yine ağır basacaktır!–, «fiilî eşitliğe» varmanın tek yolu şudur: «Bireye ve çocuklarına, kaç kişi olurlarsa olsunlar, yaşam olanaklarını yeterince sağlamak» ve «ortak bir idare kurmak, özel mülkiyeti ortadan kaldırmak, her insanı yeteneğine bildiği işe bağlamak, elde ettiğini olduğu gibi ortak bir depoya vermekle yükümlü kılmak, yalın bir dağıtım idaresi, bir gerekli nesneler idaresi kurmaktır»; öyle ki, «bu idare, bireylerin ve nesnelerin hesabını tutarak, gerekli görülenleri, olanca eşitlik içinde bölüştürecektir». **Halkın Kürsüsü**'nde, 30 Kasım 1795 günü yayımlanmış **Yoksullar Bildirisi**'nde yer alan

bu program, her ikisi de kişinin emeğine dayanan özel mülkiyet düşüncesine bağlı Sankülot'ların ve Jakoben'lerin ideolojilerine oranla, büyük bir yenilik, daha doğrusu ani bir değişimi temsil ediyor: Babeuf'ün önerdiği malların ve emeklerin topluluğu, Devrim'den doğan yeni toplumun devrimci ideolojisinin ilk biçimi oldu. Öte yandan, Babeuf'cülükle komünizm, o güne değin bir ütopya, bir düş iken, sonunda derli toplu bir ideolojik sisteme kavuşur; «Eşitler Komplosu» ile de, sosyal ve siyasal mücadeleler tarihine girer.

Babeuf'cülük, devrinin damgasını taşır. Kendi kendini yetiştiren Babeuf de, komünist ülküyü okuduklarından öğrendi hiç kuşkusuz. Ne var ki, bütün bir Devrim boyunca, bir eylem adamı oldu o. Doğduğu kentin, Picardie'nin sosyal gerçeklerinin yanı sıra, devrimci mücadeleleri boyunca görüp yaşadıkları, ideolojik sistemi yavaş yavaş oluşturup belirginleştirdi. Onun sistemini, kimi zaman yapıldığı gibi, ilk günden olup bitmiş bir dogma gibi sergilememeli; kitapların alıp getirdiği binlerce yıllık umudun bir yeşermesidir o elbet, ama gözlem ve devrimci eylemle zenginleşip, sonra da sistemleşmesi bu umudun.

Babeuf'ün devrimci yolculuğuyla girelim konuya.

Devrim öncesi yazışmalarından, düşüncesinin kaynaklarını iyice öğreniyoruz onun: Rousseau, Mably, Morelly, Babeuf üzerinde ilk büyük etkileri yaptılar. «Yetkin eşitlik» kavramını, Mably'den aldığı açık; Rousseau ise, bütün eylemi boyunca kendini hatırlatıp duracaktır.

Öte yandan, doğduğu Picaride'deki köylü yaşamının, düşüncesinin oluşumundaki etkisi kesin görünüyor. Babeuf, 1760'da, Saint–Quentin'de, bir tuz memuru baba ile, okuması yazması olmayan bir ananın çocuğu olarak dünyaya geldi. Önce, Santerre dolayındaki Roye'ye yerleşir. Bölge, büyük tarım bölgesidir. Eski Rejim'in sonlarında, önemli iktisadî ve sosyal değişmeler olmuştur bölgede: Çiftliklerin toplaşması ve imalâthanelerdeki gelişmelerdir bunlar;

eski ortakçı gelenekleri ve ortaklaşa haklarını savunmanın canlılığını sürdüren tarım toplulukları, işletmelerin büyük kapitalist çiftçilerin elinde toplaşmasına karşı keskin bir mücadele vermektedirler. Tapu işlerinde görevli, feodal hukuktan da anlayan bir kişi olarak, Babeuf, 1780 yılları boyunca, Picardie köylüleri hakkında, doğrudan bir bilgi sahibi olur. Kuşkusuz bu temas sayesindedir ki, Babeuf, daha Devrim'den önce, «fiilî eşitlik» ve komünizme doğru bir eğilim içine girmiştir.

«Dağınık imalâthane» aşamasında da olsa, sanayi etkinliklerinin ve kapitalizmin bölgeye girişi de, dikkatine çarpan özellikler arasında; öte yanda, yine o yıllarda, işçi sorunlarına çevirir yüzünü, yaşam pahalılığı ve işsizlik vardır her yanda.

1789'da yayınladığı **Sürekli Tapu**, Babeuf'e, bütün bu gördüklerini sergilemek ve bir hükme varmak fırsatını verir. Şunu saptar: Sosyal eşitsizlik, toprakların tek elde toplaşmasının sonucudur; çünkü, ücretlilerin sayısını artırırken, ücretleri de düşürmektedir. Buradan kalkıp, miras kurumunu şiddetle eleştirir. «Tarım kanunu»na doğru bir eğilim duyar; toprağı elinde tutan, payını başkasına devredemez, öldüğünde de topluma dönecektir bu. Bununla beraber, 1785 yılındaki bir incelemesinde, toprakların eşit paylaşımının, üretim için taşıdığı sakıncalar üzerinde de durur. Gerçi, böylesi bir dağılım, her köylüyü, bağımsız bir küçük üretici haline getirmektedir; ancak, «kollektif çiftlikler» de, kendi başına kalmış sefil emekçiyi çabucak gönence kavuşturacaktır; çünkü, emek ortaklaşa hale gelecektir. Böylece, «Eşitlik İçin Komplo»dan daha on yıl önce, Babeuf, yalnız haklarda gerçek eşitlik, giderek dağılım sorununu değil, üretim sorununu da, ortaya koymuş bulunuyordu; ve bu noktada da, Picardie köylülerinin gerçeklerinden kalkarak, ortaklaşa işletme adına yeğlemesini yapıyor ve şöyle diyordu: «Toprağı, bireyler arasında eşit parçalar halinde dağıtıp ufa-

lamak, ortak çalışmanın sağlıyacağı kaynakları –en büyük bölümüyle– yoketmektir»

Babeuf'ün gelişmesinde Devrim deneyiminin de kesin etkileri oldu. «1789 Bildirisi», haklarda eşitliği ilân etmiştir; ancak, Babeuf şunu çabucak görür ki, Devrim'in tâ ortasında, yiyecek, giderek ekmek bir sorun haline gelmişse, düşten başka bir şey değildir Bildiri. O tarihten başlıyarak, içgüdüsel olarak ve el yordamıyla, komünist istemlerle günlük siyasal etkinlik içiçe olacaktır Babeuf'te.

Babeuf'ün, 1790–1792 yıllarında, Picardie'de toprak hareketine katılışı, devrimci mücadelesinde ilk büyük deneyimi olur. Zorunlu olarak yöresel bir eylemin ufkunu genişleterek, köylü kitlelerinin istemlerine tartişmasız yanıt verebilecek tutarlı bir program koyar ortaya. 1789'da, 5–11 Ağustos kararlarından başlıyarak, «feodal rejimin sözde ortadan kaldırılışını» sergiler; «lafta kalmıştır bunlar» der. Yalnız feodal ödentilere –karşılıksız– toptan son verilmesini değil, bütün senyörlük topraklarına el konulmasını; komün topraklarının, mülkiyet olarak değil, yararlanma biçiminde dağılımını; ve, son olarak da, «toprak kanunu» ister. Çoğu kez, Robespierre'cilerde, etkin bir toprak politikasının yokluğu üzerinde durulmuştur; Öfkeliler'le, Hébert'ciler adı verilen Kordöliye topluluğu için de böyledir bu. İşte, yalnız Babeuf'tür ki, Picardie'deki gerçeklerden kalkıp, kırsal kesimdeki Sankülot'ları doyuracak bir programı ortaya koymasını bildi.

Bütün bunlar olurken, Babeuf, asıl amacı olan «tam eşitliği», bir an olsun unutmaz.

Babeuf'ün, 1793 ilkbaharı ile yazında, Paris'te yiyecek-içecek dairesine geçişi, dahası devrimci hükümetin güdümcü iktisadî ve sosyal politikası üstünde düşünüş, eşitçi bir dağılımın uygulanabilir bir şey olduğunu gösterir ona. Bu yeni deneyim, asla göz ardı etmediği asıl amaca doğru yeni

bir aşama olur. Devrimi, böylesi bir amaca doğru yönlendirmek: Babeuf'ün üstlendiği görev budur artık!

Thermidor'dan sonra, bir ara Robespierre'ci uygulamaya şiddetle karşı çıktığını biliyoruz; devrimci hükümeti ve Terör'ü alabildiğine hırpalar. Bununla beraber, III. yılı kışı boyunca (1794–1795), enflasyonun yıkıntıları ile, halkın korkunç sefaleti, tavan fiyatlarının ve narhın, –üretime bir ölçüde de uygulanmış olsa– güdümlü ekonomi ile millileştirmelerin zorunluluğunu kabul ettirir ona; II. yılının önemini kavrar kısacası.

Ne var ki, hükmü «ancak bir gün süren» toprak kanununa karşı çıkar artık; toprakta özel mülkiyetin kaldırılışını açıkça dile getirir. 1795 Temmuzunda bir dostuna yazdığı mektupta, bunu belirtirken, sisteminin esasını ortaya koyar: «İnsan öldüren ve yırtıcı» ticaretin eleştirisinden yola çıkıp, «bütün gereksinmelerin karşılanabileceği, kimsenin sefalet ve yorgunluk acısı çekmeyeceği, ne üstün ne altın, ne önde gelenin ne arkada kalanın olmayacağı bir çerçevede, herkesin hem üretici hem tüketici olmasını» yazar. Her insan, «yeteneğine göre, bildiği işe» bağlanacaktır. «Bütün üretim görevlileri, bir ortak depo için çalışacaklar ve her biri, bireysel çalışmasının ürününü olduğu gibi oraya gönderecektir; kendi hesaplarına değil, büyük aile hesabına görevlendirilmiş dağıtıcı görevlileri de, her topluluktan gelen ürünlerin bütününden, her yurttaşa eşit ve değişik payını dağıtacaktır.»

Aslında, bir dağılım ve tüketim komünizmi bu değil mi?

Bu metne bakıldığında öyle! Ne var ki, Babeuf, daha Devrimden önce, doğduğu Picardie'nin gerçeklerinden hareketle, tarım alanıyla ilgili olarak, bir üretim komünizmi ile, toprakta çalışmanın ortaklaşa örgütlenişinin zorunluluğu üzerinde durmuştu. Bir tarım komünizmidir bu, denecek. Doğrudur. Devrin koşulları, temelde köylü ve zanaatçı olan Fransa, kapitalist merkezi-

leşmedeki zayıflık, ve her türlü kitlesel üretimin yokluğu, Babeuf'ün yaradılışı ve sosyal deneyimi, bütün bunlar, üretim güçlerini, gelişme halinde görmekten çok bir yerde durağan görmeğe götürmüştür onu. Böylece, Babeuf'cülüğün yeri de belirginlik kazanıyor: XVIII. yüzyılın ahlâkçı komünist ütopyası ile, Saint-Simon'un sanayi sosyalizmi arasında yer alır o.

Babeuf'cülük, yalnız bir ideolojik sistem olmadı; siyasal pratiğe de geçti: «Eşitler Komplosu», komünizmi sosyal gerçekliğe sokan ilk girişimdir.

Gerçekten, IV. yılının (1795–1796) kışı boyunca halkı kırıp geçiren sefalet ve yönetimin yetersizliği, çok geçmeden, Direktuvar polisinin gizliliğe mahkûm ettiği Babeuf'ü, bu adaletsiz yapıyı şiddet yoluyla yıkma düşüncesine götürür. Komplo, komünizme kazanılmış bir azınlığın çevresinde mayalanır: İçlerinde, Panthéon Kulübü üyelerinden, Amar, Drouet, Lindet gibi eski Jakoben'ler vardır. Bu insanların amaçları, aslında politik kalmaktadır. Buna karşılık, vaktiyle Kamu Selâmeti Komitesi'nin Korsika'da komiserliğini yapmış olan ve ateşli bir Robespierre'ci olmayı hep sürdüren Buonarroti, tertibin komünist programının hazırlanışında ve siyasal örgütlenişinde büyük rol oynar. IV. yılının 10 Germinalinde (30 Mart 1796), bir «Başkaldırı Komitesi» kurulur ve içine, Babeuf'le beraber, Antonelle, Buonarroti, Darthé, Félix Lepeletier ve Sylvain Marèchal girerler. Paris'teki on iki ilçeden her birinde bir görevli propagandayı üstlenir ve geliştirir. Koşullar da elverişlidir, enflasyon anasını ağlatmaktadır halkın.

Komplo'nun örgütlenişi, halk hareketinde o güne değin uygulanmış yöntemlerde bir köklü değişikliği göstermektedir; bu bakımdan, devrimci pratiğin tarihinde önemlidir. Gerçekten 1794'e kadar, halkçı militanların hepsi gibi, Babeuf de, doğrudan demokrasi yanlısıdır. 1789'un sonlarından başlıyarak, temsili sistem ve seçilmiş meclisler

karşısında güvensizilğe kapılır; 1790'da, Paris ilçelerinin özerkliğini savunur. Babeuf'ün düşüncesi, bu noktada özgün değildir aslında: Rousseau'ya yakınlık açıktır, nitekim **Sosyal Sözleşme**'den alıntılar yapar hep; Parisli Sankülot militanların siyasal eğilimleriyle ilişki de belirgindir.

Babeuf'ün 1796'da palazlandırdığı örgütün «gizli» yani daha da dikkat çekici: Merkezde, küçük bir deneyimli militan topluluğuna dayanan yönetici gurup vardır; sonra sempatizanlar, yurtseverler ve demokratlar saçağı bulunmaktadır ki, gizliliğin dışında tutulmuşlardır; son olarak da, arkadan çekip götürülecek halk kitleleri gelmektedir. Gerçekten komplocu bir örgütleniştir bu; ne var ki, kitlelerle zorunlu bağlar sorunu belirsiz kalmaktadır. Öte yandan, büyük devrimci günlerin temsil ettiği halk ayaklanması geleneğinin ötesinde bir kavram daha belirginleşir: «Devrimci diktatörlük»tür bu! Daha önce Marat hissetmişse de, açıkça tanımlayamamıştır. İstenen şudur: Örgütlü bir başkaldırının arkasından iktidar ele geçirildikten sonra, genel oyla bile olsa, siyasal demokrasinin ilkelerine göre seçilmiş bir meclise bırakmak onu, çocukça bir iş olacaktır. Böylece, yeni kurumları yerleştirip toplumu yeni baştan kurmak için yeterli zaman boyunca, komplonun ve başkaldırının iktidara getirdiği devrimci azınlığın diktatoryasını sürdürmek gereklidir. Bu düşünce, Buonarroti aracılığıyla, ilerde Blanqui'ye geçecektir; Blanqui'nin komplocu pratiği ile Babeuf'cülüğün bu görünümü arasındaki bağ tartışılmaz. Ve Lenin'in proletarya diktatörlüğü öğretisi ve pratiği, büyük bir olasılıkla işte bu Blanqui'ye bağlanmaktadır.

Direktuvar, Babeuf'cü propaganda karşısında bölünür: Barras, her zaman olduğu gibi kararsızlıklar içindedir; Reubell, halka karşı bir bastırmanın kralcıların ekmeğine yağ süreceğinden korkar; otoriter bir tutuculukla tepki duyan Carnot duraksama göstermez. 27 Germinal (16 Nisan 1796) günü, Konseyler, «toprak kanunu adı altında, özel

mülkiyetlerin yağması ve bölüşülmesine» kışkırtmada bulunacak herkese karşı ölüm cezası uygulanacağına karar verirler. Bununla beraber, Babeuf, hazırlıklarını ilerletir. Ancak, 11 Floréal'de (30 Nisan), komploya kazanılmış polis birliği dağıtılır. Son olarak, Babeuf'ün askerî görevlilerinden biri, Grisel, tertipçileri Carnot'ya haber verir: Babeuf le Buonarroti, 21 Floréal'de (10 Mayıs), ellerindeki bütün belgelerle beraber tutuklanırlar. Grenelle karargâhını ayaklandırma yolundaki bir girişim de, 23–24 Fructidor (9–10 Eylül) gecesi boşa çıkar. Aslında, Babeuf'cülerden çok Jakoben'lerin ya da Sankülot'ların bir girişimidir bu; nitekim, olay vesilesiyle tutuklanan 131 kişiden sadece altısı, Halkın Kürsüsü'ne abonedir.

Vendôme davası, V. yılında başlar. Barras, tutuklamaların sınırlı kalması düşüncesindedir; kralcıların ekmeğine yağ sürmesinden korktuğu için, Sieyès de aynı görüştedir. Ne var ki, Carnot acımasızdır ve Direktuvar'ı arkasından sürükler. 9'u 10 Fructudor'a (26–27 Ağustos 1796) bağlıyan gece, komplocular, demir kafesler içinde Vendôme'a götürülürler; çoluk–çocuk da sürüklenir arkalarından ve, öyle derler, Babeuf'ün büyük oğlu Emile yaya izler kafileyi. Dava, üç ay sürer ve 1797 Şubatında sonuçlanır. 26 Martta ölüm kararı okunduğunda, Babeuf ve Darthé, canlarına kıymak isterler; ertesi günü, yaralar içinde giyotine çıkarılırlar.

Eşitler Komplosu'nun ve Babeuf'cülüğün önemi, ancak XIX. yüzyılda anlaşılır: Devrim'in ve Direktuvar'ın tarihinde, gelip geçici bir olaydı bu sadece; o anki siyasal dengeye bir değişiklik getirmişti kuşkusuz, ancak derin yankıları olmamıştı. Bununla beraber, komünist düşünce, ilk kez bir siyasal güç olmuştu; Babeuf'ün, Babeuf'cülüğün ve Eşitler Komplosu'nun sosyalizm tarihindeki önemi de işte buradan gelir. Babeuf, 14 Temmuz 1796'da kaleme aldığı, gerçekten bir siyasal vasiyetname niteliğindeki mektubunda, Félix Lepeletier'ye, «büyük bir amaca dönük, demokratik ve devrimci bütün tasarı, not ve taslaklarının» toplan-

nasını öğütler ve şöyle der ona: «Bizim önermiş olduğunuz mutluluğu insan soyuna sağlamanın aracı üzerinde yeniden düşünüleceği gün geldiğinde, bozulup çürümüş olan insanların benim düşlerim diye adlandırdıkları şeyleri, bu kâğıt parçacıkları arasında araştıracak ve Eşitlik'in bütün yönezlerinin önüne koyacaksın!».

İşte Buonarroti, bu dileğe uyarak, 1828'de Brüksel'de, **Eşitlik İçin Komplo**'nun tarihini yayınlar. Bu eser, otuzlu yılların devrimci kuşağı üzerinde derin etkilerde bulunur ve, onun sayesindedir ki, Babeuf'cülük, komünist düşüncenin gelişmesinde bir halka, bir önemli halka olarak tarihe yazılır.

X

CONDORCET

Matematikçi, iktisatçı, filozof ve siyaset adamı olarak, Condorcet, hem Aydınlıklar dünyasına hem Devrim dünyasına ait bir kişilik. Etkisiyle olduğu kadar trajik yazgısıyla da, bu iki dünya arasındaki yakınlığın kimi yerdeki belirsizliklerini temsil eder o. XVIII. yüzyılın en büyük eseri **Ansiklopedi**'nin ruhu, Condorcet ile beraber, devrimci ülküyü alabildiğine dirilikle solur; ne var ki, bu ruh, o ülkünün gerisinde de kalır bir yerde, aşılır.

Devrim'in eşiğinde hangi noktadaydı Condorcet?

Dauphiné'de, eski soylu bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen, Cizvitlerin eğitimiyle yetişen Condorcet, tutuculuğa karşı aydın başkaldırısının ve ilerici güçlerin saflarında yer alışın modern tiplerinden biridir. Aynı yüzyılda bir Sade'ın kara köktenciliğiyle, Chamfort'un aşırılıkcılığının tersine, Condorcet'nin kavgası, alabildiğine sakin, etkili ve başarılıdır; koşulların ve olasılıkların pratik kaygılarıyla başbaşadır sadece. Bu kavga, Devrim'den çok önce, soyut uğraşların yanı sıra, kendini zorunlu olarak filozofa dayatmıştır. Condorcet'nin bilimsel etkinliği de, dine karşı eleştirinin doymakbilmezliği içinde, onu filozoflar partisinin safları arasına getirir katar pek erkenden. Matematikte ve fizikte göz alıcı çalışmaların sahibi olarak, 1769'da Bilimler Akademisi'ne seçilir ve dogmatizme karşı saldırıya geçer. D'Alembert'le, Turgot ile, Voltaire'le işbirliği içindedir ve, onların yanı sıra,

Aydınlıklar'ın gerçek bir militanı olup çıkar; bir yandan **Ansiklopedi**'ye madde yazarken, öte yandan Pascal'ın eserlerini bastırır, materyalistleri savunur, ilâhiyatçılarla çarpışır. Böylece, her türlü metafiziğe düşman, elinde bir yöntemi olan ve bir görev yüklenmiş, yalnız gördüklerine dayanan tarihsel bir akılcılığın temellerini atar. Bir yandan, olayların araştırılmasını, onların somut oluşumlarının çözümlenmesini, ilkelerin kurgusal araştırılmasının ve sistemleştirilmesinin yerine geçirmek gerekmektedir; öte yandan da, bu yolla elde edilmiş bilgiler, insanoğlunun ilerlemesini hızlandırmak için seferber edilmelidir. Bir eyleme yol gösterip ışık tutmayan her bilim, bilim olma saygınlığından yitirir. Voltaire'in **Toplu Eserler**'ine yazdığı **Giriş**'te şöyle diyecektir: «Herşeyin iyi olmasının önemi o kadar fazla değildir; öyle hareket etmeliyiz ki, herşey, bizden önce olduğundan çok daha iyi olmalıdır».

İşte, Condorcet'nin yetişme yıllarında vardığı noktalardan biri!

Ne var ki, bulduğu bir başka önemli nokta daha vardır: «İlerlemenin zorunluluğu»dur o da. Gerçekten, bilimle eylemi birbirine bağlıyan zorunluluk, ilerlemedeki zorunluluktur. En biçimsel bilim dalları bile, insan mutluluğunun hizmetine sokulabilir. Bu dallar, o mutluluğun mantığını kavramaya yardımcı olabileceği gibi, onu örgütlemede de rol oynayabilirler. Böylece matematik bilimler, ister davranışların betimlenişi, ister bireysel seçimlerin psikolojisi olsun, bir seçim istatistiği, bir iktisadî çözümleme söz konusu olsun, her türlü insan bilimine örneklik edebilecek durumdadırlar. Bu «sosyal matematik», Condorcet'nin, daha sonra, **İnsan Zekâsındaki İlerlemeler Üstüne Tarihsel Bir Tablo Taslağı** adlı eserinde açıklayacağı ilerleme anlayışının döl yatağıdır. Sosyal olayları, onların rastlantıya bağlı hareketini, hesaplanabilir bir nesne haline getirince, bilginin toplumun örgütlenişine müdahale edişi de mümkün kılınmış olur. Çoğu kez görmemezlikten de gelinse, matema-

tik an bu eserde bir temeldir; ve bu matematik an, devrimci görevlerin ivediliğini göğüslemek için de yeterli bir temeldir. Felsefî an, daha sonra işin içine girecektir; ilerlemeyi, bir genel kuramın çerçevesinde dile getirmek için, onların pratik sonuçlarını ölçmek gerekiyordu sanki. Böylece Condorcet, adı geçen eserini, 1793'te kesin olarak yazmadan önce, bu ilerlemenin siyasal plânda hızlanışına verir kendini; önce bir reformcu ve yazar olarak yapar bunu, sonra da bir devlet adamı olarak üstlendiği görevleri yerine getirirken.

Ne var ki, devrimci eylemi sürdürürken yanlışlar da yapar.

Nasıl?

Gerçekten, Condorcet'yi, aydın olarak kendini bir davaya bağımlı saymaya götüren, Aydınlıklar'ın liberal ve insanlıkçı ülküsüdür: 1781 yılından başlıyarak, Siyahîlerin haklarını savunur; 1786'dan başlıyarak, toplum mutluluğunun bir koşulu olarak eşitliği tanımlar; ancak, öte yandan, 1788'de Meclisler üzerine düşünürken savunduğu, belli bir mal varlığına bağlı sınırlı oy sistemidir hâlâ. 1789'da bu noktada düşüncesini değiştirip devrimci eylemin içine gömülür: Ulusal Muhafız Örgütü'ne katılır; Paris Komünü'ne seçilir; 26 Ağustos **İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi**'ni eleştirir, 1791 Anayasasını da eleştirecektir. Açıktan açığa Cumhuriyetçidir ve Yasama Meclisi'ne Paris milletvekili olarak seçilir; Kamu Eğitimi Komitesi için, sonra bir karar tasarısına konu olacak beş muhtıra kaleme alır: Ne var ki, ne Yasama Meclisi, ne Konvansiyon bu metin üzerinde duracaktır; öyle de olsa, eğitim hakkı, kitle eğitiminin sosyal gerekliliği, derece derece eğitim gibi, Cumhuriyetçi okulun bütün ilkelerini içermektedir bu metin. Condorcet, Konvansiyon'a temsilci olarak girdiğinde, Montanyar'larla Jironden'ler arasında duraksar. Hayli iddialı bir Anayasa tasarısı koyar ortaya; ne var ki, oradan buradan derle-

me niteliğiyle, 1793 ilkbaharında alabildiğine tartışmalara yol açar bu. Jironden'lerin düşüşünden sonra, Meclis'e rest çeker ve Brissot'cularla dayanışma içine girer.

Yeni bir yanlışın içindedir ve yazgısını çizecektir bu.

Gerçekten, Jakoben'ler iktidarı ele aldıktan sonra, 1793'te onlara karşı harekete geçen Brissot'nun suç ortağı kırk milletvekili Devrim Mahkemesi'ne verilir; aralarında Condorcet'nin de adı vardır. Geleceğini anlıyan Condorcet, gizlenmek zorunda kalınca, kanun dışı ilân edilir. Sekiz ay kadar Madam Vernet'nin evinde gizlenir. Daha önce tasarlayıp da yazamadığı en önemli eserini, **İnsan Zekâsındaki İlerlemeler Üstüne Tarihsel Bir Tablo Taslağı**'nı, orada, bu koşullar altında yazar. Öyle derler, her gün yazabildiklerini, akşam üstü, kendisini koruyan bu yücegönüllü kadına verirmiş; onları, ne sayfa olarak, ne de kitap halinde bir daha okuma fırsatını bulamadı da. O sırada, suçluları gizleyenlerin idam edileceği hakkında bir karar çıkınca, Condorcet, koruyucusunu bir felâkete sürüklememek amacıyla, kendisinin kanun dışı olduğunu ve gideceğini söyler; Madam Vernet'nin yanıtı göz yaşartıcıdır: «Kanun dışı olabilirsiniz, der, ama insanlık dışı değilsiniz, kalacaksınız!». Ancak Condorcet, bu özveriyi kabul etmez; evin basılacağı hakkında bir mektup da alınca, bir işçi giysisiyle evi terkeder. Birkaç gün ağır ve acı koşullar içinde dolaştıktan sonra, karnını doyurmak zorunda kaldığı bir lokantada tanınır ve yakalanır; hapse atarlar. Ertesi günü, kendisini sorguya çekmek için, hapsedildiği hücreye gelenler ölüsüyle karşılaşırlar (27 Mart 1794). Bir söylentiye göre, kaynı ünlü hekim Cabanis'in –çok öncedenkendisine verdiği bir zehirle yaşamına son vermiştir.

Eseriyle Aydınlıklar yüzyılını özetleyen Condorcet'nin sonu işte böyle olur.

Condorcet'nin felsefî vasiyetnamesi, ilerlemeye söylenmiş sadece sıradan bir türkü değildir; bu miras, sürekli de-

ğişikliklerin tarihini sergileyerek, o ilerlemenin kaçınılmaz yürüyüşünün tablosunu koyar ortaya ve genel kanunlarını dile getirir. Böylece, Aydınlıklar yüzyılının özellikle duyup yaydığı bir iyimserliğin nedenlerini açıklamaktır söz konusu olan: İlerleme, insan soyunun dayandığı kaynakların düzenli ve sürekli gelişmesidir; bu düzeni tanımak, ona egemen olmaktır. Öyle olduğu için de, tarihi yapmak, tarihi etkilemeye götürür.

XIX. yüzyıl, bu büyük dersin üstüne eğilecektir.

Condorcet'nin geleceğe bıraktığı düşünsel miras içinde, eğitimle ilgili olanın altını özellikle çizmeli; Jules Ferry, 1870'de, bilim çağına yakışan bir yeni eğitim sistemi kurmaya kalktığında, onu, kuram ve ayrıntısıyla, «XVIII. yüzyılın ve insanlığın en büyük filozoflarından biri» diye tanımladığı Condorcet'de bulduğunu söyleyecektir. Eğitim adına ne vardı filozofumuzda? Şu: Cumhuriyetçilik, laik anlayış ve ruhbana karşı oluş! Fransa'da o yılları izleyen eğitimin yetiştireceği kuşaklar, Condorcet'nin mirasçıları olacaktır.

Biz de mirasçıları arasında değil miyiz bir bakıma?

XI

ABBE GREGOİRE

XVI. Louis'nin davet ettiği Etats Généraux, 17 Haziran 1789 günü, haftalarca süren tartışma ve manevralardan sonra, Kurucu Meclis'e dönüşür; seçimle gelmiş 1159 da üyesi vardır. Tiers Etat'nın temsilcileri için büyük bir zafer-dir olay. Birkaç gün sonra, 20 Haziranda, altı yüz temsilci, büyük bir coşku içinde, ünlü «Jeu de Paume» andını içerler ve, «Krallığın Anayasası sağlam temeller üzerine kurulup berkitilinceye değin», birbirlerinden ayrılmayacaklarına yemin ederler.

Bu sahneyi, büyük ressam David, son fırçasını vuramadığı ünlü bir tablosunda ölümsüzleştirmiştir. O tabloda, ortada en önlerde üç kişi görülür: Ermiş Bruno tarikatından Dom Gerle, bir Protestan papazı olan Rabaut Saint–Etienne, bir de bir rahip.

Kilise cüppesiyle Aydınlıklar'ı uzlaştırmanın arkasından –bıkıp usanmadan– koşmuş Henri Grégoire'dır bu.

Devrim'in ünlü Abbé Grégoire'ı!

Henri Grégoire, 4 Aralık 1750'de, Luneville'e yakın Vého'da doğdu. Lorrain'li böylece. Babası bir terziydi. Küçük Grégoire, Nancy'de Cizvitlerin kolejinde okudu ve Embermesnil kasabasına papaz oldu. Kendi ruhani bölgesinden de, ilerde, ruhbanın temsilcisi olarak seçilecektir Etats Généraux'ya. O aşamaya geldiğinde Lorrain'de belli bir üne kavuşmuş bulunuyordu. Uyguladığı rahiplik yöntemleri, alışılmış olanlara hayli de aykırı idi: Meslektaşla-

rından birinin anlattığına göre, Kilisede topluluğa vaaz etmekten çok, konuşuyordu onlarla; pek iyi bildiği Kutsal Kitab'a dayanıp dinleyicilerinin saflığıyla oynamıyordu; kilisesini heykel ve tablolara boğmuyor, dinsel davranışlarda belli bir hoşgörüyü elden bırakmıyordu. Topluluğun eğitimine büyük bir önem verdiği için, kendi bölgesinde küçük bir kitaplık kurdu. Zaman zaman, başka yerlerde ne oluyor ne bitiyor diye bulunduğu kasabadan başını alıp gidiyordu. İnsanlarla tanışmaktan, ülkeleri ziyaret etmekten, kütüphanelere girip araştırmaktan zevk duyuyordu.

Etats Généraux Versaille'da toplandığında, yurtsever ve devrimci ruhbanın baş kişilerinden olur çabucak; onlara kendi gücünün bilincini aşılarken, üç zümrenin bir araya gelmesi için de alabildiğine çaba harcar.

İlk girişimleri, derinliğine duyduğu özlemlerini yansıtır: Ayrıcalıklara karşı çıkar, mirasta «büyük oğul» kuralını reddeder; seçmen heyetinin genişletilmesi ve yoksullara dilekçe hakkının tanınması arzusundadır. Tepeden tırnağa bir Katolik rahibi olarak kalsa da, herkese vicdan özgürlüğü tanınmasından yanadır. Köle ticaretinin acımasızca sürdürülüp köleciliğin uygulandığı Fransız kolonilerindeki Siyahîler yararına girişimde bulunur; doğaldır ki, Adalarda çıkarı olan beyazların sert tepkisiyle karşılaşır, çamur atarlar üstüne. Öyle de olsa, Meclis, 3 Aralık 1789'da, karışık kanlı insanların seçilebilirliğine izin verir.

İlk zaferidir bu!

Yürekten inandığı bir başka davaya bağlanır: Alsace'lı Yahudilerin davasıdır o da. İkinci sınıf yurttaş olarak bakılmaktadır onlara; kimi ilerlemeler olsa da, Yahudiler, yığınla kötü işlemin ve yolsuzluğun acısını çekmektedirler. 20.000'i Alsace'ta olmak üzere, 40.000 Yahudi vardır Fransa'da ve çoğukez kırsal bölgelerde yaşarlar. Faizle borç verdikleri, hele hele faize faiz uyguladıkları; müşterileri de, çoğukez yoksul köylüler ya da

varını yoğunu neredeyse kaybetmiş kimseler olduğu için, halkın gözünde kötü kişiler diye bellenmişlerdir.

Grégoire, hayli zamandır Yahudi sorunuyla haşır neşirdir; sorun, XVIII. yüzyılın o yıllarında, Avrupa'da, siyasal ve aydın çevrelerde gündemdedir de zaten. Rahibimiz, bir kitabında, **Yahudilerin Bedensel, Ahlâksal ve Siyasal Olarak Yeniden Doğuşları Üstüne Deneme**'sinde, konu hakkındaki düşüncelerini dile getirme fırsatını da bulmuştur (1787). Akademi'nin ödüllendirdiği bu çalışma, bir ölçüde yankılar da yapar ve, Grégoire, Avrupa Yahudilerince, en güçlü avukatlarından biri diye, onların göz bebeği haline gelir. Ancak, eklemiş olalım: Grégoire'ın bu eseri, gariptir, Yahudulere karşı olanlar için de tam bir madendir; eksiklik diye belledikleri ne varsa, sergilenmiştir bu kitapta!

Ne var ki, Grégoire'ın altını çizdiği bir gerçek vardır: Yahudilerde zaaf diye görülen bütün bu şeylerden Hıristiyanları sorumlu tutar; çünkü onlar, yüzyıllardan beri Yahudileri ezmişler ve onları toplumun kıyısında yaşamaya mahkûm etmişlerdir. Nedir yapılması gereken o halde? Gettolar yıkılmalı, Yahudiler eğitim kurumlarına, bütün mesleklere girebilmeli ve tüm siyasal haklarına kavuşmalıdırlar. İşte o zaman halkla bütünleşeceklerdir; ve arkasından, Tanrı nasip etmişse, iyi bir Katolik de olabileceklerdir...

Grégoire ve arkadaşlarının kavgası iki yıl sonra semeresini verir: Meclis, Yahudileri, Fransız yurttaşı olarak tanır sonunda.

Gönülden liberal olsa da, Grégoire, yeni toplumun sağlam temeller üzerinde kurulmasını da ister. Kurucu Meclis, krallığın kurumlarına, onları bir anayasa ile donatarak, «canlılık getirmek» için çabalarken, Grégoire, **İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi**'nin «başlangıc»ına Tanrının adının yazılmasını önerir: «İnsan der, yeryüzüne rastlantıyla atılmış değildir; ve hakları varsa, onları kimden aldığının da söylenmesi gerekir!».

Sonuç alamasa da, **Bildiri**'de, hakların karşısına görev-

lerin konmasını da ister; bütün ayrıcalıklara son verildiği o ünlü 4 Ağustos gecesinde öyle der: «İnsan, görevlerini yerine getirmekten çok, haklarını kullanma eğilimindedir... Yalnız içinde dönüp dolaşabileceği çerçeveyi değil, aşamıyacağı engeli de gösteriniz!».

Grégoire, Devrim'de Fransız Kilisesi'ni baştan aşağıya yeniden örgütleyen Ruhbanın Medenî Anayasası'na, kimi kayıtlara karşın, oy veren ilk rahip milletvekillerinden biri olacaktır. Ne var ki, böylesi bir düzenleme, hayli tepkilerle de karşılaşmıştır.

Gerçekten, Grégoire'a göre, bu Anayasa, Krallığa barış getirecek ve, Kilise'ye, başlangıçtaki saflığını elde etme fırsatını sağlıyacaktır. 1791 başlarında, Grégoire, piskopos seçilir. Bu görevi, daha sonraki yıllarda da, milletvekilliği göreviyle birlikte sürdürecektir. 1792'de, Konvansiyon Yasama Meclisi'nin yerine geçerken, o da Konvansiyon'dadır.

Fransa, birkaç ay içinde, yığınla sarsıntı geçirmiştir: XVI. Louis, 1791 Şubatında kaçmak istemiş ve başaramayınca da, ağır bir bunalım doğmuştur bundan. Grégoire, sapına kadar cumhuriyetçi olduğundan, Kral hakkında çok ağır şeyler söyler. Kralları, «kana susamış zalimler» olarak görür; 21 Eylül 1792'de de, krallığa son verilmesini önerir; dediği de olur gerçekten. Ancak, Konvansiyon'un olumlu kararı, derin bir kaygı içine de atar onu; üç gün boyunca ne yer, ne uyur. Sıra, Kralın yargılanmasına geldiğinde, Paris'te yoktur Grégoire: XVI. Louis'nin Konvansiyon'ca mahkûm edilmesini yerinde bulduğunu bildirir; ancak, ölüm cezasına karşı olduğunu tekrarlar, çünkü dini, kan dökülmesini yasaklamaktadır ona. Bununla beraber, Restorasyon döneminde, yığınla hasmı, «kral katili» diye suçlayacaklardır onu da.

Fransa, bir cumhuriyettir artık. Grégoire da, dünyanın en mutlu insanıdır; çünkü, cumhuriyetin bir ülke için en iyi rejim olduğunun inancı içindedir; Hıristiyanlığın değerlerinin en iyi cumhuriyette açılıp serpileceğini

düşünür. Konvansiyon yönetiminde gördüğü kimi aşırılıklar, Terör'ün gündeme sokulması, geçici de olsa, umutlarını kırar. O zaman da yaptığı şudur: Hizipleri birbiriyle boğuşmaya terkedip, ağzını sıkıca kapayarak, başka konularda çalışmaya verir kendini; dört elle sarıldığı Kamu Eğitimi Komitesi'nde çaba harcamayı yeğler. Pek önemli ürünler koyar ortaya: Sanat ve Meslekler Ulusal Konvervatuarı ile Boylamlar Dairesi'ni ona borçluyuz; çok iyi belgelenmiş raporlara dayanarak, komün okullarının, öğretmen okullarını kurulmasını, halk için kitaplıklar açılmasını önerir.

Grégoire'ın raporları içinde, özellikle ikisi pek önemlidir. İlki, Fransız diline ilişkindir; bütün Fransızların bu dille konuşmasını ister. Yürekten bağlandığı bu düşünce aslında eskidir; kendisi de, daha 1789'da taşra ağzına çatmıştı. 1794'te konuya yeniden döner: Cumhuriyetin birliğinin dilde birliği de emrettiğini söyler; bütün yurttaşlar, en başta «cesaretin, erdemlerin ve özgürlüğün dili» olacak bir dili konuşmanın onurunu tatmalıdırlar artık.

İkinci raporuyla, vandalizme karşı çıkar. Bu kitap dostu insan, ulusun kültürel hazinesini korumak ister. El yazmalarının, arşivlerin, kitaplıkların korunması, boy veren yeni toplumla uzlaşmaz şeyler değildir ona göre; tersine, gelecek için daha da gereklidir onlar. Öyle olduğu için de, bütün bu değerlere karşı kimi hareketleri, «vandalizm» diye damgalar ve önlerine dikilir.

Bu «vandalizm» kelimesini de ona borçluyuz.

Grégoire, bütün cesur tavırlarına karşın, Terör'den canlı çıkar; Beşyüzler Meclisi'ne girer ve Enstitü üyesi olur. Ancak, özellikle aklını taktığı, Kilise'nin yeniden örgütlenişidir. Nitekim, birkaç piskoposla beraber, Birleşmiş Piskoposlar Komitesi'ni kurar (1795); inanç ve disiplin sorunlarını ele almak üzere, bir ulusal Konsil hazırlar (1794 Kasım). Grégoire titiz bir insandır; ruhbanın üstüne toz kon-

masını istemez. Fransa'da dinin durumu hakkında büyük bir soruşturmaya girişir; bu araştırma, 1789'dan sonra Fransız Kilisesinin Tarihi'ni yazmaya yarıyacak malzeme toplama fırsatını verecektir ona. Ruhbanın Medenî Anayasası'na and içmiş bütün rahipler arasında ilişkiyi sağlamak üzere de, tutar **Annales de la Religion**'u çıkarmaya başlar.

Nedir bütün bu çabaların sonucu?

Şu: Konvansiyon'un «Hıristiyanlıktan arındırma» politikasının sonunda zayıflamış ve dağılmış Fransız Kilisesi, Grégoire'ın sayesinde bir canlılık kazanır. Bir yıl içinde, 32.000 ruhanî çevre açılır Katolik kültü için. Bonaparte, bu yeniden dirilişe bir nokta koyacak ve, bunun için de, Papalıkla antlaşmalara girişecektir. Anayasal Kilise için tehlike çanlarıdır bu. Grégoire bu durumda şunu yapar: Papa'nın da isteği üzerine, Blois Piskoposluğu görevinden ayrılır. Ne var ki, Napoléon'un ve İmparatorluğun amansız düşmanı kesilecektir. Bununla beraber, İmparator, Terör sırasındaki cesaretine hayran kaldığı bu «demir başlı» insan için büyük saygı duymaktadır; ancak, bu kararlı muhalifin kendisiyle uzlaşmasını hiçbir zaman sağlıyamayacaktır. O kadar ki, Grégoire, birgün kalkıp, Bonaparte'a, «nerede ulusal egemenlik?» diye de soracaktır ki, yürek ister!

Aslında, önemli siyasal bir rolü de yoktur artık. Gerçi, 1819'da Restorasyon döneminde İsère'den milletvekili seçilirse de, tutucu güçlerin rezilce davranışları karşısında görevini sürdüremez. Bunun üzerine, Grégoire tutar bir başka rolü üstlenir: Kendisine danışılan bir vicdan, bir bilge olup çıkmıştır. Avrupa'da gezilere başlar, her yerle geniş bir yazışma içine girer ve çeşitli konularda bir kavgayı sürdürür: Yahudilerin,Siyahîlerin, Yunanlıların davasına eğilir; Yunan ve Latin kiliselerinin birliği ile, Rus ve Latin kiliselerinin birliği için çalışır; İspanyol engizisyonuna karşı çıkar. Pek çeşitli konularda yığınla eser yazar. Bunlar arasında şunları zikredelim özellikle: **Din Tarikatları Tarihi**

(1810); Napoléon'u hayli kızdıracak olan **Port–Royal Tarlalarındaki Yıkıntılar**; bir de **Anılar.**

1831 ilkbaharında, Grégoire kansere yakalanır; seksenini aşmış durumdadır, sonunun yaklaştığını hisseder; kendisine son dinsel görevlerin yapılmasın ister Kilise'den. Ne var ki, Paris Başpiskoposu, vaktiyle yaptığı anayasal andından geri dönmesini şart koşar; Grégoire doğaldır ki reddeder, başpiskopos direnir. Sonunda, bir karşı–devrimci olduğu halde, Grégoire'ın hayranı bir rahip, Abbé Guillon, başpiskoposun emirlerini dinlemez ve gelir görevi yerine getirir; bu yüzden, yeni atandığı Bauvais Piskoposluğunu da kaybedecektir... 31 Mayıs günü, çağını pemgamberce bir imanın aydınlıklarıyla aydınlatmış bu eşi az bulunur insan, –içinde öğrenci ve emekçilerin de bulunduğu– bütün liberal çevrelerin mahşeri kalabalığı arasında, Montparnasse'taki son dinleniş yerine götürülür.

İşte, ilkelerine bağlılığı ölümüne değin sürdürmüş Abbé Grégoire'ın öyküsü!

Katolik ve cumhuriyetçi olarak, yeni Fransa'nın, bütün dünya için bir örnek, bir meşale olmasını istiyordu. Yeryüzünde bütün insanların yazgısıyla ilgileniyordu; onları, evrensel bir barış ve adalet topluluğu içinde bir araya getirmekti arzusu; bugünkü Birleşmiş Milletler'in, UNESCO'nun bir öncüsü diye de bakabiliriz ona. İyilikle kızgınlığı bir arada sürdüren bu insan, bir bütündü. Şu sözü **Anılar**'ında söyler ve ne kadar da güzeldir: «Benim eğilmez ruhum, iftiraya ve haksızlığa karşı hep direnecektir. Granit gibiyim; kırılabilirim, ama bükülmem!».

Kaç kişi vardır bunu söyleyecek yeryüzünde?

XII

LA FAYETTE

Üç devrimin de kahramanı olmak: Uzun süren yaşamı içinde bu üç mutluluğu da tadabildi. Yaşama liberal düşüncelerle atılmıştı; ölürken, liberal düşüncelerin kavgasını yapıyordu. Ne var ki, ne cesareti, ne de kafasındakiler, gelişmeleri bütün aydınlığı içinde görmesine yetmedi. Büyük iniş–çıkışlarla dolu bir ömür!

La Fayette'ten söz etmek istiyoruz.

Marki de La Fayette, 1757 yılında, Auvergne'de, pek eski soylu bir ailenin oğlu olarak dünyaya geldi. İlk eğitimini malikânesinde aldı. O yıllar, Fransa'da kırsal kesimde hüküm süren korkunç sefaletin bilincine de çabucak vardı. Daha on dört yaşındayken, Kont de la Rivière'den pek yüklü bir mirasa konunca, askerlik mesleğine adadı kendini (1771). 1775'te, Metz garnizonunda süvarı yüzbaşısı oldu. Bir gün, orada İngiltere Kralı III. George'un kardeşi Gloucester Dükü onuruna verilen bir yemekte bulunur; Dük, Amerika'da «başkaldıranlar»ın mücadelesinin nasıl bir hukuk ve özgürlük kavgası olduğunu anlatır sohbet sırasında. Bu yeni düşüncelerden coşkuya kapılan genç subayın düşündüğü tek şey vardır şimdi: Kendilerini ezenlere karşı ayaklanmış amerikan kolonilerinin davasına omuz vermek!

Verir de...

La Fayette, servetine dayanarak bir gemi kiralar ve, kralın –biçimsel de olsa– muhalefet etmesine karşın, bera-

berinde bir gönüllü birliğiyle, 20 Nisan 1777'de, İspanya'dan gemiye biner ve Amerika yolculuğuna çıkar. Daha önce Franklin'le ilişki de kurmuştur zaten. Güney Karolina'da hararetle karşılarlar kendisini ve Charleston kenti, genç markiyi bir bayram havası içinde ağırlar. Ne var ki, Filadelfiya'a, Amerikan Kongresi, böylesi gelenlere karşı alabildiğine kararsız ve çekingendir; özgürlüğün çıkarsız savunucuları olmaktan çok, kuşkulu serüvenciler diye bakar onlara. Sadece La Fayette, Birleşik – Devletler ordusunda, tuğgeneral olarak -ücretsiz- hizmet etmek hakkını elde eder. O sırada, Washington'la da ilk kez karşılaşacak ve uzun bir dostluğun başlangıcı olacaktır bu.

11 Eylülden başlıyarak, La Fayette, büyük cesaret örnekleri koyar ortaya: Brandywine savaşında ağır yaralanır; iyileşince Virginia tümeni komutanlığına getirilir (1 Aralık 1777); arkasından, Kanada'ya bir seferin sorumluluğunu yüklenir. Elindeki bir avuç adamla, İngilizlerin kuşattığı iki bin ihtilalciyi kurtarır; Adirondacks dağlarındaki Amerikan Yerlilerini tanıma fırsatını da bu vesileyle elde eder.

Genç adam, «başkaldıranlar»ın davasını desteklemekte hemen hemen tek başına kalmaz: Saratoga'da kazandıkları bir zafer (Ekim 1777), Fransa'yla bağlaşıklığı getirir beraberinde. Kont Jean–Baptiste d'Estaing'in komutasında bir filo, 1778 Temmuzunda çıka gelir. Ne var ki, yeni bağlaşıklar arasında sürtüşmeler de başgöstermekte gecikmez; La Fayette, yatıştırır onları ve sonra, Amerikan bağımsızlık davasını savunmak üzere, Fransa'ya döner (1779). «İki dünyanın kahramanı» olarak karşılanır yurdunda. Yorulmak bilmez uğraşlarının sonundadır ki, Jean–Baptiste de Vimeur de Rochambeau komutasında 6.000 kişilik bir birliğin Amerika'ya gönderilmesine karar verilir (1780). Birleşik – Devletler'e döndükten sonra, La Fayette, Fransa ile Amerikalılar arasındaki uyuşmazlıkları gidermekte daha da çaba harcar. Son olarak, Washington'un öncü güçlerinin komutanlığını alır üstüne; 1781'de Virginia'nın savunulmasını üstle-

nir ve Yorktown'a olan saldırıyı yönetir. O savaşta, bilindiği gibi, İngiliz komutanı Charles Cronwalls teslim olur.

Bağımsızlık savaşı, o andan başlıyarak kazanılmıştır.

Fransa'ya dönüş, La Fayette için yeni bir zaferdir. Yaşamının bu dönemi, bu en parlak dönemi, 1784'te, genç Birleşik – Devletler'e yaptığı yolculukla doruğuna varır. Ertesi yıl Avrupa'yı dolaşır ve II. Friedrich kendisini kabul eder.

Yeni bir dönem başlamıştır onun için.

Gerçekten, Marki de La Fayette, krallıktaki dönüşümler için mücadele eden çevrelerde, en gözde kişilerden biridir artık. Necker'in, yeni düşüncelerin, bu arada Masonluğun dostudur. Önemli çıkışlarda bulunur: Protestanlara karşı tedirginliklere bir son verilmesini ister; karısı da, Siyahîlerin kurtarılması için –coşkuyla– çalışmaktadır. Mali sorunlara bir çözüm getirmek amacıyla, 1787'de toplantıya çağrılmış olan Soylular Meclisi'nin üyesi olarak, pek cesur bir düşünce, «ulusal meclis» olarak toplanılması düşüncesini atar ortaya. Bununla beraber, saygınlığı o derecedir ki, 1789'da, Versailles'da toplantıya çağrılan Etats Généraux'ya, soyluların temsilcilerinden biri olarak seçilir. Orada ilk eylemi, Jefferson' un Bildirisi'nden esinlenerek hazırladığı, «Avrupa İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi» tasarısını sunmak olur. 13 Temmuzda, kurucu Milli Meclis'in başkan yardımcısıdır ve, 15 Temmuzda da, ilerde Milli Muhafız Örgütü'nün çekirdeği olacak, Paris milislerinin komutanı olarak atanır. Bu örgütün işareti olarak da, kırmızı–mavi–beyaz üç renkli kokardı kabul ettirir. Mirabeau ile beraber, askerî birliklerin Versailles'dan uzaklaştırılmasını ister.

Hiç de arzulamadığı halde, Parisli kadınların 5 Ekimde Versailles'a yürüyüşlerinde onlara katılmak zorunda ka-

lır; ve, göstericileri böylece yatıştırdıktan sonra, kralla ailesini alır Paris'e getirir.

Bir edilginlik içine de atacaktır bu kendisini.

Öyle de olsa, Mirabeau ile beraber, krala savaş ve barışa karar verme yetkisini tanımak için çaba harcar. Böylece, Krallıkla Devrim'i uzlaştırma ve Fransızların Washington'u olma düşü içindedir; ne var ki, kraliçenin güvensizliği ile karşılaşır hep. Düzeni savunma perdesi altında, Saray'ı savunduğu suçlamasını kendisine yöneltenlerin sayısı gitgide çoğalmaktadır. Bununla beraber, 14 Temmuz 1790'da, Federasyon bayramına başkanlık edip, Fransız milli muhafızları adına and içer; Meclis başkanlığına da getirilmiştir o sıralar. Son bir zaferdir bunlar onun için. Kralın Varennes'e kaçışını eleştirir; ama arkasından Cumhuriyet'in ilânı için Champ-de-Mars'ta gösteri yapan kalabalığın üstüne ateş açtırır (17 Temmuz 1791): Kırk ölü vardır; halk «La Fayette'e ölüm!» diye haykırır. Kitleler arasındaki saygınlığını on paralık eden bir olaydır bu. Ve, Barnave'la beraber, Feuillant' lar Kulübü'nü kurar.

Kurucu Meclis'in dağılışının arkasından, La Fayette malikânesine çekilir. Bununla beraber, Harbiye Nazırı Kont Louis de Narbonne, 50.000 kişilik bir orduya komuta etmek amacıyla, kendisini göreve çağırır. La Fayette, otoritesini yeniden elde edeceği umuduyla, Saray'ı savaşa itelemektedir. 20 Nisan 1792'de Avusturya'ya savaş ilân edilir. Hazirandan başlıyarak, La Fayette, Yasama Meclisi'ne, «Jakoben hizbi»nin ve kulüplerin etkisinin karşısında olduğunu yazar. Robespierre, karşı-saldırıya geçip şöyle diyecektir: «La Fayette'i cezalandırınız, Fransa kurtulur!» Merkez ordusu komutanı iken, 20 Haziranda Tuileries'ye saldırıyı duyunca, yürüttüğü bir askerî harekâtı durdurarak, krala karşı girişilmiş aşağılama hareketini protesto etmek için, Paris'e gelip Meclis'in karşısına dikilir. Ancak, Saray'ı bir hükümet darbesine razı edemez; çünkü Saray, tiksinmektedir kendisinden. Kuzey ordusunda Luckner'in yerine geçer;

o sırada, XVI. Louis giyotine gönderilmiştir; şiddetle karşı çıkar harekete. Bunun üzerine, suçlama kararı verilir hakkında; yerine de Dumouriez atanır. İşin nereye varacağı bellidir.

La Fayette de, Avusturyalılara, yani düşmana sığınır.

Beş yıllık bir tutsaklık döneminden sonra, 18 Brumaire'i izleyen günlerde, Fransa'ya dönecek; önerilen bütün resmî görevleri reddederek, karısından miras kalan Grange–Blénau şatosunda yaşıyacaktır.

İliklerine kadar liberal kalan La Fayette, Napoléon'la 1802'de bağını koparır ve 1815 yılına değin ortalıktan çekilir. Yüz Gün sıralarında, milletvekili olacak (1815 Mayısı) ve, Waterloo'dan sonra da, İmparatorun tahttan çekilmesini isteyecektir.

Restorasyon döneminde ise yeni bir muhalefetin içinde yer alacaktır.

Gerçekten, La Fayette, 1818'de Sarthe'da seçilir ve liberal hareketin başlarından biri olur. 1821'de de Karbonari hareketine katılır; ihtiyatlı davranmak koşuluyla, kimi komplolara girer; İspanya'ya karşı savaşı protesto eder. 1824'te rejim, kendisini seçimlerde safdışı bırakmayı başarır; o da, Birleşik–Devletler'e, son bir görkemli yolculukta bulunur: 182 kent ve kasabada ağırlanır. Bu yeni saygınlık sonucunda, 1827 ve 1830'da Seine–et–Marne'da yeniden seçilir.

Büyük Devrim'in hatırı sayılır son kişiliği olarak, 1830 Devrimi'nde ve ertesinde yeni bir eylem dünyası içine girer: Eski milli muhafız komutanlığı unvanına yeniden kavuşur; ne var ki, halk katındaki saygınlığından, cumhuriyetin gelişini kolaylaştırma yolunda yararlanmaz; kararsızlığı, Orléans Dükünün tahta çıkışını kolaylaştırır. Dük'ü, 31 Temmuzda Belediye binasında karşılarken söylediği şudur: «İşte Cumhuriyetlerin en iyisi!». Bununla beraber, yeni rejim, kendisinden sıyrılmak isteyecek; askerî görevini geri alacak ve, ölümü cumhuriyetçi başkaldırılara yol açacak olan –ün-

lü muhalif– General Lamarque'ın arkasından (1832), tam bir kopuş olacaktır.

Yaşamının son yıllarını, La Fayette, halklarının özgürlüğü için mücadeleye adar, özellikle de Polonyalıların özgürlüğü adına; yıllar önce, Amerikan bağımsızlığı için çarpışırken duyduğu heyecanla yapar bunu.

1834 yılında Paris'te ölür.

XIII

FOUCHÉ

Devrim'le Napoléon döneminin en önemli kişiliklerinden biri, ama en tartışmalı kişiliklerinden biri de. Entrika bir hünerse, onun –belki– en nadir örneklerini o koydu ortaya; modern polisin kurucusu olma sıfatını da başta o taşıyor.

Fouché'yi kasdettiğimizi anlamışsınızdır.

Joseph Fouché, 1759'da Nantes'a yakın Le Pellerin'de doğdu. Bir kaptanın oğluydu. Papaz okulunda okudu. Çalışkan ve dindar bir öğrenciydi. Ancak papaz olmadı; Oratoire tarikatinin çeşitli kolejlerinde, bu arada Arras'da öğretmenlik yaptı; Robespierre ve Lazare Carnot ile tanışması da Arras'da oldu ve onların etkileriyledir ki, yeni düşüncelere çevirdi yüzünü.

Nantes'da öğretmenlik yaptığı sırada, 1792 Eylülünde, Aşağı–Loire'dan Konvansiyon'a temsilci seçildi. Mecliste, sağ kanadın sıralarında oturdu önce, ama 1793 Ocağında kralın ölümü lehinde oyunu kullandı; sonra çeşitli kaygılarla, birden aşırı sola, Montanyar'ların safına geçti. O saflarda bütün hünerini ortaya koyup gözde bir kişi olacaktır. Taşraya, görevle gönderilir; orada «tam devrim»in bir yandaşı olarak, ateşli bir Jakobinizmi sergiler. İlk görevi Nièvre'dedir: «İstifçilerle tekelciler»e karşı sert önlemler alır; kürsüye tırmanıp Brutus'un erdemlerini göklere çıkarır; Hıristiyanlığa karşı savaş açar. Yayınladığı 9 Ekim 1773 tarihli ünlü bir karar, şu cümleyle sona ermektedir: «Ölüm,

sonsuz bir uykudur»; aynı cümleyi, tutar bir mezarlığın kapısına da astırır. Bir başka yerde, Moulins'de, kiliselerdeki ayin eşyasını yaktırır ve Kamu Selameti Komitesi'ne –göğsünü gere gere– şöyle yazar: «Bağnazlığı yıldırım çarpmıştır!»

Arkasından, 10 Kasım 1793'te, Collot d'Herbois ile beraber Lyon'a geçer. Kentte, daha önce, Jakoben'lerin başı, Joseph Chalier, giyotine çıkarılmıştır. Misilleme diye, korkunç bir terör kurar Fouché: Mitralyöz ateşi, kurşuna dizmeler, giyotin, kırar geçirir halkı. Her iki görevli de ilân ederler: «Kanlı cesetler korku salsın ve halkın mutlak gücünü göstersin!»

Bu aşırılıklar, başta Robespierre olmak üzere, Paris'i kaygılandırır; Fouché'nin dine karşı politikası da irkiltmiştir; Robespierre'i, ayrıca kuşkulandıran, onun, Hébert'cilerle işbirliği içinde olup olmadığıdır. Sonunda, 1794 Martında Paris'e çağrılır. Ancak, kuşku altındaki öteki kişilerden çok daha başka, öylesine savunur ki kendisini Fouché, Jakoben'ler Kulübü'ne başkan seçilir; ne var ki, Robespierre saldırılarını sürdürür ve güç bela attırır kulüpten.

Tehlikeyi sezen Fouché, karanlıkta görecektir işini.

Robespierer'in düşmanlarıyla ilişki kurar; «korkuları ve kinleri gizlice körükleyerek», 9 Thermidor'un başarıyla sonuçlanması için çalışır: Kuşkusuz başıyla oynar; ancak, Devrim'in belli bir aşırı çizgisini savunma inancıyla hareket ettiği de düşünülebilir. Ne olursa olsun, Fouché, Thermidor dramının başlıca oyuncularından biri de olsa, Thermidor'cuların politikasıyla hiçbir zaman uzlaşmadı. Nitekim, 1794 sonbaharından başlıyarak, Babeuf' le ilişki kurar ve gazetesini yayınlaması için ona sermaye sağlar; Sırt'takilerin, yani darma–duman edilmiş Montanyar'ların en tepe noktasında tutunup gericiliğe karşı direnmek istiyenlerin eylemine de kayıtsız kalmamışa benzer. Thermidor'cular omuz verdiği halde,

eski cinayetlerini unutmayan sağ, 1795 Ağustosunda tutuklanmasına karar verir.

Direktuvar'ın kuruluşundan hemen önce çıkarılan bir genel afla serbest bırakılınca, Fouché, siyaset sahnesinden çekilir; ailesiyle beraber yokluk içinde çetin yıllar geçirir; kuşkusuz, karanlık uğraşlarla geçimini sağlar. Bu arada, gerçekliğe bakıp çıkardığı bir ders vardır ki, o da şudur: Devrimci şiddet sona ermiştir ve hemen geri dönüp yeniden başlaması olasılığı da yoktur; boş çabalar içinde kırılıp parçalanmaktansa, olayların yeni akışı içinde, tehlikelerden olabildiğinde «sakınarak» yer almak gerekir. Olması gerekene engel olmamalı, giderek yerinde olması için yardım etmeli; ve, herşeye karşın, Devrim'den kurtarılabilecek ne ki var, onun uğruna herşeyi yapmalı. 1815'te, kuyruklarından birine şunu söyleyecektir: «Niçin kaçıyorsunuz, herzaman su üstünde kalmayı bilmeli!» Böylesi bir anlayış, kuşkusuz, el altından uzlaşmalara, giderek ardı ardına ihanetlere mahkûm ederdi insanı. Fouché için de öyle oldu. Ancak, onun için akla gelebilecek bütün töhmetler yapılabilir; sadece şunların dışında: Özel yaşamında ahlâksız değildi; siyasal yaşamında deha sahibiydi; davranış çizgisine bağlılığını alabildiğine sürdürdü.

Bu davranış çizgisini, Barras'la Sieyès, kendisini, 20 Temmuz 1799'da Zaptiye Nazırlığına getirir getirmez uygulamaya başlıyacaktır. Gerçekten Barras, kralcı gelişmelerden kaygılandığı için, Jakoben kişilere dayanmanın aranışı içindedir. Böylece, Fouché unutulmaktan kurtulur; 1798'de tam yetkili bir temsilci olarak Torino'ya ve La Haye'e gönderilir ve oralarda, aşırı – Jakoben kimi eylemlerde bulunarak gölgeden sıyrılır. Direktuvar'ın Zaptiye Nazırlığına getirildiğini de oradayken öğrenir ve görevine koşar hemen.

Neler yapar?

Nezarete adımını atar atmaz, Fouché, bir bildiri yayımlar: «İçerde asayişi yeniden kurma görevini üstlendim: Cumhuriyetçilere karşı girişilen öldürme ve baskı eylemle-

rine son vereceğim; hainlerin komplolarını durduracağım» der. Dediğine bağlı kalarak, sola da vurur, sağa da: Jakoben'ler Kulübü'nü kapatır ve yayınlarına son verir; aynı zamanda kralcıların gazete ve broşürlerine de el koyar. Bu eylemleriyle, «düzen yandaşları»nın sempatisini toplar. Ancak, bunların yanı sıra, yaptığı bir başka önemli şey daha vardır Lyon terörcüsünün: Polis örgütünü baştan aşağıya yeniden kurar. Fişleriyle, her çevreden seçtiği muhbirleriyle, sıradan meyhanelerden en kibar salonlara değin yerleştirdiği gözetlemecileriyle, alabildiğine örgütlü dev bir araç vardır elinin altında.

Kuş uçurtmaz!

Olması gerekene omuz vermek: Derin kavrayışı sayesinde farkeder ki, Direktuvar çökecektir. Dönemin yükselen yıldızı ise Bonaparte'tır: Ona döner ve kurtarılabilecek ne ki var kurtarmak için, 18 Brumaire darbesine yardımcı olur; «hükümeti uyutma» görevini üstlenir ve darbenin ertesinde nazırlığının sürdüğünü görür. «Polisin tek görevi vardır der, o da sosyal düzeni sürdürmektir». Fouché, sağ'a karşı sert olsa da, ılımlı bir politika uygular; hatta Bonaparte'a şunu tanıtlamayı çabucak başarır: Saldırının asıl elebaşıları Jakoben'ler değil, kralcılardır. Öte yandan, Bonaparte, Fouché'nin elindeki büyük güçten kaygılanmaz da değildir; 1802 yılında, bir yanlışını yakalar ve, azletmek de istemediği için, tutar nazırlıktan alır senatör yapar. Ancak, onun gidişiyle, polis örgütü öylesi bir anarşi içine düşer ki, İmparatorluk ilân edilince, Fouché, 10 Temmuz 1804'te, yeniden eski koltuğuna oturur.

Kırk beş yaşındadır o sıralar. Yüzü garip bir solgunluk taşıyan ve, Charles Nodier'nin deyişiyle, «acayip ve doymak bilmez bir sabitlikteki bu tirşe gözlü» adam, alaycı ya da sinsi bakışıyla sindirir ve kimi zaman da dehşete düşürür. Napoléon, İmparatorluk idaresinin bütün köşe–bucağını tanıyan bu insanı sevmese de takdir eder. Fouché, mesleğini hakkıyla bilir ve hep vazgeçil-

nez olarak görülür. Makamına yeniden geçtikten sonra, ıatı yöresindeki kralcıların eylemlerini felce uğratır ve geici basının belini kırar. O andan başlıyarak saygınlığı da ırtar. O kadar ki, İspanya seferi sırasında, Napoléon'un bu ıadireden sıyrılamıyacağını sanıp, Talleyrand'la beraber, oası bir halef, Murat üzerinde anlaşır. İmparator, durumu ğrendiğinde, fırlatıp atacak yerde, hoş tutar yine de; çünü, gereksinmesi vardır ona. Çok geçmeden, Otranto Düü de olur (1808). Ertesi yıl Napoléon'un bir Avusturya ırensesiyle evlenme niyetini öğrenir; Devrim aleyhtarı geişmelere yol açacağı düşüncesindedir bunun; vazgeçirmek ster. Dahası, Bonaparte'ın sürdürdüğü fetih politikasınlan kaygılıdır; böyle giderse, kralların düşmanlığına, halkarın düşmanlığının da ekleneceğinin bilinci içindedir. Buadan kalkıp, Londra ile gizli görüşmelere girişir. Durumu ğrenen İmparator, çılgına döner ve görevine son verir. 'erine Savary'nin geçeceğini öğrenince, Fouché, bütün olis fişlerini yok eder; dahası, İmparatorluk ailesinin kini mektuplarını da beraberinde götürmek cesaretini kenlinde bulmuştur.

Bir küçük parantez dışında, Yüz Gün'e değin araları çık kalacaktır Bonaparte'la.

Olması gerekene omuz vermek: 1815'te, Fouché, Naoléon'un kaçınılmaz düşüşünü görür. Bourbon'larla ilişkie geçer. Ancak, Napoléon Elbe'den tekrar Fransa'ya ayak astığında, yeniden saf değiştirir. Yüz Gün sırasında, İmpaator, yetenekli kişi bulamadığı için, bir kez daha göreve etirir Fouché'yi. Deneyimli nazırının önerdiği ılımlı bir olitikadır. Waterloo felâketinden sonra kurulan geçici hümetin başkanıdır ve ikinci Restorasyon'un gelişini bizzat azırlar. 6 Temmuz 1815'te, XVIII. Louis'nin adamlarıyla örüşmelerin sonunda, kralın nazırı olur ve, ertesi gün, alleyrand'la beraber, hükümdara bağlılık andı içer. Ne var i, 28 Temmuzda, kralcıların terörüne karşı mücadele geekliliği hakkında, valilere emir yollar; ağustosta, krala da

bu konuda çeşitli raporlar verir. Ancak, kendisinden tiksi nen aşırı kralcılar ayağını çabuk kaydırırlar. Fransa'da kalması arzu edilmediği için, Dresden'e temsilci olarak gönde rilir; arkasından, XVI. Louis'nin idamına oy verenleri cezalandıran kanuna göre sürgüne yollanır (1816). Bir süre Almanya'da yaşıyacak, sonra Trieste'ye çekilecektir. Orada, «korkunç geçmişinin başa iş açacak tehlikeli kalıntılarını» yaktırdıktan sonra, 26 Aralık 1820'de ölür.

Kralcı bir düşmanı, Napoléon'a verdiği bir notta şöyle demişti: «Mösyö Fouché, Zaptiye Nezaretini, İmparatorlu ğu savunma nazırlığından çok, İmparatorlukta Devrim'i savunma nazırlığı haline getirdi». Kimi tarihlerde açık verdiği aşikâr da olsa, ilginç bir değerlendirme. Chateaubriand'ın, arkasından verdiği insafsız hükmü de biliyoruz: «Vahşi hay vanlar arasında, giyinmiş bir sırtlan görünümündeydi; kan kokuyordu soluğu». Öyle derler, üç çeşit fiş tutarmış: Biri Bonaparte'cılara karşı, biri kralcılar, bir öteki de cumhuriyetçiler için.

Arkaya bıraktığı **Anılar**'ı bile sorun olmuştur.

Esrarlı adam, bütün bildiklerini, kimbilir, beraberinde götürdü belki de...

XIV

XVI. LOUİS VE MARİE–ANTOİNETTE

Fransız Devrimi, bir burjuva devrimi olarak, feodal ayrıcalıklara ve kurumlara karşı ortaya çıkmıştı. Başlarda, krallığa da son vermek gündeminde yoktur. Fransız aristokrasisi ve kral, bir parça uzak görüşlü olabilselerdi, burjuvaziyle bir «anayasalı monarşi» üzerinde anlaşmak mümkün olabilirdi. Ne var ki, öyle olmaz. Devrim, doruğuna tırmanırken, krallığa da son verip Cumhuriyet'i ilân eder; XVI. Louis ve bu arada Marie–Antoinette giyotine çıkarlar.

Onların öyküsü de giriyor konumuza.

XVI. Louis, 23 Ağustos 1754'te doğdu. XV. Louis'nin torunuydu. Babasının ölümüyle veliaht olur ve, XV. Louis'nin ölümüyle de, 10 Mayıs 1774'de tahta çıkar; 1770'te de, Avusturyayla bağlaşıklık pek önemli görüldüğü için, İmparator I. Franz'la Maria–Theresia'nın kızı Marie–Antoinette'le evlendirilir. Dört çocuğu olacaktır ondan. «Avusturyalının düğünü» de, sıkışıklıktan yüzden fazla kişinin ölümüne yol açtığı için, halk arasında kötüye yorulur; arkadan, zengin bir mizah da eklenecektir söylenenlere. Çünkü kral, bedenindeki bir anormallik yüzünden, ancak yedi yıl sonra, o da bir ameliyat geçirerek halvet olur eşiyle. Daha önce de, kadınların itip kaktığı bir tiptir. Durum böyle olunca, kraliçe de, yaşamın zevklerine verir kendini: Balolar, eğlenceler ve bu arada aşklar; duymayan kalmamıştır, İsveç sarayından Albay Axel Fersen aşığıydı. Strasbourg'ta o yıllar basılmış bir altın paranın üstünde kralın kabartmasına bir

de boynuz takılmıştır ve Paris'te, bir yerden bir yere geçip giderken, kadın satıcılar bağırırlar arkasından: «E, bir çocuğun olsun artık!»

Kral yumuşak, babacan ve iyi niyetli bir kişidir; lalasından ciddi bir edebiyat, tarih ve coğrafya kültürü edinmiştir; ancak, krallık görevi için de yetersizdir öğrendikleri, hem kendini de sıkmaktadır bu konu. Aslında, özel bir yaşam için yaratılmıştır; sofra zevklerinden hoşlanır, av meraklısıdır ve çilingirliğe eli yatkındır. Hantal, kaba görünüşlü, davranışları sıradan bir kişidir. Düşünce dünyası da ona göre; hem de 1790'da, bir av partisinden dönerken söylediği şu söz, yanındaki bir görevliyi hayretler içinde bırakır: «Benim gibi yiyen, içen, iyi uyuyan, gülen, dünyanın en neşeli insanından ne beklenebilir?». Sofrasında bulunan Avusturya elçisinin söylediği de şu: «Yiyip içerken öylesi ölçsüzlük içinde ki, aklını yitirecek gibi oluyor». Reims'te, tacı başına koyduklarında, «sıkıntı veriyor bana» der; kendisine istifasını sunan Malesherbes'e verdiği yanıt da hoş: «Ne kadar mutlusunuz! Ah, bir de ben yerimi terkedebilsem!» Devlet işleri için bu deneyimsizlik ve gönülsüzlüğe, kararsızlık ve karakter zayıflığı da eklenir. Bir tarafı seçip bağlanmakta güçsüzdür, bütün etkilere açıktır; konuştuğu kimse değişince düşüncesi de değişir, öyle olduğu için de, Necker'le liberal ve reformcu ise, arkadan Marie-Antoinette'i dinler, otoriter ve tutucu olur; akşam söylediğini ertesi sabah yerinde bulmaz. Arada sallanıp duran bir kişi olarak, doğaldır ki ne eşine güven verir, ne kardeşlerine, ne nazırlarına, ne de uyruklarına; halk arasında, iradesi yerinde değil diye adı çıkmıştır. Sözüne kimse güvenmez, çoğu kez de ikiyüzlü ve kalleş olarak görülür. Asası elinden düşmüştür; herkesten fikir sorup öğüt bekler ve her gelenin yüzüne bakarken şunu sorar gibidir: «Ne yapmalı? Ne yapabilirim?». Bir gün, Rivarol , terbiyesini bozup şöyle diyecektir:

«Kral olunuz lütfen!»

XVI. Louis'nin hükümdarlığı on dokuz yıl sürdü; ülkede sosyal ve iktisadî temelleri sarsıp, bütün bir Eski Rejim'i yerle bir edecek güçlüklerle doludur o yıllar. Bol hasadla kötü hasadın biri gelir, biri gider; iktisadî durgunluk ve kıtlık, kuraklık ve hayvanlar arasında salgın, köylüyü perişan eder. Calonne'un, Fransa'dan çok daha ileri bir teknik aşamada bulunan İngilizlerle, 1786'da sakınmadan yaptığı Eden–Rayneval antlaşması sonunda, Britanya'nın sanayi ürünleri ülkeyi istila eder; köyde ve kentte zanaatçıları bir iflâs dalgası içine atar. Köylünün yaşadığı yaşam değilken, feodal haklar, kilise ondalıkları ve krallığın saldığı vergiler çılgına döndürür insanları. İnişe geçtiği bir sırada, tarihin bir aykırılığı olarak, kralın destek olduğu soylular sınıfı da köylülerin gırtlağına sarılmış, eski defterleri karıştırmaktadır; ondan yolduğuyla saray yaşamını sürdürmenin arkasındadır ve böylece, devrimci hareketin içinde un–ufak olmadan önce, onu hızlandırmaktadır yaptıklarıyla. Ruhban da bölünmüştür: Skandal içinde yüzen ve düzeyi düşük yüksek ruhbanın yanı sıra, «aşağı ruhban», halk çocuğudur, demokratik düşüncelere açıktır; kökeniyle, okuduklarıyla ve kiniyle, bir hareketin içine atılacak durumdadır. İktidara ulaşmak için eşitlik arkasından koşan burjuvazi, köylüleri ve kentlerin sıradan halkını yanına katmanın aranışı içindedir. Bu uyuşmazlıklara hakemlik edebilmek için, tahtın, ne siyasal, ne idari ve ne de sosyal bir felsefesi vardır artık; Rivarol'un deyimiyle, «tacı gözlerini kapatmış» bir halde, uçuruma doğru koşmaktadır; dahası, Mason localarının istilâ ettiği orduya da güvenemez durumdadır.

XVI. Louis'nin hükümdarlığı böyle bir ortamda başlar ve sürer.

Yeni kral, XV. Louis dönemiyle bağları koparmak amacıyla, Louis le Sévère'i göreve çağırmak isterken, Pompadour için yazdığı iğneleyici bir şiir yüzünden eski kralın

gözünden düşmüş Maurepas'yı dâvet eder. Kamuoyunun isteklerine uygun hareket ettiği inancıyla, Maupeou ile Terray'ı azledip parlömanları yeniden toplantıya çağırır; bu sonuncu önlem, ayrıcalıkluların iktidarını ihya etmek demektir. Kral, çeşitli nazırlıklarında, «namuslu adamlarla çevrili» durumdadır: Dışişlerinde Vergennes, harbiyede Saint-Germain, bahriyede Sartine, Saray için Malesherbes vardır; daha da önemlisi, maliyeye Turgot getirilmiştir. Turgot, iflâslara yol açmadan, vergileri arttırıp borçlanmalara baş vurmadan, bütçede tasarrufa giderek, mali bunalıma bir çözüm aranışı içindedir; genel zenginliği geliştirerek de, eski vergilerin verimini arttıracaktır. Buradan kalkarak, tahıl ticaretini serbest bırakır; bu da, «unlar savaşı»na yol açar. Bu arada, korporasyonları ve krallık angaryasını kaldırır; bu sonuncunun yerine, herkesin maliye karşısında eşitliği ilkesini getiren bir vergi koyar. Bu tasarruf politikası ile eşitçi tasarılardan irkilen ayrıcalıklılar parlömanlar yoluyla krala uyarılarda bulunurlar. XVI. Louis, bir an için tutar nazırını; sonra, Marie-Antoinette'in ayartmasıyla istifasını ister (31 Mayıs 1776). Yerine geçen Clugny de Nuits, Turgot'nun kararlarını yürürlükten kaldırır ve kral da maliyeye Necker'i çağırır; Cenevreli bir protestan bankacı olan Necker, maliyeye bir çekidüzen getirir, doğrudan vergileri arttırıp bütçede tasarrufu çoğaltır. Ne var ki, Fransa'nın desteklediği Amerikan Bağımsızlık Savaşı, felâkete götürür bütçeyi. Parlömanlar, Saray takımı ve genel mültezimlerin karşısına geçtiği Necker, kamuoyuna hitapla **Krala Hesap** diye bir kitap yayınlar; orada, pek de doğru olmayarak, gelirlerin giderlerden çok olduğunu söylerken, Saraya ve ondan otlananlara ayrılan korkunç rakamı serer gözler önüne. Yine Marie-Antoinette'in araya girmesiyle azledilir (19 Mayıs 1781). Joly de Fleury ile Lefèvre d'Ormesson (1781-1783)'dan sonra, kraliçe, yâranı Kont d'Artois ile Polignac'ların koruduğu Calonne'u getirtir göreve: O da, Necker'in Amerikan savaşı sıralarında yaptığından

çok daha fazla olarak, 487 milyonluk bir borçlanmaya gidip Hazineyi yağmalar; Turgot'nun toprak vergisini yeniden gündeme getirmek isterse de, bir eşraf meclisi oylamayı reddeder. Calonne, ayrılmak zorunda kalır ve Marie–Antoinette, Toulouse Başpiskoposu Loménie de Brienne'i çağırtır göreve; onun yaptığı da, Calonne'un tasarılarının başarısız bir uygulamasıdır. Eşraf, malî kararları reddettiği için görevden alınır; onun gibi reddeden ve Etats–Généraux'nun toplantıya çağrılmasını isteyen parlöman da sürgüne yollanır, ancak karışıklık çıkınca yeniden çağrılır. Dük d'Orléans tekrar karşı durup, «yasaya uygun değildir bu!» der; kral yanıt verir: «Uygundur, çünkü ben istiyorum!». Kral, parlömanı feshetmeğe hazırlanırken, Paris'te ve çeşitli kentlerde başkaldırılar patlak verir; Grenoble yakınında Vizilles şatosunda, soyluların, ruhbanın ve Tiers Etat'nın 600 temsilcisi bir araya gelip, Etats Généraux toplantıya çağrılmadığı sürece, vergi ödememeye çağrıda bulunur ülkeye. Devlet kasasında 400.000 frank vardır. Brienne, Etats Généraux'nun çağrıldığını haber verir (8 Ağustos); yerine Necker geçer (25 Ağustos) ve Tiers Etat'nın temsil gücünü iki katına çıkarır.

1789'da, gerçekten Devrim başlar.

Ne var ki, Devrim karşısında, XVI. Louis, çeşitli etkiler arasında oradan oraya savrulup kararsız ve çelişkili bir politika uyguladı; burjuvaziyi iktidarın fethine doğru götüren büyük harekete dayanmaktan çok, aristokratik tepkiye yaslanıp mutlakiyeti kurtarma amacıyla, bir artçı savaşı sürdürdü. Pek bilinse de yaptıkları, özetliyelim: Kendini Ulusal Meclis olarak ilân eden Tiers'in kararına karşı çıktı önce ve toplantıların yapıldığı salonu kapattırdı; «Jeu de Paume» adıyla karşılaşınca, zümreler halinde oy vermeyi dayattı ve sonunda boyun eğip ortaklaşa toplanmayı emretti. Marie–Antoinette ile

Kont d'Artois'nın etkisi altında, yeniden zorlayıcı önlemlere dönüp, yabancı alayları Paris dolayında topladı, Necker'e yol verdi ve böylece Bastille'in alınışıyla sonuçlanan olayları kışkırttı. Bu kez tekrar boyun eğip Belediye binasına gelerek, aslında iktidarının düşüşünü onaylayan üç renkli kokardı kabul etti, Necker'i göreve çağırdı; ama öte yandan, **İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi** ile, feodal rejimi ortadan kaldıran Meclis kararlarını onaylamayı reddederek, direnişe geçti. Hiddete kapılan Parislilerce başkente getirildi ve onların tutsağı olacaktır artık; federasyon bayramında Anayasaya uyacağı hakkında and içti. Ruhbanın yeni statüsüne karşı çıkıp, dışarıya kaçıp gitmişlerin, doğu sınırında karargah kurmuş –kendine sadık– birliklerin eylemine ve Avusturyalıların müdahalesine bel bağladı. Bunun bir sonucu olarak, sınırdaki Bouillé'nin ordusuna katılmak üzere, çoluk–çocuk Paris'i gizlice terketti; ne var ki, Varennes'de tutuklanıp bir kez daha Paris'e getirildi. Cumhuriyetçiler tahtından indirilmesini istiyorlardı; ancak Meclis, durumunu askıya aldı; bu ise, Champ–de–Mars gösterilerine yol açtı ve üzerlerine ateş açılarak dağıtıldı yığınlar. Kurucu Meclis bölünmeden önce, hükümdara anayasal haklarını yeniden verdi. Jironden'lerle, tarihin bir aykırılığı diyebileceğimiz bir anlaşma içinde, devrimci orduların yenileceği inancıyla, «Bohemya ve Macaristan kralına» savaş açtırdı. İlk yenilgiler üzerine, Jironden'ler Meclis'ten, kamu selameti adına önlemler çıkarttılarsa da, vetosuyla karşı çıktı onlara. Bunun sonucu patlak veren 20 Hazirandaki halk hareketine kafa tuttu. Krala karşı en ufak birşey yapıldığında Paris'i yerle bir edip halkı kılıçtan geçirmekle tehdit eden Brunswick'in bildirisi, 10 Ağustos olayına yol açtı: Komün'ün çağrısı üzerine, seksiyonlar ve federeler İsviçreli askerleri öldürdüler ve Tuileries Sarayını bastılar. Meclis'e sığınmaktan başka çaresi olmayan XVI. Louis, görevinden alınıp Temple Kilisesinin bir köşesine

hapsedildi. Ertesi gün, Konvansiyon'un oturumu açıldığında, krallığa son verildi ve Cumhuriyet ilân edildi.

Eski kralın yazgısını çizmek kalıyordu geriye.

Sarayda demir çekmecelerin bulunmasından sonra, bir dava açmak kaçınılmaz olmuştu; çünkü, ihanetin yeni kanıtları vardı bunlarda. İtiraz olarak, Anayasanın, kendisini dokunulmaz ve sorumsuz saydığı ileri sürüldü; bu sava karşı Robespierre, bir kamu selâmeti önleminin söz konusu olduğu yanıtını verdi. Üç savunmacısı vardı sanığın. Dava sonunda, «Louis Capet», ulusun özgürlüğüne ve devletin güvenliğine karşı komplo kurmaktan suçlu görüldü. Davanın, yürüyüşü bakımından hiç de hakkaniyete uygun olmadığı söylenir: Suçlamak için bütün önlemlere başvurulmuştu; dahası, Konvansiyon üyeleri, hem suçlayıcı hem yargıç durumundaydılar ve önceden hükmü vermişlerdi. Öyle de olsa, zayıf bir çoğunlukla ölüme karar verilir.

21 Ocak 1793'te de, bütün ömrünce gösteremediği bir yücelikle, giyotine yürür.

Marie–Antoinette'e gelince... İmparator I. Franz'la İmparatoriçe Maria–Theresia'nin küçük kızıydı. Savsaklanmış bir eğitim gördü; politika gereği evlendirildiği kocası da savsakladı kendisini. Güzel, uçarı, şakacı kadın, zaten nazik durumdaydı; 1774'te kraliçe olunca, kuşku verici ziyaretleri, hesapsız harcamaları, aldırışsız tavırları yüzünden, hızla halkın gözünden düştü. İftiralar da eklendi bunlara; çocuklarının kraldan olmadığı bunlar arasındadır. Fransız elçisi Mercy d'Argenteau'nun anlattıklarına bakıp annesi Maria–Theresia, «felâketine koşar adımlarla gidiyor kızım» diye, olacak–biteceği yıllar öncesinden haber verecektir. Büyük bir bölümü Amerikan savaşından bilinen maliyedeki açık, çok geçmedi kraliçenin çılgınca giderlerine bağlandı. Son olarak, «gerdanlık davası», tuz–biber ekti herşeye: Kardinal de Rohan, kraliçenin sevgisini kazanmak için, pek pahalı bir gerdanlık almış armağan etmişti. İşin dedikodusu yapılıp da davaya döküldüğünde, parlöman

kardinali akladı; kararın gerekçesinde, «bir kraliçeyi baştan çıkarmayı kolay bir iş olarak görmek suç değildir», deniyordu.

Devrim öncesinde saygınlığı on paralıktı kısacası.

Devrim patlak verdiğinde ise, Marie–Antoinette, harekete karşı direnmenin başına geçti. Mutlakiyetçi gelenek içinde yetiştiğinden, halkcı özlemleri anlıyamıyordu; anayasalı monarşi ilkesine olsa olsa düşman olabilirdi. O güne değin ne sevgi ne de saygı beslediği kralı, böylece duraksamalı ve çelişkili bir politikanın içine itti. Selameti yalnız yabancı müdahalesinde gördüğü için, La Fayette'le Mirabeau'nın desteklerini arka arkaya reddetti. Kralın dışarıya kaçması konusunda beynine girdi; ve Avusturya'yla savaş patlak verdiğinde ise, General Dumouriez'nin planlarını Viyana sarayına ulaştırdı. Tuileries'nin ele geçirilmesinden sonra, XVI. Louis ve çocuklarıyla hapsedildiği Temple Kilisesinden, bir süre sonra bir başka hapishaneye götürüldü; oğlundan da ayırmışlardı bu arada. Sonunda, 14 Ekim 1793'te, Devrim Mahkemesi'nin önüne çıkarıldı ve 16 Ekimde, yurda ihanetten ölüme mahkûm edildi. Suçlanırken, sekiz yaşında oğlunu baştan çıkardığı da ileri sürülerek onuruyla oynanmak istenmişti. Buna karşı söylediği ünlüdür: «Yanıt vermediysem şundandır der, bir ana hakkında böylesi bir suçlamaya doğa karşıdır; burada bulunan bütün anaları tanık tutuyorum buna!». İdamına karar verildiği sabahın saat dördünden birkaç saat sonra, Devrim alanına götürürler onu da. Öyle derler, daha otuz sekiz yaşında olduğu halde, altmışında görünüyormuş; çünkü, Varennes'den gerisin geri getirildikten sonra, bütün saçları ağarmış imiş. Giyotine, onurunu koruyarak yürür o da. Son korkusu, halkın kendisini paramparça etmesiymiş.

Ne var ki halk, bir başka büyük kavganın içindeydi o sırada.

XVI. Louis ve Marie–Antoinette: Tarihin aktörü olabilirlerdi, oyuncağı oldular oysa!

XV

NAPOLÉON BONAPARTE

İnsanlık tarihinde, adı kitlelere en çok yayılmış insan, Napoléon Bonaparte'tır hiç kuşkusuz; ama 150 yılı aşkın bir süreden beri, üzerinde en çok tartışılan kişiliklerden biri de o. Kimine göre, bu «garip» general, Fransız halkına boyunduruk vurup, doymak bilmez tutkusuna feda etmiştir onu. Kimine göre ise, dâhi bir asker ve devlet adamıdır; modern Fransa'nın ve Avrupa'nın kurucusudur. Ünlü sözlük ve ansiklopedi yazarı Pierre Larousse'un, okuyucularına onu nasıl sunduğunu da biliyoruz: «Cumhuriyetçi general; 1769'da Ajaccio'da doğmuş, VIII. yılının 18 Brumaire-'inde Paris'te ölmüştür». Ancak unutmamalı, bir tarihte iktidara zorla el koyan bu insan, kimi zaman sadakatsiz de olsa, Devrim'in mirasçısı oldu; sıfatları arasında biri de şu: «Çizmeli Jakoben!»

Böylece, Fransız Devrimi'nin büyük kişiliklerinden bahsedip de ondan bahsetmemek, doğru olmaz.

Napoléon Bonaparte, 15 Ağustos 1769'da, Korsika'nın Ajaccio kentinde doğdu. Korsika da, onun doğuşundan iki yıl önce, Cenovalılarca Fransa'ya satılmıştır. Aile, bir küçük soylu aile ve kalabalık: Ana–babanın yanı sıra, beş oğlan ve üç kız! Daha önce direnmeci Paoli'nin yanında savaşmış olan baba, oğullarından ikisi için burs elde eder: Genç Bonaparte, Autun'da (1779) ve Brienne'de (1779–1784) okuyacaktır. Yenilgiye uğramış bir ülkenin çocuğu olmanın ezikliğinin yanı sıra, serde Korsikalı gururu da

var: Öğretmenlerinden biri, bir gün ceza diye diz çöküp yemek yedirtmek ister, çocuk direnir: «Hayır der, Mösyö, diz çökerek değil, ayakta yiyeceğim. Benim ailemde, ancak Tanrının önünde diz çökülür!». Çalışmalarına gömülür bu arada: Yer gibi okur kitapları; en başarılı olduğu ders de matematiktir. O yüzden de, 1784'te Paris Krallık Askeri Okulu'nun giriş sınavlarını kazanacak ve 1785'te topçu teğmeni olacaktır. O sırada baba ölür; genç teğmen, güdük aylığından anasına ve kardeşlerine de yardım eder. Kendisini hiç terketmiyecek bir okuma tutkusu vardır: Gözde yazarları arasında, Rousseau ve Voltaire gibi filozoflar ve Mably, Mirabeau ya da Necker gibi siyaset kalemleri bulunuyor. Ancak, asıl ilgisi, tarihçiler, coğrafyacılar ve askerlik sanatını anlatanlardır.

En iyi biçimde hareket edebilmek için, önce öğrenmek gerekir: Kuralı bu!

1793 yılına değin, bir Fransızdan çok Korsikalı hisseder kendini; ancak, kendisine hiçbir şey vermeyecek olan ülkesinden de kaçar ve Fransa'ya gelir. Ailesi, Marsilya'da güç yıllar geçirir. 1793 Fransası da çetin koşullar içindedir: Ülke, dört bir yandan tehdit altındadır ve krallar Avrupası, genç Jakoben Cumhuriyeti yok etmenin arkasına düşmüştür. Bonaparte, Jakoben olur; o andan başlıyarak, artık Fransızdır da. kurtarılması gereken bir yurt vardır. Montanyar'ların Cumhuriyetine bağlılığını bir kitapçıkda dile de getirir. Halk kitleleri karşısında tavrı ise horlayıcıdır: Çoğu Fransız gibi, o yığınların eylemine bir yön vermek gerektiği düşüncesindedir; yeteneklerin ve zenginliğin yurdunu yaratmak için onlardan yararlanılmalıdır. «Yurttaş» Bonaparte'ın önüne, bir fırsat da çıkmıştır yurtseverliğini göstermek için: Toulon'un İngilizlerden boşaltılmasında, başında bulunduğu topçu birliğinin büyük yararlığı görülür. Robespierre'in kardeşi, genç subaydan «olağanüstü» diye bahsedecektir Paris'e. Göz doldurucu bir sonucu vardır bütün

bunların: Kamu Selâmeti Komitesi, tugay komutanı yapar kendisini.

Montanyar'lara bu yakınlığı, 9 Thermidor'dan sonra, bir ara gözden düşmesine yol açacaktır.

Ancak, kralcı tehlike uç verince, talih de güler yüzüne: Barras, göreve çağırır Bonaparte'ı (1795); o da, 13 Vendémiaire'de, tepeler gericileri. Cumhuriyetçiler yanında büyük bir saygınlığı vardır. Gönlü de şenlenmiştir: Barras, eski metreslerinden biriyle, Joséphine'le tanıştırır onu. Bonaparte 27, kadın 33 yaşındadır; tutulurlar birbirlerine ve 9 Mart 1796'da evlenirler.

Arkasından, İtalya ordusunun başına getirilir.

Orduyu, büyük bir disipline kavuşturur ve onunla Avusturyalıları yenilgiden yenilgiye uğratır. Fransa'nın büyük kazançları vardır ve zafer kazanmış general artık bir politikacıdır da. Direktuvar, herşeyini, hatta yaşamını Bonaparte'a boruçludur; ancak rahatsızdır da ondan. İngilizleri anlaşmaya zorlamak için, Britanya ticaretinin candamarı, Hind'e giden yolu ele geçirmek düşünülür; Bonaparte'tan kurtulmanın da bir bahanesidir bu. Tutar, Mısır seferini icat ederler. Akıllarından geçen, Bonaparte oraya gidecek ve adamlarıyla çölün kumları arasında gömülüp yok olacaktır.

Ne var ki, düşünüldüğü gibi olmaz gelişmeler.

Burada, o ünlü «Mısır seferi»nin ayrıntılarına girmeyelim; olumsuz olduğu kadar olumlu yanları da vardır o seferin. Ne var ki, Bonaparte fazla kalmaz; Fransa'ya döner. Çünkü, dış tehlike, Jakoben'lere iktidara yürümenin yollarını açmıştır bir bakıma; yeni zenginler ise, aristokratlar kadar yabancı ordulardan da kurtulmak isterler gerçi, ancak II. yılının mirasçılarının ve «anarşistler»in ellerine düşmekten de korkarlar. Hükümeti ele geçirmek ve 1789'un kazanımlarını burjuvazi için güvenceye bağlıyacak dayanıklı bir iktidar kurmak gerekmektedir. Bir hükümet darbesi yolları açacaktır; bir kılıç olmalıdır ortada. O kılıç, Bonaparte'tır. Ancak kılıç, «devrim günleri»nden hoşlanmadığı

gibi, «parlömanter günler»den de hoşlanmamaktadır. İşler, tezgâhlandığı gibi yürür; ancak tertipçiler, pek çabuk farkına varırlar ki, başlarına bir efendi getirmişlerdir.

18 Brumaire'le yeni bir dönem başlar.

Napoléon için, 1800–1811 yılları, modern Fransa'nın ve Avrupa'nın kurucusu olarak tarihin sahnesine çıktığı yıllardır da.

Önce Konsüllük, arkasından İmparatorluğun ilânı ve imparator. Henüz iktidarın başını döndürmediği o yıllarda, bir karar vermeden önce, dinleyen bir insandır Bonaparte. Buradan kalkarak da, eyleminin sınırlarının pek çabuk farkına varır: «Devrim'in romanını bitirdik der, şimdi tarihine başlamalı ve ilkeleri içinde gerçek ve mümkün olan ne, onları görmeli!»

Geriye dönüş mü, devrimden yana oluş mu? Hangisi?

Bir bakıma, Devrim'den yanadır yaptığı: Siyasal özgürlüğü yok etse de, 1789'un temel mirasını, yani sosyal değişimi alır korur. Oysa, dayanıklı hale getirmek istediği yeni toplum, Avrupa'da o yılların düzeni için yıkıcı olan ilkelere dayanmaktadır. Bu aristokratlar Avrupası ile uzlaşma mümkün değildir: Savaş gereklidir; savaş ise, birlik, disiplin ve ortak iyiliği kurtaracak olan yüce bir iktidara baş eğmeyi gerektirmektedir. Böylece, Napoléon'un diktatörlüğü, devrimci savaştan çıkmaktadır. 1802 yılından başlıyarak, bütün yetkiler elindedir; ruhları kazanmak kalmıştır artık. Fransızları şuna inandırmalıdır: «Halkın kralı» olarak, «aristokratların kralı»nın yerini almıştır. Yalnız başına yönetir; ancak, haklarda eşitliğin ve burjuva mülkiyetinin sürmesinin de güvencesidir.

Bir despottur aslında, ama Fransa için karar verir.

«Halkın temsilcileri», uysal birer figürandırlar artık; basına boyun eğdirilmiştir ve iktidarın muhbiri her yandadır; Fransızlar, düşünce özgürlüğü adına ne ki var yitirmişlerdir. Efendinin şu sözüne inandırılmıştır insanlar: «Bir

milletin doğduğu ya da büyüdüğü bir sırada, özgürlük asla bir gerçeklik değildir!»

Ne var ki, buna karşılık, Napoléon, 1789'dan doğmuş topluma kanunlarını verir. Başta, bir Medenî Kanun: Bütün Avrupa'ya yayılacak olan bu yasa, aristokratik mülkiyet anlayışını reddederken, belli bir özgürlük biçimi yaratır. Burjuvazi, istediği gibi gelişecektir artık. Korporasyonlara yer yoktur ve çalışma özgürlüğü vardır; ancak, devrinin anlayışına uyarak, işçiyi patronuna tâbi kılar. Kentlerdeki kitleleri devrimci eyleme götüren, açlıktı; istedikleri de ucuz ekmekti: Napoléon, bu ekmeği verir onlara. Hırgür olmayacaktır artık ve burjuvazi de memnundur halinden.

Rejim, vicdan özgürlüğünü de sağlar.

Mülk edinme özgürlüğüne, vicdan özgürlüğüne, burjuvazinin Devrim'in on yılı boyunca arkasından koştuğu eşitlik de eklenir: Malî ya da adlî ayrıcalıklar yoktur; ve her yetenek, istediği işe girebilecektir şimdi. Napoléon, egemen sınıfın özlemlerinden, onu rejimine bağlamak için yararlanmaktadır. Burjuvazi, en yetenekli çocuklarına toplumda yer verilmesini ve, onların, yurttaşlar arasında seçkin bir tabaka oluşturmasını istiyordu. Napoléon, artık kan bağları üzerine değil, yeteneklere dayanan bu seçkinleri yaratır. Aslında, bireyci bir toplum, zayıflar için bencil ve acımasız bir topluma doğru gidiştir bu.

Fransa'da, giderek bütün Avrupa'da gerçekleşecek olan budur.

Böylece, Napoléon dönemi, sadece bir parantez, bir gelgeç dönemi olmamıştır; Devrim'in eserini, sosyal bakımdan –büyük ölçüde– kararlılığa kavuşturması bakımından, Fransa ve Avrupa tarihi için pek önemli bir devirdir o. Mümkün olan her yerde feodaliteye son vermekle, Fransız Medenî Kanununu ve idarî örgütlenişini yaymakla, İmparatorluk yılları, milliyetçiliği gündeme ge-

tirmiş de olsa, Avrupa'nın birliğine doğru atılmış bir büyük aşama oldu.

Ne var ki, bu büyük gerçekçi, bu büyük yönlendirici, kazandığı dev başarıların arkasından, her türlü öğüde kapalı ve gururun körleştiridği bir despot da olup çıkar.

1812 yılından başlıyarak bu sürecin içine girer.

Yaşam grafiğinin, o tarihten sonra, nasıl bir eğri çizdiğini belirtmeğe ve ayrıntılara girmeğe gerek yok. Rusya seferi, yaptığı bütün yanlışlar içinde, kendisinin de söylediğ gibi, en büyüğü oldu; Waterloo'da kesin yenilgiyi tadmadan önce, Rusya'dan dönerken bitmişti zaten.

5 Mayıs 1821'de Sainte–Hélène'de sürgünde ölecek ve efsaneleşecektir.

Devrimizden kalkarak o yıllara baktığımızda, nasıl görünüyor bize Napoléon?

Napoléon Bonaparte, aradan şu kadar yıl geçtikten sonra, olduğu gibi, bu arada bütün çelişmeleri içinde çıkıyor karşımıza. Her şeyden önce, bir geçiş döneminin, eski feodal dünyadan yeni burjuva toplumuna geçiş döneminin bir çocuğu idi o. Tarihsel kişiliği, bu dönemin bütün çelişmelerini taşıyor; adı, ölçüsüz bir tutkuyla, despotik bir iktidarla, zalim ve kanlı savaşlarla, doymak bilmez bir fetih susuzluğuyla iç içe; onu hatırladığımızda, İspanya'daki vahşet, Almanya'daki yağma, Rusya'nın o acı istilâsı geliyor aklımıza. Ama öte yandan, Mentenotte, Arcole ve Lodi savaşlarında gösterdiği cesaret ve yiğitlik de canlanıyor gözlerimizde; dahası, köhnemiş feodal Avrupa'ya öldürücü darbeler indirmiş, bu gözüpekliği göstermiş olan devlet adamı dikiliyor karşımıza. Burjuvazinin yükselen bir sınıf olduğu yıllarda, olumlu ve olumsuz yanlarıyla, onun yetiştirdiği en büyük temsilcilerden biriydi kuşkusuz. Ancak, onun kadar açık bir gerçek de şu: Napoléon'un en önemli başarıları, ilk yıllarda kazandığı, öncü niteliğini –bir bakıma– hâlâ taşıyan sosyal güçlere dayandığı bir dönemde elde ettiği

başarılardır; Avrupa'nın ve dünyanın siyaset sahnesinde o yıllarda oynadığı rol, nesnel olarak az–çok ilerici bir roldur. Toulon, Mentenotte, Lodi, Rivoli, Marengo, hatta İéna, adını –ebedî olarak– ünlü kılacak savaşlardır; çünkü, bütün bunlar, köhne feodal dünyaya, onun kurumlarına indirilmiş öldürücü darbelerdi. Napoléon'un eylemindè, ilerici ögeler egemen oldukça, başarı ve zaferler de onunla beraber oldu. Ancak savaşları –fetih niteliğini de taşısalar– ilerici özelliklerini yitirir yitirmez, Avrupa halklarına kölelik getiren saldırgan ve emperyalist savaşlara dönüştüler; ve öyle olunca da, ne Napoléon'un kişisel yetenekleri, ne seferber edilen onca olanaklar, onlara zafer sağlayamazdı. İmparatorluğunun ve kendi yok oluşunun tohumları böylece atılmış oluyordu.

Yükselişi ve düşüşü, tarihin mantığında yazılıdır.

XVI

SANKÜLOT'LAR

Fransız Devrimi'nden portreler çizerken Sankülot'ları unutmak olur mu?

Paris'in bu devrimci halktan insanları, elbet Devrim'den önce de vardı; ne var ki, Devrim'den sonra, özellikle de 1792–1795 yılları arasında, bütün ağırlıklarıyla siyaset sahnesine girerler. Egemen sınıfın dilinde «kan içiciler» diye adlandırılırlar; XIX. yüzyılın «çalışan sınıfları», giderek «tehlikeli sınıfları» nın uçlarıdır bunlar. Devrim, onların sırtına dayanarak tırmanır doruğuna; ve, onların ezilişiyle de, ezilmiş olur.

Devrim'in adsız, ama asıl kahramanlarından söz edeceğiz.

Gerçekten, kimdir Sankülot?

Elimizde 1793 Mayısından kalma bir belge var ki, bu soruya, sosyal açıdan pek anlamlı bir yanıt veriyor; ona göre, Sankülot, «hep yaya yürüyen, varsa karısı ve çocuklarıyla, dördüncü ve beşinci katta, sıradan bir yaşam süren insan»dır. Bir başka belge, aynı soruya, bu kez bir başka yönden, sadece politik açıdan yanıt veriyor ve şöyle diyor: «Bastille'in, 10 Ağustos'un ve 31 Mayıs'ın, özellikle de bu sonuncuların galipleri»dir Sankülot'lar.

Be metinlerin taşıdığı belirsizlikler ne olursa olsun, genel çizgilere bakarak diyeceğiz ki, Sankülot'lar, Paris halkının tipik örnekleridir. Kendi içinde bağdaşık olmasa da,

bunlar, XIX. yüzyılda bir Taine'in ve öteki tutucu tarihçilerin söyledikleri gibi, öyle toplumun dışına atılmış insanlar değil. Seksiyonların sivil komiserleri belli bir geliri olan kişiler; görevliler ise, esnaftan çok dükkân sahibi. Militanların ve devrimci komitelerde görev alanların durumu daha da düşük: % 12'si ücretli, % 8'i hizmetli, % 42'si esnaf. Hepsi de, 1793 Eylülünde, Danton'la Barère'in önerileri üzerine, 48 seksiyonun genel toplantılarına katılabilmek için bir ödenek alacaklar. Tipik Sankülot, ne Gobelins'de işçi, ne kapı kapı dolaşan yoksul; bir zanaatçı, kalfa ya da küçük patron.

Sankülot'un kültürel çehresi, daha özgün ve daha az bulanık; duyarlığı ise, iktisadî kişiliğinden çok daha belirgin. Gerçekten, Robespierre'e göre, gerçek devrimci, yani Jakoben, yalnız yaşıyan bir tiptir; Katon, Brutus, Sokrates, İlkçağ'da yaşamlarına kıymış büyük şehitler, Jakoben eylemin örnekleridirler. Sankülot ise, tersine, topluluk içinde yaşıyan bir varlıktır; en azından ilke olarak, başkalarıyla ve başkaları için yaşar o. Bir Sankülot hatip, söze başlarken, hangi guruptan, komiteden, meclisten, seksiyondan ya da mahalleden olduğunu belirtmeden etmez; ne var ki, bu çerçevenin kırıldığı da olur ve, hatip, halkı ve mahallesini, başkenti ve Büyük Milleti temsil ettiğini söyler. Arkadaşların ölümü cezasız kalmamalıdır. Champ-de-Mars bir burjuva öcüydü; kimine göre, Eylüldeki kıyımlar, halkın bir tür karşı-öcüdür; 1793 Nisanında, kişilerin tek tek başvuruda bulunmalarını isteyen Konvansiyon'a, Gravillier seksiyonu şu itirazı yöneltir: «Böylesi bir ilke, iyi yurttaşlar arasında hüküm süren kardeşce birliği bozacağı için, yurttaşlık görevlerine bütün yurttaşları -ayırım gözetmeden- çağıran yönetim düzenimize aykırıdır»; ve, bireysel başvuruya karşı, toplu dilekçe usulü önerilir ve şöyle denir: «Bu çetin anlarda, yurttaşları birbirinden ayırmamalı; a-

şılmaz bir kale oluşturmak için, hepsinin safları sıklaştırmakta gereksinmesi ve çıkarı vardır».

Kardeşlik, halkın dünya görüşünün olduğu gibi, Sankülot'ların da baş ilkesi. İlginç bir ayrıntı: Devrim sıralarında kurulan halk derneklerinin ilki, «Her İki Cinsten Yurtseverlerin Kardeşlik Derneği» adını taşıyor. Heyecanlı toplantılar, «cumhuriyetçi coşku» anları da hayli bol. Sankülot'lar, birbirlerine «kardeşce öpücükler» göndermeği severler. Toplu söyleyişler, **Carmagnole** ya da **Marseillaise,** Sankülot törenlerinin tamamlayıcı bir parçası. Bir gurruba bağlılık, belli bir giyiniş biçimiyle de ortaya konuyor: Gravür ve karikatürlerin de gösterdiği gibi, Sankülot'un, doğaldır ki bir pantolonu vardır; onun yanı sıra, «karmanyola» denen bir ceketi, pantolon askıları, kunduraları, bir kırmızı serpuşla, üç renkli de bir kokardı.

Bu kardeşlikten doğan bir sonuç şu: Sankülot'lar için, kamu karşısında bireylerin bağımsızlığı sınırlıdır. Öyle denir: «Yurtseverin, kişisel diyebileceği bir şeyi yoktur; o, her şeyi ortak yığına getirir katar: Sevinçler ve acılar, herşey kardeşlerinin önüne yayılır; kardeşce, yani cumhuriyetçi yönetimin kaynağı da budur». Buradan kalkarak, tartışma ve oylamalar, herkesin gözü önünde olmalıdır: «Entrika ve dalaveranın başarı kazandığı kapalı oylamaya yer yoktur». Güçlük içindeki seksiyonların yardımına koşmak için, bir komşu genel meclisin «dostça istilâ»sı pek hoş karşılanır. Sankülot, kadın-erkek her yurttaşa kardeşce hitap eder; sade, yetingen, nazik ve kolay erişilir bir kişi olmak ister. Konuşma biçimi, düzgün ve çoğu kez parlaktır ve kimi zaman da, korporatist bir renge bürünür; sert ve doğrudan, açık ve belirgin olma arzusundadır. «Sen»li konuşma, Sankülot için politik bir tavırdır.

Bir insanın kamu yaşamında ahlâklı ve özel yaşamında ahlâksız olmasını, Sankülot'un aklı almaz; Mirabeau, olsa olsa ters bir örnektir. İncelik, siyasal ve sosyal bir süreklili-

ği gösterir. Sankülot, bir ahlâkçıdır. Politika, onun gözünde, çıkarların basit bir oyunundan çok, politikanın ahlâkileştirilmesi ve yurttaşın politikleştirilmesidir. Öyle denir: «Dürüst insan olmak için, iyi bir oğul, iyi bir eş ve baba olmak için, bütün kamusal ve özel erdemleri bir arada toplamalıdır; yurtseverliğin gerçek tanımına da o zaman ulaşılabilir ancak». Zengin ve soylu: Sadece servet ya da doğuşları bakımından zararlı olmasalar bile, karakteri bakımından antisosyal, paraları ve egemenlikleri yüzünden de bozulmuş kişilerdir.

Sankülot, kardeşce baktığı için dünyaya, kendi zıddına, yani bencil ve gururlu «aristokrat»a, amansız bir kin beslemekte haklı görür kendini. Sankülot için, «tepeden bakıp gururlu olmak», «büyük bir alayla konuşmak», tutuklanmaya yeter. Yurdundan kaçmasının da gösterdiği gibi, sosyal sözleşmenin dışına düşmeyi seçmiş aristokrat, kin ve koğuşturulmaya müstahaktır. Aristokrat, tam anlamıyla insan da değildir, bir canavar ya da bir hayvandır o: Bir ejderha, akbaba, virüs ya da iki başlı bir şizofren. Sankülot'ların birliği de, adillerin zaferinin güvencesidir.

Sankülot için, toplum, tek ve bölünmez bir cumhuriyetçi devletin temsil ettiği bir bütündür. Devletin ve toplumun, her yurttaşa yaşam olanaklarını sağlamasını düşünse bile, eşitciliği istemez o. Gerçek anlamda bölüşmeci olmasa da, parayı horlar. Altın, kuşku verici ve bozucu bir nesnedir gözünde; «assignat»nın zorla dolaşımını, karaborsaya karşı mücadeleyi doğal karşılar. Başta gelen yiyecek maddelerini, ücretleri, işletme ve ticaret kazançlarını –değişmeksizin– saptamalıdır.

Sankülot'ların sosyal dünya adına görüşü, kardeşlik ve bütünleyiciliktir. Sankülot, sosyal düzeni yıkmaktan çok, onu daha adil bir hale getirmeği arar: «Halkı zayıf kaynaklarının üstüne çıkarıp, zengini de olanaklarının altına koyan bir yönetim kurunuz. Denge, yetkin olacaktır». Eski Rejim'

in defterinde, bir heyete bağlılık, tutuculuk, biçimcilik, usul, gelenekçilik demekti bu; devrimci bağlamda cumhuriyetçilik, kardeşlik ve hatta evrenselciliktir adı.

Öte yandan, siyasal açılış, halk hareketinin ortakcı amaçlarında açık bir gelişmeyi de getirecektir beraberinde: Sözcüler, siyasal eşitlikten, yararlarda eşitlik düşüncesine doğru hızla gideceklerdir. O andan başlıyarak da, bir ikinci aşamaya girilecektir: Devletin analara yardımı, kiraların denetimi ve tahıl maddelerine el konulması istenecektir. Le Chapelier kanununun dayattığı bireycilik ve Feuillant'ların anladığı tarafsız devlet anlayışıyla zıtlık açıktır burada.

Sankülot'ların duygulanışındaki bu ahlâkçı ve ortakçı görünümün önemli sonuçları oldu: Bu siyaset aktörünü seferber etmek için, bir siyasal ihanet ya da yiyecek maddelerinde bunalım gibi, anın tiksintisi, düşmanın taktik zayıflığından daha önemli rol oynadı. Babeuf, daha sonra Eşitler Komplosu ile bunu gözönünde tutacaktır; bilindiği gibi, o eylemi, uygun bir anda darbe vurmaya hazır bir gizli komite yönetir. Sankülot, yetki devrini pek anlamaz: İçgüdüsü, doğrudan ve şiddetli eyleme götürür onu. Mızrak, yürüyen militanın simgesi; seksiyonların topları da, egemenliklerinin işaretidir. Bu ruhsal durumdan yasal terörizme olan mesafe, pek kısadır çoğu kez. Bir yurtsever sorar: «Bugün giyotin var mı?»; aldığı yanıt şudur: «Evet var, çünkü hergün ihanet var!» Marangoz Richer, büyük ölçüde paylaşılan bir düşünceyi şöyle dile getirir: «Ancak kan dökerek ekmeğimiz olacak, Terör zamanında ekmeksiz kalmıyorduk!»

II. yılında Sankülot'ların gelişmesinin derin nedenlerini nasıl açıklamalı?

Aslında, Devrim tarihinin en kılçıklı sorunlarından biridir bu.

Sankülot'ların yükselişi, Marx'ın da açıklayacağı gibi, burjuva devrimindeki köktencileşmeyi yansıtıyor kısaca. 1792 Ağustosunda monarşinin düşüşüyle sonuçlana-

cak olan mücadele sayesindedir ki, Sankülot'lar, gerçekten tarihe girerler. Marx'a göre, Sankülot'lar, açmazdaki burjuvazinin yedek ordusudur özellikle. 1793 Ocağında kralın idamı, arkasından 1793 ilkbaharındaki iktisadî bunalım ve yurtsever partideki bölünüşler, halkcı militanların etkisini birden genişletir. 1793 Mayıs–Haziranında, Montanyar'ların istediği, ama halkın gerçekleştirdiği, o Jironden'lerin Meclisten kovulması olayı, Sankülot'lar için gerçek bir zaferdir. 5 Eylül, bu siyasal gelişmenin doruk noktası olacaktır. Bu doruk noktasının belli başlı işaretleri de, fiyatların tavanının saptanması, bir kent halk milisinin, başka bir deyişle devrimci ordunun kuruluşu; öte yandan da, Claire Lacombe'la Pauline Léon'un adlarının bağlandığı, halkçı kadın hareketindeki şaşırtıcı gelişmedir. Tarihte ilk kez, kadınlar, bağımsız bir siyasal eylem adına, erkeklerden ayrı olarak birleşirler. Chaumette'le Robespierre'in, Jakoben'lerle Hébert'cilerin çoğunun, sert birer antifeminist oldukları düşünülürse, kadınlardaki bu hareketlenişin şaşırtıcılığı ve önemi daha da belirmiş olur.

Kimi yazarlara göre –örneğin Richard Cobb– ise, II. yılında Sankülot hareketindeki açılışta, düşüncelerle ideolojik bilinçlenişin katkısını gözde pek büyütmemeli; buna karşılık, Soboul'la Rudé'ye göre, 1793 ilkbaharındaki tutuşma, hiç olmazsa dolaylı olarak, gazete yazarlarının, hatta kimi filozofların eseri gözardı edilirse açıklanamaz; bu filozoflar arasında özellikle Rousseau'nun yaşamı, Sankülot'lar için bir örnek değerinde. 1791 Temmuzunda, Bailly ile La Fayette'in emri üzerine tutuklanan 200 Parisli devrimciden, hemen hemen % 80'i, okuma ve yazma biliyorlar ve, bunların –aşağı yukarı– tamamı, iki yıl sonra Sankülot militanlar olacaktır. Ne olursa olsun, kimi Sankülot'lar, tarihteki yerlerinin bilincindedirler ve, buradan kalkarak, 1795'te Babeuf'cü-

lükte halk hareketinin ideolojik bir niteliğe bürünmesi, II. yılındaki halk hareketinin bir sapmasından çok, yoğunluk kazanmasıdır.

Sankülot'ların içyapısı ne durumdaydı?

Richard Andrews'e göre, bir Sankülot ideolojisî vardır; ancak, bu öğretinin görevlerinden biri, Paris'teki halk kitlesinin küçük militan oligarşilerce yönlendirilmesidir.

Gerçekten, Paris'teki 48 seksiyondan herbirinde 12 ilâ 25.000 kişi var; içlerinde yardım gören yoksullar ise hayli azınlıkla. **Duchesne Baba**'nın 200.000 okuyucusu bulunuyordu. Seksiyonların taburları, 100.000 dolayında insanı içine alıyordu; ve Paris, 1793'te 80.000 kişiyi cepheye yollayacaktır. Ne var ki, Sankülot militanlar alabildiğine az. Seksiyonların halk dernekleri, 400 kişiden fazlasını pek nadir toplayabilmektedir. III. yılının Germinal ve Prairial'inden sonra, Paris'teki halk hareketini kesin olarak kırmak için, 6.000 kişiyi suçlamak yetecektir. Seçilebilir Parislilerin sadece % 5 ilâ 10'u, seksiyonların yaşamına etkin olarak katılırlar. Richard Andrews, buradan kalkarak bir «Sankülot oligarşisi»nden sözetmeye kadar gitmektedir.

Gerçekten, seksiyonların, 3 ilâ 4.000 kişi arasında değişen bir görevli kadrosu var; içlerinde, seksiyonlarda sulh yargıçlığı yapan kişiler görüyoruz; bunlar, seçilmiş de olsalar, kökenleri bakımından eski kanun adamları. Ayrıca, polis komiserleri ve kâtipleri bulunuyor. Hepsi de ücretli bunların. Böylece, Sankülot'larda, halk kitlesi ile, ücretli seçkin bir görevli kadrosunu birbirinden ayırmalı. Bu açıdan bakıldığında, Sankülot'culuk, gerçek anlamıyla bir halk gösterisi olmaktan çok, bir ideolojiye dayanan devrimci bir demokrasi.

Seksiyonlar, Konvansiyon'la uzlaşmış olarak, Paris'i, 1793 yazından Hébert'in düşüşüne değin yönetirler. Ancak, Öfkeliler ile Hébert'in dostlarının düşündüklerinin tersine, burjuva Jakobinizminin eleştirel desteği olmazsa, güçsüzleşecektir. Öte yandan, Sankülot kitle, 1793 Kasımı ile 1794 Martı arasında yöneticilerin ba-

şarısızlığını göğüslemekte de güçsüz kaldı. Thermidor'dan sonra da, o korkunç kış boyunca savunmasız olacaktır.

Sankülot'ların bu birden düşünün anlamı ne?

Kimine göre, eskiyip yıpranma. Robespierre, «halk bıkıp usanıyor» diye açıklar. Bir Sankülot, Jakob Cliqué'nin söylediği ise şudur: «Felâketler küstürüp kırdı beni. Hepsi de küçük yaşta üç çocuk babasıyım. Tek kuruşum yok. Günlük çalışmamla beş kişiyi geçindirmeliyim; oysa, şu geçirdiğimiz çetin kış boyunca, hemen hiç çalışmadım.» Binlerce Sankülot, Vendée başkaldırısına karşı ya da Doğu cephelerinde savaşmak üzere yola çıkar. Hareket dağılıp parçalanır özetle.

Eleştirilmiş de olsa, bir başka açıklama, Sankülot hareketinin bağdaşık olmayışı üzerinde duruyor: Sankülot'culuk, tek düze sosyal temellere dayanan bir sınıf hareketi olmadığı için, başarıya ulaşması olanaksızdı.

Son olarak diyebiliriz ki, kimi kültürel çizgileri, şiddeti hoş karşılaması, tantanalı dili ve ekonomide her türlü modernleşmeyi reddetmesi bakımından, Sankülot'culuğun yüzü geriye dönükdü, geçmiş hayranı idi. Buna karşılık, sosyal özelliğinin bilincinde olması, sosyal tasarısını siyasallaştırması, feminist hareketi –bir ölçüde de olsa– hoşgörüyle karşılaması bakımından, II. yılının bu devrimci halk hareketi, gelecek yüzyılın işçi sınıfını haber vermektedir.

1848 ve 1871 yıllarının devrimcileri, alabildiğine bilincinde olacaktır bu noktanın.

XVII

FRANSIZ DEVRİMİ'NDE KADINLAR

Kadınlar da katıldılar Devrim'e; ancak, bağdaşık bir bütün olmadıkları için, kimi devrimci oldu içlerinden, kimi de karşı–devrimci.

Gerçekten, halk hareketinin tamamlayıcısı olarak, önemli bir kadın hareketi, Devrim'in kimi anlarında varlığını ortaya koydu: Örneğin, 1789'un Ekim günleriyle başlıyan gösterilerde böyleydi, III. yılının (1795) ilkbaharındaki başkaldırılarda böyleydi. Besleyici ve emzirici bir rolde olmalarından dolayı kadınlar, özellikle yiyecek–içecek maddelerinin yol açtığı bütün başkaldırılarda, olanca güçleriyle yer alıyorlardı. Ancak, onları harekete geçiren neden bu değildi sadece ve Devrim davasına müdahaleleri yalnız bununla sınırlı kalmıyordu. Militan kadınlar, siyasal nitelikte gerekçelerle de olaylara katıldılar: Örneğin, 17 Temmuz 1791, 20 Haziran ve 10 Ağustos 1792 olayları ile, Jironden'ler–Montanyar'lar çatışması, 1793'de federalizme karşı mücadele ve II. yılının 9 Thermidor'u, vb. böyleydi. Yiyecek–içecek maddelerinin bunalımından da hareket etse, siyasal konuları içine alan kimi kadın hareketlenişlerinin, Sankülot'lar arasında da yer bulduğunu görüyoruz. Bunun gibi, yasal olarak kadınların oy verme hakları yoktu ve devrimci örgütlerin çoğuna üye olarak kabul edilmiyorlardı. Önlerine dikilmiş bu sınırları aşmak için, en etkin olan kadınlar, kadın kulüpleri kuruyorlardı: Paris'te ve bir otuz kadarı da taşrada kurulan «Devrimci Cumhuriyetçi Kadın

Yurttaşlar Kulübü» böyledir. Ne var ki, 30 Ekim 1793'te yasaklandı bunlar. Öte yandan, kadınlar derneklerin, kulüp ya da meclislerin halka açık toplantı ve kürsülerinde yığışıyor ve oralarda siyasal çalışma yapıyorlardı; bir ad da takılmıştı kendilerine, «örgü örenler» deniyordu. Egemenlikte kendilerine verilen yer, giderek eksik yurttaşlıkları, Devrim'deki müdahalelerinin kimi görünüşlerine, belli bir feminist renge de bürünerek damgasını bastı.

Devrim'in ilk günlerinden başlıyarak, kadınlar, durumlarında sosyal, ailevi ve iktisadî bakımdan kimi düzeltmeler beklediler haklı olarak. Bunlar arasında, Olympe de Gouges, Etta Palın d'Aelders ya da Théroigne de Méricourt gibi bazıları, hayli köktenci tavırlarla çıktılar ortaya; ötekiler, açıkça daha ılımlı göründüler. Çoğu kez aralarında hayli farklar bulunan yığınla yayının içinde, ikisi pek önemli: Condorcet'nin, 1790 Temmuzunda yayımladığı, Kadınların **Yurttaşlık Hakkının Kabulü Üstüne** adlı eseri ile, Olympe de Gouges'un 1791 Eylülünde çıkardığı, **Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirisi** bunlar. Her ikisinin de üstünde durdukları nokta şu: Kadınlar, akıl sahibi varlıklar olarak, insan topluluğuna aittirler ve, öyle olunca da, erkeklerle aynı doğal haklara sahip olarak doğarlar; önlerine konulmuş olan «kanuna katkıda bulunma» yasağı, Condorcet'nin deyimiyle, «haklarda eşitlik ilkesi»nin çiğnenmesidir ve bir «zorbalık ve zulüm eylemi»dir.

Bu iki temel metin, kuramsal bir feminizmi dile getiriyor.

Ne var ki, kadın hakları üstüne düşünceler, Devrim'deki tartışmalarda özel bir yer tutmasa da, 1793'te, kadın Sankülot'lar, halk hareketine ağırlıklarını alabildiğine koyarken, bu düşünceler de, doğal hukuk felsefesine dayanarak yeni bir canlılığa büründüler. Millitan kadınlar, düşünen ve sosyal bir varlık olarak, kadınların siyasal yaşama katılma hakları olduğunu söylüyor ve ek-

liyordulardı: «Haklar Bildirisi, kadın–erkek her iki cins için de ortaktır»; ve «Anayasa insan haklarına dayandığından», aralarından kimisi, bunun «tam uygulanması»nı (oy hakkı) istiyorlardı. Kimi kadınlar da, despotizme boyun eğmiş bir halkın durumuna bağladıkları edilgin ve vesayet altındaki kadın imgesini reddederek, onun karşısına, «özgür bir halkın üyeleri» olarak «özgür kadınlar» imgesini çıkardılar ve eylemleriyle insan soyunun özgürlüğünü fethe giriştiler. Yazdıkları şuydu bu kadınların: Erkek baskısı, eski krallığın baskısı ile birbirine koşuttur; bir Cumhuriyette, aristokrasinin halklara karşı baskısı sona ererken, kadınlara karşı baskıyı temsil eden «koca zorbalığı» da sona ermelidir, çünkü «kadınların köle olduğu her yerde, erkekler de despotizm altında eğilip bükülecekleridir».

Olympe de Gouges'un, Condorcet'nin, Etta Palm d'Aelders'in, Théroigne de Méricourt'un ya da 1793 yılı militanlarının feminizmi, belli bir genel toplum anlayışı içinde ele alınmıştı ki, o da şu idi: Kadınlara doğal haklarını vermek, gerçekten özgür bir topluma ulaşmak için gerekli koşullardan biri olarak görülüyordu.

Bu metinlerin yanı sıra, kadınların kimi çıkışları, Devrim sıralarında ortada dolaşan kavramların aydınlığında bakıldığında, feminist bir nitelik taşıyordu: Devrim'in ilk günlerinden başlıyarak, militan kadınların silah taşıma hakkı konusunda aralıksız istekleri böyleydi; halk egemenliğinin bir parçası, yurttaşlığın temellerinden biri olarak görüyorlardı bunu. Bunun gibi, kadın grupları, 1793 Anayasasını açıkça kabul ederken de, ellerinde egemenlik hakkının bir parçasını tutuklarının inancı içindeydiler bu hareketleriyle; ayrıca, yararlanmadıkları bir hakkı, kanunların yürürlüğe girebilmesi için kendi oylarının gerekli olduğunu da ileri sürdüler.

Ne oldu bu çıkışların sonu?

Devrin anlayışı gereği, erkek devrimcilerin çoğunluğu, bu feminizme hasım kesildiler; nitekim, Amar'ın 30 Ekim 1793'te hazırladığı bir rapor, kadın kulüplerini ve kadınların siyasal haklarının kullanılmasını yasaklıyor ve, böylece, feminist düşüncelere, büyük bir bölümüyle nokta koyuyordu. Ancak, devrimciler, kadınlar için siyasal hakları yasal olarak reddetseler de, kadınların durumunu düzelten kimi önemli önlemler almasını da bildiler: Medenî hakların tanınması, mirasta eşitlik, gerektiğinde karşılıklı anlaşma ile boşanma, bunlar arasındaydı. Ne var ki, Devrim'den sonra, Napoléon'un yayınlayacağı ünlü Medenî Kanun, kadınları, aile başkanının, yani bir yerde kocanın egemenliği altına sokacaktır uzun yıllar.

Bütüne baktığımızda şunu söyleyeceğiz: Devrim, evlâtlarının ancak yarısını tanıdı.

Öyle olduğu için de, kadınların savaşı bitmemişti.

Devrim sıralarında, kadın hakları adına verdikleri kavgayla belleklerde yaşıyan üç kadın var başta: Olympe de Gouges, Théroigne de Méricourt ve Claire Lacombe.

Birkaç satırla da olsa anmak gerekiyor onları.

Olympe de Gouges, 1748'de Montauban'da doğdu. Bir kasabın kızıydı. Kendisi, bir asilzadenin evlilik dışı kızı olduğunu söyleyecektir ısrarla. 1765'de Aubry ile evlenir ve bir oğlu olur ondan. Kocasının ölümünden (1766) sonra, Olympe de Gouges adını alır ve Paris'e gelir. Önce, yarı yarıya kibar âlemi içinde bir yaşam sürer; arkasından edebiyata verir kendini: Yığınla roman, deneme ve piyes kaleme alır, içlerinde çoğu da köleliğe karşıdır bunların. 1788 yılından başlıyarak, hayli siyasal yazı yayımlar; aralarında en önemlisi de, 1791 Eylülünde yayımladığı **Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirisi**'dir. Kuramsal bir feminizmi dile getiren bu metinde, istediği şudur Olympe de Gouges'un: Haklar bakımından özgür ve erkeklere eşit doğan kadınlar, erkeklerin toplumda ellerinden çekip aldıkları doğal haklarından yararlanmalıdırlar; kadınlar, bütün haklarını elde

etmedikleri sürece, Devrim tamamlanmış olmayacaktır. O Bildiri'nin bir onuncu maddesi vardır ki, pek çarpıcıdır: «İdam sehpasına çıkmak hakkına sahip olan kadının, kürsüye çıkma hakkı da olmalıdır» denir orada. Ne var ki, Olympe de Gouges'un halk hareketi karşısında duyduğu korku, Jironden'lerin saflarına attı onu; Marat ile Robespierre'e karşı pek sert eleştiriler kaleme aldı. 1792 Aralığında, Konvansiyon'un karşısına, XVI. Louis'nin savunucusu olarak gelip dikildi; kral olarak hatalı buluyordu onu, ama insan olarak değil. 1793 Mayıs–Haziran günlerinden sonra, Jironden'lerle dayanışmasını açıkça ilân etti; Federalistlerin bir ilânını kaleme almış olmasından dolayı 20 Temmuz 1793'te tutuklandı, 2 kasımda ölüme mahkûm edildi ve 3 Kasımda da giyotine gönderildi.

«İdam sehpasına çıkma hakkı»nı kullandırmışlardı!

Théroigne de Méricourt, 1762'de, Liège'e yakın Marcourt'da doğdu. Bir çiftçi ailesinin kızıydı. 1782'de İngiltere'ye gider, bir İngilizin kapatması olur orada; sonra erkek kardeşlerinin eğitimiyle uğraşır; İtalya'ya yolculuğa çıkar ve 1789 Haziranında Paris'e gelir. 1789 Temmuzundaki olaylara katılmasa da, yanıbaşında bulunur. «Adaletin ve hakkın halkın yanında olduğuna inandığı için», Devrim'i yerinde bulur; ve olup–biteni kavramak amacıyla Paris'i terkeder, gelip Versailles'a yerleşerek, sabahtan akşama değin Meclis toplantılarını izler. 1789 Ekiminde, kralcı gazetelerin dediklerinin tersine, Parisli kadınların başında değildir; ancak, onlar Versailles'a vardıklarında, âdet edindiği amazon giysileri içinde, gelip katılır aralarına. Meclis, Paris'e taşındığında, o da başkente gelir. Tribünlerde sürekli göründüğü için, başka seyirciler ve milletvekilleri de tanırlar kendisini. Romme'la bir dernek kurma girişiminde bulunur; «İnsan Hakları Kulübü» diye bir ikincisine de girişecektir. Ekim günleri için koğuşturmaya uğrama tehlikesi ve bir de elinde avucundakilerin bitmeye yüz tutması nedeniy-

le, 1790 Mayısında doğduğu yere döner. Orada, İmparatora karşı halkı ayaklanmaya kışkırtmış ve devrimci çevrelerle ilişki kurmuş olsa gerek. 15 Şubat 1791'de, dışardaki Fransız göçmenlerince kaçırılır ve, II. Joseph'in emriyle, Kufstein şatosuna hapsedilir. 22 Kasım 1791'de kurtulur oradan ve 1792 başlarında Paris'e gelir ve orada, Brissot'cular ve savaşçı partinin saflarına katılır. 25 Mart 1792'de, bir dernekte verdiği bir söylevde, kadınları silahlanmaya çağırır ve, «erkeklerin bilgisizliği, gururu ve adaletsizliğinin tutsaklaştırdığı» durumlarından çıkmak zamanının geldiğini söyler; kadın yurttaşları yeniden bir kulüpte toplamaya kalkar. Devrimci gösterilere çağrıda bulunan birine karşı, kralcı gazeteler ateş püskürürler. Bu, odur aslında. 20 Haziranda ortaya çıkar ve 10 Ağustosta Tuileries'ye karşı saldırıya katılır. Karşı–devrimciler, kralcı Suleau'nun öldürülmesinde kışkırtıcılıkla suçlarlar onu; ancak Federeler, cesaretini ödüllendirmek amacıyla, bir yurttaşlık tacı sunarlar kendisine. 1793'te, Jironden'lerle Montanyar'lar arasındaki kavgadan derin üzüntüye kapılır; ona göre, düşmanlarının karşısında Fransa'yı zayıflatmaktadır bu ve kadınların ulusal uzlaşmayı sağlamalarını önerir. 15 Mayıs 1793'te, devrimci Cumhuriyetçilerce kırbaçlanır; kendisini Marat kurtarır bu darbelerden. Ne var ki, Avusturya hapishanelerinde bulunduğu sıralarda zaten sarsılmış bulunan akıl sağlığı, bu olaya hiç dayanamaz. 24 Haziran 1794'te tutuklanır; deli olduğu görülünce, 11 Aralık 1794'te serbest bırakılır ve Salpêtrière akıl hastanesine gönderilir; orada kendine gelmeden ölecektir. Bir görgü tanığının söylediklerine bakılırsa, hastanede kendine her yaklaşana ılımlı der, şu üç kelimeyi tekrarlarmış sürekli:

Özgürlük, mutluluk ve devrim!

Claire Lacombe, Pamiers'li bir tacirin kızı olarak 1765'te doğdu. Devrim'in başlarında, Marsilya'da, Lyon'da, Toulon'da, komedyenlik mesleğini – hem de başarıy-

la– sürdürürken görüyoruz onu. 1792 Martında, bu kenti terkederek Paris'e gelir; orada işsizdir, Devrim'e adar kendini, biriktirdiği paralarla yaşar. 25 Temmuz 1792 günü, amazon giysileri içinde, Yasama Meclisi'ne hitapla bir dilekçe okur; zalimlere karşı savaşmaya çağırmakta ve Dumouriez'nin tutuklanmasını istemektedir. 10 Ağustos günü, elde silah, Tuileries'ye karşı saldırıya katılır. Federeler, cesaretini ödüllendirmek için, bir yurttaşlık tacı sunarlar kendisine, o da Meclis'e bağışlar bunu. 1793 Nisanında Mayence'taki bir tiyatro topluluğuyla hayli para getirecek bir sözleşme yapmış olsa da, Paris'te kalır; 3 Nisan 1793'te, Jakoben'lere, aristokratlarla ailelerini rehin olarak almalarını önerir. Jakoben'lerin oturumlarını düzenli olarak izlerken, Kadın–Erkek Kardeşlik Derneği'ne yazılır. Ne var ki, asıl Devrimci Cumhuriyetçi Kadın Yurttaşlar Kulübü'ne bağlıdır adı. Önce, ikinci plânda bir rol oynar orada; sonra, 1793 yazında kişiliğini ortaya koyar, sırasıyla kâtibi ve başkanı olur Kulübün. 26 Ağustos dilekçesini Konvansiyon'da okuyan o olmuştur. Leclerc'le birlik olup, kulübü, Eylülde, Öfkeliler'inkine yakın görüşleri savunmaya götürür: Anayasanın uygulanması ve Konvansiyon'un yenilenmesi, idarede temizlik yapılması, halk denetimi altında bir yürütmenin kurulması, bakanların ve görevlilerin sorumluluğu, devrim mahkemelerinin kurulması, kuşkuluların tutuklanması, Jironden'lerle Marie–Antoinette'in yargılanması, vb. dir bunlar. Önde gelen kişiliği olduğu için, Kadınlar Kulübü'nün tartışma konusu edilmesi onun yüzündendir: 16 Eylül 1793'te tutuklanır; yetkililer, evinde sadece «katıksız yurtseverliği» dile getiren mektuplar buldukları için, ertesi günü serbest bırakılır; 23 Eylülde de, **Kamu Selameti Gazetesi**, sofrayı, şarabı ve erkekleri sevmekle suçlar kendisini. Öyle de olsa, kulübü, feshedilinceye değin yönetmeği sürdürür. Paris'te iş bulamadığı için Dunkerque'deki bir tiyatro topluluğuna katılmaya hazırlandığı sırada, II. yılının 13 Germinal'inde (2 Haziran

1794) tutuklanır. İmzasını hep «Lacombe, özgür kadın» diye atan Claire Lacombe, hapishanedeyken, Robespierre'i ve II. yıl hükümetini hiçbir zaman tanımazlıktan gelip yadsımadı. III. yılının 1 Fructidor'unda (18 Ağustos 1795) serbest bırakılınca, Paris'i terkederek, Nantes'a doğru yola çıkar; orada «kraliçeler, soylu anaları, yukarı sınıftan şık kadınlar»ın rollerini oynamak için bir iş bulmuştur. Kendisini işine ve aşklarına vermek için her türlü siyasal etkinliği terketmiş gibi görünse de, Paris'teki eski arkadaşlarıya zaman zaman mektuplaşır. VI. yılının Prairial'inde Paris'teydi; kaldığı eve alabildiğine borçlandığını biliyoruz.

Ya ondan sonrası?

Hiçbir şey bilmiyoruz ondan sonrası için; nerede ve ne zaman öldüğünü de...

XVIII

FRANSIZ DEVRİMİ'NDE BİLGİNLER

1989'da, «Ölümsüzler»in yattığı Panthéon'a taşınan üç ünlü kişiden ikisi bilim adamıdır: Abbé Grégoire'ın yanı sıra, Monge'la Condorcet'yi görüyoruz. Cumhuriyet, Devrim'in 200. yıldönümünü vesile bilip, Fransa'da, Devrim yıllarında bilimsel kültürün olağanüstü canlılığını ortaya koymak istemiştir bununla. Az bilinen bir nokta da şu: Bilim adamları, Devrim'den, bilgin çevreyi tâ bugüne değin örgütleyen sağlam ve sürekli temeller edindiler; bu çevre, 1789'dan başlıyarak, yeni bir iktidar da oluşturmuştur toplumda.

Nereden girmeli bu önemli konuya?

20 Şubat 1773: Monarşinin lütuflarına boğulmuş, ama aynı zamanda bir bilim adamı ve dâhi olan bir aristokratın, Lavoisier'nin kaleminden, o gün, kâğıda sert, içten gelen ve patlayıcı bir kelime dökülür birden: «Devrim» kelimesidir bu. Kelime, siyaset sahnesinde zaferini kazanmadan çok önce, bilim alanına, gösterişe gerek duymadan girer böylece. Ve kabul de etmek gerekir onu; çünkü, XVIII. yüzyılın sonlarında bilim alanında oluşmakta olan bir olayı başka nasıl açıklayabiliriz?

Gerçekten, bilimlerde gelişme kimya ile hızlanır, başka alanlara geçer oradan. Hava ve su gibi, nasılsa öyle kabul edilen maddeler ayrıştırılmıştır; belli başlı gazlar aydınlığa çıkarılmıştır: Oksijen, hidrojen, azot bilinir olmuştur

artık; ve, tıpkı doğa tarihindeki sınıflandırmada olduğu gibi, maddenin durumları saptanmıştır. Eczacının ve boyacının kullandığı maddeleri belirlemek için kullanılan adlar ve terimler baştan aşağıya yenilenmiştir. Böylece, yüzyılların zaçı, demir sülfat olurken, bakır yeşili de bakır oksidi sırasına geçer.

Özetle, bilimsel ilerlemenin geniş ve görkemli yolu görünmektedir ufukta. Öte yandan, devrim Fransız ve Avrupalı yığınla aydınının kafasında, ilerleme demek, bilimsel ilerleme demektir.

İlerleme: İşte temel kavram; Aydınlıklar hareketini köktenciliğe götüren ve 1789'da Fransız *intelligentsia*'sını hareketlendiren ana hedef! Bu *intelligentsia* içinde, bilim adamları, hemen bütünüyle, Paris Bilimler Akademisi'nde toplaşmıştır: Orada, bir elli kadar ad, bilimsel ve teknik etkinliği yönlendirmek üzere, monarşinin bakıp koruduğu bir seçkin ayrıcalıklılar gurubunu oluştururlar. Kimler yoktur ki aralarında? Matematikte Monge, Laplace, Legendre, Lagrange, Vandermonde, Condorcet; kimyada Lavoisier, Guyton de Morveau, Berthollet, Fourcroy, Vauquelin; doğa tarihinde Jussieu, Lamarck, Thouin, Desfontaines, Dolomieu, Haüy; fizikte Coulombe, Borda ya da Charles; tıpta Pinel, Tenon ya da Barthez...

İşte bütün bu burjuva ve aristokrat bilginler, pek olumlu bir gözle bakarlar 1789'daki olaylara. İçlerinde, doğrudan doğruya harekete katılanlar da vardır: Örneğin astronom Bailly, Bastille'in zaptedilişinin ertesinde Paris Belediye Başkanı olur. Bilim adamlarının böylesi bağlanışı, açıklanması gereken sorunlar atıyor ortaya; konuya, meslekî ve ideolojik açıdan eğilmeli.

Önce bilginler, Eski Rejim'in yapısının, bilimsel etkinliğe dayattığı tıkanmaların bilincindedirler. Gerçi, aydın amatör tipi, XVIII. yüzyılda, doğa tarihinde olduğu kadar astronomide de, pek yaygındır; ancak, öyle de olsa, Akademi'nin sayıca sınırlı kadrosunun dışında «bilimle yaşamak» olanaksızdır.

Bilimle uğraşanların yakınmaları bununla kalmaz, baş-

ka bir konu daha vardır: Bilimler Akademisi'nin muhtıralarının dışında uzmanlaşmış hiçbir gazete yoktur; bunun gibi, ne bir genel araştırma laboratuarı, ne belirli bir program; hele hele örgütlü ekipler daha da azdır. Oysa yeni kimya, olanakların bir araya getirilmesindeki zorunluluğu ve ortak çalışma gereksinmesini ortaya koymuştur: Matematikçi Monge, tutar Lavoisier ile işbirliği yapar ve, özellikle «differansiyel» geometride usta öğrencisi Meusnier, genel mültezimle, Arsenal'de suyun ayrıştırılması hakkındaki o ünlü deneyimi gerçekleştirir; matematikçi Laplace, büyük yankılar yapmış bir muhtırada ısıölçeri kurmak için yine Lavoisier ile ortaklaşa çalışır. Paris, birlikte çalışmaya kendini vermiş ve git gide bir topluluk haline gelmeye başlamış bilginlerle dolup taşar.

İdeolojik plânda ise, kuşağının parlak matematikçilerinden biri olan filozof Condorcet ses verir önce. Akademi'nin sürekli kâtibi oluşu, meslekdaşları üzerinde tartışılmaz bir üstünlük, bir tür ideolojik liderlik sağlamaktadır ona; bulunduğu yere de bizzat d'Alembert getirip yerleştirmiştir. Bütün bunlar, Turgot'nun istediği reformlar için onu öne çıkarır. Nedir söylediği? Şu: «Soyumuzun sonsuz yetkinleşmesi, sandığım gibi, doğanın genel bir kanunu ise, o zaman insana, geçici ve tek başına bir deneyle sınırlı bir kimse olarak bakamayız artık... İnsan, büyük bir bütünün etkin parçası, ebedî bir eserin ortak yapıcısı olmuştur». Başka bir deyimle, toplum, bilim sayesinde ilerlemeyi belirliyebilir artık; ve, geleceğini akla uygun olarak kurmanın araçlarını elde edebilir böylece.

Bu güçlü umudun gerçekleşmesi, eylem zevkini körükler gerçekten; ancak, bütün toplum yapısında derin altüst oluşlara gidilmeden de düşünülemez bu. Condorcet, renkli dünyasında, insanlığın çocukluk çağından çıkıp erginlik çağına geçtiğini; hem de, düşünsel, siyasal, manevi yanlar içiçe olmak üzere, bütün alanlarda, böyle bir çağın içinde bulunduğunu görmektedir. Çünkü, «manevi ve siyasal bilim-

lerin gerçekleri, fizik bilimlerin sistemini oluşturan gerçeklerdeki kadar kesinlikle elde edilebilir» ona göre. Demokrasinin uygulanması, herkese açık kamusal eğitim, kuramsal ilerlemelerin yönlendirdiği teknik ilerlemeler, başkalarının yanı sıra, bu yeni düzene geçişin işaretleridirler.

Tarih, Devrim'in ilk üç yılı boyunca, filozofumuzun özlemleri yolunda akar; ve topluma damgasını vurmanın arzusundaki bilim camiasını genel olarak hoşnut eder. Çarpıcı örnek mi isteniyor? İşte, «metre sistemi»nin kuruluşu! Bu büyük tasarı, bir sounca varmak için yıllarca çabayı gerektirecek; gitgide devrim serüveninin içine giren bir on kadar bilgini seferber edecektir.

Nasıl?

Fransa'da kullanılan bütün ağırlık ve ölçüleri, baştan aşağıya yeniden düzenlemektir söz konusu olan. Feodaliteden miras kalan bu ölçüler, hem çok –800'den fazla!– hem de karma karışıktır; çünkü, her senyör, kendi ayarını kendisinin belirlemek ayrıcalığına sahipti. Kurucu Meclis, 1790 yılıyla beraber, Bilimler Akademisi'nin üyeleri arasından, bir ağırlıklar ve ölçüler komisyonu kurar. İktidarın, bilginlere rol vermekle, sosyal yaşamı bilime dayanarak akla uygun hale getirmek niyeti açıkça görülmüyor mu bunda? Bir bakıma, bilginlerin kanun koyucu olmaları demek değil midir bu?

Akademi de, bir yıl sonra, sistemin temelini koyar ortaya: Uzunluk ölçüsü, dünya meridyeninin dörtte bir parçasının on milyonda biri olacaktır; Yunanca **metron**'dan gelen bir terimle «metre» diye adlandırılır bu. Ne var ki, uzunluk biriminin seçimine gerçek bir sistem de eklenir: Ondalık sistem! Ortak ölçünün bütün katsayıları, 10 gücünde olacaktır. Bu sistem, eskinin üç, dört ya da on iki bölümlemesine dayanan tüm terminolojisini kökünden söküp atar.

Sistem, kesinliği ve tekdüzeliği bakımından, bilginlerin damgasını taşıyordu hiç kuşkusuz. Laplace, 1795 Martında,

Konvansiyon'un temsilcileri önünde şunları söyler ve rollere işaret eder: «Kanunlaştırmak için ivedilik gösteren Ulusal Konvansiyon'a, bilginlerin sundukları yeni ağırlık ve ölçüler sistemi işte budur!». Öte yandan, Cumhuriyet'in kabul ettiği takvim sonra kolayca terkedilecek ve, Laplace, 1805'te bu hareketi uygun bulacaktır; ancak, aynı bilgin ve onunla beraber bir çoğu, ondalık metrik sistemin sürdürülüp sürdürülmemesi gündeme geldiğinde, kaşlarını çatacaklardır.

Özetle, bilginin yeni bir rolü vardır toplumda.

Daha başka, hem de ulusun en çetin anlarında ortaya konan örneklerini de görüyoruz bunun: 1793'te Cumhuriyet ilân edildikten sonra, bilginler, yalnız kuramsal alanda bilgilerini göstermekle yetinmezler; Avrupa monarşilerinin Fransa'da yeni rejimi boğmaya kalktığı ve «yurdun tehlikede» olduğu bir sırada, buluş güçlerini harekete geçirerek, bu ateş çemberini kırıp parçalamak için seferber olurlar. Bu seferberlik, Avrupa'da ilktir ve Jakoben bir anlayışla yola çıkmıştır.

Bilginlerden ilerlemeleri hızlandırmaları, buluşlara gitmeleri istenir açıkça. Bir yerde, devleti temsil eden Kamu Selâmeti Komitesi'nin hizmetinde, kısa, ama pek verimli bir dönem açılır; bir elli kadar bilim adamı, ulusal savunmada belli teknik görevler yüklenmişlerdir.

Neler yapılır?

Kimyacı Berthollet ile Chaptal, barutun üretiminde yenilikler getirirler. Matematikçi Vandermonde ile Monge, Berthollet ile işbirliği içinde, daha hızlı silah üretme amacıyla, çelik ve demir döküm tekniği üzerinde çalışırlar. Guyton de Morveau, orduda kullanılmak üzere, balonlardan yararlanmaya verir kendini; çalışmaları, 28 Haziran 1794'te, Fleurus savaşında ödüllendirilir. Lavoisier ile beraber solunum konusunda genişliğine fizyolojik çalışmaların içine girmiş bulunan Armand Saguin, deri tabağlamada hızlı bir yöntem bulur ve Cumhuriyet yönetimi de, seferber ettiği binlerce askere hemen papuç sağlamakta yararlanır.

bundan. Matematikçi Monge bakan olur; Guyton de Morveau, sonra da Carnot, Kamu Selâmeti Komitesi'ne üye olarak girerler.

Ama aynı anda, kimi bilginler, Terör'ün acımasız cenderesi içinde yokolup giderler; Lavoisier, Bailly ve Dietrich, giyotinde can verirler. Ancak hemen hatırlatmış olalım: Bunlardan hiçbiri, bilimsel çalışmalarından dolayı suçlanmış değildir; öyle olunca, çalışmalarının niteliği, hiç birini de kurtaramaz. Ne var ki, gerginlik kalkıp da, ortalık bir parça durulduğunda, bilginler, bilimsel gelişmenin izlenmesini güvence altına alacak istikrarlı kurumların yaratılması için, iktidar nezdinde girişimde bulunmakta gecikmezler. Sonuçları da alınır bunların: 1794 yılının sonunda ve onu izleyen yıl boyunca, Bayındırlık Merkez Okulu adı altında, Politeknik Okulu; Öğretmen Okulu, Sağlık Okulları, Boylamlar Dairesi, Sanat ve Meslekler Konservatuarı, son olarak da Fransız Enstitüsü kurulur.

Fransız bilim sistemi doğmaktadır.

Gerçekten, bu kurumların birbirine eklenişi, çağdaş bilim sisteminin doğuşunun bir işaretiydi. Nitekim, bu sistemin kendine özgülüğü ve başarıları, XIX. yüzyılın ilk on yıllarında, Paris'i, bilim dünyasının başkenti yapacaktır. Sistemin en görkemli ögesi de, 1793'te birden ortadan kaldırılan Bilimler Akademisi'nin yerine geçen Fransız Enstitüsü'dür. Gerçek bir bilim geleneği kuran Enstitü'nün kadrosu, üçüncülüğe itilen Fransız Akademisi'nin karşısında ilk sırayı tutar: Kürsüsünde, bilimin yürüyüşü açıkça görülür ve, bunun yanı sıra, buluşların ve kuramların tanınıp yaşama geçirildiği bir mahkeme de olur; Enstitü, bir araştırmaya bilim etiketini yapıştırır ve geçerlilik kazandırır ona. 1794'te kurulan Politeknik Okulu, sivil ya da asker öğrencilerin akınına bir düzen getirerek, mühendisliğin her dalında, devlet kadrolarının oluşumunun tekelini temsil eder: Çatısı altına köprü ve şoseleri, madenleri, deniz mühendis-

liğini, coğrafya mühendisliğini, topçuluğu, askerî mühendisliği toplar. Berthollet, Monge, Fourcroy, Fourier gibi en yetkin bilim adamları, uzman laboratuvarlarda araştırmalarda bulunmakla yetinmezler yalnız; genç bir kuşağı da yetiştirirler orada.

Ve nasıl da büyük bir içtenlikle!

Tanınmış bir bilginler kuşağının, kendilerine halef olacak insanları yetiştirmek için gösterdikleri aşk ve şevkin bir örneği tarihte nadir görülmüştür. Geleceğin fizikçisi Biot, kimyacı Gay–Lussac ya da matematikçi ve mekanisyen Poisson gibi Politeknik Okul'un kimi gençlerine karşı, bir «ana kucağı»nın açıldığı söylenir. Bu üstüne titreyişin duygulandırıcı bir örneği olduğu için belirtmiş olalım: Berthollet, genç Gay–Lussac'ı evine alır, çocuğu gibi bakar. Ancak, bu sıcak ilgi, sadece büyük yeteneklere değil, hemen bütün gençleredir de.

Devrim'in doğrudan meyvası olan Fransız bilim sisteminin bir başka görünüşü de şudur: Bilimsel olduğu kadar teknik bilgileri edinme süreci ve olanakları hızlandırılır. Bilimle, onun öğretilmesi atbaşı yürütülerek, bilim adamları, pedagojik bir devrimi gerçekleştirirler; en azından bir kuşak için, yalnız nöbeti devralmakla yetinmez, Fransa'da bilimsel üstünlüğü de sağlarlar.

Sadece, matematik gibi kesin bilimlerde değil, bütün bilim dallarında da olan budur. Sistem, doğa bilimlerini de kavrar; Doğa Tarihi Müzesi'nde, uzmanlaşmış on iki kürsü kurulur: Henüz gencecik Cuvier, orada karşılaştırmalı anatominin yıldızı olacaktır; öte yandan, daha yaşlı bir doğabilimci Lamarck da, omurgasız hayvanlara ayrılan yeni kürsüye yerleşir ve orada coşku içinde, dev bir eser koyar ortaya. Sağlık okullarının yaratılmasıyla tıp bilimlerini de sistemin içindedir. Paris'te bir Uygulama Okulu'ndadır ki, Xavier Bichat, öğrencilerine, insan bedenindeki dokuların sınıflandırılmasını öğretecek ve dokulardaki bozulma sonucu ortaya çıkan hastalıkların klinik işaretlerini tanıtacaktır.

Şurası pek açıktır: Etats Généraux'nun toplanışından 18 Brumaire'e değin uzanan on yıl boyunca, Fransız kültürü, canlılığını, esas olarak, bilimlerin şaşırtıcı bereketliliğinde gösteriyor; ayrıca, Bilimler Akademisi'nde, sonra da Fransız Enstitüsü'nde toplaşan bilginlerin gözalıcı topluluğunda. Devrim yıllarında bilim zevkinin o denli güçle kendini belli ettiği bir başka dönem nadirdir tarihte.

Fransa'da, bilime Devrim takmıştır kanatlarını.

XIX

FRANSIZ DEVRİMİ'NDE SANATÇILAR

Heykel sanatçılarından başlıyalım önce.

Fransız Devrimi'nden önce, en önemli siparişler – Louvre Galerisi için büyük adamların heykelleri ile genel alanlara dikilecek anıtlar – Krallığın Levazım Dairesi'nce, Akademi heykelcilerine yapılırdı. Onların dışında kalan heykelciler ise, varlıklı kişilerin siparişleriyle yetinirlerdi: Bu insanların ısmarladıkları da, daha çok büstler ve bahçeler için heykeller ve çeşmelerdi. Öte yandan, yığınla sanatçıyı uğraştıran yapı süslemeleri, birbirinin tekrarı gibidir. O yıllar, heykel dünyasını canlandıran biçem tartışmaları, ressamların kendi aralarında yaptıklarına yakındır: Antik örneklere olan coşku, barok gelenekler ve yenilikçiliğe duyulan eğilimlerle yumuşatılmıştır.

Başta Voltaire ve Rousseau olmak üzere, filozofların büstleri için hayli bereketli bir pazar vardır. Bundan en çok payını alan da, Houdon'dur; ne var ki, Paris'te ve taşrada daha az ünlü yığınla heykelci, bu pazara ürün sürerler. Devrim'in başlarında Houdon, bu önceliği elinde tutmak ister: Arka arkaya Necker'in, Bailly'nin, Barnave'ın ve Mirabeau'nun kabartmalarını yapar. Ancak, çok geçmez hayli canlı bir rekabetle karşı karşıya kalır: Böylece, Jakobenler Kulübü, Mirabeau'nun ölümünden az sonra, oturumlar salonunu süsleyecek bir büst için yarışma açtığında, Lucas de Montigny'nin, Tessier'nin, J. – P. Dumont'un ve C. – A.

Desseine'in örnekleri sökün eder. Onların içinde, aynı zamanda bir sağır–dilsiz olan Desseine, alabildiğine canlı bir büst için siparişi elde eder. 1793'te, başta kulüpler olmak üzere, özgürlük şehitlerinin portreleri için yaptıkları çağrıya, genellikle ağabeylerinden daha militan olan özellikle genç sanatçılar yanıt verirler: Grenoble'dan Beauvallet ile Martin, Le Peletier'nin, Chalier'nin ve Marat'nın büstlerini koyarlar ortaya; Montpellier'de, yaşlı Pajou, Beauvais'nin büstüne imzasını atacaktır.

Dönemin heykelcilerine açılmış en büyük işyeri, Panthéon'dur. 1791 yılı boyunca, temsili eserlere yer verecek bir programın hazırlanması, Quatremère de Quincy'ye verilir; ve 1793'te de, yapının genel durumu için bir rapor hazırlanır. Bütün bunların sonunda, şöyle bir işbölümüne gidilir: Kapının alınlığına yazılacak, **Yurt, Büyük Adamlara Minnettardır** yazıtı Moitte'ye bırakılır. Girişteki sütunlu bölümde, beş kabartma bulunmaktadır: Ortada, Haklar Bildirisi (Boichot); ötekilerde, Kamu Eğitimi (Lesueur), Adalet (Roland), Yurda Bağlılık (Chaudet), Kanunların Egemenliği (Fortin). Bu kabartmaların altına da heykeller yerleştirilmiştir ve en önde de, Lorta'nın **Özgürlük**'ü ile Lucas'nın **Eşitlik**'i vardır. İçeride dört sahın Felsefeye, Yurtseverliğe, Bilimlere ve Sanatlara ayrılmıştır. Kubbenin tepesine konmak için de, Quatremère, 1792'de, Dejoux'ya, kurşundan bir **Kanatlı Kadın** ısmarlar; ne var ki, yalnız alçıdan modeli bitirilebilecektir bunun. 1806'da, Napoléon, yeniden Sainte Geneviève kültüne ayırır yapıyı ve bu devrimci dekorun bozulup yıkılması, 1820 yıllarına değin sürer.

II. yılının Brumaire'inde, Konvansiyon, «zorbalığın ve boş inancın putlarının yıkıntıları üzerine yükseltilmek üzere», **Fransız Halkı** için dev bir heykel yarışmasına karar verir. Kamu Selâmeti Komitesi, Floréal'de, bu tasarıyı, Paris'te Pont–Neuf için onaylar ve birçok yarışmaları da haber verir: Bastille'in yıkıntıları üzerinde **Canlanan Doğa,** Dev-

rim alanı için **Özgürlük**, Champs–Elysées için **Rousseau** figürleri, Panthéon'da yurt için ölen savaşçıların onuruna bir sütun, 10 Ağustos 1792'de ölen yurttaşlar için de zafer alanına dikilecek bir anıt vardır. Bu vesileyle, Paris'te ve taşradaki heykelciler, jüriye, bugün oraya buraya dağılmış, yüzden fazla model yollarlar.

Dönemin taşrada çalışan en önemli heykelcisi ise, Lyon'lu Joseph Chinard (1756–1813)'dır.

Devrim'in resminin ayrı bir dünyası var: Bu dünyaya rengini veren de, çağdaş ve güncel olayların dile getirilmesidir aslında. Öyle de olsa, Devrim döneminde, resmin kendine özgü bir biçemi vardır denemez. 1789'da, duvar resimleri, barok esinlenişten neoklasisizme kadar giden bir çeşitlilik gösterir; bunun en ünlü örneği de, David'in **Horace'ların Andı**'dır (1785). Devrim'in yol açtığı olayların öneminin bilincinde olan yığınla sanatçı vardır ki, tualde dile getirmek isterler bunları. Onların yanı sıra, tarihten tablo çizip konularını İlkçağ'dan almayı sürdürenler de görülür. 1792 yılından başlıyarak, Devrim'in ilkelerini canlandırmakta, en aydınlık yol olarak, temsilî resim dayatacaktır kendini. Daha saldırgan çizgilerle bir propaganda resmi yaratma zorunluluğu, sanatçıları, aslında neoklasisizmin reddettiği şiddetli ve dramatik etkileri kabule götürecektir. Konvansiyon ve Direktuvar dönemlerinde, ulusal sahnelerin temsili, alabildiğine desteklenir; «Büyük Adamlar»ı dile getirmeğe kendini adamış yığınla sanatçı da görülmektedir. Thermidor'dan sonra, Devrim'i konu almayı terkedip başka ufuklara yönelen birçok sanatçı olacaktır.

O yılların resmi derken, David'den özel olarak söz etmeli.

Krallık Akademisi'nin, sonra da Roma'da Fransız Akademisi'nin parlak öğrencisi David (1748–1825), 1780'li yıllarda, devrinin en iyi tarih ressamıdır. 1789'da ise, ününün doruğundadır; ve biçemi, meslekdaşlarını ve -doğal o-

larak– yığınla öğrencisini alabildiğine etkiler. Devrinin bütün öteki tutkulu ressamları gibi, o da İlkçağ tarihinden alınma erdemli insan ve eylemlerin örneklerini alır işler: **Bélisaire** (1781), **Horace'ların Andı** (1785), **Socrates'in Ölümü** (1787), bunların ilk akla gelenleri. Akademi'deki meslekdaşlarından farklı olarak, David, Antik dünyanın konularına, bir güncellik boyutu kazandırır; öyle ki, kimi eleştirmenler, onlardan hareketle, yorumlarına siyasal bir anlam verme fırsatını elde ederler. 1789'da, David **Brutus**'u yapar: Tablo, roma Cumhuriyetine ihanet etmiş iki oğlunu mahkûm eden ve, böylece, yurdun çıkarlarını kendi babalık duygularından önceye alan bir insanı resmetmektedir. Birkaç hafta sonra Bastille zaptedilir ve, tablo salonda, Parisli seyircilerin alabildiğine coşkusunu toplar; sergilemeyi önlemek üzere, krallığın bir sansür girişimi de işin içine girince, ressamın ünüyle Devrim'in ruhu birbirine sıkı sıkıya bağlanmış olur.

Anayasal monarşi döneminde, David, Bailly'yi, Condorcet'yi, La Fayette'i, La Rochefoucauld'u ve Mirabeau'yu ziyaret eder ve hayran kalır onlara. Yeteneğini Devrim'in hizmetine adama kaygısıyla, 1790'da dev bir tasarıya girişir: Millî Meclis'in salonuna konulmak üzere, **Jeu de Paume Andı**'nı temsil eden bir tablo yapacaktır. Tasarının malî bakımdan desteklenmesini Jakoben'ler Kulübü üstlenir; o altından kalkamayınca, Meclis üstlenir giderleri. Sonunda ortaya çıkan tabloda, David 1789'u, Aydınlıklar'dan miras kalan bir iyimserlikle kucaklaştırır; neo–klasik tarih resminin kurallarına göre yapılan tablo, tarihsel bakımdan doğru olmasa da, felsefî bir anlamla da yüklüdür. Desen bitince, 1791 Haziranında ressamın atölyesinde sergilenir, Eylülde de salona konur.

17 Temmuz 1791'de, David, Champ–de–Mars'da, kralın tahtından indirilmesini isteyen dilekçeyi imzalar; ancak, 1792 Martında, kralı, anayasayı veliahda gösterirken resmetmek amacıyla birkaç kroki çizer ki, resmî olarak da ıs-

marlanmıştır bu kendisine. 15 Nisan 1791'de, Châteauvieux askerlerinin onuruna düzenlenen bayramın örgütlenişinde oynadığı önemli rol nedeniyle, Robespierre ve Jakoben'lerle kesin yakınlaşma gerçekleşmiş olur; ve, Danton'la Marat'nın desteğiyle, 1792 Eylülünde Paris'ten kendini seçtirmeği başararak Konvansiyon'a girer. Kamu Eğitimi Komitesi'nin ağır basan üyesi olarak, çoğu kez Konvansiyon'a müdahale eder; Konvansiyon da, 1793 ve 1794 yılının bütün büyük bayramlarını hazırlamakla onu görevli kılmıştır zaten.

1793'te, Konvansiyon'un salonu için iki tablo yapar: Birinde, **Le Péletier de Saint-Fargeau** ölüm yatağındadır; şaheser olan ötekisi ise, **Ölmüş Marat**'yı banyosunda göstermektedir. Ertesi yıl, göğsünde üç renkli kokardı sıkarak yurdu için ölen genç **Bara**'yı bitirmeden bırakır. Öte yandan, aynı dönemde, kimi resmî giysi tasarıları çizecek; İngilizlere karşı yönelttiği iki karikatür yapacak ve Paris'de dikilecek **Fransız Halkı** adlı dev heykel için bir tasarı ortaya koyacaktır.

Kamu Güvenliği Komitesi'nin üyesi seçildiğinde, yığınla tutuklama kararının altında görülecektir adı. 9 Thermidor'da Konvansiyon'da yoktur; oysa, birgün önce, Jakoben'ler Kulübü'nde, Robespierre'e bağlılığını herkesin önünde açıkça dile getirmişti; sonunda kellesini giyotinden kurtarırsa da, bir yıl kadar hapiste kalır. Çıktığında, fırçayı yeniden eline alır ve **Sabin Kadınlarının Girişimi** adlı tabloyu yapar (1795–1798); aslında, bir ulusal uzlaşma sahnesidir bu. Buradan kalkarak, siyasal yaşamda bir rol oynama konusundaki her türlü savdan vazgeçer; öyle de olsa, Babeuf'ün gazetesine abonedir ve, Jakoben kulüplerinin polisce tedirgin edilişini protesto eden yığınla dilekçeye imzasını atar. 1796 yılından başlıyarak, İtalya'da zafer kazanmış bir komutan olarak, General Bonaparte'a tutulur; İmparatorluk döneminde ise, baş ressam unvanını alacak ve pek önemli yığınla

resmî sipariş kabul edecektir. Napoléon'a bağlı olduğu için, onun sahneden çekilmesiyle, David de, 1815'te Brüksel'e sürgüne gider; ve orada, güncelden kaçış içinde, mitolojiden hafifmeşrep sahneler resmetmekle geçirir zamanını.

Evet, mitolojiden hafifmeşrep sahneler...

Bir zamanlar, sanatını yurdunun hizmetine adamış bir insan için, ne kadar şaşırtıcı ve ne kadar da acı!

EKLENTİ

ALBERT MATHİEZ

NİÇİN ROBESPİERRE'CİYİZ?

Her açık yürekli düşünceye kucağını açan bu Okulda, bu yıl düzenlediğimiz Robespierre üstüne konferansları, sadece güncellik kaygısı esinletmiş değil bize; onu böyle sanabilecek kimseler olursa içinizde, baştan bir açıklamada bulunmalıyım kendilerine. Montanyar'ların onca iftiraya uğrayan şefine gözlerimizi çevirmek için, ne Büyük Savaşı bekledik, ne Bolşevikliği, ne de bulunmaz Meclisi. Bizim bu «Robespierre İncelemeleri Derneği», 1908 yılından beri var. Bir tarih derneği bu; eserini, –söylemek cesaretini kendimde buluyorum– gerçekten başka bir kaygı duymadan sürdürmüş olan bir özgür araştırmalar yeri. İşte bu araştırmalardan birkaçını, çalışma arkadaşlarım ve ben, önünüze koymak onurunu duyacağız.

Ancak, Robespierre'i incelemenin ve sonunda da, Cambacérès'in geleceğin hükmüne havale ettiği bu büyük davaya kanıtlar sağlayıp onu savunmanın yararlı ve ivedi olduğuna, 1908'den beri niçin inandık? Şu yüzden açıkçası: XIX. yüzyılın son çeyreğinde kendini gösteren Danton'la ilgili ateşli övgüler ve en az onlar kadar

---

Bu konferans, 14 Ocak 1920'de Sosyal İncelemeler Yüksek Okulu'nda verilmiş ve *La Grande Revue*'nün 1920 Nisan sayısında yayınlanmıştır. Çeviri için esas alınan metin, Albert MATHİEZ'in «Etudes sur Robespierre» (Messidor/Editions Sociales, Paris, 1988) adlı eserinde (s. 17–35)dir (çevirenin notu).

ateşli Robespierre karşıtı saldırılar, bizi inandırmış değillerdi.

Yaşarken –bir eşi belki gösterilemiyecek biçimde– halkın sınırsız sevgisiyle çevrili ve, ölümü, Cumhuriyet'i temellerine değin sarsacak denli bir boşluk yaratan bir devlet adamının, –yetenekten hemen hemen yoksun– sıradan bir politikacı olabileceğini kabul etmek, güç görünüyordu bize; Sankülot'ların «Satın alınamaz» (Incorruptible) diye ad taktıkları bir insanın, erdem diye yüzünde maske taşıyan, hayasız, tutkulu bir kişiden başka birşey olmadığına inanmak, olanaksız geliyordu bize. Cambon'dan başlayıp –Barère'den geçerek– Barras'ya kadar, Thermidor'cuların kendilerinin bile, Robespierre'le beraber, namuslu Cumhuriyet'i, gerçek Cumhuriyet'i devirirken yaptıkları ağır yanlışa, İmparatorluk ve Restorasyon yıllarında –derin bir acıyla– hayıflandıklarını farkediyorduk. Onların suçlarını kabul ettiklerini görüyor ve şunu da saptıyorduk: Kahramanlık döneminin bütün cumhuriyetçileri, makam ve mansıptan çok hapishane ve darağaçlarını tanımış olan bu insanlar, Robespierre'in anısı önünde, zaferden asla umudunu kesmeyen ve Kamu Selâmeti Komitesi'nin onurlu ruhu olan büyük bir yurtseverin anısı diye; çömezi ve sürdürücüsü olduklarını –göğüslerini gere gere– ilân ettikleri, inancının kurbanı olmuş bir büyük demokratın anısı diye, saygıyla eğiliyorlardı. Robespierre'cilik ve demokrasi, 1848'in hemen hemen arkasından, babalarımızın kafalarında tek ve aynı şey oldu. Hâlâ geçmişin anlayışı içinde batmış gerici bir politikacı olarak bize bugün kolayca sunulan insanı, çağdaşların ve onların doğrudan mirasçılarının, bir öncü ve bir peygamber olarak görecek kadar –derinliğine– yanılmış olabileceklerini anlıyamazdık.

Ne var ki, hasımlarımızın kanıtlarını sallayıp elediğimizde, hayretle gördük ki, özetle üç yakınma kalıyordu elimizde:

Birincisi, Thermidor çamuru içinden alınmış en eskisidir ve, Terör döneminde akıtılan kanın sorumluluğunu, günah tekesi yapıp Robespierre'in üstüne yıkar.

İkincisi, Michelet ile Quinet'nin yeniden ısıttıkları Hébert'ciliğin mirasıdır; Hıristiyanlıktan –alabildiğine sertlikle– arındırmaya ve Katolikliğin mutlak olarak yasaklanmasına karşı çıkıp, sonra da, bağnazlıkla, kendisini Yüce Varlığın baş papazı olarak gösterme gibi bir suç yükler Robespierre'e.

Son olarak üçüncü yakınma, Doktor Robinet adlı bir pozitivizm meczubunun kin dolu tutkusuyla ete kemiğe büründürülmüş –kişisel ve duygusal– bir yakınmadır; Danton'u Devrim Mahkemesine gönderme cesaretini gösterdiği için, Robespierre'i bağışlamaz.

Bu yakınmalardan birincisi, Robespierre'in terörcülüğü hakkında hiçbir şey söylemiyeceğim bugün; çünkü, bu konuyu, özel bir incelemede, önünüzde –derinliğine– ele almak niyetindeyim (1).

İkinci nokta, Robespierre'in sözde başpapazlığı hakkında, benim devrimci tapınçlar, Devrim ve Kilise üzerine yazdığım çeşitli kitaplarımın yeterli bir ışık serptiği düşüncesindeyim ve, bugün, Robespierre'in yeni bir tapınç icat ettiğini ileri sürmeye cesaret edebilecek ciddî bir tarihçi yoktur; yurttaşlık bayramları sistemi, Federasyonların coşkulu atılımının ve devrimci prapogandanın zorunluluklarının sonucu olarak, kendiliğinden doğdu ve, Robespierre, bunları çekip çevirmekle yetindi yalnız. Robespierre'in din sorunu önündeki tutumu, Konvansiyon üyelerinin, hatta Danton'un tutumuyla aynı olmuştur; bunu kanıtlarıyla tanıtladım ve bu konudaki kanıtlarım, bir on beş yıl var ki reddedilmeği bekliyorlar. Onun Hıristiyanlıktan arındırmadaki rolünü incelerken, sadece yurdun ve Cumhuriyet'in yüce çıkarları kaygısıyla hareket ettiğini ve girişiminin, yalnız yasal değil, aynı

(1) Mathiez'in bu konudaki incelemesi için, bkz. age., s. 58–85.

zamanda hayırsever olduğunu da gösterdiğimi sanıyorum. Robespierre'e, Katolikliği şiddete başvurarak öldürmediği suçu yükleniyor. Onu, sözde terörcü aşırılıklarından dolayı da kınayan aynı yazarların kaleminde garip kaçan bir suç! Ancak, bu nokta üzerinde ısrar etmek gereksinmesini duymuyorum; çünkü, benim vardığım sonuçların doğruluğunu, **Oise'da Hıristiyanlıktan Arındırma** adı denemesinde –dikkate değer biçimde– göstermiş olan, yetkin çalışma arkadaşım ve dostum M. Maurice Dommanget, bu kötü niyetli olduğu kadar boş efsaneyi önünüzde çürütüp geçersiz kılacak.

Kalıyor, Danton'la ilgili üçüncü yakınma. Burada Robespierre'i kınayacak biriki şey bulsaydım, Lameth'e olduğu kadar Saray'a, karşı–devrimcilere olduğu kadar müteahhitlere, kim çok para veriyorsa ona satılmış, zevk açlığı içindeki bir şarlatanı; zaferden kuşku duyan ve karanlıkta düşmanla utanç verici bir barış hazırlayan bir kötü Fransızı; kralcı partinin en büyük umudu olup çıkmış iki–yüzlü bir devrimciyi sonunda terketmeğe razı gelmesi olmazdı bulduklarım. Hayır! Harekete geçmek için belki fazla beklemiş olmasını; eski bir politika arkadaşlığının anılarıyla açıklanabilecek aşırı bir bağışlayıcılıkla, ihtiyat ve duraksayışlarıyla, bozgunculuğun ve çürümenin ete–kemiğe bürünüp çevreye saçılması tehlikesini yaratmış olmasını başına kakardım Robespierre'in. Şunu da hatırlayalım: Erdem konusunda alabildiğine güçlük içinde olan Thermidorcu Konvansiyon bile, IV. yılının 11 Vendémiaire'inde –itibarlarını geri vermek amacıyla– ilân ettiği, Terör kurbanı üyeleriyle ilgili uzun listeye, Danton'la suç ortaklarını koymayı reddetti. O Mecliste –sayısı hayli olan– Danton'un hiçbir dostu, Devrim Mahkemesinin kararından belki çok daha vahim olan bu yeni yüz karası davranışa karşı, tek bir sözle bile karşı çıkmamıştır. Ancak, çok ileri yıllarda, o büyük dönemden arta kalanlar birbiri arkasından ölüp gittikten sonradır ki, Danton'un davası, sonunda kimi savunucular

bulabildi. Adı çevresindeki efsane, bu konuda bulduğum – ve hiçbir kuşkuya yer bırakmıyan– belgelerin de gösterdiği gibi, oğullarının yanı sıra, Temmuz yönetimi ile İkinci İmparatorluk döneminde Millî Eğitim Bakanlığında yüksek bir makamda bulunmuş olan uzaktan bir yeğeninin eseri oldu. Danton'un ailesinin savunmaları, Villiaumé ve Michelet çapındaki tarihçileri de yanılttı. Bütün bunlar, o küçücük pozitivist kiliseciğinde, beklenmedik bir yardımcı da buldular; bu yardımcı, çok geçmeden, iman dolu gözlerle, zevk düşkünü Danton'a, Diderot'nun düşünsel oğlu ve Auguste Comte'un öncüsü olarak bakmaya başladı. Bu yalan ve çarpıtma girişimi, 1876'dan sonra dikkatleri kendine çevirmeyi başardı; çeşitli nedenleri vardı bunun, ancak parti çıkarı baş rolü oynadı. Bu efsaneyi yayanların ileri sürdüklerini arşiv belgeleri üzerinde doğrulama olanağı elime geçer geçmez, efsane de çöktü. Benim **Danton ve Barış** adlı incelemem ile, Robespierre'le ilgili ilk iki seri çalışmam, yanıtsız kaldı.

Ancak, Danton efsanesini, yerine bir başka efsaneyi geçirmek için yıkmadık. Robespierre için, düşünceleri ve eseri için dile getirdiğimiz hayranlığın gerekçelerini ortaya koymak kalıyor bize. Şimdi onun rolünü yeniden belirtmeli, hizmetlerini saymalı ve son olarak da, örneğinin taşıdığı değeri kavratmalıyız: İçinde bulunduğumuz şu vahim saatte, başvurmanın yararlı olduğu bir örnektir bu; o saati de, sevgili Fransa'mızı yeniden kurmak için yazgı çıkardı karşımıza ve, o Fransa'yı ise, Robespierre'in de istediği gibi, daha güçlü, daha adil ve daha kardeşçe görmek istiyoruz.

Robespierre'in söylevleri, üç çeyrek yüzyıl boyunca demokratların ellerinden düşmemişse şundandır: Bu söylevlerde, o insanlar, bir yaşam kaynağına dalar gibi, Rousseau'nun o dev kuramıyla dile getirdiği yüksek politika ülküsüne dalıp, onunla yeni bir güç ve ruh kazanabiliyorlardı. Robespierre'in söylevleri, **Sosyal Sözleşme**'nin, güçlükler ve engellerle mücadele halinde gerçekleşen ilkeleriydi; kuramın gökten yere inişiydi bu; tarihi-

mizin en çetin anında, Fransa'nın özgürlüğünü kurtarmak için varlığını ortaya koyduğu bir zamanda, zekânın olaylara karşı destansal bir savaşıydı.

Robespierre, Rousseau'nun düşüncesini daha da ileriye götürürken, demokrasinin, baştan aşağıya yalnızca siyasal biçimlerden ibaret olduğuna inanmadı. Daha Kurucu Meclis döneminden başlıyarak, şunu ilân etmişti: Demokrasi, sosyal olmalıydı, yoksa demokrasi olamazdı. Böylece, demokrasi bir kralla uzlaşabilirdi; yeter ki, bu kral, ne iç ne de dış politikada hiçbir karar yetkisi taşımayan, sadece miras yoluyla iş başına gelmiş bir tür başkan olsun. Jironden'ler, Yasama Meclisi'nde, Cumhuriyet biçimi için fazla coşkulu davranmadığını başına kaktıklarında, onlara, «kralın yetkisinin alabildiğine genişletilmesine muhalefet amacıyla, istediğini yapabilen bir meclise karşı, üç yıl yalnız başına mücadele ettiği» yanıtını verecek; Varennes'den sonra, XVI. Louis'nin yargılanmasını ve tahtında kalıp kalmamasının millete sorulmasını istemeğe hemen hemen tek başına cesaret ettiğini hatırlatacak; sonunda da, şunu ekleyecektir sözlerine: «Büyük sosyal sorunun çözümü, Cumhuriyet ve monarşi kelimelerinde mi yatıyor?» Büyük sosyal sorun! Başka hiçbir devrimci bu dili kullanmadı. Hak eşitliği, siyasal eşitlik, kamu yaşamına katıldığı ilk günden son gününe değin, temel uğraşı oldu onun. Komünizme ve –düş diye gördüğü– «toprak kanunu»na karşıydı; öyle de olsa, her siyasal eylemin, zenginliğin kötüye kullanmalarını engellemeye ve, gerektiğinde bastırıp cezalandırmaya yönelik olması görüşündeydi. Zenginler yönetimi, ondan daha kararlı ve daha inanmış başka bir hasım görmedi; 7 Nisan 1791'de şöyle diyordu: «Büyük servetler, ona sahip olanlar kadar, arkasından koşanları da bozar. Büyük zenginlikler ortamında erdem korku içindedir; lüksün bozup çürüttüğü ülkelerde, yeteneğe bile, yurda yararlı bir araçtan çok, servet edinmenin bir

aracı olarak bakılır. Böyle bir ortamda, özgürlük gerçekleşemiyecek bir düştür; kanunlar ise, bir baskı aracıdır ancak. Bütün kanunlarınız, bütün kurumlarınız, servetler arasındaki bu pek büyük eşitsizliği yıkmaya yönelmemişlerse, hiçbir şey yapmamışsınız demektir... İnsan un-ufak edilmişse, işlediği toprağı nasıl kullanabilir? Hayır, kişinin mülkiyeti, ölümünden sonra, toplumun kamusal mülküne yeniden dönmelidir. Toplum, bu malları, ilk mülkiyet sahibinin çocuklarına, sadece kamu çıkarı adına bırakmaktadır. Ancak, kamu çıkarı eşitliğin çıkarıdır». Mirasa ve mülkiyet hakkına karşı sosyalistler de daha fazlasını söylemiyeceklerdir. İyice görülüyor ki, siyasal devrim, bir sosyal devrime gelip varmamışsa, hiçbir şey değildi, ya da pek az şeydi Robespierre için.

Bütün yoksul ve nasipsizlerin, Yahudilerin, komedyenlerin, kölelerin –her fırsatta– savunusuna girişmekle yetinmedi; askerlerin ve –ulusun kendileri için kutsal bir borç yüklendiklerini ilân ettiği– ailelerinin sefaletleri üzerine yürekten eğilmekle kalmadı; Devrim'e, çıkarları adına el koymuş olan yeni oligarşiye, şaşırtıcı bir kavrayışla karşı çıktı. 1830 ile 1848 arasında sosyalistlerin sık sık yeniden bastıkları ünlü **Haklar Bildirisi**, eğitim hakkını, çalışma hakkını, yardım isteme hakkını ilân ederken, mülkiyet hakkına sınırlar getiriyordu aynı zamanda. Düşüncesini yalnız kendisi için özetlediği kişisel notlarında, şöyle yazıyordu: «Halk... başka hangi engel vardır halkın eğitimine? Sefalet! Peki ne zaman aydınlatılacak halk? Ne zaman ekmeği olacak ve, zenginlerle hükümet, çıkarları halkınkilerle karıştığında, onu aldatmak için, kalleş kalem ve dilleri karalamaya ne zaman son verecekler? Hiçbir zaman!». Tekrar ediyorum, başka hiçbir devrimcinin, sosyal sorun hakkında böylesine bir görüş açısı olmadı; bilgisiz ve çaresiz yığınlara sevecenliği dile getirmek için yüreğinde böyle derin duygulanışlar kimsede olmadı. Son söylevinde de, kuşkuculara karşı şu yüce

haykırışta bulunuyordu: «Size tanıtlamak isterim ki, duyarlı ve saf ruhlar vardır; yüce yüreklerin fırtına ve mutluluklarını oluşturan o sevecen, karşı konulmaz, dayanılmaz tutku vardır; zorbalığa karşı o derin tiksinti, ezilenler için o acıyan gayret, yurt için o kutsal aşk – onsuz bir büyük devrimin bir başka suçu ortadan kaldıran çarpıcı bir suçtan başka bir şey olmayacağı– insanlık için daha yüce ve daha aziz aşk vardır; yeryüzünde dünyanın ilk cumhuriyetini kurmanın büyük tutkusu, bozulmamış bir vicdanın sessizliğinde ve kamu mutluluğunun büyüleyici görünüşünde göksel bir şehvet bulan çözülmemiş insanların bu tutkusu vardır. Onun şu anda ruhlarınızda yandığını hissediyorsunuz; ben de kendi ruhumda duyuyorum». Bu söyleyiş, bu ses tonu aldanmadı; Sankülot'ların bilinçlerinde derinliğine yankılandıktan sonra, yüzyılı aştı.

Robespierre, kelimenin gerçek anlamıyla, kamu iyiliği tutkusu ile yanıp tutuşuyordu. Ne var ki, bu büyük demokrat, belirtmiş olalım, demokratik rejimin kendi değerleri hakkında en ufak bir hayale kapılmıyordu; parlamentarizmin her derde deva bir şey olduğuna asla inanmıyordu. Onun bu konudaki yetersizlik, kötülük ve tehlikelerine, kimse ondan daha iyi parmak basmadı. Bu bakımdan, düşüncesi alabildiğine canlı kalmaktadır.

Kurucu Meclis döneminden başlıyarak şunu saptar: Temsilciler, kendilerini vekil olarak atayanlardan hızla soyutlanmaktadır; ve, onları kamu etkinliklerinin dışına atmak amacıyla, kararlarının gerçek nedenlerini saklamaktadırlar onlardan. Öyle olduğu için de, zenginlerin oligarşisi gibi, çoğu kez onunla karışan politikacılar oligarşisini de gözler önüne serer: «Olayların gösterdiği gibi, der, insanlar, cezalandırılma korkusu taşımadıkları sürece, kişisel çıkarlarını kamu çıkarlarına yeğlerler; bunun sonucu da, vekillerinin halktan mutlak olarak bağımsız olduğu her halde, halkın ezilmesidir. Millet, Dev-

rim'in yemişlerini henüz tadamamışsa, entrikacıların yerine başka entrikacılar geçmişse, eski despotluğun yerini kanunsal bir zorbalık almış görünüyorsa, nedenini başka yerde aramayın bunun; temsilciler, seçimlerde halkı hayasızca okşayıp bir ayrıcalığı ellerine geçirmişlerdir» (2). Parlömanter rejimin seherinde, durgun gölleri daha o zamandan farketmiş bulunuyordu: «Yurtlarından çok kendi bölgelerini, vekâlet verenlerden çok kendilerini düşünen insanları yasamacılar olarak kabul edebilir misiniz? İktidar sürelerini uzatmanın umuduyla büyülenmiş bu insanların dikkatleri, kendileriyle kamu çıkarı arasında bölünmüştür. Yüzlerini, görevlerinin yüce amacından çevirmiş temsilciler görüyoruz; birbirlerinin rakibi olmuşlardır aynı zamanda; kıskançlık ve entrika kesilmişlerdir; sadece birbirlerinin yerine geçmenin, hemşerılerinin gözünde kötülemenin uğraşı içindedirler hemen hemen».

Sürekli bir gerçeği dile getirmiyor mu bu tablo?.

Robespierre, pek haksız olarak, soyutta kalan ve kuruntucu bir insan olarak da gösterilse, boş hayallere kendini kaptırmış bir kişi değildi. Politikada dönüşlerin sırrını bilir: «Cumhuriyetten önce cumhuriyetçi olarak görünen filan kişi, Cumhuriyet bir kez kurulunca cumhuriyetçi olmaktan çıkar; ancak yükseldiği noktadan inmeyi de istemez. Kendisini kahraman yaptığı sürece, devrimleri sever, ama iş başında olmadı mı, karışıklık ve anarşi görür onda» (3) der. Ancak La Bruyère'in çizebileceği bu portrenin eskidiğini ileri sürmeğe kim cesaret edebilir? Demokrasinin sahtekârlarını öç alıcı bir çizgiyle resmederken de dinleyelim onu: «Sahte devrimci enerjik önlemlere karşı çıkar ve önleyemediğinde de abartır onları... Hiçbir anlam taşımayan büyük kararlar

(2) Le Defenseur de la Constituion, no. 11.
(3) Réponse à Pétion.

için ateş doludur; düşmanı da olsa, kaba sofular gibi dış uygulamalara pek bağlıdır; iyi bir eylem yapmaktan çok, tepesinde yüz tane kızıl bere kullanmayı daha fazla sever» (4). Aynı güzel deyimle şunu da söylüyordu: «Demokrat baronlar Marki dö Coblentz'in kardeşidirler ve, kimi zaman, kızıl bereler, kızıl topuklara, düşünüldüğünden daha yakındır». Ne yazık! Demokrat baronların soyu tükenmedi; onların yüzündeki maskeyi indirecek Robespierre de yok artık!

Parlömanter rejimin eğri yanlarını bilen Robespierre, bunları önlemek için etkin çareler önerir: Seçimler sık sık yapılacak; temsilciler, uzun bir aradan sonra yeniden seçilebilecekler ve yürütme organının atanmasıyla, bir bakanlıkta ya da başka bir yerde görev kabul edemiyecekler. Böylece, vekâletlerine dayanıp bir meslek tutma yoluna sapamıyacaklardır. Profesyonel politikacı, demokrasinin bir yarası olarak görünüyor ona: «Devrimci yönetimin görevleri, aramızda, zahmet isteyen ödevler olmaktan çıkıp da tutku konusu haline gelirse, Cumhuriyet daha o anda kaybedilmiş demektir» (5).

Vekâletin kısa olması adına, şu sağduyulu kanıta başvuruyordu ki, değerinden bugün de yitirmiş değildir: «Kanunkoyucuların, kendi çıkarlarıyla kişisel görüşlerinin halkın çıkar ve görüşleriyle en çok karıştığı bir durumda olmaları gerekir; oysa, bunun için, sık sık bizzat halkın kendisi olmaları zorunludur. Kendinizi sıradan yurttaşların, ya da çok geçmeden sade bir yurttaş olabilmenin güvenini taşıyan, ya da yurttaşlığı sürdürme umudunu hâlâ elinde tutan bir kimsenin yerine koyar mısınız?» (6). Demokrasinin adıyla sanıyla varolması için, parlamentonun yurttaşlarından ayrılmaması ve, milletin

(4) Zikreden Ernest HAMEL, cilt III, s. 25.
(5) Zikreden HAMEL, cilt III, s. 324.
(6) 18 Mayıs 1791.

üstünde, politikanın profesyonel bir heyeti haline gelmemesi gerekiyor gerçekten. Milletvekilleri her yasama döneminden sonra özel yaşamlarına dönebilecek olsalardı, bir ülkeyi öylesine kemiren ve ahlâkını yıkıp cesaretini kıran bu açık–arttırma saldırısını görebilir miydik?

Robespierre, bütün bildikleri, iktidarı ele geçirip orada –ne bahasına olursa olsun– yapışıp kalmak olan devlet adamlarından tiksiniyor; 17 Mayıs 1791'de, kurucu Meclis üyelerinin yeniden seçilmelerine karşı verdiği –o unutulmaz– söylevde şöyle haykırıyordu: «Büyük meclislerin taktiği adı verilen bu yeni fenni hiç sevmiyorum; entrikadan başka bir şeye benzemiyor bu; yasama meclislerinde, yalnız gerçek ve akıl hüküm sürmeli!». Koridorlarda hünerli manevralardan tiksindiği içindir ki, düşmanlarının loşlukta 9 Thermidor darbesini hazırlamaları o denli kolay oldu.

Kamu yaşamı içinde yer almış insanın ödevlerini, hiç kimse onun gibi yücelikle anlatmadı; hiç kimse de, ondan daha iyi yerine getirmedi bunları. 27 Nisan 1792'de, Brissot'ya şöyle yanıt veriyordu: «Utanç verici alkışlar toplamaktansa, göğüs kabartıcı mırıldanışlara yol açmayı daha fazla sevdim çoğu kez; reddedileceğini iyice bildiğim zaman bile, gerçeğin sesini çınlatmaya bir başarı olarak baktım. Temsilciler heyetine karşı konuştuğumda, bakışlarımı, hep Yasama Meclisinin dar mihrabının ötesine taşırırken, amacım, sesimi ulusa ve insanlığa duyurmaktı özellikle; yurttaşların yüreklerinde, o insan onuru duygusunu ve bizzat Yasama Meclisinin yanılgı ve düşüncesizce heveslerine karşı halkların haklarını savunan o ebedî ilkeleri durmaksızın uyandırmak istiyordum».

Şunu da söylüyordu: «Bir halk temsilcisinin büyüklüğü, yönetimlerin entrikalarının kışkırtıp yol açtığı, ama oturmuş aklın karşı çıktığı, uzun felâketlerin de yalanladığı anlık düşünceleri okşamak değildir; bu büyüklük, vicdanına

da dayanarak, boş inançların ve hiziplerin seline karşı, tek başına mücadele etmektir kimi zaman» (18 Aralık 1791).

Hasımları da, hakkını teslim edeceklerdir bu bakımdan. Mirabeau, ondan söz ederken şöyle diyordu: «İleriye gidecek, söylediği her şeye inanıyor!». Onun **Provence Postası** adlı gazetesi, şunu ekliyordu: «Robespierre'in, özgürlüğün ilkelerine hiçbir zaman karşı çıkmadığı ve aynı övgüye hak kazanabilecek öyle o kadar meclis üyesi olmadığı konusunda, bütün partiler aynı düşüncede» (7). Camille Desmoulins, Robespierre'den sözederken, «Haklar Bildirisi'nin canlı yorumcusu» olduğunu; Adrien Duport, Kurucu Meclis'te, «bir doğal hukuk kürsüsü»nü aralıksız doldurduğunu; Barère, «hep ilkeler ve akıl kadar ciddî» olduğunu; Dubois–Crancé, «en büyük düşmanlarının bile, bir an için yolundan saptığı töhmetinde bulunamadıklarını», «başlarda ne ise sonra da aynı olduğunu», «iftiraların, sövgülerin bile hiçbir zaman yıldıramadığını» söylüyordu ondan söz ederken ve ekliyordu: «Bütün bir Meclise direndiğini ve, onur sahibi bir insan olarak, Başkandan, Meclise düzen getirmesini isterken gördüm». Dubois–Crancé şunu da der: «Robespierre bir kaya oldu, ele geçirilmesi mümkün olmayan bir kaya!».

Devre uyanlar, yatıştırılıp yola getirilmiş olanlar, gurur ve dikkafalılık diyorlardı bu eğilip bükülmezliğe; oysa halk, bu ele geçirilmez kayaya bağlanıyordu.

Robespierre, bu düşüncelere sahip olduğu için, bir partinin disiplini önünde asla eğilemezdi. Yaşadığı mutlu yıllarda, parlamentoda, örgütlü guruplar yoktu. Mecliste aynı sıralarda oturan Montanyar'lar, oturumlardan önce, birbirine danışmak için toplaşmıyorlardı; sadece manevî bir bağ vardı aralarında. Robespierre, kendini sorumlu hissetse de bu bağdan, vicdanı, taktik ya da dostluktan daha ağır bastığında, sıyrılıyordu. Jironden'ler, Philippe–Egalité'nin kovulmasını istediklerinde,

(7) 8 Şubat 1791 tarihli sayı.

Montanyar'lardan ayrılıp, bu can düşmanlarıyla birlikte oy kullandı. Daha Kurucu Meclis zamanında, aşırı solda kendi yanında toplaşmış olan bir avuç demokrattan çekinmeden birçok kez ayrılmıştı: 10 Haziran 1791'de, krallık ordusundan subayların görevine son verilmesi için oyunu kullandığında böyleydi; rahiplere ve dışarıya kaçıp gitmiş olanlara karşı ilk olağanüstü kanunlara muhalefet ettiğinde böyleydi. İşte, herkesin saygısını kazanıyor idiyse, verdiği bu bağımsızlık ve yurttaşlık cesareti örnekleri yüzündendi.

Robespierre, hiçbir zaman şarlatan olmadı. Halkı, ona dalkavukluk etmeyecek kadar sever. Demokrasinin mantıksal gelişmesinin -belki de- son aşamasında gerçekleşecek olan doğrudan yönetimin, tehlikeye uğramadan bir hamlede kurulabilmesi için, siyasal yeteneğinin henüz alabildiğine sınırlı olduğunu bilir. Bu arada, gerçekçiliği gözden uzak tutmaz; mümkün olanla olmayanı tanır. Açık-arttırmalardan korkar ve, Marat'yla, ilkelerini abartmanın Devrimi kaybetmenin bir yolu olduğunu -gönül birliğiyle- tekrarlıyacaktır. «Demokrasi der, Robespierre, halkın sürekli bir araya gelip toplandığı, bütün kamu işleri hakkında bizzat karar verdiği bir yönetim değildir; halkın yüz bin parçasının, birbirinden kopuk, aceleye getirilmiş ve çelişmeli önlemlerle bütün bir toplumun yazgısı üzerinde karar verebileceği bir yönetim hiç değildir. Böylesi bir yönetim hiçbir zaman olmadı ve, olursa da, halkı zorbalığa götürmek için olacak. Demokrasi, o yönetim biçimidir ki, hükümran halk, kendi eseri olan kanunların öncülüğünde, iyice yapabileceği her şeyi kendisi yapar, ve kendisinin yapamayacağı şeyleri de vekilleri marifetiyle yapar» (17 Pluviôse).

Önemini asla yitirmemiş güzelim formül!

Ne var ki, düzensizliğin can düşmanı da olsa, Robespierre, adalete anarşi diyen ve toplum barışından da, gücü kötüye kullanmanın yasallaştırılması halinde söz eden o sosyal tutucuların bitip tükenmez oyununun da farkında-

dır: «Kendi çekip çevirmelerine uygun gelen her sisteme düzen adını verirler, der; ve cesetlerle mezarların sessizliğini ise barış adıyla süslerler». Şunu da söylüyordu: «Siyasal düzenin öldürücü hastalığı, anarşi değildir, zorbalıktır» (8).

Seçkin takımından kişilerin gülümseme ve horlamalarının pek az önemi vardır gözünde; Jironden'ler arasında bu tipte insanlara şu yanıtı veriyordu: «Bizler Sankülot'larız ve ayaktakımındanız!»

Zenginlerin olduğu kadar kalabalığın da yönetimine karşı olan Robespierre, bir düzen insanıdır; ne var ki, düzen ve otoritenin, yalnız ve yalnız kamu yararının hizmetinde olmasını ister. Yönetimlerin, yurttaşların özgürlüklerine el atmalarından korkar. Doğası gereği, her işe burnunu sokan ve yeteneksiz bürokrasiye güven duymaz. Bütün zorbalıklardan korkar, çünkü keyfilikden korkar. Ancak, seçme yapmak gerekirse, duraksamaksızın karşı çıkacağı, hükümetin zorbalığıdır; çünkü, emrinde yığınla araç olduğundan, bu zorbalık, başkalarından çok daha fazla ezici ve baskıcıdır. Bundan dolayı, kesin olarak merkeziyetçiliğin karşısındadır: «Genel hazineye ödenmesi gerekli olmayan kamu alacaklarından parçaları illere, halkın elinin altına bırakınız; ve giderler de, mümkün olduğu kadar yerlerinde yapılsın. Eski yönetimlerin daha fazla yönetmeyi isteme hastalığından kaçınınız; başkasına hiçbir zarar vermeyen şeyi yapma hakkını bireylere tanıyınız, ailelere tanıyınız; kendilerine ilişkin işleri ve aslında Cumhuriyetin genel yönetimine ilişkin olmayan ne var ki onları yapmak yetkisini komünlere bırakınız. Kısacası, doğal olarak kamu otoritesine ait olmayan her şeyi bireysel özgürlüğe bırakınız ve, böylece, hırsa ve keyfiliğe o kadar az yer vermiş olacaksınız» (9).

İşte, –ne yazık– hep gündemde olan bir program!

---

(8) Zikreden E. HAMEL, cilt I, s. 482.
(9) Zikreden E. HAMEL, cilt II, s. 697.

Aynı düşünceden yola çıkarak, keyfiliğe çare diye, Robespierre, kuruluşlardaki tartışmaların halka açık olmasını ve –seçilmiş olsun olmasın– bütün görevlilerin gerçekten sorumlu olmalarını ister. Montesquieu'nün gözbebeği olan o ünlü güçlerin ayırımı, yönetimleri, zorbalığa giden yolda durduracak yeterli bir araç olarak görünmez ona; merkeziyet karşıtı yönetime ve kamu oyunun eğitimine güvenir.

Meslekten ordunun, bir diktatörü destekleyen kurmayın demokrasiye getireceği tehlikeleri, hiç kimse, ondan daha açık ve ısrarlı olarak ortaya koymadı. 27 Nisan 1791'da Kurucu Meclis'te şöyle diyordu: «Büyük bir askerî gücün başında bulunanın elindeki iktidarın karşı–ağırlıktan yoksun olduğu her yerde, şurası bir gerçektir ki, halk özgür değildir. Nedir bu karşı–ağırlık? Ulusal Muhafız örgütü!». Meslekten askerin karşısına düzeltici bir çare olarak, yurttaş askeri çıkarıyordu. Ve, ulusal muhafızların, bir başka deyişle silahlı ulusun, bir sınıfın aracı haline gelmemesi için de, bu örgütün, bütün yurttaşlara, zenginler kadar yoksullara da açık tutulmasını istiyordu. Şu inançtaydı: «Zorbalık ve hükmetme anlayışı, bütün ülkelerin askerlerinin doğasında vardır». Öyle olduğu için de, Ulusal Muhafız örgütü subaylarının, sık sık seçimlere tabi tutulmalarını istiyordu. Meslek dayanışmasının tehlikelerini, hiç kimse ondan daha iyi göremedi. Nişan ve madalyaların, hükümetlerin, kendilerine yandaş olanların bağlılıklarının karşılığını ödemek için kullandıkları bu boş gururun oyuncaklarının kararlı hasmıydı. Bütün bunların, sonunda «öğünme ve boş gururun yanı sıra halkı aşağılamaya yol açmaktan» başka bir şeye yaramayacağı görüşündeydi. Düzenli orduya gelince... Onu, ulusun içinde eritmek amacıyla, baştan aşağıya yenilemeyi istiyordu. II. yılda, hükümette yer aldığında, en aşağı rütbelerde, Avrupa'yı yenecek yeni şefler arıyacaktır. Ne var ki, bu sonradan ortaya çıkanların da kökenlerini çabucak unutmalarından korkuyordu; ve, öy-

le olduğu için, Barère'den, onların zaferlerini –gereğinden fazla– övmemesini rica ediyordu. Israrla şunu tekrarlıyordu: «Askerî güç, özgürlüğün en korkunç engeli olmuştur hep» (10).

Bu inanmış antimilitaristin, iktidarda olduğu kadar muhalefette de, en ateşli, en uzlaşmaz bir yurtsever olarak nasıl göründüğünü, sanıyorum, kimse benden sormayacak. «Ya ölüm ya zafer» deyimini –harfi harfine– uygulayarak; düşmanla her türlü uzlaşmaya karşı çıkarak; bozguncu entrikaları alabildiğine şiddetle bastırarak; savaşın tam ortasında, hükümetin bağrına kadar, bütün yönetimde pusuya yatmış düşman ögelerin tutuklanmasını, Konvansiyon'dan, başta karşısında olduğu halde, çekip çıkararak, yalnız Fransa'ya değil, insanlığa hizmet ettiğinin bilinci içindeydi Robespierre. Bu XVIII. yüzyıl çocuğu, bütün insanların dayanışma içinde olduğuna inanıyordu: 29 Temmuz 1792'de, «yazgımız, bütün ulusların yazgısına bağlıdır» diyordu; 10 Ağustos'ta toplar gürlerken, o şöyle haykırıyordu: «Fransızlar, unutmayınız ki, Evrenin yazgısını tutuyorsunuz ellerinizde!». Yüce yüreği, düşmanlarının acıları karşısında bile merhamete geliyordu. Savaşı amansız bir sertlikle sürdürecek olan bu insan, bütün halklar arasında yeniden bir uzlaşmaya gidilerek, kardeşi kardeşe kırdıran korkunçlukların ortadan kaldırılmasını –bütün yüreğiyle– diliyordu. Kelimenin gerçek anlamıyla bir Uluslar Topluluğu örgütü tasarladı ve Konvansiyon'un pek cesur bulduğu şu dört maddede kanunlaştırılmasını önerdi:

«1. Bütün ülkelerin insanları kardeştirler ve, çeşitli halklar, güçlerine göre, aynı devletin yurttaşı gibi aralarında yardımlaşmakla yükümlüdürler;

«2. Bir ulusu ezen kişi, bütün ulusların düşmanı olarak ilân etmiş olur kendini;

«3. Özgürlüğün ilerlemesini durdurmak ve insan hak-

(10) Zikreden E. HAMEL, cilt II, s. 470.

larını yoketmek için bir halka savaş açanlar, sıradan düşmanlar olarak değil, katiller ve başkaldırmış haydutlar olarak bütün insanlarca koğuşturulmalıdır;

«4. Krallar, aristokratlar, zalimler, kim olurlarsa olsunlar, o insan soyundan başka bir şey olmayan yeryüzü hükümranına karşı ve doğadan başka bir şey de olmayan evrenin yasayıcısına karşı başkaldırmış kölelerdir».

Uluslar Topluluğunu, şu temel koşula, taçların yıkılışıyla evrensel demokrasinin kuruluşu üstüne kuran bu maddeler, sorunu belki gerçek tabanına oturtmamak gibi bir eksiklik taşıyan Başkan Wilson'un konuşmalarından sonra da, üzerinde düşünülecek bir değer taşıyorlar hâlâ.

Bütün emperyalizmlerin ve barbarlıkların zehirli kaynağı olan o gizli diplomasiyi, Wilson'dan önce, Robespierre –kesin olarak– mahkûm etti; o gizli diplomasidir ki, halkların kanına ve zenginliğine –istedikleri gibi– el koyan entrikacıların, yeteneksizlerin, yalnız görünüşe bakıp hüküm verenlerin en gözde aracıdır.

Her konuda olduğu gibi, bu konuda da, Robespierre, sözleriyle eylemlerini uzlaştırdı. Kamu Selâmeti Komitesi'nin dış politikasını, gizli değil, herkesin gözleri önünde yönlendirdi.

Kürsünün üstünden, Komite'nin diplomatik görevlilere olan talimatını okuyordu; o ya da Barère, yine kürsünün üstünde, Koalisyon güçlerinin barış önerilerine yanıt veriyordu; bizim savaşmaktaki amaçlarımızı dünyaya tanıtıyordu. Bizim amprik düşünen küçük adamlarımız ne derse desin, politikada alabildiğine beceriklilik sağlıyan bu açıklık sayesindedir ki, Robespierre, bütün bir ulusun en sağlıklı bölümünü arkasında buldu. Fransa, niçin savaştığını, nereye götürüldüğünü bildi; öyle olunca da, gücü kat kat artmış hissetti kendini ve yenilmez oldu.

Tek büyük ve sürekli olan şey, bilinçler üzerine kurulabilir ancak. Amprik politikacılar, yeteneksiz belle-

dikleri ve çocuk yerine koydukları halkı horlarlar. Robespierre, ne böylesine bir horlayış içindeydi, ne de kuşkuyla bakıyordu halka. Tarlalarda ve atölyelerdeki insanlara güveniyordu; onların sağduyularına inanıyordu. İşte, o yüzdendir ki, dev boyutlarda oldu eylemi , öyle olduğu için de büyük oldu.

Düşüncesi ve ortaya koyduğu örnek, erdemlerle doluydu. Bizde demokrasinin ilk öğretmeni oldu; öyle ciddî bir öğretmen ki, demokrasiden gerçekleri gizlemedi, gerektiğinde uyarılarda bulundu, azarlayıp payladı. Onun eylem programı, çekici bir güncellik taşır hep. Aydın olarak onun çocuklarıyız; bir yol gösterici ve bir bayrak olarak kabul ediyoruz onu.

Robespierre'i seviyoruz: Çünkü, hükümet etme sanatını, günümüzde o denli aşağılanan bu politikayı, kutsal bir görev olarak kavrayıp uyguladı. «Politikada, demişti, namuslu olan şey doğrudur ve doğru olan şey de yararlıdır» (9 Mayıs 1791). Politikanın eylem halinde bir ahlâk olmasını da istiyordu; zamanında anlaşılamıyacağı açıktı.

Robespierre'i seviyoruz: Gerektiğinde, sıradan boş inançlara cepheden saldırmaktan korkmadı. Onu seviyoruz: Çünkü, gülünç olandan korkmadı hiçbir zaman; çünkü, Rousseau'dan ve Montesquieu'den öğrendiği bir gerçeği, yani bütün yönetimler içinde uygulanması en güç olanın demokrasi olduğunu, yorulmadan tekrarladı; çünkü, demokraside, kamu yararına, bir başka deyişle erdeme bağlılık gerektiğini, kendisini bir örnek diye ortaya koyup öğütledi durdu.

Kamu Selâmeti Komitesi'nde görevlerini nasıl yerine getiriyordu diye aranızda merak edeniniz varsa, onun cep defterini okumasını tavsiye ederim: Robespierre, ortaya attığı soruları, aydınlatılmasını istediği konuları, savunmayı düşündüğü çözümleri, günü gününe yazar orada. Keskin, haklı olarak da kuşkucu dikkatinden hiçbir sev kaçmaz. Kimi zaman söylediği gibi, genel siyasetle,

aydınlatılması ve canlı tutulması gereken kamuoyuyla, bozulmuş ya da bastırılması gereken komplolarla uğraşmaz yalnız; yönetimi tüm dalları, devlet daireleri kadar diplomasi ve ordu, azık–gereç sağlama kadar adalet, insanlar ve nesneler üzerine de çevirir dikkatini. Devrimci savaşın bütün alanını, önünü ve arkasını, Fransa'yı ve yabancı ülkeleri, genişliğine ve kendine güvenen bir bakışla kucaklar. Sürekli uyanıklık içinde olan evrensel bir denetimcidir o. Generaller üzerine olduğu gibi, görevle Paris dışına gitmiş Konvansiyon üyelerinin, tâ resmi yazıları ve mesajları taşımada gecikmiş sıradan postacılara varıncaya değin, hepsinin üzerinde gözü vardır. Hiçbir şey kaçmaz dikkatinden ve, bir yerde görevi kötüye kullanma, bir kusur gördüğünde, hemen çaresini gösterir ve gereken kararı alır. Ne bir duraksama, ne bir ağırdan alış; Fransa'nın bekleyecek zamanı yoktur çünkü.

Soyutta kalmış denen bu adam, günlük notlarının da gösterdiği gibi, alabildiğine aydınlık, alabildiğine Fransız bir kafa olarak karşımızdadır. Ülküsüz ve hatta düşüncesiz oldukları halde kendilerini pozitif kişiler olarak gören ampriklerden çok daha gerçekçidir o. Onun erdemine bakıp gülümseyen tarihin dalgacı Mahmutları, şunu anlayamamışlardır bir türlü: Yalnızca olan–bitene bakıp hüküm verenlere ve odun kafalılara teslim edilmiş bir cumhuriyet, alabildiğine kokuşmuşluğu da beraberinde taşıyan erdemsiz bir cumhuriyet, rejimlerin en kötüsüdür belki; çünkü, böyle bir rejimdedir ki, bencilliklerin saldırısı, belli bir baskıyı da içinde taşıyarak zincirlerinden boşanır. Cumhuriyetin güzel olduğu dönemdeydi temel gerçekler; o yıllar pek uzakta kalmıştır, ama yeniden gelecektir. **Quid leges sine moribus?** Eskilerin cumhuriyetçileri, **Conciones**'lerini tanıyorlardı; Montesquieu'nün, Rousseau'nun ve eski yazarların okulunda öğreniyorlardı politikayı. Henüz bakanlıkların bekleme odalarında, büyük kumpanyaların yönetim

kurullarında, parayla desteklenen tiyatroların kulislerinde, Marianne'ın portresi altında yemek yenen şaşalı kulüplerde öğrenilmiyordu bu.

Robespierre'i seviyoruz: Çünkü, o alabildiğine soylu, cömert ve içten yanıyla, devrimci Fransa'yı temsil eder kişiliğinde. Yaşamının bize öğrettikleriyle ve ölümünün simgesel yanıyla seviyoruz onu. Düzenbaz, hergele alayının darbeleri altında yıkıldı yere. Aynı zamanda sosyal ilerlemenin de hasmı olan düşmanlarının ustaca düzdükleri efsane, kendisini hiç tanımamış, ama tanısaydılar bir ermiş diye kutsayacakları cumhuriyetçileri bile yolundan çıkarmıştır.

Pahalıya ödedik bu adaletsizliği!

Robespierre'i seviyoruz: Çünkü, kurtarmak istediği kimselerin bile lânetlediği bu insanın adı, yok olup gitmesini arzuladığımız bütün sosyal haksızlıkları özetler halde. Anısını yeniden canlandırmak için çaba harcarken, yalnız tarihsel gerçeğe hizmet ettiğimiz inancında değiliz; Fransa için de yararlı bir şey yapmış olmanın güveni içindeyiz: O Fransa ki, Robespierre zamanında olduğu gibi olmak zorundadır, yani hukukun şampiyonu, ezilenlerin umudu, ezenlerin korkusu, Evrenin meşalesi!

Robespierre ve arkadaşları büyüktüler: Çünkü, yönetimlerinin, kendi ellerinde ne denli kararlı olursa olsun, Fransız halkını, güven verici ve aydınlık bir politikayla kanunların uygulanmasına ortak etmiyorsa, ondaki gücü harekete geçirip coşturmada güçsüz kalacağını anladılar. Yurdun yaralarını sarıp sarmalamanın o çetin görevini üstlenmiş devlet adamlarının, onların örneklerinden esinlenmelerinin zamanıdır.

Ne var ki, Cumhuriyetci Parti, iktidarda uykuya daldı: Kökenindeki o aydınlık görüşü karanlığa boğan bir ılımlılık içine girdi; alışkanlıkların bir tür şekil ve şemaili içinde bakıyor geriye. En karşı-devrimci efsaneler, yöneticilerine varıncaya değin itibar gördü; onların arasında hayli insan, Devrim'de kaypaklığın, zayıflığın, eyyamcılığın ya da ihanetin temsilcilerine hayranlık duy-

maya koyuldular; heykeller diktiler anılarına onların. Ama, öte yandan, demokrasinin büyük emekçileri; zaferleri Pryrrhus'unkine benzemeyenler; emeklerini, dostluklarını, şöhretlerini, yaşamlarını Fransa'ya, olduğu gibi ve seve seve vermiş olanlar; çıkar arkasından koşmayanlar, bozulup yollarından sapmamış olanlar, güçlerini koruyanlar ve uzağı görenler; monarşilerin Avrupa'sını dizginleyip, içerdeki Vendée'leri bastıranlar; yeni bir dünyanın eşiğinde, Cumhuriyet'i kendi cesetleri üzerinde yükseltenler, bütün bu insanlar, iftiralara uğradılar ve alabildiğine gülünçleştirildiler. Çamura bulandı mezarları ve tedirgin edici anıları bir yana fırlatıp atıldı.

Bunun mantıksal sonucu da şu oldu: Yalan ve nankörlük etkisini gösterdikçe, Cumhuriyetci Parti gerçek kurucularından uzaklaştıkça, siyasal örflerimiz arasında esmeğe başlıyan o ne üçkâğıtçılık ve küçüklük rüzgârıdır; en çetin dizegelişler karşısında o ne hoşgörürlüktür; sert kararlar karşısında o ne tiksintidir; o ne gevşeme alışkanlığı ve adam sendecilik; duruma uyma, yatıştırma, beceriklilik, bilgelik adı altında o ne tehlikeli ve ahlâk bozucu uzlaşmalardır o! Devlet adamları arasında sorumluluk duygu ve gereksinmesi gitgide tükenir oldu; o ahlakî dirilik, o ilkelerdeki sağlamlık, eski monarşinin nazırlarında olduğu kadar Kamu Selameti Komitesi'ndeki rakipleri arasında da görülen o aydınlık açlığı gevşeyip çözülür oldu. Çıkar hesapları, parti ve entrika anlayışı, o feodal müşteri âdetleri, kamu yararı adına yarışmanın; olmadığında devletlerin de batıp gittikleri o soylu ve zorunlu yarışmanın yerine geçti. Bunun kaçınılmaz tepkisi olarak da, millete artık güvenmeyen bir parlamentodan halk da güvenini çekti. Robespierre'in karşı çıkmak istediği bir durum gerçekleşti. Cumhuriyet, herbiri bir çıkarın emrindeki hiziplerin avucuna düştü.

En kör olanların bile gözüne batan bu kötülükler yüzünden, Fransa yok olup gidecekti nerdeyse. Bugün de sağlığını kazanmış değil ne yazık ki! Ancak iyileşmesinin kısa

sürmesini, tam sağlığına kavuşmasını istiyorsak, Robespierre'in iksirini uygulayalım; ve fazla da gecikmeyelim, elimizde zaman kalmamış olur sonra.

İnandırıp inandıramadığımı bilmiyorum sizleri, çekinmeden söylemek istedim en azından. Şuna inanıyoruz: Toplulumuz, 1908'den beri, cesaret ve özveriyle, bir insanın, hatta bir partinin davasına değil, Fransa'nın, geleneklerine bağlı kalacak olan modern Fransa'nın davasına hizmet etti. Şuna da inanıyoruz: Kayıtsızlığa, bilgisizliğe, horlamaya, hatta düşmanlığa karşı –bıkıp usanmadan– kavga vermiş olan toplumumuz, ne bilim alanında ne de eylem alanında, boşuna bir iş yapmış olmadı. Bir şeyi düşünmenin övüncü içindeyiz: Toplumumuz, dolaylı olarak ve uzaktan, bir manevî bunalımı hazırladı; o bunalım ise, savaşın da araya girmesiyle, içinde özgür kurumlarımızın tükenip yok olma tehlikesiyle burun buruna geldiği havayı temizleyip arındıracak sonunda. İnanıyoruz ki, bağımsız araştırmalarımız, fikir mücadelelerimiz, nice içtenlikli insanın daha şimdiden dileyip bekledikleri bu yeni cumhuriyetin gelişini hazırlıyorlar. Umudumuz o ki, gelip kıyısına dayandığımız uçurumun dibinden, örgütlü ve canlı bir demokrasi çıkacak sonunda: Adalet ve kardeşliğe dayanacağı için yenilmez olacak olan bir demokrasi; uğrunda Robespierre'le Saint-Just'ün öldükleri eşitliğe dayanan bir düzen; milyonlarca adsız kahramanın soylu kanlarını yoluna sel gibi akıttıkları bir özgürlük toplumu.

İşte, kendimizi Robespierre'ci diye ilân edişimizin nedenleri; uzak olduğu kadar yakın, bilimsel olduğu kadar da pratik nedenleri!

(Çeviren: Server TANİLLİ)

KAYNAKÇA

BOULOİSEAU, Marc., Robespierre, P.U.F., 6. éd., Paris, 1987.

BURGUİERE, André., Dictionnaire des sciences historiques, Paris, 1986.

CHATELET, F./DUHAMEL, O./PİSİER, E., Dictionnaire des oeuvres politiques, P.U.F., 1988.

ENCYCLOPAEDİA ÜNİVERSALİS, Paris, 1980.

FURET, François/OZOUF, Mona., Dictionnaire critique de la Révolution française, Flammarion, Paris, 1988.

FURET, François/HALEVİ, Ran., Orateurs de la Révolution française, Gallimard, Paris, 1989.

HUİSMAN, Denis., Dictionnaire des philosophes, P.U.F., 2. vol., Paris.

LA GRANDE ENCYCLOPEDİE LAROUSSE, Paris, 1975.

LEFEBVRE, Georges, La Révolution française, P.U.F., Paris, 1963.

LEFEBVRE, Georges, Napoléon, P.U.F., Paris, 1965.

MATHİEZ, Albert, Etudes sur Robespierre, Messidor/Editions sociales, Paris, 1988.

MOURRE., Dictionnaire encyclopédique d'histoire, Bordas, Paris, 1986.

SOBOUL, Albert., Dictionnaire historique de la Révolution française, P.U.F., Paris, 1989.

İÇİNDEKİLER

BİRKAÇ SÖZ 9

I

ROBESPİERRE

BAŞLARKEN 13
I. BİR ÇAĞ, BİR ORTAM VE BİR İNSAN 15
Çocukluk ve gençlik yılları 15
Bir çatışmanın eşiğinde 20

II. DEVRİMİN BAŞLARINDA 25
Kavgadaki silahları 25
«Satın alınamaz» 33

III. BİR SİYASAL DEMOKRASİ KAVGASINDA 37
«Uyanmazsak, özgürlük gidecek elimizden» 37
Bir dönüm noktası: 10 Ağustos 1972 44

IV. SİYASAL DEMOKRASİDEN SOSYAL DEMOKRASİYE 45
«Başkaldırı yasaldır» 45
1793 Anayasasına doğru 54

V. DEVRİM VE DİKTATÖRLÜK 61
Halk düşmanlarına terör 61
Yurtseverler bölünüyor 69

VI. SAVAŞ VE DEVRİM 75
«Yurt tehlikede» 75
Savaş ekonomisi 81

VII. DEVRİM VE DİN 85
Robespierre'in tanrısı 85
Yurttaşlık bayramlarının anlamı 90

VIII. BİR DÜŞÜŞÜN ÖYKÜSÜ 95
Prairial'den Thermidor'a 95
9 Thermidor 103

BİTİRİRKEN 109

II

ÖTEKİ PORTRELER

I. MİRABEAU 115
II. MARAT 123
III. DANTON 131
IV. CAMİLLE DESMOULİNS 139
V. SAİNT-JUST 145
VI. SİEYÈS 151
VII. JACQUES ROUX 157
VIII. HÉBERT 163
IX. BABEUF 169
X. CONDORCET 179
XI. ABBE GRÉGOİRE 185
XII. LA FAYETTE 193
XIII. FOUCHÉ 199
XIV. XVI. LOUİS VE MARİE-ANTOİNETTE 205
XV. NAPOLEON BONAPARTE 213
XVI. SANKÜLOT'LAR 221
XVII. FRANSIZ DEVRİMİNDE KADINLAR 229
XVIII. FRANSIZ DEVRİMİNDE BİLGİNLER 237
XIX. FRANSIZ DEVRİMİNDE SANATÇILAR 245

EKLENTİ: NİÇİN ROBESPİERRE'CİYİZ?
(A. MATHİEZ) 253

Devrim, elbette halk kitlelerinin eseri. Ama yığınların önüne düşüp yol gösterenler var; Aydınlar, örgütleyiciler, liderler...Onlarsız hareket başarıya ulaşamaz.

Fransız Devrimi, belki her devrimden çok, eşsiz portreler koydu önümüze. Her biri, o dev yürüyüşü şu ya da bu ölçüde etkiledi. Bayrağı inandığı yolda sonuna değin taşıyanlar oldu; yarı yolda tükenip yıkılanlar da.

Kimler yok ki bu görkemli galeride?

Robespierre'ler, Mirabeau'lar, Marat'lar, Danton'lar, Saint - Just'ler, Jacoues Roux'lar, Babeuf'ler... Halkın davasına başkoymuş insanlar; özgürlüğün düşmanlarına karşı yükselttikleri ses karşısında bugün de ürperdiğimiz kişiler; çağımızın seherindeki yıldızlar.

Onları tanımamız gerekiyor.

Fransız Devrimi'ni tanımak onları da tanımaya bağlı; onları tanırken biraz da kendimizi tanıyacağız.

Okuyunuz göreceksiniz.

9 789754064421

ISBN 975-406-442-3

KDV Dahil 50.000 Lira